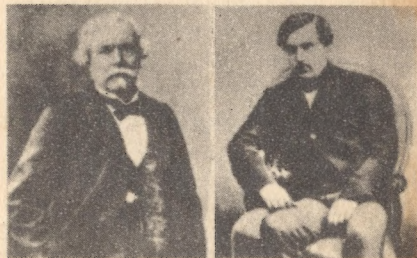

edmond și jules de goncourt

«Am fost prins de această povestire simplă, adevărată, de un adevăr atît de puțin înfrumusețat, dar atît de conform realității, unde niciodată vreo trăsătură nu este lăsată la voia întîmplării, nici adaptată convenționalului... Dar de pe acum sînt frapat de un lucru, și anume că, pentru a judeca bine această lucrare și a vorbi despre ea, ar fi nevoie de o poetică total diferită de cea veche, o poetică potrivită producțiilor unei arte nervoase, ale unei căutări noi.»

SAINTE-BEUVE

1084

edmond și jules de goncourt

germinie lacerteux

edmond și jules de goncourt

Lei 5

editura minerva

Ilustrația copertei : *Francisc Kolah*

edmond și jules de goncourt

germinie lacerteux

ROMAN

TRADUCERE ȘI TABEL CRONOLOGIC
DE SANDA MIHĂESCU-BOROIANU
PREFAȚĂ DE ANGELA ION

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1981

Pentru versiunea românească, toate drepturile
rezervate Editurii Minerva (B.P.T.)

Edmond et Jules de Goncourt
Germinie Lacerteux
Postface de M. Gustave Geffroy
Edition définitive
publiée sous la direction de l'Académie Goncourt
Flammarion, Fasquelle
Paris, 1921

PREFAȚA

FRĂȚII GONCOURT, FIZIOLOGI ȘI POETI

Goncourt este cu precădere, pentru mulți dintre cei care urmăresc viața culturală franceză, numele celui mai cunoscut și mai râvnit premiu literar, atribuit anual „celui mai bun volum de imaginație în proză” de către o prestigioasă instituție literară, *Académie Goncourt*, formată din zece scriitori de renume, arbitri ai destinelor scriitoricești, care, prin alegerea lor, urmărită cu un interes pasionat, atestă o vocație și deschid o carieră. Nici unul din marii romancieri francezi, nici măcar titanul Balzac, n-a devenit o atare emblemă a consacrării literare. Nici unul din premiile literare franceze purtând nume de scriitori n-a atins o asemenea notoritate. Dacă n-ar fi devenit celebri datorită Academiei (înstituită printr-o dispoziție testamentară a lui Edmond de Goncourt și recunoscută ca instituție oficială în 1902), și premiului pe care-l acordă, important nu atât prin valoarea materială, relativ modestă, ci prin posibilitățile de publicare pe care le creează fericitului laureat, frații Edmond și Jules de Goncourt n-ar fi ocupat probabil în opinia literară a zilelor noastre un loc de primă mărime prin operele lor — romane, piese de teatru, studii istorice —, deși se poate spune, fără exagerare, că au făcut din scris și meseria literelor voluptatea, chinul, scopul și justificarea vieții lor. Stă mărturie faimosul lor *Jurnal*, în care au notat zilnic, timp de aproape o

jumătate de veac (1851—1896), fiecare moment din existența lor literară, marcată mai degrabă de decepții și amărăciuni decît de satisfacții. Nici una din cărțile lor n-a cunoscut la apariție un succes notabil, nici una nu pare să fi fost lăudată și apreciată de către cititori sau de critica literară și, după fiecare roman publicat, urma o tăcere, indiferentă sau ostilă, pe care o resimțeau dureros de acut.

Istoria literară i-a asimilat pe frații Goncourt într-o singură persoană, pentru că, pînă la moartea lui Jules, cel mai tînăr dintre ei, și-au scris opera împreună, iar *Jurnalul* l-au redactat în cea mai mare parte la persoana întîi singular, într-atît îi apropiiau preocupările, gusturile, intelectualitatea rafinată, sensibilitatea excesivă și nervozitatea aproape maladivă, exacerbate de spiritul analitic care-i definește ca scriitori : „Îmi dau seama că literatura, cu spiritul ei de observație, în loc să slăbească în noi sensibilitatea, a extins-o, a rafinat-o, a dezvoltat-o, a scos-o la lumină. Felul acesta de examinare neconținută, pe care o aplici asupra propriei tale ființe, asupra senzațiilor, asupra manifestărilor inimii tale, această autopsie perpetuă și zilnică a fapturii tale ajunge să descopere fibrele cele mai gingașe și să le facă să vibreze în modul cel mai fin. Mii de posibilități, mii de taine se descoperă în tine pentru suferință. Tot studiindu-te atît, în loc să devii nepăsător ajungi un fel de ecorșeu moral și senzitiv, care tresare la cel mai neînsemnat lucru, fără apărare, fără înveliș, mereu speriat și sîngerînd. Analiza a săpat în inimă.“¹

Își mai mărturiseau ca trăsături comune „spiritul de observație, drămuirea oamenilor, o știință și o formație de fizionomiști morali“, care îi ajutau să descopere de la prima vedere tot ce se ascunde în adîncul sufletului celor cu care aveau de-a face, să ghicească și să deducă firea fiecăruia. „Iar mai presus de orice, mai presus chiar de încordarea perpetuă a întregii minți și a inimii întregi către un țel, sîntem doi, *el și cu mine*. Egois-

¹ Edmond și Jules de Goncourt, *Pagini de jurnal*, trad. Aurel Tita, București, Editura Univers, 1970, vol. I, p. 351.

mul în doi al iubirii îl avem în toată puterea lui și cu o intensitate neștirbită în frățietate.”¹

Această comuniune spirituală perfectă, care-i făcea să reacționeze în același fel la toate impresiile și senzațiile, ascundea totuși deosebiri temperamentale profunde, pe care Jules le semnală într-o însemnare din anul 1865: „Ciudat lucru! Între noi, la urma urmelor, există cea mai absolută deosebire de temperamente, de gusturi, de caractere — și absolut aceleași idei, aceleași aprecieri, aceleași simpatii și antipatii față de oameni; aceeași optică intelectuală. Creierul nostru vede la fel și cu aceiași ochi”².

S-a spus despre frații Goncourt că erau mizantropi și misogini, și *Jurnalul* lor, plin de observații ironice și de anecdote despre contemporanii lor, de portrete pe viu care contrazic uneori imaginea retușată lăsată de istoriile literare, a putut acredita o asemenea părere. Dar nici „singurătatea în doi”, nici exercițiul zilnic al scrisului, căruia i s-au dedicat cu fervoare, n-au suplinat în întregime nevoia de a simți căldura afecțiunii și a prieteniei. În 1865, după publicarea romanului *Germinie Lacerteux*, notau în *Jurnal* cu infinită tristețe: „Pe măsură ce trăim și scriem, mai ales zilele acestea, simțim o uluitoare izolare. Nu mai avem relații, nu mai există o casă în care să putem petrece o oră într-o atmosferă de prietenie și dragoste; nu mai există o familie de a cărei fericire și de ai cărei copii să ne apropiem. Este într-adevăr ciudată singurătatea asta în care sîntem lăsați de toată lumea, noi, care, sub aparențele noastre de oameni reci, avem atîta nevoie de căldura, de efuziunea, de expansiunea altora...”³

În ultimul volum al *Jurnalului* tipărit în timpul vieții lui, Edmond de Goncourt își încheia însemnările evocînd istoricul vestitei lor colaborări literare: „Mai întîi, două temperamente cu totul deosebite: fratele meu — o fire veselă, plină de vervă, expansivă; eu — o fire melancolică, visătoare, concentrată. și

¹ *Ibidem*, I, p. 197.

² *Ibidem*, II, p. 38.

³ *Ibidem*, II, p. 8.

— fapt curios — două minți care primesc din contactul cu lumea dinafară impresii identice.

Or, în ziua în care, după ce am făcut amândoi pictură, trecem la literatură, fratele meu, mărturisesc, era un stilist mai exersat, mai stăpîn pe fraza lui, în sfîrșit, mai scriitor decît mine, care pe atunci nu aveam alt avantaj față de el decît că eram un mai bun vizionar în tot ce ne înconjura și în lumea lucrurilor și a ființelor nepuse încă în lumină, pentru ceea ce putea să devină materie literară, pentru romane, pentru nuvele și pentru piese de teatru (...).

Lăsînd pe seama mea povara construcției materiale a cărților noastre, fratele meu rămăsese un adept pasionat al stilului. Într-o scrisoare către Zola, scrisă a doua zi după moartea lui, i-am povestit grija plină de dragoste pe care o punca în elaborarea formei, în cizelarea frazelor, în alegerea cuvintelor, reluînd bucăți scrise în colaborare și care ne mulțumiseră pentru moment și trudind iarăși la ele ore întregi și jumătăți de zile, cu o îndîrjire aproape plină de mînie, schimbînd aici un epitet, dincolo introducînd un ritm într-o perioadă, mai departe șlefuiind o ticluire de frază, obosindu-și, uzîndu-și creierul în căutarea acelei desăvîrșiri atît de dificile, uneori chiar imposibile, a stilului limbii franceze în exprimarea senzațiilor moderne.¹

Căutarea desăvîrșirii stilistice, faimoasa și controversata *écriture artiste*, subtil instrument de exprimare a senzațiilor moderne — iată programul literar al fraților Goncourt, prin care au intenționat să inaugureze în literatura secolului al XIX-lea o nouă substanță literară și o nouă manieră de a scrie.

Trăind în chiar miezul vieții literare din a doua jumătate a veacului trecut, în contact cu toți scriitorii și artiștii importanți ai acestei perioade, cărora le-au schițat portretul cu netăgăduită perspicacitate și uneori cu maliție în inconfortabilul lor *Jurnal*, familiari ai salonului principesei Mathilde, verișoara lui Napoleon al III-lea, unde se întîlneau toate personalitățile importante ale culturii și vieții publice și se discuta, într-o

¹ *Ibidem*, II, p. 465.

atmosferă destinsă și liberă, despre cărți, idei și oameni, frații Goncourt, dăruți cu pasiune literelor, nu s-au mulțumit să scrie romane și piese de teatru, ci au avut ambiția să formuleze un sistem de idei literare, încercând să se situeze și să se delimiteze față de marile direcții literare ale epocii, romantismul și realismul și, mai târziu, chiar naturalismul, la a cărui apariție contribuiseră în mod hotărîtor.

Veneau spre literatură după solide, minuțioase și riguroase cercetări de istorie și istorie a artelor, cu predilecție pentru secolul al XVIII-lea, admirat pentru rafinamentul și subtilitatea gustului artistic, independența în gândire, anticlericalismul și spiritul critic față de religie, pentru libertatea sentimentelor și refuzul ipocriziei. Primele lor cărți sînt monografiile despre societatea franceză din secolul al XVIII-lea, artele, moravurile, mobilierul, decorul apartamentelor: *Histoire de la société française pendant la Révolution* (1854), *Histoire de la société française pendant le Directoire* (1855), *Sophie Arnould* (1857), *Histoire de Marie-Antoinette* (1858), *La Femme au XVIIIe siècle* (1862), *L'Art du XVIIIe siècle* (1859—1875) etc.

Din această primă vocație, aflată sub semnul fascinației exercitate de științele exacte, al interesului epocii pentru cercetarea faptelor pozitive, frații Goncourt vor păstra întotdeauna gustul pentru observarea riguroasă a faptelor, respectul față de documentul autentic, spiritul analitic și obiectivitatea omului de știință.

Abordînd apoi romanul, într-o perioadă de expansiune a „genului proteic“, care-și cîștigase glorios titlurile de noblete prin *La Comédie humaine* de Balzac și făcuse încă un pas hotărîtor pe calea modernității prin romanul lui Flaubert *Madame Bovary*, apărut în 1857, frații Goncourt aveau să propună o nouă formulă romanescă, originală și novatoare, care s-a dovedit a fi prima expresie a naturalismului în literatura franceză, deși mai târziu Zola, șef de școală pătruns de însemnătatea și autoritatea sa, nu va recunoaște decît cu infinite rezerve cît de mult datorează doctrina naturalistă și propria sa creație romanescă fraților Goncourt.

Punctul de plecare al gândirii lor artistice era asimilarea romanului cu istoria: „Pe ce temei se scrie istoria? Pe documente. Și care sînt documentele romanului, dacă nu viața însăși?”¹ „Una dintre caracteristicile cele mai deosebite ale romanelor noastre o va constitui faptul că sînt romanele cele mai istorice ale acestei epoci, care vor furniza cele mai multe fapte și adevăruri autentice istoriei morale a veacului acestuia.”² „Istoria este un roman care a fost; romanul este o istorie care ar fi putut să fie.”³ „Romanul de la Balzac încoace nu mai are nimic comun cu ce înțelegeau părinții noștri prin roman. Romanul actual se scrie cu *documente* povestite sau restabilite după natură. Așa cum se face istoria cu documentele scrise. Istoricii sînt povestitorii trecutului; romancierii — povestitorii prezentului.”⁴ „Nu cunoaștem istoria veacurilor care n-au lăsat romane.”⁵

Idei — și formulări — care amintesc foarte îndeaproape de teoria despre roman enunțată cu un sfert de veac mai înainte de către Balzac în *Avant-propos*, prefața ediției complete a *Comediei umane* scrisă în 1842, și în alte texte programatice. Balzac afirmase deseori că ambiția sa cea mai profundă era de a fi considerat „istoricul societății franceze”, „mai mult istoric decît romancier”, asimilînd romanul cu istoria și *Comedia umană* cu „o lungă istorie a moravurilor moderne puse în acțiune.”⁶

Balzac este printre foarte puținii scriitori față de care admirația fraților Goncourt a rămas întotdeauna neștirbită, deși persoana lui fizică le stîrnea acestor rafinați și distinși aristocrați un fel de ironie indulgentă: „Nu există decît două sau trei piei de literați în care mi-ar face plăcere să hălăduiesc: pielea lui Heinrich Heine, de pildă. Chiar și în pielea lui Balzac;

¹ *Ibidem*, I, p. 237.

² *Ibidem*, I, p. 277.

³ *Ibidem*, I, p. 310.

⁴ *Ibidem*, I, p. 462.

⁵ *Ibidem*, I, p. 463.

⁶ Balzac, Prefață la romanul *Une fille d'Ève*, în *La Comédie humaine*, ed. Pierre—Georges Castex, „Bibliothèque de la Pléiade”, Paris, Gallimard, 1976, vol. II, p. 262.

dar cu privire la pielea asta, mi s-ar părea că mă lăfăiesc într-o mare glorie, într-un înveliș puțin cam grosolan și cu pantofii lui Dupin în picioare.”¹ În *Jurnal* sînt citate, în contextele cele mai diverse, numeroase personaje balzaciene, ca să ilustreze o situație, un tip social sau uman: Lucien de Rubempré, Vautrin, Philippe Bridau, ilustrul Gaudissart, Grandet.

Lui Balzac i se recunoaște fără rezervă meritul de a fi înfățișat, mai profund și mai veridic decît orice istoric, procesele sociale caracteristice primei jumătăți a secolului al XIX-lea, dialectica socială, devenirea istorică. „Citit *Țăranii* lui Balzac. Nimeni nu l-a văzut pe Balzac și nici n-a spus despre el că este om de stat; și, cu toate acestea, este poate cel mai mare om de stat al vremurilor noastre, un mare om de stat social, singurul care a pătruns pînă în adîncul neliniștii noastre, singurul care a văzut dezordinea Franței de la 1789 încoace, moravurile sub domnia legilor, faptul sub aparența cuvintelor, anarhia intereselor fără friu sub ordinea aparentă a concurenței capacităților, abuzurile înlocuite de influențe, privilegiile prin altele, inegalitatea în fața legii prin inegalitate în fața judecătorului; minciuna acelui program de la '89, banii în locul numelui, bancherii în locul nobililor, și în cele din urmă — comunismul, ca o ghilotină a averilor. Ciudat lucru faptul că doar un romancier a văzut toate acestea!”²

Deși frații Goncourt n-au avut geniala și inegalabila forță de penetrație a lui Balzac, care a descoperit „sensul ascuns” al mișcării sociale, cum scria în *Avant-propos*, nici prodigioasa lui capacitate de a anima personaje care trăiesc cu o intensitate frenetică dramele omului modern confruntat cu o societate contradictorie, lecția lui Balzac se regăsește în intenția fraților Goncourt de a scrie romane care să furnizeze „fapte și adevăruri autentice” pentru istoria morală a veacului lor, de a crea personaje care să-și aibă prototipul în viața reală: „Cînd într-o carte

¹ *Pagini de jurnal*, I, p. 333—334.

² *Ibidem*, I, p. 140—141.

sau o piesă, un personaj a avut ca punct de plecare imaginația pură, puteți fi siguri că este vorba de o creație fără valoare.“¹

Dar în anii cînd frații Goncourt își scriau primele romane, în atmosfera intelectuală a epocii interveniseră mutații considerabile, care explică în cea mai mare măsură îndrăznelile, ambițiile și ingenuitățile lor. Situate în orizontul istoric al revoluției industriale, extraordinarele progrese ale științelor, matematicii, fizică, biologie, chimie, marile descoperiri medicale, impun în conștiința contemporanilor prestigiul științei, cultul observației exacte a faptelor, căutarea legilor determinismului uman. După 1850, pozitivismul, formulat de Auguste Comte în *Cours de philosophie positive* (1830—1842), influențează în profunzime reflecția filosofică, literatura, critica literară. Cum scrie atît de sugestiv Claude Pichois, literatura se vrea științifică, anatomică și biologică, iar scalpul figurează pe blazonul ei alături de microscop².

„Bătălia realistă“, declanșată după 1850 de Champfleury și Duranty, tindea să asimileze romanul cu un daghereotip, cu un aparat de fotografiat care înregistrează mecanic, neselectiv, detaliile din realitate. Romancierul trebuia să zugrăvească numai ceea ce vede și numai așa cum vede el însuși, fără să interpreteze faptele: „Romancierul nu judecă, nu condamnă, nu absolvă. El expune fapte“, scria Champfleury în *Le Figaro* din august 1856, excluzînd astfel din sfera realismului romanul social, ca și romanul cu finalitate morală. În această accepție, termenul de *realism* căpăta conotații peiorative, iar „școala daghereotipului“, care își spunea și „școala sincerității în artă“, se îndepărta în înseși principiul ei de realismul balzacian, de realismul lui Flaubert din *Madame Bovary*, primul mare roman conceput după exigențele spiritului științific, „Biblia realismului“, cum îl considerau contemporanii.

Cînd Sainte-Beuve recunoștea în romanul *Madame Bovary* acele „semne literare noi: știință, spirit de observație, maturi-

¹ *Ibidem*, I, p. 279.

² Claude Pichois, *Le Romantisme II, 1843—1869*, Paris, Arthaud, 1979, p. 154.

tate, forță, puțină asprime“, caracteristice generațiilor noi, încheindu-și importantul articol din *Le Moniteur* (4 mai 1857), cu celebra frază: „Anatomiști și fiziologi, vă regăsesc pretutindeni!“, frații Goncourt se simțeau solidari cu prietenul lor Flaubert în orientarea romanului spre studierea metodică și științifică a realului, lăudînd impersonalitatea scriitorului care nu se pune în evidență nicăeri. Cu toate acestea, după opinia lor, romanului *Madame Bovary* îi lipsește „acea fărîmă de măsluire care este, poate, idealul într-o operă“, puțină fantezie și imaginație. „La urma urmelor și la drept vorbind, *Doamna Bovary* — o capodoperă în felul ei, ultima expresie a adevărului în roman — reprezintă un aspect foarte material al artei gîndirii. Accesoriile trăiesc în romanul acesta în aceeași măsură și aproape în același plan cu oamenii. Mediul lucrurilor are, aici, atîta relief în jurul sentimentelor și al pasiunilor, încît le înăbușă aproape. Este o operă care zugrăvește pentru ochi mai mult decît vorbește sufletului. Partea cea mai nobilă și cea mai puternică a operei ține mult mai mult de pictură decît de literatură. Este stereoscopul împins pînă la ultima treaptă a capacității lui.“¹

La apariția romanului *Salammô* (1862), pentru care Flaubert trudise cinci ani afundat într-o viață de studii și migală, parcurgînd o documentare uriașă, frații Goncourt, invocînd drept scuză și justificare prietenia pentru Flaubert și admirația pentru *Madame Bovary*, judecă romanul cu duritate pentru lipsa de autenticitate a caracterelor și situațiilor: „*Salammô* este mai prejos de ceea ce așteptam de la Flaubert. Personalitatea lui, atît de bine ascunsă, absentă dintr-o operă atît de impersonală ca *Doamna Bovary*, iese la iveală aici, umflată, melodramatică, declamatorie, vînturîndu-se cu emfază, în culori țîpătoare, ca de afiș înzorzonat (...). Apoi este o mare oboseală în aceste veșnice descrieri, în aceste migăli, nasture cu nasture, ale personajelor, în acest desen miniatural al fiecărui costum. Măreția grupurilor se destramă din pricina aceasta. Efectele ajung mărunte și concentrate într-un punct; rochiile lasă chipurile în umbră, peisajele acoperă sentimentele. Fără îndoială, strădania

¹ *Ibidem*, I, p. 270.

este imensă, răbdarea — nețărmurită, talentul — cum rar găsești, în încercarea de reconstituire, cu toată amănunțirea, a unei civilizații dispărute. Dar pentru opera aceasta de nerealizat, după părerea mea, Flaubert n-a găsit harul, n-a găsit acele revelații, prin analogie, care te fac să regăsești o fărîmă din sufletul unei națiuni ce nu mai există”.¹

Nici chiar stilul, armonia și echilibrul frazelor, sonoritatea cuvintelor, urmărite cu înverșunare dramatică de Flaubert, nu beneficiază de aprecieri mai indulgente din partea fraților Goncourt, ei înșiși obsedați de perfecțiunea stilistică a operelor lor.

În numele exigenței privind inspirația din realitate și respectarea adevărului în literatură (dar poate și din secretă invidie pentru un succes fulgerător, de care ei nu s-au bucurat niciodată), frații Goncourt erau deosebit de aspri și față de romanul lui Victor Hugo *Les Misérables*, apărut tot în 1862 : „O mare decepție pentru noi, *Mizerabilii* lui Hugo (...). Opera aceasta îl mărește pe Balzac, îl mărește pe Eugène Sue, dar îl micșorează pe Hugo Titlu nejustificat : nici o mizerie, nici un spital, iar prostituata prezentată în treacăt. Nimic viu : personajele sînt din bronz, din alabastru, din orice, numai din carne și oase nu. Lipsa spiritului de observație îți sare în ochi și te supără peste tot. Situații și caractere, Hugo și-a clădit toată cartea din verosimil, nu din ce este adevărat, din acel autentic care desăvîrșește orice lucru și orice om într-un roman, prin neprevăzutul care-l întregeste. Aici e lipsa și scăderea profundă a operei. Cît despre stil, e umflat, încordat, cu respirație scurtă, nepotrivit cu ce spune (...). Nici urmă de romancier : Hugo e întotdeauna Hugo ! Fanfară, da ; dar muzică, nu.”²

Dorința, ambiția fraților Goncourt, declarată fără echivoc (și fără urmă de modestie) în prefețe și manifeste, a fost de a scrie altfel decît oricare dintre contemporanii lor, inaugurînd o nouă formulă romanescă, *modernă* prin substanță și scriitură, o literatură impregnată de spiritul epocii : „Mai mult decît oricine, prin tendința operelor noastre, prin semnificația romanelor, prin noua

¹ *Ibidem*, I, p. 276.

² *Ibidem*, I, p. 332.

cale a istoriei noastre, prin lanțul familiei, prin instinctele, prin gusturile și prin maniile noastre ajunse mode care se răspîndesc, prin nevoile noastre fizice și morale, sintem, mai mult decît oricine, oameni din vremea noastră“.¹

Parizieni prin opțiune, formație și înclinație, frații Goncourt au cultivat, ca și Baudelaire, alt contemporan ilustru, literatură de inspirație citadină, refuzînd atît etalarea ostentativă a eului cît și comuniunea romantică a poetului cu natura : „Tăria noastră — contrar mișcării care te îndeamnă, în artă și literatură, către natură, care lansează romanul cu decor de peisaj — constă în a ne menține la pura descriere a omului, nedîndu-i alt fundal decît mediul potrivit, natura făurită de mîinile lui, după gusturile și viciile lui, adică un oraș.“²

Urmărind să facă din roman un *studiu științific*, bazat pe o documentare minuțioasă, nu livrescă, ci directă, în contact cu oamenii din mediile sociale cele mai diverse, frații Goncourt au întreprins pentru fiecare din operele lor adevărate anchete documentare, consemnate cu fidelitate în *Jurnal*. Pentru redactarea romanului *Soeur Philomène*, care povestește, cu o profuziune de amănunte uneori brutale, viața într-un spital (descriind, printre altele, o operație de cancer la sîn), petrecuseră zece zile în spitalul parisian Charité, notînd zilnic în *Jurnal* observațiile și impresiile adunate, care vor fi apoi transcrise ca atare în roman. Iar romanul *Germinie Lacerteux* este povestea vieții proprii lor menajere, Rose Malingre, care, timp de douăzeci de ani, luase parte la toate evenimentele din familia lor. *Jurnalul* relatează, amănunt cu amănunt, în iulie și august 1862, îmbolnăvirea, moartea și apoi revelația existenței ei secrete, în termeni aproape similari cu textul romanului, care apare la începutul anului 1865. Dcaltfel, cu puțin timp înainte de apariția romanului, frații Goncourt scriau în *Jurnal* : „Sîntem grăbiți să terminăm odată cu corecturile de la *Germinie Lacerteux*. Retrăirea acestui roman ne costă prea mult, dîndu-ne o stare de nervozitate și de tristețe... De parcă am înmormîntat-o a doua oară pe moarta aceasta... Oh,

¹ *Ibidem*, I, p. 276.

² *Ibidem*, I, p. 289.

este într-adevăr o carte ruptă din noi; prea ne răvășește fizi-cește... nu putem s-o mai corectăm, nu mai vedem ce-am scris: grozăvia lucrurilor pe care le-am pus în ea ne împiedică să vedem virgulele și greșelile de tipar.”¹

Comparînd romanele cu *Jurnalul*, se vedește că tot ce au scris ca opere de ficțiune a fost trăit, simțit, observat de ei înșiși. Înaintea lui Zola, care cu siguranță a profitat de această lecție, frații Goncourt au ridicat la rangul de principiu estetic exercițiul documentării pe viu, „după natură”, și Pierre Martino găsește, pe bună dreptate, că ei sînt cei care au creat *romanul documentar*², revendicat mai apoi de scriitorii naturaliști.

Cu frații Goncourt și cu Zola se petrece o importantă inova-ție în tematica romanului, care-și anexează acum noi zone de observație realistă. Încercînd să-și definească locul în literatură, frații Goncourt susțineau că principalul lor merit este de a fi introdus în roman „clasele de jos”, poporul, cărui i se interzisese pînă atunci accesul în literatură. Prefața romanului *Germinie Lacerteux*, concepută ca un manifest în favoarea democratizării și liberalizării romanului, propunea romancierilor un cîmp de investigație neexplorat pînă atunci, nefericirile și suferințele oamenilor din popor. Și într-adevăr, *Soeur Philomène* este istoria unei surori medicale, iar *Germinie Lacerteux*, povestea unei femei de serviciu, evocă atmosfera și viața Parisului popular, a muncitorilor și meșteșugarilor (cum sînt și iubiții ei, Jupillon și Gautruche), tipuri sociale care nu fuseseră niciodată pînă atunci personaje de roman.

Proiectul fraților Goncourt, de inspirație vădit balzaciană, era de a scrie istoria societății contemporane, prin studiul claselor acestei societăți, al „marilor categorii: artiști, burghezi, popor”, proiect ambițios, pe care resursele lor literare nu le-au permis să-l realizeze decît parțial. Primele șase romane, scrise împreună și publicate între 1860—1869, înfățișează lumea literaților (*Les Hommes de lettres*, devenit la reeditare *Charles Demailly*), mediile

¹ *Ibidem*, I, p. 464.

² Pierre Martino, *Le Naturalisme français*, Collection U, Pa-ris, Armand Colin, 1969, p. 22.

medicale (*Soeur Philomène*), tinăra burghezie franceză (*Renée Mauperin*), viața Parisului popular (*Germinie Lacerteux*), atelierelor de pictură și școlile artistice ale vremii (*Manette Salomon*), cercurile catolice (*Madame Gervaisais*).

Drama *Henriette Maréchal*, reprezentată la Théâtre Français la 5 decembrie 1865, după ce fusese refuzată la Teatrul Vaudeville și stîrnise un întreg scandal, mai degrabă politic decît literar, fiind fluierată de la prima pînă la ultima reprezentație, pune în scenă o intrigă inspirată, ca și romanul *Renée Mauperin*, din viața burgheziei franceze.

După ce timp de șase ani refuzase să-și continue ocupațiile literare, din pietate față de memoria fratelui său Jules, dispărut la 20 iunie 1870, Edmond de Goncourt reia meseria literelor și publică romanele *La Fille Élisa*, avînd ca temă prostituția și viața penitenciară, *Les Frères Zemganno*, povestea unor clovni uniți printr-o afecțiune care evocă discret afecțiunea dintre cei doi frați Goncourt, *La Faustin*, viața unei actrițe nervoase și sensibile ca și ei și în sfîrșit, *Chérie*, romanul „realității elegante, monografia unei tinere observată în mediul bogăției și puterii, subiect prin care Edmond înțelegea să se despartă și să se delimiteze de Zola și de naturalism, care se mărginea, după opinia lui, să descrie doar ce este josnic și respingător, neglijînd aspectul și profilul ființelor rafinate și al lucrurilor bogate, cum afirmă în prefața romanului, adevărat testament literar.

Dar ceea ce-i interesează pe frații Goncourt în destinul personajelor din romanele lor este mai puțin condiția lor socială și caracterul lor tipic, reprezentativ, ci lenta degradare fizică și morală provocată de fatalitatea unei constituții fiziologice precare. „Noi am fost, cei dintîi, scriitorii nervilor“, notează ei în *Jurnal*¹.

Atrăși irezistibil de studiul naturilor pasionate, nervoase, impresionabile, maladive, frații Goncourt transformă insensibil romanele lor în monografii ale unor cazuri, urmărite și prezentate cu o precizie și o exactitate aproape medicale. Fascinația patologicului devine mai puternică decît preocuparea pentru studiul moravurilor. *Charles Demailly*, povestea unui scriitor persecutat

¹ *Ibidem*, II, p. 106.

de soția lui și de foștii săi prieteni din gazetărie, prezintă un caz de demență științific analizat, pentru care autorii cercetaseră câteva lucrări de specialitate¹; *Soeur Philomène* relatează evoluția fiziologică și psihică a unei femei, evocînd copilăria, tulburările pubertății, cauzele exaltării ei mistice; iar *Germinie Lacerteux* este, de fapt, studiul clinic al unui caz de isterie, și noutatea subiectului îi obseda atît de intens, încît într-o noapte îl visaseră pe Balzac, „cu croiala lui masivă și cu chipul lui monahal, cunoscut din portrete“, „cuprins de o mare scîrbă“ cînd i se vorbea de isterie.²

Și în această privință, Zola și romancierii naturaliști au avut precursori în frații Goncourt. Decăderea morală și deteriorarea fizică a unei femei handicapate de o instabilitate nervoasă, analizată cu precizie clinică în romanul *Germinie Lacerteux*, conține în germene subiectul romanului *L'Assommoir*, publicat de Zola în 1877, iar atracția acestuia pentru fiziologie, pentru studierea efectelor unei eredități maladive asupra comportării individului, urmărite în ciclul romanesc *Les Rougon-Macquart*, nu sînt fără legătură cu gustul aproape obsesiv al fraților Goncourt pentru cazurile de degenerare fizică și morală. Jean-Pierre Richard consideră, pe bună dreptate, că latura morbidă a talentului fraților Goncourt, înclinația lor pentru boală, viciu, scandal, obscen, se explică în parte prin propria lor constituție fizică precară, despre care ambii se plîng neconținut în *Jurnal*, unul suferind de ficat și de puternice migrene, celălalt de violente dureri de stomac: „Bolnavi, uzați de timpuriu, ei poartă înscrise profund în ei semnele acelui spirit de sfîrșit de secol care-și exercită în același timp ravagiile la cei mai mulți dintre contemporanii lor literari. Nervozitate, rafinament, delicatețe, totul se traduce la ei în termeni de decadență.“³

De aici predilecția pentru o formulă romanescă reluată în majoritatea romanelor lor, care relatează de fapt un caz de degenerare, jalonînd cu precizie etapele care conduc personajele

¹ Robert Ricatte, *La création romanesque chez les Goncourt*, Paris, Armand Colin, 1953, p. 109.

² *Ibidem*, I, p. 459.

³ Jean-Pierre Richard, *Littérature et sensation*, Paris, Éditions du Seuil, 1954, p. 280.

spre distrugerea finală, provocată cel mai adesea de o fatalitate neiertătoare căreia nu i se pot opune — fatalitatea biologică. Sînt romane construite după o schemă narativă clasică, avînd în centrul acțiunii un personaj principal, a cărui existență este urmărită cronologic pînă la deznodămîntul final. Povestirea respectă cronologia faptelor relatate, timpul narațiunii coincidînd cu timpul diegezei. Ca și în romanul balzacian, autorii folosesc procedeul clasic al anacroniei narative, introducînd ample întoarceri în timp, explicative, analepse narative, pentru a descoperi în trecutul personajelor cauzele fenomenelor prezentului. Deși cazurile înfățișate în roman sînt transpunerea fidelă a unor situații reale, întîlnite de frații Goncourt în familie sau în anturajul lor, autorii afectează impasibilitatea observatorului obiectiv, care nu vorbește niciodată în numele său, ci se mărginește să relateze faptele observate. Și din acest punct de vedere, romanele fraților Goncourt se înscriu în tradiția balzaciană a naratorului extradiegetic, fără a atinge însă sublima omnisciență a naratorului balzacian, a cărui privire îmbrățișează universul și pătrunde în taina tuturor secretelor lumii.

Dar romanele fraților Goncourt nu sînt romane dramatice, *evenimențiale*, ca romanele lui Balzac, ci romane „de pură analiză”, cum le-au considerat ei înșiși ¹, în care intriga cedează pasul studiului fiziologic și investigației psihologice. Înaintea lui Flaubert și a romanului său *L'Éducation sentimentale*, apărut în 1869, frații Goncourt au *dedramatizat* romanul, înlocuind acțiunea printr-o suită de tablouri, care jalonează etapele evoluției personajelor, ca în romanul *Germinie Lacerteux*, construit ca o succesiune de episoade, nu ca o narațiune continuă. Michel Raimond vede în această renunțare la intriga tradițională premisele unei crize a povestirii, o modificare notabilă în arta romanului, pe care frații Goncourt îl despoaie de orice element *romanesco*. ²

¹ Prefață la romanul *Chérie*.

² Michel Raimond, *Le Roman depuis la Révolution*, Collection U, Paris, Armand Colin, 1967, p. 102-103.

Pregătindu-se să scrie ultimul său roman, *Chérie*, Edmond de Goncourt afirma însă în *Jurnal* că lipsa intrigii nu-i mai este de-ajuns: „Aș vrea ca structura ca formă să fie diferită, ca această carte să aibă caracterul memoriilor unei tinere scrise pentru o prietenă. Hotărât lucru, cuvântul *roman* nu se mai potrivește cărților pe care le scriem noi.“¹ Iar în 1895, spre sfârșitul vieții, el declara că în operele lor „au căutat, mai presus de orice, să ucidă aventura din roman.“²

Fiziologi, dar totodată poeți, cum le-a plăcut să se considere, vibrând cu intensitate la frumos, naturi impresionabile și sensibile, frații Goncourt au tentat în romanele lor neobișnuită alianță între studiul științific și poezie: „Nimeni nu ne-a caracterizat încă talentul de romancieri. Este alcătuit dintr-un amestec bizar și unic aproape, care face din noi totodată fiziologi și poeți.“³ Poezia înseamnă pentru ei transpunerea în cuvinte a unor senzații rezervate în genere picturii, acele *transpositions d'art*, din care prietenul lor Théophile Gautier făcuse principiul estetic al poeziei sale, creînd „pictura scrisă“⁴, care redă efecte de lumină și de perspectivă, jocul liniilor, al formelor, reliefurilor și culorilor.

Posesori ai unei moșteniri care le-a permis să trăiască toată viața consacrîndu-se exclusiv gusturilor și înclinațiilor lor spirituale, își formaseră din tinerețe o solidă cultură artistică în domeniul picturii (își mărturiseau în schimb, în *Jurnal*, totala incomprehensiune pentru muzică), făcînd călătorii de studii în Franța, Algeria, Elveția, Belgia, Italia. Colecționari pasionați, își alcătuiseră o prețioasă colecție de tablouri și obiecte de artă, cu care Edmond, rămas singur, avea să se înconjoare în faimosul *grenier* din Auteuil. Erau excelenți cunoscători și admiratori ai pictorilor din secolul al XVIII-lea, Watteau în primul rînd, iar, mai tîrziu, Edmond de Goncourt se pasionase pentru pictura japoneză, creînd un adevărat curent de opinie în favoa-

¹ *Pagini de jurnal*, II, p. 310.

² *Ibidem*, II, p. 459.

³ *Ibidem*, II, p. 110.

⁴ *Ibidem*, I, p. 448.

rea japonismului prin cartea sa *Outamaro*, publicată în 1891. Prietenii apropiați și mari admiratori ai pictorului și gravorului Gavarni, au trăit în atmosfera vieții artistice pariziene și a saloanelor de pictură, evocată în romanul *Manette Salomon*, în care au folosit toate resursele stilului pentru a „reda” opere picturale, sugerînd și impresiile pe care le suscită.

Poeți ai vizualului, frații Goncourt priveau lumea cu ochi de pictori, sensibili la nuanțe, impresii fugitive, contururi estompate. Prin notații delicate, adevărate tușe de culoare, descrierile lor devin uneori subtile tablouri impresioniste. Peisajele naturale sînt *zugrăvite* în termeni de tehnică picturală, printr-un fel de transpoziție estetică de gradul doi¹, care redă prin cuvinte tabloul pe care l-ar fi putut face un pictor folosind desenul și culoarea.

Ca în tablourile lui Rembrandt, a căror tulburătoare profunzime o admiraseră în timpul unei călătorii în Olanda (1861), pe fondul întunecat al existenței de mizerie și decădere pe care o duce Germinie se detașează strălucitoare pete de lumină, ca un simbol al purității care supraviețuiește degradării. Atrăși de morbid și de toate formele descompunerii, frații Goncourt au un adevărat cult pentru lumină, pe care o urmăresc plimbîndu-se pe obiecte, sărind din detaliu în detaliu, aruncînd asupra lor o țesătură de reflexe care le animă, dar rămîne la suprafața lucrurilor, fără a pătrunde în profunzimea lor misterioasă.²

Folosind un procedeu pe care Robert Ricatte îl numește *descriere ambulatorie*, frații Goncourt acumulează o multitudine de detalii heteroclite, care se juxtapun, creînd uneori o atmosferă de mister, cu efecte fantastice, ca în acele plimbări nocturne pe care Germinie le face pe străzile Parisului sau pe bulevardele periferice. În aceste veritabile tablouri impresioniste, intenția realistă este deviată de descriptivism, care nu mai urmărește, ca la Balzac, realitatea semnificativă, ci se oprește cu predilecție la aspectele decorative și pitorești, la impresii și senzații fugi-

¹ Michel Raimond, *op. cit.*, p. 105.

² Jean-Pierre Richard, *op. cit.*, p. 273-274.

tive. Pe urmele lui Flaubert și din vina lui, cum constată R.-M. Albérès, frații Goncourt se îndreaptă spre un *bizantinism al descrierii*, când scriitorul descrie pentru a descrie, nu pentru a dezvălui un adevăr cu valoare generală, iar romanul devine un *recital al romancierului*¹, o probă de virtuozitate stilistică.

Subtilitățile *scriiturii artiste* trebuiau să surprindă nuanțe delicate și adevăruri instantanee, „*fugitivitatea* unei ființe sau a unui lucru omenesc“, cum spune *Jurnalul*. Foarte elaborat și deseori afectat, acest *stil artist*, cu fraze dislocate, o sintaxă forțată, termeni rari și neologisme, face ca operele lor să nu figureze printre marile reușite ale romanului realist francez.

Cu toate acestea, un anume accent de emoție reținută, de compasiune pentru durere și suferință, de înțelegere și toleranță față de slăbiciunile omenești, o notă de tristețe gravă, fără iluzii, salvează romanele fraților Goncourt de artificialul *scriiturii artiste*, ca și de obsesia studiului naturilor patologice. Dacă este adevărat că *Germinie Lacerteux* l-a făcut pe Zola să-și descopere vocația, după cum afirmă istoricii literaturii, dacă frații Goncourt au putut fi considerați inițiatorii și precursorii naturalismului, creația lor romanească este mai mult decât un capitol (relativ restrâns) din istoria literaturii secolului al XIX-lea. Romanul *Germinie Lacerteux*, pe care-l considerau ei înșiși reușita creației lor romanești, cartea-tip care a servit drept model pentru tot ce s-a fabricat după ei sub numele de realism și naturalism, cum se afirmă în *Jurnal*, este o carte care nu are nevoie de apărare ca să poată figura, în rafturile bibliotecii ideale a cititorului de romane, printre operele care sondează omenescul în complexitatea lui tulburătoare.

ANGELA ION

¹ R.-M. Albérès, *Histoire du roman moderne*, Paris, Albin Michel, 1962, p. 49, 52.

TABEL CRONOLOGIC

1787 28 *iunie* Se naște, la Bourmont, Marc-Pierre Huot de Goncourt, tatăl scriitorilor, militar, ofițer al Legiunii de onoare în 1818.

1798 16 *septembrie* Se naște, la Paris, Annette-Cécile Guérin, a doua soție a lui Marc-Pierre Huot de Goncourt, mama scriitorilor.

1821 10 *iulie* Marc-Pierre Hout de Goncourt se căsătorește cu Annette-Cécile Guérin. După o perioadă petrecută la Bourmont, se mută la Nancy.

Se naște Gustave Flaubert.

1822 26 *mai* Se naște, la Nancy, pe Rue des Carmes nr. 33, Edmond-Louis-Antoine Huot de Goncourt. Când împlinește un an și jumătate, părinții lui se mută la Paris.

H. Heine, *Poezii*.

J.-F. Champollion descifrează scrierea hieroglifică.

1823 Se nasc : Théodore de Banville, Ernest Renan.
Lui Hokusai încep să-i apară primele din cele 36 de *vederi*
ale muntelui Fuji.

1827 V. Hugo, *Cromwell*.

1828 Se naște Hippolyte Taine.

1829 Franța începe războiul pentru cucerirea Algeriei.

Revoluția din iulie („Cele trei zile glorioase“).

Ludovic-Filip d'Orléans devine rege al francezilor până în
1848 („Monarhia din iulie“).

A. de Vigny, *Poeme antice și moderne*.

L. Braille inventează alfabetul pentru orbi.

1830 19 decembrie Se naște, la Paris, pe Rue Pinon nr.
22, Jules-Alfred Huot de Goncourt, fratele lui
Edmond.

Edmond și Jules au două surori, prima decedind la
o vîrstă foarte fragedă, a doua, Emilie, în 1832.

V. Hugo, *Hernani*.

Stendhal, *Roșu și negru*.

E. Delacroix, *Libertatea călăuzind poporul*.

1831 Prima răscoală a muncitorilor de la manufacturile de
mătase din Lyon.

G. Leopardi, *Cinturi*.

A. S. Pușkin, *Boris Godunov*.

1832 Se naște Jules Vallès.

1833 J. W. Goethe, *Faust* (postum).

A. S. Pușkin, *Evghenie Oneghin*.

H. de Balzac, *Eugénie Grandet*.

J. Michelet, *Istoria Franței* (vol. I).

1834 7 ianuarie Moare tatăl fraților Goncourt. Situația materială precară o determină pe mama lor să se mute mai întâi la fratele ei, Alphonse, pe Rue de Provence nr. 13, apoi, în 1838, la o prietenă, Françoise Mangin, pe Rue des Capucines nr. 12, pe care o moștenește în 1842.

Edmond e intern la pensionul Goubaux, denumit și pensionul Saint-Victor, evocat de Dumas-fiul, elev la aceeași școală, în *L’Affaire Clemenceau* (*Afacerea Clemenceau*).

Urmează apoi cursurile la liceul Henry IV, unde profesorul Caboche îi deschide gustul pentru stilul frumos, și la colegiul Bourbon.

Jules este înscris, ca extern, la colegiul Bourbon. Obține două premii doi la un concurs din 1848 pentru traduceri versificate din latină și greacă; compune o dramă, *Etienne Maral*.

Algeria e declarată posesiune franceză.

A doua răscoală a muncitorilor de la manufacturile de mătase din Lyon.

E. Delacroix, *Femei din Alger*.

1836 G. W. F. Hegel, *Prelegeri de estetică sau filozofia artei*.

1837 S. F. B. Morse realizează alfabetul telegrafic.

1838 Se naște Villiers de l’Isle-Adam.

1840 Se nasc : Alphonse Daudet, Emile Zola.

M. I. Lermontov, *Un erou al timpului nostru*.

1841 Edmond începe Dreptul și, pentru a face practică, intră la biroul avocatului Fanier (sau Fagniez).

Th. Carlyle, *Eroii, cultul eroilor și eroicul în istorie*.

1842 Se nasc : Stéphane Mallarmé, José-Maria de Heredia.

Moare Stendhal.

N. V. Gogol, *Mantaua, Suflete moarte*.

1844 Franța ocupă Marocul.

Se nasc : Anatole France, Paul Verlaine.

Al. Dumas-tatăl, *Cei trei mușchetari*.

1845 P. Merimée, *Carmen*.

Al. Dumas-tatăl, *Contele de Monte Cristo*.

1846 Se naște Isidore Lucien Lautréamont.

E. Brontë, *La răscruce de vinturi*.

H. Daumier, *Bunii noștri burghezi*.

1847 Edmond lucrează ca funcționar în Finanțe.

Se naște Joris-Karl Huysmans.

1848 Edmond participă la insurecția din iunie în cadrul Gărzii naționale.

5 septembrie Moare mama lor, care le lasă o avere modestă, suficientă însă pentru a le asigura independența materială.

Jules își dă în mod strălucit bacalaureatul.

Revoluții burghezo-democratice în Europa. Regele Ludovic-Filip abdică. Proclamarea Republicii franceze („A doua republică”). Insurecția muncitorilor din Paris. Ludovic-Napoleon Bonaparte, nepotul lui Napoleon I, este ales președinte al Republicii.

Apare la Londra *Manifestul Partidului comunist*.

Al. Dumas-fiul, *Dama cu camelii*.

W. M. Thackeray, *Bilciul deșertăciunilor*.

1849 Jules versifică un mic roman umoristic și satiric.

Edmond, urmînd să fie admis la *Société d'histoire de France*, scrie *Histoire des châteaux du Moyen Age* (*Istoria castelelor din Evul Mediu*).

Edmond scrie o monografie, *La Cuisinière* (Bucătăreasa), iar Jules o piesă în trei acte, în versuri, *Hégésippe Moreau*, despre care cei doi frați nu pomenesc însă nimic.

Edmond, care frecventase Academia Dupuis, și Jules, care ilustrase *Notre Dame de Paris* și copiasse caricaturi din *Punch* și litografii ale lui Gavarni, în intenția de a deveni pictori vor să facă un voiaj în Italia. Situația politică de acolo îi împiedică să-l efectueze, drept care întreprind o călătorie în Sudul Franței, unde încep să deseneze, să picteze și să-și facă însemnări.

7 noiembrie Ajung cu vasul „Philippe-Auguste” la Alger, pe care-l vizitează și care produce asupra lor o vie impresie.

Jules scrie două poeme intitulate *Abdallah* și *Bambino*.

17 decembrie Edmond și Jules se întorc la Paris și se instalează pe Rue Saint-Georges nr. 43, unde își pun la punct notele și își perfecționează acuarelele făcute în Algeria.

Instituirea protectoratului francez asupra Guincii franceze.

1850 Vizitează, în primăvară, Elveția și Belgia.

Scriu, pentru actorul Sainville, de la Palais-Royal, vodevilul *Sans Titre* (Fără titlu).

Se naște Guy de Maupassant.

Moare Honoré de Balzac.

Ch. Dickens, *David Copperfield*.

1851 Pleacă în Valais (Elveția), unde încep să scrie, sub influența lui Heine, primul lor roman, *En 18...* (În 18...), pe care îl tipăresc pe socoteala lor. Această operă tipică de debut, pretențioasă, incoerentă și anodină — în care apar temele lor favorite de

inspirație —, dă o imagine despre starea de spirit a tineretului din 1851. Volumul este reeditat, datorită lui Edmond, în 1885.

Decembrie Scriu pentru noaptea de Anul nou o scenetă intitulată *La Nuit de la Saint-Sylvestre* (Noaptea Sfântului Silvestru), dar Lemoine-Montigny, directorul teatrului Gymnase dramatique, o respinge.

1852 O nouă tentativă înfructuoasă, făcută cu o piesă adaptată după *En 18...*

Compun, pentru Théâtre lyrique, o farsă, în proză și versuri, *Mam'selle Zirzabelle* (*Don'șoara Zirzabelle*), care are același insucces ca precedentele.

12 ianuarie Scot, împreună cu vărul lor Pierre-Charles de Villedeuil, *L'Eclair*, revue hebdomadaire de la Littérature, des Théâtres et des Arts, cu un program romantic. Își publică aici sceneta *La Nuit de la Saint-Sylvestre* și un articol despre actorul Fichter, care avea să creeze rolul lui Armand Duval în *Dama cu camelii*. Este debutul lor ca ziaști. Revista nu prea are abonați, de aceea Edmond și Jules solicită desene pentru ea lui Gavarni, de care avea să-i lege o prietenie trainică.

Se tipărește *Salon de 1852* (*Salonul din 1852*), o culegere de articole publicate în *L'Eclair*.

20 octombrie Apare primul număr din cotidianul *Paris*, întocmit, la sugestia lor, de Villedeuil, după modelul lui *Charivari*, ziar exclusiv de literatură, la care Edmond și Jules colaborează cu articole, iar Gavarni cu litografii.

Trimit, la *Revue de Paris*, *Monsieur Chut* (*Domnul Pst*), care trebuia să intre într-o culegere de anecdote despre secolul al XVIII-lea.

Ludovic-Napoleon Bonaparte se proclamă împărat al francezilor sub numele de Napoleon al III-lea.

Th. Gautier, *Emailuri și camee*.

V. Hugo, *Napoleon cel mic*.

H. Beecher-Stowe, *Coliba unchiului Tom*.

1852 *Apar Mystères des théâtres 1852 (Misterele teatrelor 1852)*, scrise împreună cu Cornélius Holff, pseudonimul lui Villedeuil ; și, în cursul verii, *La Lorette (Curtezana)*, texte publicate în revista *L'Eclair*, dedicată lui Gavarni. Epuizându-se într-o săptămână, e retipărită la scurt timp, cu o vignetă de Gavarni. 8 decembrie Își încetează apariția revistele *L'Eclair* și *Paris* — unde frații Goncourt publicaseră în 1852 vreo douăzeci de articole, iar în 1853, vreo zece — ultima din pricina articolului fraților Goncourt *Voyage du no. 43 de la Rue Saint-Georges au no. 1 de la Rue Laffitte (Călătorie de la nr. 43 din Rue Saint-Georges la nr. 1 în Rue Laffitte)*.

1854 *La Révolution dans les mœurs (Revoluția în moravuri)*, publicată la începutul anului, este o lucrare mică ce reprezintă o satiră a familiei din timpul lor. După ce consultă vreo cincisprezece mii de documente ale vremii, Edmond și Jules publică, în aprilie, *Histoire de la société française pendant la Révolution (Istoria societății franceze în timpul Revoluției)*, în care abuzează de anecdote și amănunte, deși în prefața la lucrarea *Histoire de la société française pendant le Directoire* cei doi scriitori, pentru a se apăra, îi invocă pe Plutarh, Saint-Simon și Juvenal. Lucrarea dezvoltă o monografie despre Palais-Royal în timpul Revoluției, intitulată *Le Camp des Tartares (Tabăra tătarilor)*.

1855 24 martie E tipărită o altă lucrare în care se afirmă spiritul lor novator în istoria moravurilor, *Histoire de la société française pendant le Directoire (Istoria societății franceze în timpul Directoratului)*. Cercețările întreprinse asupra perioadei Directoratului le

dau ideea de a scrie o piesă într-un act intitulată *Incroyables et Merveilleuses ou le Retour à Ithaque* (*Spilcuiți și fandosite sau Reîntoarcerea în Itaca*), pe care o prezintă la Théâtre-Français și la Gymnase dramatique.

Apare *La Peinture de l'Exposition de 1855* (*Pictura la Expoziția din 1855*).

Se hotărăsc că viziteze Italia, unde nu ajunseseră în 1849 din cauza evenimentelor politice. Își notează amîndoi impresiile pe un singur carnet, ceea ce dovedește comunitatea lor de idei și de metodă de lucru, note pe care Jules le completează cu crochiuri.

Moare Gérard de Nerval.

W. Whitman, *Fire de iarbă*.

1856 Află, la Roma, de moartea lui Heine.

Mai Edmond și Jules se întorc din Italia în Franța. Apare *Une Voiture de masques* (*O trăsură cu măști*) cuprinde articole apărute în ziare, cu portrete imaginare sau autentice. Va fi republicată mai târziu, sub titlul *Quelques Créatures de ce temps* (*Cîteva făpturi din vremea aceasta*).

Publică, pe spezele lor, *Les Actrices*.

Se împrietenesc cu Théophile Gautier, care scria la publicația *L'Artiste*, unde îi cunosc pe Flaubert și Feydeau.

G. Flaubert, *Doamna Bovary*.

V. Hugo, *Contemplațiile*.

1857 Pe baza corespondenței și memoriilor neterminate ale cîntăreței, scriu volumul *Sophie Arnould*, care va fi îmbunătățit de Edmond în 1877. Prin această carte, ei deschid seria de studii consacrate actrițelor din secolul al XVIII-lea.

Precedate de un veritabil manifest — unde E. și J. de Goncourt formulează o concepție proprie despre istorie, potrivit căreia „mica istorie“, istoria anecdotică, istoria moravurilor, este mai vie decât istoria diplomatică și militară — apar *Portraits intimes du XVIIIe siècle* (*Portrete intime din secolul al XVIII-lea*).

Își vînd proprietățile de la Breuvannes, iar cu suma realizată își vor cumpăra casa de la Auteuil în 1868.

Moare Alfred de Musset.

Ch. Baudelaire, *Florile răului*.

Th. de Banville, *Ode funambulești*.

J.-F. Millet, *Culegătoarele de spice*.

1858 Apare *Histoire de Marie-Antoinette* (*Istoria Mariei-Antoaneta*), care, revăzută și adăugită, va fi reeditată în 1859.

1859 Se tipărește *L'Art du dix-huitième siècle* (*Artă secolului al optsprezecelea*), în douăsprezece fascicule, care va fi reeditată în repetate rînduri, cu acvaforte gravate de Jules și Edmond.

Edmond și Jules încep să graveze pentru a înțelege mai bine operele măștrilor.

I. A. Goncearov, *Oblomov*.

Ch. Darwin, *Originea speciilor*.

1860 Își publică primul roman, *Les Hommes de Lettres* (*Literații*), care reprezintă dezvoltarea piesei *La Guerre des lettres* (*Războiul literelor*), îndreptată împotriva boemei literare, piesă ce le fusese refuzată. Apar *Les Maîtresses de Louis XV* (*Amantele lui Ludovic al XV-lea*), revăzută de Edmond și retipărită în 1878 și 1879 sub titlurile *La Du Barry*, *Madame de Pompadour* și *La Duchesse de Chateauroux et*

ses soeurs (Duceasa de Chateauroux și surorile ei). E publicat romanul *Charles Demailly*, o interesantă mărturie asupra vieții intime a fraților Goncourt, din care Paul Alexis și Oscar Méténier vor extrage o piesă în cinci acte.

Edmond și Jules întreprind, împreună cu Paul de Saint-Victor, o călătorie în Germania.

G. Eliot, *Moara de pe Floss*.

J. Burckhardt, *Cultura Renașterii în Italia*.

- 1861 Pe baza unor întâmplări reale — viața unei călugărițe, soră la spitalul din Rouen — scriu *Soeur Philomène* (*Sora Filomena*). E primul lor pas spre romanul realist.

Jules Vidal și Arthur Byl vor dramatiza romanul sub forma unei piese în două acte, care se va juca în 1887 la Théâtre-Libre.

Septembrie Întreprind o călătorie în Olanda.

Fac cunoștință cu Sainte-Beuve.

Incepe Războiul de secesiune.

Madach Imre, *Tragedia omului*.

Ch. Dickens, *Marile speranțe*.

F. M. Dostoievski, *Amintiri din casa morților*.

- 1862 Apare *La Femme au dix-huitième siècle* (*Femeia în secolul al optprezecelea*), în a cărei prefață reiau tema istoriei așa cum o concepeau ei, aplicînd-o la secolul al XVIII-lea.

Moare Rosalie Malingre, slujnica lor devotată, care avea să devină personajul principal al cărții *Germinie Lacerteux*.

22 noiembrie Are loc primul din seria de dineuri „Magny“, restaurant situat pe Rue Contre-Escarpe-Dauphine. Printre participanți, care se constituiau

într-o societate literară, se numără Gavarni, Sainte-Beuve, Paul de Saint-Victor, Turgheniev, Taine, Gautier, Edmond și Jules de Goncourt.

V. Hugo, *Mizerabilii*.

Leconte de Lisle, *Poeme barbare*.

I. Turgheniev, *Părinți și copii*.

1863 Moare Alfred de Vigny.

Cl. Monet, *Dejunul pe iarbă*.

Ed. Manet, *Olympia*.

- 1864 Apare *Renée Maupérin*, dramatizată ulterior de Henri Céard. Romanul, intitulat inițial *La Jeune Bourgeoise* (*Tinăra burgheză*), e publicat mai întâi în foileton, în *L'Opinion nationale*. El reprezintă o pictură a familiei autorilor și e dedicată lui Théophile Gautier.

Se constituie la Londra Internaționala I.

- 1865 Vede lumina tiparului romanul *Germinie Lacerteux*. Atacat violent și apărat cu ardoare, *Germinie Lacerteux* le fixează vocația pentru romanul realist, fiind considerat opera lor cea mai semnificativă. Edmond extrage din el o piesă în zece tablouri, cu un prolog și un epilog, care se va juca la teatrul Odéon în 1888, în interpretarea lui Réjane, și va fi reluată în 1891 și 1892.

H. Taine, *Filozofia artei*.

L. N. Tolstoi, *Război și pace* (vol. I).

L. Carroll, *Alice în țara minunilor*.

Cl. Bernard, *Introducere în studiul medicinei experimentale*.

- 1866 Apare drama în trei acte *Henriette Maréchal*, refuzată de teatrul Vaudeville, dar acceptată de Come-

dia Franceză. După șase reprezentații e interzisă, pentru a fi reluată cu succes în 1885.

E tipărită lucrarea *Idées et sensations (Idei și senzații)*, dedicată lui Flaubert și cuprinzând extrase din *Jurnalul* lor.

E. Zola, *Despre roman* (Manifestul naturalismului).

Paul Verlaine, *Poeme saturniene*.

F. M. Dostoievski, *Crimă și pedeapsă*.

A. B. Nobel pune la punct procedeul fabricării dinamitei.

- 1867 Apare romanul *Manette Salomon*, care, inițial, trebuia să se intituleze *L'Atelier Langibout*, o descriere a mediului artistic de la mijlocul secolului al XIX-lea. Dramatizată de Edmond, piesa, avînd un prolog și nouă tablouri, este reprezentată în 1896.
- 1868 Călătorie de documentare în Italia pentru *Madame Gervaisais* (*Doamna Gervaisais*).

Expoziția universală de la Paris.

Moare Charles Baudelaire.

K. Marx, *Capitalul* (vol. I).

E. Zola, *Thérèse Raquin*.

H. Ibsen, *Peer Gynt*.

Boala de care suferea Jules de mai multă vreme se manifestă tot mai frecvent printr-o fobie a zgomo-tului.

A. Daudet, *Piciul*.

Ch. de Coster, *Legenda lui Ulenspiegel*.

- 1869 Februarie Au un accident de trăsură, care le periclitează viața.

Apare *Madame Gervaisais*, romanul unei femei din marea burghezie, în realitate povestea vieții unei

mătuși a lor, Nephtalie de Courmont, care a exercitat o influență puternică asupra lor.

Jules e din ce în ce mai suferind.

Inaugurarea Canalului de Suez.

Mor : Charles Augustin Sainte-Beuve, Alphonse de Lamartine.

I. L. Lautréamont, *Cinteele lui Maldoror*.

Ed. Manet, *Balconul*.

D. I. Mendeleev descoperă legea periodicității elementelor.

1870 20 iunie Atins de o paralizie generală, moare, la Paris, în urma unei peri-meningo-encefalite difuze, Jules de Goncourt. Este înmormântat la cimitirul Montmartre.

Războiul franco-prusian. Capitularea lui Napoleon al III-lea. Revoluția din Paris. Proclamarea Republicii a III-a. Asedierea Parisului de către armata prusiană.

Mor : Prosper Merimée, Isidore Lucien Lautréamont.

G. Flaubert, *Educația sentimentală*.

A. Rimbaud, *Corabia beată*.

Se naște V. I. Lenin.

H. Schliemann începe săpăturile la Troia.

1871 Capitularea Parisului. Thiers formează guvernul. Insurecția proletariatului parizian și instaurarea Comunei din Paris. Înăbușirea Comunei din Paris.

Se naște Paul Valéry.

F. Nietzsche, *Originile tragediei*.

P. Puvis de Chavannes pictează frescele Pantheonului din Paris, unde apare chipul soției sale, Maria Cantacuzino.

1872 Edmond îi face vizite frecvente lui Hugo și începe să se ocupe cu pasiune de grădinărit.

Moare Théophile Gautier.

A. Daudet, *Tartarin din Tarascon*.

Leconte de Lisle, *Poeme barbare*.

J. Verne, *Ocolul pământului în 80 de zile*.

Cl. Monet, *Impresie, răsărit de soare*.

J.-M. Charcot, *Lecții despre maladiile sistemului nervos*.

- 1873 Apare *Gavarni, l'homme et l'oeuvre* (Gavarni, omul și opera), sub semnătura ambilor frați, deoarece fusese scris în 1869.

Edmond publică drama în cinci acte *La Patrie en danger* (Patria în pericol), jucată abia în 1889 la Théâtre-Libre.

Reeditează *Renée Mauperin*, *Germinie Lacerteux* și *Soeur Philomène*. Redactează *Catalogul operei lui Watteau*.

Începe prietenia trainică cu Alphonse Daudet, pe care-l întâlnește la Flaubert.

Se naște Henri Barbusse.

- 1874 Tot la Flaubert, Edmond face cunoștință cu Maupassant.

J. Barbey d'Aurevilly, *Diabolicile*.

M. Twain, *Aventurile lui Tom Sawyer*.

- 1875 Edmond scoate o ediție separată, bogat ornamentată, din *L'Amour au dix-huitième siècle* (Dragostea în secolul al optsprezecelea), care reprezintă capitolul IV din *La Femme au dix-huitième siècle*.

Edmond începe să frecventeze magazinul d-nei Desoye, de pe Rue de Rivoli, cunoscut pentru picturile și obiectele sale de artă japoneză.

Apare un *Catalog* al operei pictate, desenate și gravate de Antoine Watteau.

Moare Jules Vallès.

L. N. Tolstoi, *Anna Karenina* (vol. I).

- 1876 Publică un *Catalog* al operei pictate, desenate și gravate de P. P. Prud'hon.
Apar *Eaux-fortes* (*Acvaforte*) de Jules de Goncourt.

Moare George Sand.

S. Mallarmé, *După-amiaza unui faun*.

P. A. Renoir, *Dans le „Moulin de la Galette“*.

E. Degas, *Absintul*.

Th. A. Edison inventează fonograful cilindric, iar Al. G. Bell — telefonul.

- 1877 E publicat romanul *La Fille Elisa* (*Prostituata Elisa*), plănuit inițial împreună cu Jules, ca urmare a vizitei făcute în 1862 la închisoarea de femei din Clermont-d'Oise, și pe care Edmond îl scrie sub impulsul lui Alphonse Daudet. Romanul va fi dramatizat de Jean Ajalbert, iar piesa, trei acte în proză, va fi jucată în 1890 la Théâtre-Libre și interzisă de cenzură.

Edmond participă la restaurantul „Trop“, a doua zi după apariția cărții lui Zola *L'Assommoir* (*Otrava*), la dineul considerat dineul de constituire a naturalismului, organizat de Maupassant.

- 1878 Apar lucrările *La Du Barry*, *Madame de Pompadour*, *La Duchesse de Chateauroux et ses soeurs* (ultima în 1879), care dezvoltă capitolele respective din *Les Maitresses de Louis XV*.

Edmond îl cunoaște pe pictorul și sculptorul Giuseppe de Nittis, iubitor, ca și el, de artă japoneză.

- 1879 Apare volumul de teatru *Henriette Maréchal*, *La Patrie en danger*.

Vede lumina tiparului *Les Frères Zemganno* (Frații Zemganno), scrisă de Edmond și dedicată soției lui Alphonse Daudet. Cartea, intitulată inițial *Les Frères Bendigo*, descrie viața unor acrobați de circ — spectacol ce se bucura în epocă de mult interes din partea tinerilor scriitori și artiști —, personajele prezentând analogii intime cu frații Goncourt. Paul Alexis și Oscar Méténier extrag din roman o piesă în trei acte în proză, care va fi jucată în 1890 la Menus-Plaisirs.

Apare, în tiraj separat, prefața *Théophile Gautier*, scrisă de Edmond pentru lucrarea lui Emile Bergerat *Théophile Gautier, entretiens, souvenirs et correspondance* (*Théophile Gautier, convorbiri, amintiri și corespondență*).

Crearea Partidului Muncitoresc Francez.

I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*.

H. Ibsen, *Nora*.

F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*.

M. Planck enunță principiile termodinamicii.

1880 Moare Gustave Flaubert.

G. de Maupassant, *Bulgăre de seu*.

E. Zola, G. de Maupassant, J.-K. Huysmans, L. Hennique,

H. Céard, P. Alexis sînt publicați în culegerea de nuvele intitulată *Serile de la Médan*.

A. Rodin, *Gînditorul*.

E. Degas, *Dansatoare în rochie roz*.

P. A. Renoir, *Din lojă*.

R. Koch pune bazele bacteriologiei.

1881 Edmond publică *La Maison d'un artiste* (*Casa unui artist*), care descrie amănunțit casa fraților Goncourt de la Auteuil, carte structurată după modul în care era împărțită locuința.

H. Ibsen, *Strigoii*.

L. von Ranke, *Istoria universală* (vol. I).

L. Lumière realizează prima fotografie instantanee.

- 1882 Apare romanul *La Faustin*, numit întâi *La Fausta*, în care Edmond, prezentînd-o în linii mari pe Rachel, procedează la un studiu psihologic al actriței în general.

E tipărită lucrarea *Madame de Saint-Huberty* (*Doamna de Saint-Huberty*), conținînd biografia cîntăreței și considerații despre operă în secolul al XVIII-lea. În *Le Bien public* apare, pentru prima dată, proiectul de constituire a unei Academii Goncourt.

1883 Moare Ivan Turgheniev.

Villiers de l'Isle-Adam, *Povestiri crude*.

G. de Maupassant, *O viață*.

M. Eminescu, *Poezii*.

C. Collodi, *Aventurile lui Pinocchio*.

- 1884 Apare *Chérie*, avînd ca prim titlu *Tony Freneuse*, în care Edmond elimină orice element românesc în folosul unei reprezentări exacte a vieții cotidiene. Edmond îl cunoaște pe negustorul de obiecte de artă Hayashi, care îl inițiază în stampa japoneză.

J.-K. Huysmans, *În răspăr*.

I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*.

E. Degas, *Călcătoresele*.

- 1885 Apar *Lettres inédites* (*Scrisori inedite*) și *Lettres* (*Scrisori*) de Jules de Goncourt.

Februarie Este inaugurat „Podul” din casa de la Auteuil, în apartamentul renovat al lui Julés, unde aveau loc, în fiecare duminică, întruniri literare la care participau, printre alții, Huysmans, Heredia, Montesquiou, Georges Rodenbach, Paul Margue-

ritte, Alphonse Daudet, Henri de Régnier, Paul Bourget, frații Rosny.

Mor : Victor Hugo, Jules Vallès.

G. de Maupassant, *Bél-Ami*.

E. Zola, *Germinal*.

V. Van Gogh, *Mîncătorii de cartofi*.

A. Rodin, *Burhezii din Calais*.

L. Pasteur descoperă și aplică vaccinul antirabic.

- 1886 Edmond publică *Pages retrouvées (Pagini regăsite)*, culegere de articole apărute în 1852 și 1853 în *L'Eclair*, *L'Artiste* și *La Revue de Paris*.

Are loc inaugurarea, la New York, a Statuiei Libertății.

A. Rimbaud, *Iluminări*.

E. de Amicis, *Cuore*.

- 1887 Este editat primul din cele nouă volume ale lucrării *Journal des Goncourt. Mémoires de la vie littéraire (Jurnalul fraților Goncourt. Memorii din viața literară)*, bilanț literar al unei jumătăți de secol, pe care frații Goncourt începuseră să o scrie la 2 decembrie 1851, ziua în care trebuia să fie pusă în vânzare prima lor carte și în care Ludovic-Napoleon Bonaparte se proclamase împărat sub numele de Napoleon al III-lea. Modelul lor l-au constituit *Mémoires secrets* ale lui Bachaumont. Edmond împarte *Jurnalul* în două părți : una care apare în timpul vieții lui, alta care, pentru a nu ofensa diverse persoane menționate în însemnările lor, urma să fie publicată după douăzeci de ani de la moartea lui. Publicarea integrală a *Jurnalului* are loc abia în 1956.

- 1888 Apar *Préfaces et manifestes littéraires (Prefețe și manifeste literare)*.

A. Jarry, *Ubu rege*.

H. de Toulouse-Lautrec, *Călăreța de la circul Fernando*.

V. Van Gogh, *Floarea soarelui*.

1889 Expoziția universală de la Paris. Construirea Turnului Eiffel.

Congresul de constituire a Internaționalei a II-a.

Moare Jules Barbey d'Aureville.

1890 E tipărită lucrarea *Mademoiselle Clairon* (Domnișoara Clairon), a lui Edmond.

1891 Apare cartea *Outamaro, le peintre des maisons vertes* (Outamaro, pictorul caselor verzi), pe care Edmond o elaborează cu concursul lui Hayashi, care îi pusese la dispoziție, pentru informare, materiale traduse din japoneză.

Prima sărbătorire a zilei de 1 Mai.

Moare Théodore de Banville.

O. Wilde, *Portretul lui Dorian Gray*.

S. Lagerlöf, *Gösta Berling*.

G. Seurat, *Circul*.

P. Gauguin, *Femei din Tahiti*.

1892 Edmond are crize hepatice din ce în ce mai violente.

Afacerea „Panama“.

Moare Ernest Renan.

H. de Toulouse-Lautrec, *Moulin Rouge*.

H. A. Lorenz descoperă electronii.

J. H. Poincaré, *Metode noi în mecanica cerească*.

1893 Sînt publicate *Etudes d'art* (Studii de artă), o reeditare a lucrărilor fraților Goncourt *Le Salon de 1852* și *La Peinture de l'Exposition de 1855*, și lucrările

lui Edmond *A bas le progrès ! (Jos progresul !)* și *La Guimard*.

Mor : Guy de Maupassant, Hippolyte Taine.

1894 Apare volumul *L'Italie d'hier (Italia de ieri)*, conținând note din călătoria făcută de Edmond și Jules în Italia în 1855-1856.

Procesul Dreyfus.

Moare Charles-Marie René Leconte de Lisle.

R. Kipling, *Cartea junglei* (prima parte).

H. Sinkiewicz, *Quo vadis ?*

1895 Edmond primește rozeta Legiunii de onoare.

H. de Toulouse-Lautrec, *Ivette Guilbert*.

P. A. Renoir, *Fată tină ră pieptănându-se*.

W. C. Röntgen descoperă razele X.

G. Marconi și A. S. Popov inventează radioul.

1896 Apar cărțile *Pages choisies des auteurs contemporains (Pagini alese din autori contemporani)* și *Première amoureuse (Prima îndrăgostită)*. (Nuvele extrase după *Quelques Créatures de ce temps*.)

Sînt tipărite două lucrări scrise de Edmond de Goncourt : *Hokusai*, întocmită pe baza unei biografii a lui Hokusai tradusă din japoneză și a informațiilor furnizate de Hayashi, și *L'Art japonais au XVIIIe siècle (Arta japoneză în secolul al XVIII-lea)*.

16 iulie În urma unei congestii pulmonare, moare, la Champrosay, la familia Daudet, Edmond de Goncourt. Este înmormîntat la cimitirul Montmartre. Discursul funebru e rostit de Zola.

Prin testament, al cărui executor era desemnat a fi Alphonse Daudet, Edmond stipula constituirea, în

anul decesului său, a unei societăți literare care să acorde anual unui scriitor tânăr și talentat un premiu de 5.000 de franci pentru o lucrare literară în proză, de preferință roman.

Academia Goncourt, fondată prin actele din 1897 și 1900, e recunoscută ca fiind de utilitate publică în 1903. Membrii ei, în număr de zece, dintre care opt au fost desemnați de Edmond de Goncourt prin testament în persoana lui Alphonse Daudet, Huysmans, Octave Mirabeau, frații Rosny, Léon Hennique, Paul Margueritte, Gustave Geffroy, aveau să fie înlocuiți, în cazul alegerii în Academia franceză sau al decesului. Fondul pentru premiul Goncourt și retribuirea celor zece scriitori care alcătuiau societatea urmau să fie realizate din sumele rezultate din vânzarea bunurilor mobile și imobile ale fraților Goncourt, precum și din drepturile de autor pentru cărțile și piesele de teatru publicate în timpul vieții și după moartea lor.

Premiul Goncourt se acordă în cadrul unui dejun, în ultima lună a anului.

Printre academicieni s-au numărat, în decursul anilor, Léon Daudet, Jules Renard, Francis Carco, Colette, Raymond Queneau, Jean Giono.

Premiul Goncourt a fost acordat, printre alții, scriitorilor : Henri Barbusse pentru *Le Feu* (Focul), Marcel Proust pentru *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* (La umbra fetelor în floare), André Malraux pentru *La Condition humaine* (Condiția umană), Henri Troyat pentru *L'Araigne* (Paingul), Elsa Triolet pentru *Le Premier accroc coute deux cents francs* (O ruptură de postav — două sute de franci), Maurice Druon pentru *Les grandes familles* (Marile familii), Robert Merle pentru *Week-end à Zuydcoote*, Simone de Beauvoir pentru *Les Mandarins* (Mandarinii) ș. a.

Moare Paul Verlaine.

J. Renard, *Istorie naturale*.

A. P. Cehov, *Pescăruşul*.

H. Becquerel descoperă radioactivitatea.

1904 Apare volumul *Les Aventures du jeune baron de Knifausen* (*Aventurile tânărului baron de Knifausen*), extras din *Pages retrouvées*.

1913 Apare cartea *A Venise* (*La Veneția*), extras din *Idées et sensations*.

SANDA MIHĂESCU-BOROIANU

GERMINIE LACERTEUX

PREFAȚĂ LA PRIMA EDITIONE

Trebuie să-i cerem iertare publicului că-i oferim această carte și să-i spunem dinainte ce va găsi în ea.

Publicului îi plac romanele închipuite : acest roman este un roman adevărat.

Îi plac cărțile care-i dau impresia că-l introduc în lumea bună : această carte își are originea în stradă.

Îi plac micile lucrări deochete, memoriile unor fete ușoare, confesiunile de alcov, porcăriile erotice, scandalul care se dezgolește într-o imagine în vitrinele librărilor — ceea ce va citi este aspru și pur. Să nu se aștepte la fotografia decoltată a plăcerii : studiul care urmează reprezintă un examen clinic al Dragostei.

Publicului îi mai plac lecturile anodine și consolatoare, aventurile care se termină cu bine, plăsmuirile care nu-i tulbură nici digestia, nici seninătatea : această carte, printr-o tristă și violentă abatere, este menită să-i contrarieze deprinderile și să dăuneze igienei sale.

Atunci de ce am scris-o ? Numai pentru a șoca publicul și a-i scandaliza gusturile ?

Nu.

Trăind în secolul al nouăsprezecelea, într-o vreme a suferințelor universale, a democrației și a liberalismului, ne-am întrebat dacă ceea ce poartă denumirea de „clasele de jos“ nu are dreptul

la un Roman ; dacă această lume aflată dedesubtul lumii, poporul trebuie să rămână sub pecetea interdicției literare și a disprețului autorilor ce au trecut pînă acum sub tăcere sufletul și inima pe care poate ea să o aibă. Ne-am întrebat dacă mai există, pentru scriitor și pentru cititor, în acești ani de egalitate în care trăim, clase nedemne, nefericiri prea josnice, drame prea grosolane, catastrofe de o grozăvie prea puțin nobilă. Ne-a încercat curiozitatea de a ști dacă această formă convențională a unei literaturi uitate și a unei societăți dispărute, Tragedia, a murit pentru totdeauna ; dacă, într-o țară fără caste și fără o aristocrație legală, suferințele celor mărunți și sărmani ar stîrni un interes, o înduioșare și o milă la fel de puternice ca suferințele celor mari și bogați ; într-un cuvînt, dacă lacrimile vărsate de cei de jos ar putea provoca plînsul la fel ca lacrimile vărsate de cei de sus.

Aceste gînduri ne-au determinat să ne încumetăm să scriem umilul roman *Soeur Philomène*, în 1861 ; ele ne fac să publicăm astăzi *Germinie Lacerteux*.

Acum, această carte poate fi calomniată : n-are importanță. Astăzi, cînd Romanul ia amploare și se extinde, cînd începe să fie marea formă serioasă, pasionată, vie, a studiului literar și a anchetei sociale, cînd, prin analiza și investigația psihologică, devine Istoria morală contemporană, astăzi, cînd Romanul și-a impus studiile și îndatoririle științei, el poate să revendice libertățile și sinceritățile ei. Și să caute Arta și Adevărul ; să arate suferințele pe care fericiții Parisului nu trebuie lăsați să le uite ; să-i facă pe oamenii de lume să vadă ceea ce doamnele caritabile au curajul să privească, ceea ce reginele de odinioară arătau fără menajamente copiilor lor în ospiciu : suferința omenească, prezentă și cît se poate de vie, care învață pe oameni să fie miloși ; fie ca Romanul să aibă această religie pe care veacul trecut o denumea cu un larg și cuprinzător cuvînt : *Omenie* ; — conștiința acestui lucru îi e de ajuns : acesta e dreptul lui.

Paris, octombrie 1864

— Ați scăpat ! așadar, ați scăpat, domnișoară, izbucni, într-un strigăt de bucurie, slujnica, închizînd ușa în urma medicului și, repezindu-se spre patul unde zăcea stăpîna sa, cu o bucurie frenetică și cu o dezlănțuire de mîngîieri, începu să sărute, peste cuverturile ce-l acopereau, trupul slăbit al bătrînei femei, pierdut ca un trupușor de copil în patul prea mare pentru el.

Bătrîna îi luă, fără o vorbă, capul între mîini, îl strînse la piept, scoase un oftat și șopti :

— Ce să-i faci ? Trebuie, așadar, să mai trăim !

Asta se petrecea într-o cămăruță a cărei fereastră lăsa să se vadă o fișie îngustă de cer tăiată de trei coșuri negre de tablă, de liniile unor acoperișuri și, în depărtare, între două case care aproape că se atingeau, de creanga desfrunzită a unui copac ce nu se vedea.

În cameră, pe cămin, așezată într-o cutie de mahon pătrată, o pendulă, cu un cadran mare, cu cifre groase, bătea greoi orele. Alături, sub un clopot de sticlă, se aflau două sfeșnice, făcute din trei lebede argintate, care-și încolăceau gîtul în jurul unei tolbe de săgeți aurite. Lîngă cămin, un fotoliu gen Voltaire, acoperit cu una din acele tapiserii cu desen în formă de șah cum fac fetițele și fe-

meile bătrîne, își întindea brațele goale. Două mici peisaje din Italia, în maniera lui Bertin¹, o acuarelă cu flori, avînd în partea de jos o dată scrisă cu cerneală roșie, și cîteva miniaturi erau agățate de perete. Pe comoda de mahon, stil Empire, Timpul, în bronz negru, alergînd cu securea sa înaintea, slujea drept suport unui oesuleț cu cifrele din diamante, pe email albastru bordisit cu perle. Pe parchet se întindea un covor lung, vîrsat cu dungi negre și verzi. La fereastră și la pat erau niște perdele de pînză veche cu desene roșii pe fond maroniu. La capătul patului, un portret era înclinat deasupra bolnavei și părea că o fixează cu privirea. Reprezenta un bărbat cu trăsături aspre, al cărui chip ieșea din gulerul înalt al unui frac de saten verde și dintr-una din acele cravate moi și ușoare, făcută din muselină, pe care moda din primii ani ai Revoluției o cerea înnodată lejer în jurul capului. Bătrîna întinsă în pat semăna cu acest chip. Avea aceleași sprîncene stufoase, negre, poruncitoare, același nas acvilin, aceleași trăsături categorice exprimînd voință, hotărîre, energie. Portretul părea să se reflecte în chipul ei ca figura unui tată în figura unei fiice. Dar la ea asprimea trăsăturilor era îmblînzită de o rază de bunătate severă, ca un fel de flăcăruie de devotament viril și de milă bărbătească.

Lumina în care era învăluită camera era lumina aceea de primăvară, la începutul ei, seara la orele cinci, o lumină cu limpezimi de cristal și străluciri de argint, o lumină rece, virgină și blîndă, care se stinge în trandafiriul răsăritului de soare cu palori de limb. Cerul era plin de această lumină a unei noi vieți, fermecător de tristă, ca pămîntul încă golas, și atît de blîndă, încît te face să plîngi de fericire.

¹ *François-Edouard Bertin* (1797—1871), peisagist francez, elev al lui Girodet-Trioson. A debutat la Salon în 1827, iar din 1854 i-a succedat fratelui său, Armand Bertin, la conducerea ziarului *Journal des Débats* (n. t.).

— Ia te uită ! Prostuța mea Germinie plînge ? spuse, după o clipă, bătrîna, retrăgîndu-și mîinile umezite de sărutările slujnicei sale.

— Ah ! buna mea domnișoară, ce n-aș da să plîng întotdeauna așa ! Ce bine e ! Asta-mi aduce aminte de biata mea mamă... și de tot... dacă ați ști !

— Hai, hai !... îi spuse stăpîna închizînd ochii pentru a o asculta, hai, povestește-mi...

— Ah ! biata mea mamă !...

Slujnica se opri. Apoi, cu un pui de cuvinte izbucnite din lacrimile de fericire, se porni din nou, ca și cum emoția și bucuria i-ar fi readus în suflet toată copilăria :

— Biata femeie ! Parcă o văd ultima oară cînd a ieșit... ca să mă ducă la liturghie... Îmi amintesc că era într-o zi de 21 ianuarie... Se citea atunci din Cartea regilor... Ah ! mult a mai pătimit pentru mine, biata mamă ! Avea patruzeci și doi de ani cînd m-a făcut... multe lacrimi a vărsat din cauza tatii ! Eram deja trei, și n-aveam pline destulă în casă... Și pe urmă, era fudul din cale-afară... Chiar de n-am fi avut decît o păstaie de fasole și tot n-ar fi vrut să primească vreodată ajutor de la preot... Ah ! la noi nu se mînca în fiecare zi slănină... Da', ce importantă are : toate astea o făceau pe mama să mă iubească ceva mai mult, și întotdeauna găsea în vreun ungher puțină grăsime sau brînză ca să-mi pună pe pline... Nici cinci ani n-aveam cînd a murit... A fost o nenorocire pentru noi toți. Aveam un frate mare, care era alb cum e creta, cu o barbă galbenă-galbenă... Nici nu vă închipuiți... toată lumea îl iubea. I s-au dat tot felul de nume... Unii îi spuneau Boda, nu știu de ce... Alții Isus Cristos... Ah ! ce mai muncitor era ! Chiar dacă avea o sănătate subredă de tot... întotdeauna îl găseai din zori la războiul lui de țesut... fiindcă noi, trebuie să vă spun, eram țesători... și nu lăsa suveica din mină pînă seara. Și, pe deasupra, nici nu știți cît era de cîstit ! Veneau de peste tot să-i aducă fire, și niciodată nu le cîntăreau... Era bun prieten cu dascălul de la școală, și la carnaval el făcea răvașele.

Tatăl meu însă era altfel : lucra ce lucra, preț de vreo oră, în dorul lelii... apoi o pornea pe cîmp... și cînd se întorcea acasă ne bătea, ne snopea în bătai !... Parcă era nebun... oamenii spuneau că din cauză că era bolnav de piept. Din fericire, îl aveam pe fratele meu : el o împiedica pe cea de-a doua soră a mea să mă tragă de păr, să mă chinuiască... pentru că era geloasă. Mă lua întotdeauna de mîină și mă ducea cu el să văd cum se joacă pîpice... În sfîrșit, el singur ducea tot greul casei... Pentru prima mea comuniune, cîte lovituri de vatală n-a mai dat ! Ah ! s-a spetit muncind ca să fiu și eu ca celelalte, să am o rochiță albă cu cute plisate și o gentuță, cum se purta pe vremea aceea... Bonețică n-aveam : îmi amintesc că mi-am făcut o cununiță frumoasă cu panglicuțe și cu cîlții albi care se scot cînd se descojesc tulpinele : pe la noi se găsesc cîți vrei în locurile unde se pune cînepa la topit... Ziua asta a fost una din zilele mele bune... ca și aceea cînd se trăgeau la sorți purceii de Crăciun... și cînd mă duceam să ajut la legatul viței de vie... știți, asta se întîmplă prin luna iunie... Aveam și noi o vișoară mai sus de Saint-Hilaire... A fost prin anii ăia, unu' tare greu... vă amintiți, domnișoară ?... grindina din 1828, care a prăpădit totul... A bătut pînă la Dijon și mai departe... pîinea trebuia s-o facem din tărîțe... Atunci l-a dat gata munca pe fratele meu... Tata, care nu mai stătea deloc pe acasă, umbla pe cîmp și ne aducea uneori ciuperci... Era mare mizerie... cel mai mult am îndurat de foame... Eu, cînd eram pe cîmp, mă uitam să nu mă vadă careva, mă lăsam încetîșor în genunchi și, cînd nimeream sub o vacă, îmi scoteam unul din saboți și mă puneam s-o mulg... Păi ! ar fi fost prăpăd dacă mă prindea ! Sora mea cea mai mare era în slujbă la primarul din Lenclos și trimitea acasă leafa ei de optzeci de franci... era ca și nimica. Cea de-a doua făcea croitorie pe la burghezi, dar prețurile nu erau ca acum : lucrai de la șase dimineată pînă noaptea pentru patruzeci de centime. Și ea mai voia

să pună și de o parte ca să-și facă de îmbrăcat pentru sărbătoarea de la Saint-Remi... Ei ! așa-s oamenii de pe la noi : mulți nu mănâncă vreme de șase luni decît doi cartofi pe zi ca să aibă o rochie nouă în ziua aceea... Nenorocirile plouau pe capul nostru... Tata a murit... A trebuit să vindem o palmă de ogor și un petecuț de vie care ne dădea în fiecare an un butoi de vin... Notarii costă, nu glumă !... Cînd fratele meu a căzut bolnav, n-aveam să-i dăm de băut decît o poșircă de vin, pe care de un an de zile îl tot îndoiam cu apă... Și nu mai aveam nici rufărie ca să-l schimbăm : toate cearceafurile din dulapul care avea sus o cruce de aur, de pe vremea mamei, se duseseră... și crucea la fel... Dar trebuie să spun că, înainte de a se îmbolnăvi, fratele meu a fost la o serbare la Clefmont¹. Acolo i-a auzit pe unii spunînd că sora mea a păcătuit cu primarul la care sluja : a tăbărit peste ăia care vorbeau... el nu era cine știe ce voinic... ăia l-au trîntit la pămînt și, cînd l-au văzut pe jos, au început să-i care la lovituri de saboți în capul pieptului... Cînd l-au adus acasă era ca un mort... Totuși doctorul l-a pus pe picioare și ne-a spus că s-a vindecat. Dar de-abea se mai tîra de colo-colo... Îl vedeam că e pe ducă, simțeam, cînd mă îmbrățișa... Cînd a murit, bietul, dragul meu gălbejit, Cadet Ballard a trebuit să se opintească din greu ca să mă smulgă de lîngă el. Tot satul, cu primar cu tot, a venit la înmormîntarea lui. Și cum sora mea n-a mai putut să rămînă în slujbă la primar din cauză că se tot lega de ea, a plecat să-și caute un loc la Paris ; cealaltă soră a plecat după ea... Așa că m-am pomenit singură... Și atunci o verișoară de-a mamei m-a luat cu ea la Damblin ; acolo însă mă simțeam parcă smulsă din rădăcini, plîngeam toată noaptea și, de cîte ori puteam să scap, mă întorceam mereu la casa noastră. Numai cît vedeam, din capul uliței, bătrîna viță de vie de la poartă,

¹ Localitate în Franța, situată la 26 de km de Chaumont, în departamentul Haute-Marne (n. t.).

că mă topeam toată ! picioarele singure o luau la goană... Oamenii care cumpăraseră casa erau de treabă și mă țineau pînă cînd veneau neamurile după mine : știau că mă găsesc acolo. Pînă la urmă i-am scris surorii mele la Paris că, dacă nu mă ia la ea, s-ar putea să n-o mai duc mult... Drept e că mă făcusem ca turta de ceară... I-am fost dată în grijă surugiului unei mici diligențe care mergea în fiecare lună de la Langres la Paris ; și, uite așa, am ajuns la Paris. Aveam pe atunci paisprezece ani... Îmi amintesc că, în tot timpul călătoriei, am dormit îmbrăcată, fiindcă mă culcam într-o cameră comună. Cînd am ajuns, eram plină de păduchi.

II

Bătrîna rămase tăcută : făcea o comparație între viața ei și cea a slujnicei sale.

Domnișoara de Varandeuil se născuse în 1782. Lumina zilei o văzuse într-un palat de pe Rue Royale, iar nașe i-au fost Mesdames de France¹. Tatăl ei făcea parte dintre intîmii contelui d'Artois, în a cărui casă avea o funcție. Lua parte la vînătorile lui și se număra printre prietenii apropiați, în fața cărora, la liturghia ce preceda vînătorile, cel care avea să devină Carol al X-lea îl zorea pe preotul ce oficia slujba spunîndu-i cu glas scăzut : „— Pstt ! Pstt ! părinte, înghite-l mai repede pe bunul tău Dumnezeu !“ Domnul de Varandeuil făcuse una din acele căsătorii care, pe vremea sa, erau un lucru obișnuit : se însurase cu un fel de actriță, o cîntăreață care, deși

¹ Titlu dat la Curtea Franței fiicelor regelui, ale delfinului și, începînd din a doua jumătate a secolului al șaisprezecelea, soției fratelui mezin al regelui, căruia i se spunea Monsieur (n. t.).

n-avea mare talent, reușise la Concertul spiritual¹, alături de doamna Todi², doamna Ponteuil și domnișoara Saint-Huberti³. Fetița născută în 1782 din această căsătorie avea o sănătate șubredă, era urită, cu un nas mare, ridicol încă de pe atunci — nasul tatălui ei —, într-o fețișoară cît un pumn. N-avea nimic din ceea ce și-ar fi dorit vanitatea părinților de la ea. În urma unui fiasco înregistrat la vîrsta de cinci ani la un concert de pian, dat de mama ei în salonul lor, a fost trecută în rîndul servitorimii. Nu se apropia de mama ei decît dimineța, o clipă, cînd aceasta îi permitea s-o sărute sub bărbie, ca să nu-i steargă rujul. La izbucnirea Revoluției, domnul de Varandeuil era, datorită protecției contelui d'Artois, funcționar însărcinat cu plata rentelor. Doamna de Varandeuil călătorea în Italia, unde a cerut să fie trimisă sub pretextul că trebuie să-și caute de sănătate, lăsînd în seama soțului îngrijirea fiicei sale și a unui fiu mic de tot. Împrejurările îngrijorătoare din acel timp, amenințările tot mai serioase împotriva banului și a familiilor care minuiiau banii — domnul de Varandeuil avea un frate fermier general⁴ — nu i-au lăsat acestui tată, foarte egoist și foarte uscat sufletește, nici un pic de răgaz pentru a se ocupa de copiii săi. În plus, strîmtoarea a început să pătrundă și în casa lui. A părăsit Rue Royale și s-a instalat în palatul din Petit-Charolais, aparținînd mamei lui, care mai trăia și care i-a îngăduit să se stabilească acolo. Evenimentele își urmau cursul; era în primii ani ai ghilotinei, cînd, într-o seară, mergînd în spatele unui vînzător de ziare pe Rue Saint-Antoine, l-a auzit strigînd: *Hoții! Hoții!* Vînzătorul, potrivit obiceiului din acea

¹ Concert compus în întregime din bucăți religioase (n. t.).

² *Luiza Rosa de Aguiar-Todi* (1753—1833), cîntăreață portugheză (n. t.).

³ *Antoinette-Célie Clavel*, zisă *Saint. Huberty* (1756—1812), reputată cîntăreață franceză de operă (n. t.).

⁴ Perceptor general care lua în arendă, în vechiul regim, stringerea impozitelor (n. t.).

vreme, citea titlul articolelor din numărul respectiv : domnul de Varandeuil și-a auzit numele rostit printre încriminați... Cumpără ziarul și citi un denunț revoluționar.

La câțva timp după aceea, fratele său a fost arestat și închis în palatul Talaru, împreună cu alți fermieri generali. Mama lui, cuprinsă de spaimă, a vândut nesăbuit, pe un preț de nimic, palatul din Petit-Charolais în care locuia el : plătită fiind în asigurate, a murit de disperare văzînd scăderea continuă a banilor de hîrtie. Din fericire, domnul de Varandeuil obținu de la cumpărători, care nu găseau cui să închirieze, permisiunea de a locui camerele folosite odinioară de oamenii de la grajduri. Se refugie acolo, în clădirile din spatele palatului, renunță la numele său, afișă pe poartă, așa cum era dispoziția, numele său patronimic, Roulot, sub care îl îngropă pe *de Varandeuil* și pe fostul curtean al contelui d'Artois. Acolo trăi singuratic, retras, ascuns, ferit de lume, fără să iasă nicăieri, pierdut în văgăuna sa, fără slujitor, servit numai de fiica lui, în grija căreia lăsa toate treburile. Pentru ei Teroarea a fost o perioadă de așteptare, de tresăriri, de spaimă în fața morții care-i pîndea. În fiecare seară, micuța se ducea să asculte printr-o fereastră zăbrelită condamnările din ziua aceea, *Lista cîștigătorilor la loteria sfintei Ghilotine*. Ori de cîte ori auzea bătăi în poartă, mergea să deschidă, cu gîndul că a venit cineva să-l ia pe tată-său, ca să-l ducă în Place de la Révolution, unde unchiul ei fusese deja dus. Sosi și momentul cînd nici cu bani, banii aceia atît de rari, nu se mai putea căpăta pîine : trebuia s-o smulgă aproape cu forța la ușa brutarilor ; trebuia s-o cucerească prin ore întregi petrecute în frig, în nopțile geroase, în înghesuiala mulțimii gata s-o zdrobească, stînd la coadă de la ora trei dimineața. Tatălui ei nici nu-i trecea prin minte să înfrunte riscul de a se amesteca în mulțimea oamenilor de rînd. Îi era teamă să nu fie recunoscut, să nu-și dea în petec prin vreo nesăbuiță la care oricînd l-ar fi putut împinge temperamentul lui im-

pulsiv. Și apoi nu-l atrăgea deloc corvoada aceasta, plicticoasă și grea. Băiețelul era încă prea mic, ar fi fost stîlcit : așa că i-a revenit fetei sarcina de a cîștiga în fiecare zi pîinea pentru trei guri. Și a cîștigat-o. Cu trupul ei slăbuț, pierdut într-o vestă mare de lînă a tatălui ei, cu o bonetă de bumbac trasă pînă la sprîncene, cu brațele lipite de corp ca să mai rețină puțin căldura, aștepta, tremurînd, cu ochii învinețiți de frig, în mijlocul îngheșuielii și îmbrîncelilor, pînă în clipa în care brutăreasa de pe Rue des Francs-Bourgeois îi punea în mînă o piine pe care micuțele ei degete, cu buricele înțepenite de frig, abia o mai putea ține. Pînă la urmă, această fetiță amărîtă care venea în fiecare zi, cu chipul ei chinuit de suferință și cu slăbiciunea ei, tremurînd toată, stîrni mila brutăresei. Cu bunătatea inimii oamenilor din popor, de cum o zărea pe fetiță așezîndu-se la coada cea lungă, îi trimetea, prin băiatul ei, pîinea după care venise. Dar într-o zi, cînd fetița dădea să ia pîinea, o femeie, invidioasă din pricina acestei încălcări a regulii și a preferinței de care se bucura copilul, îi trase o lovitură de sabot care o țintui aproape o lună la pat : domnișoara de Varandeuil a rămas cu un semn toată viața.

În timpul acestei luni, familia ar fi murit de foame dacă n-ar fi existat o provizie de orez pe care una din cunoștințele ei, contesa d'Auteuil, n-ar fi avut buna idee s-o facă și pe care a binevoit s-o împartă cu tatăl și cu cei doi copii.

Domnul de Varandeuil scăpă astfel de Tribunalul revoluționar datorită vieții obscure pe care o ducea, îngropat de viu. Și mai scăpă și datorită socotelilor legate de funcția sa, pe care trebuia să le predea și pe care avusese fericita idee să le amîne de la o lună la alta. Apoi, el îndepărta orice suspiciune datorită animozităților personale împotriva unor persoane importante de la Curte și a urii împotriva reginei, ură pe care mulți slujitori ai prinților o preluaseră de la frații regelui. Ori de cîte ori

a avut prilejul să vorbească despre nefericita femeie, a făcut-o în cuvinte violente, amare, injurioase, cu atîta patimă și sinceritate, încît dădea impresia că este un dușman al regalității ; așa se face că cei pentru care nu era decît cetățeanul Roulot îl priveau ca pe un patriot, iar cei care îl cunoșteau sub vechiul lui nume aproape că îl scuzau că a fost ceea ce a fost : un nobil, prieten al unui prinț de sînge, și un om cu o funcție înaltă.

Republica era în perioada supeurilor patriotice, adică a acelor mese instalate în stradă la care lua parte toată strada ; domnișoara de Varandeuil, în amintirile ei învălmășite în care i se amestecau toate spaimile, revedea mesele din Rue Pavée, cu picioarele scăldate de riul de sînge din Septembrie, izvorît din închisoarea Force ! La unul din aceste supeuri, domnului de Varandeuil i-a venit o idee care a alungat definitiv pericolul ce-i amenința viața. Le-a povestit celor doi vecini de masă ai lui, patrioți înfocați, dintre care unul era prieten la toartă cu Chaumette¹, că se află într-o mare încurcătură, că fiica sa nu fusese botezată decît provizoriu, că n-avea stare civilă și că ar fi cît se poate de fericit dacă Chaumette ar vrea s-o treacă în registrele municipalității și să-i facă cinstea de a-i da un nume ales de el din calendarul republican al Greciei sau al Romei. Chaumette i-a fixat imediat o întîlnire acestui tată ce se dovedea a fi „la înălțimea situației“, cum se spunea pe atunci. Domnișoara de Varandeuil a fost poftită pe loc să intre într-o cămăruță, unde a dat peste două matroane însărcinate să se convingă de sexul ei și cărora le-a arătat bustul. După aceea a fost adusă în marea sală a Declarațiilor și acolo, după o alocuțiune metaforică, Chaumette a botezat-o *Sem-*

¹ *Pierre-Gaspard Chaumette* (1763-1894), revoluționar francez. Procuror-sindic al Comunei din Paris, în locul lui Pierre-Louis Manuel, din 1792. Adversar înverșunat al catolicismului, el a dispus închiderea tuturor bisericilor din Paris și a fost unul dintre cei care au instituit cultul Rațiunii. A fost ghilotinat ca hebertist (n. t.).

pronia ; un nume pe care domnișoara de Varandeuil avea să-l păstreze, în virtutea obișnuinței, și n-avea să-l mai părăsească.

Oarecum la adăpost și asigurată în felul acesta, familia a trecut prin cumplitele zile care au precedat căderea lui Robespierre. În sfârșit, a sosit 9 Thermidor și eliberarea. Dar în casă sărăcia continua să rămână grea și apăsătoare. Nu au avut în perioada aspră a Revoluției și nu aveau să aibă în jalnica perioadă a Directoratului decât niște mijloace de trai cu totul neașteptate, o sumă de bani pe care Providența i-a trimis-o Nebuniei. Cei doi copii și tatăl lor nu au reușit să subziste decât datorită venitului rezultat din patru acțiuni la Vaudeville¹, un plasament pe care domnul de Varandeuil avusese inspirația să-l facă în 1791 și care se dovedise a fi cea mai bună afacere din acei ani ai morții, când lumea simțea nevoia, în fiecare seară, să uite de moarte, din acele zile teribile când toți voiau să ridă pentru ultima oară la ultimul cântec. Curînd, venitul produs de aceste acțiuni combinîndu-se cu încasarea cîtorva creanțe a adus familiei mai mult decât pîine. Familia a părăsit cămăruțele ocupate sub acoperișul palatului din Petit-Charolais și a luat un mic apartament în Marais, pe Rue du Chaune.

În rest, nimic nu s-a schimbat în obiceiurile casei. Fata continua să-și slujească tatăl și fratele. Domnul de Varandeuil se obișnuise încetul cu încetul să nu vadă în ea decât femeia pe care o arăta îmbrăcămintea ce-o purta și munca ce-o făcea. Ochii tatălui nu mai voiau să recunoască fiica în straiele și ocupațiile înjositoare ale acelei slujnice. Nu o mai considera ca pe cineva din sîngele lui, ca pe cineva care avea onoarea să-i aparțină : era o servitoare aflată la discreția lui ; și egoismul i se

¹ Vechi teatru parizian, situat pe Boulevard des Capucins. A fost întemeiat în 1792 de un autor dramatic, Piis, dornic să creeze un teatru închinat vodevilului, unde să-și poată juca piesele (n. t.).

întărea atât de mult în această atitudine dură și în această idee, serviciul acesta filial, plin de afecțiune, respectuos, și care nu-l costa nimic îi făcea viața atât de comodă, încît mai tîrziu, cînd în casă au început să intre ceva mai mulți bani, i-a venit foarte greu să renunțe la el ; a fost nevoie de multe lupte pentru a-l hotărî să ia o servitoare care s-o înlocuiască pe fiica sa și s-o cruce pe tînăra fată de muncile cele mai umiltoare ale gospodăriei.

De la doamna de Varandeuil, care refuzase să se întoarcă la soțul ei, la Paris, în primii ani ai Revoluției, nu aveau nici o veste ; curînd se află că se recăsătorise în Germania, prezentînd ca act de deces al soțului actul de deces al cumnatului ei ghilotinat, schimbînd numai prenumele. Tînăra fată a crescut deci părăsită, fără nici o mîngiere, fără altă mamă decît o femeie moartă pentru toți ai săi și pe care tatăl ei o învăța s-o disprețuiască. Copilăria s-a desfășurat într-o neîncetată teamă, în privațiuni care macină viața, într-o muncă obositoare ce-i secătuia puterile de copil slăbănog, în așteptarea morții devenite pînă la urmă nerebădarea de a muri : au existat momente cînd această fetiță de treisprezece ani era ispitită să procedeze ca unele femei din vremea aceea, să deschidă poarta, să iasă în stradă și să strige : „Trăiască regele !“ ca să termine odată. Tinerețea i-a continuat copilăria, cu neplăceri mai puțin tragice. A trebuit să îndure crizele de violență, exigențele, asprimile, furiile tatălui ei, pînă atunci ceva mai potolite și mai reținute din pricina vremurilor furtunoase. Ea rămase sortită corvezilor și umilințelor unei slujnice. Continua să fie obidită și înjosită, izolată lingă tatăl ei, ținută departe de îmbrățișările lui, de sărutările lui, cu inima grea și chinuită de dorința de a iubi și de lipsa unei ființe pe care s-o iubească. Începuse să sufere de golul și de răceala pe care le creează în jurul unei femei tinere lipsa de atracție, de seducție, tinerețea vitregită de frumusețe și de o grație plăcută. Se vedea inspirînd un soi de milă cu nasul

ei mare, tenul gălbejit, uscăciunea și slăbiciunea ei. Se simțea urită și de o urîțenie săracă în hainele ei jalnice, în rochiile ei de stofă posomorite, pe care și le făcea singură și al căror material îl plătea, bombănind, tatăl ei : n-a putut obține de la el o mică alocație pentru îmbrăcăminte decît la vîrsta de treizeci și cinci de ani.

Cîte tristeți, cîte amărăciuni, cîtă singurătate a avut de suferit în această viață petrecută alături de un bătrîn morocănos, înăcrit, care tot timpul boscorodea și mormăia prin casă și nu avea un gest amabil decît cu lumea dinafară, în fiecare seară lăsînd-o singură, în timp ce el se ducea prin casele ce-și redeschisese uşile odată cu Directoratul și începutul Imperiului. Rar de tot o scotea din casă și, atunci cînd o scotea, o ducea întotdeauna la același Vaudeville unde dispunea de niște loji. Chiar și aceste ieșiri îi inspirau groază fiicei lui. Tremura tot timpul cît era cu el ; îi era frică de caracterul lui atît de violent, de tonul pe care accesele lui de minie îl păstraseră de pe timpul vechiului regim, de ușurința cu care ridica bastonul în fața îndrăznelii plebei. Aproape de fiecare dată aveau loc scene cu controlorul, altercații cu spectatorii de la parter, amenințări cu pumnul, pe care ea le oprea coborînd grilajul lojii. Toate acestea continuau în stradă, pînă la trăsură, cu vizitiul care nu voia să meargă la prețul oferit de domnul de Varandeuil, îl făcea să aștepte o oră, două ore, fără să pornească, iar uneori, înfuriat, deshăma cail și-l lăsa în trăsură cu fiica sa, care în zadar își implora tatăl să cedeze și să plătească.

Socotind că aceste plăceri trebuie să-i fie de ajuns Semproniei, doritor dealtfel să o aibă numai pentru el și întotdeauna la îndemînă, domnul de Varandeuil nu o lăsa să se apropie de nimeni. Nu o ducea cu el în lume ; nu o lua la rudele lor, reîntoar-se din emigrație, decît în zilele cînd se făceau recepții oficiale și reuniuni de familie. O ținea legată de casă ; abia cînd a împlinit patruzeci de ani a socotit-o destul de mare ca să-i dea permisiunea de a ieși singură. Așa că tînăra fată n-avea nici un prie-

ten, nici o relație care s-o susțină : nu-l mai avea alături de ea nici pe tânărul său frate, plecat în Statele Unite, unde se angajase în marina americană.

Tatăl ei îi interzisese să se căsătorească, nu admitea nici măcar să-i treacă prin cap că ar putea să se mărite și să-l părăsească : toate partidele care s-ar fi putut ivi le combătea și le respingea dinainte, astfel încît fiica sa nici nu se-ncumeta să-i vorbească despre căsătorie, dacă i s-ar fi oferit vreodată prilejul.

Între timp victoriile noastre erau pe cale să devalizeze Italia. Capodoperele Romei, Florenței, Veneției se îngrămădeau la Paris. Arta italiană făcea să pălească totul. Colectionarii nu se mai mîndreau decît cu tablouri din școala italiană. Domnul de Varandeuil întrevăzu în această orientare a gustului ocazia de a face avere. A fost și el prins de acest diletantism artistic, care a reprezentat una din pasiunile delicate ale nobleței dinainte de Revoluție. A trăit într-o societate de artiști, de curioși ; îi plăceau tablourile. Îl bătea gîndul să adune o galerie de tablouri ale pictorilor italieni și s-o vîndă. La Paris vînzările și împrăștierea, provocate de Teroare, a obiectelor de artă erau încă în toi. Domnul de Varandeuil începu să bată străzile — pe atunci era în floare vînzarea de pînze mari — și la fiecare pas găsea cîte ceva ; cumpăra zilnic. Curînd micul apartament se umplu pînă la refuz cu tablouri vechi, negre, cele mai multe atît de mari în ramele lor, încît nu mai puteau fi agățate de pereți, iar mobila nu mai avea loc. Toate erau botezate Rafael, Vinci, Andreea del Sarto ; erau numai capodopere în fața cărora tatăl o ținea adeseori pe fata lui ore în șir, impunîndu-i să-i împărtășească admirația, istovind-o cu extazurile lui. Găsea epitete din ce în ce mai bombastice, se îmbăta cu cuvinte, delira, sfîrșea prin a crede că este în tratative cu un cumpărător ideal, discuta prețul capodoperei, striga : „— O sută de mii de livre pentru Rosso al meu ! da, domnule, o sută de mii de livre !...” Fata, speriată de tot bănetul, pe care aceste voluminoase urîțenii, în care erau

înfățișați niște bărbați uriași, oribili, despuiați, îl înghițeau din banii pentru gospodărie, încerca să-l mustre cu frumosul, voia să pună stavilă acestei ruinări: domnul de Varandeuil se înfură, era indignat, fiindu-i rușine că cineva din sîngele lui are atît de puțin gust, îi spunea că mai tîrziu tablourile acestea vor constitui averea ei, că atunci o să vadă ea dacă a fost un neghiob. Pînă la urmă, ea îl hotărî să vîndă. A avut loc vînzarea: a fost un dezastru, una din cele mai înfiorătoare spulberări a iluziilor din cîte a văzut galeria palatului Bullion¹. Profund jîgnit, furios din cauza acestui eșec care nu reprezenta doar o pierdere bănească, o gaură în mica sa avere, ci înfrîngerea unui cunoscător, o palmă dată competenței sale, răsunînd pe obrajii Rafaelilor săi, domnul de Varandeuil îi declară fiicei sale că de acum încolo sînt prea săraci ca să mai rămînă la Paris și că trebuie să plece și să se instaleze în provincie. Crescută și legănată de un secol care nu prea cultiva în femei dragostea pentru viața la țară, domnișoara de Varandeuil a încercat în zadar să combată hotărîrea tatălui ei. A fost nevoită să-l urmeze acolo unde a vrut el să se ducă și, părăsind Parisul, să piardă societatea și prietenia a doua rubedenii tinere, în fața căroră, în prea rarele întrevederi avute, își deschisese întrucîtva inima și care, după cum simțea ea, o priveau ca pe o soră mai mare.

Domnul de Varandeuil închirie o căsuță la Isle-Adam². Acolo se afla aproape de vechile lui amintiri, în atmosfera unei mici curți de demult, nu departe de două sau

¹ Construit în 1631 de Claude de Bullion, suprintendent al Finanțelor, ministru de stat sub Ludovic al XIII-lea, palatul era situat pe Rue Platrière și considerat unul dintre cele mai frumoase din Paris. A servit drept local pentru vînzările publice din 1780 pînă în 1830. Transformarea lui în palat pentru vînzări s-a datorat lui Paillet, care a reconstruit cea mai mare parte din clădiri (n. t.).

² Localitate în departamentul Seine-et-Oise, situată la 14 km de Pontoise (n. t.).

trei castele care începeau să se repopuleze și pe ai căror stăpîni îi cunoștea. Apoi, pe acest pămînt al familiei Conti, în timpul Revoluției a venit să se stabilească o mică lume de burghezi avuți, de negustori îmbogățiți. Numele domnului de Varandeuil suna impresionant în urechea tuturor acestor oameni de treabă. Îl salutau înclinîndu-se pînă la pămînt, se băteau care mai de care să-l aibă ca oaspete, ascultau cu respect, aproape cu religiozitate, istoriile pe care le povestea despre vechea societate. Și, măgulit, alintat, cîstit ca o rămășiță a Versailles-ului în această lume, era pus în fruntea bucatelor și se bucura de locul cuvenit seniorului. Cînd lua masa la doamna Mutel, o fostă brutăreasă bogată, cu o rentă de patruzeci de mii de livre, stăpîna casei se ridica de la masă, în rochie de mătase, și se ducea să pregătească chiar ea salata de barba-caprei : domnului de Varandeuil nu-i plăcea decît așa cum o făcea ea. Dar ceea ce l-a determinat în primul rînd pe domnul de Varandeuil să se retragă la Isle-Adam, nu erau nicidecum aceste plăceri, ci un proiect. Venise să-și găsească răgazul pentru o mare lucrare. Ceea ce nu a putut să facă spre cîntea și gloria artei italiene prin colecția sa, voia să facă prin istorie. Învățase puțină italiană cu soția lui și-și pusese în cap să ofere *Viața pictorilor*¹ de Vasari publicului francez, s-o traducă, cu ajutorul fiicei sale, care, cînd era mică de tot, o auzise vorbind pe camerista mamei ei italienește și reținuse cîteva cuvinte. O sili pe tînăra fată să se vîre pînă-n gît în Vasari, să-și ocupe tot timpul, toată gîndirea, cu gramatici, dicționare, comentatori, cu toți scoliăștii artei italiene, să se cocoșeze cu munca ingrată, plicticoasă, obositoare de a traduce cuvînte pe dibuite. Toată traducerea cărții căzu pe umerii ei ; după ce îi dădea de lucru, lăsînd-o față-n față cu volumele legate în piele albă, el pleca să se plimbe, să facă vizite prin împrejurimi, se ducea să joace cărți într-un castel sau să ia masa la cunoscuți de-ai săi bur-

¹ Titlul exact : *Viețile arhitecților, pictorilor și sculptorilor* (n. t.).

ghezi, cărora li se plingea, pe un ton patetic, de efortul și truda pe care i le cereau uriașa lui lucrare de traducere. Se întorcea, asculta bucata tradusă, făcea observații, aducea critici, schimba o frază introducînd un sens greșit, pe care fata îl corecta după plecarea lui, apoi își relua plimbarea, vizitele, ca un om care și-a cîștigat pîinea pe ziua aceea, cu capul sus, cu pălăria sub braț, în pantofi fini, bucurîndu-se de propria sa persoană, de cer, de copaci, de Dumnezeuul lui Rousseau, iubitor de natură și duios cu plantele. Din cînd în cînd îl apucau niște hachițe de copil sau de om bătrîn : voia să aibă gata un număr de pagini pînă a doua zi, și își silea fiica să trudească pînă noaptea tîrziu.

Doi sau trei ani s-au scurs cu această muncă, la sfîrșitul cărora Sempronia începu să-și piardă vederea. Trăia îngropată în Vasari al tatălui ei, mai singură ca oricînd, ținîndu-se departe, printr-un dispreț trufaș înăscut, de burghezele din Isle-Adam și de mofturile lor de doamnă Angot¹, și mult prea sărăcăcios îmbrăcată ca să poată face vizite la castele. Nu putea avea nici o plăcere, nici o distracție care să nu-i fie știrbită, tulburată de ciudățeniile și de sîcieliile tatălui ei. Smulgea florile pe care le sădea ea pe ascuns în grădiniță. Nu voia să aibă decît legume și le cultiva chiar el, expunînd mărețe teorii utilitare, aducînd argumente care ar fi putut servi Convenției pentru a prefăce palatul Tuileries într-un cîmp cu cartofi. Singura ei bucurie era acea săptămînă în care, arareori, tatăl ei îi dădea permisiunea s-o primească pe una din cele două tinere prietene ale ei, săptămînă care ar fi însemnat șapte zile de rai pentru Sempronia, dacă tatăl ei nu i-ar fi înveninat bucuriile, distracțiile, serbările cu maniile lui, mereu amenințătoare, cu capriciile lui, mereu belicoase, cu șicanele pe care le făcea pentru

¹ Tip popular creat, pe timpul Directoratului, de Maillot și ridiculizat în opereta *Fiica doamnei Angot* de Lecocq (n. t.).

un fleac, o sticlută cu apă de colonie cerută de Sempronia ca s-o pună în camera prietenei ei, un desert pentru cină, intenția de a merge cu ea în vreun loc oarecare.

La Isle-Adam, domnul de Varandeuil a luat o servitoare care, aproape imediat, a devenit ibovnica lui. Din această legătură s-a născut un copil pe care tatăl, cu cinismul nepăsării lui, a avut nerușinarea să-l crească sub ochii fiicei sale. Cu trecerea timpului această servitoare deveni stăpînă în casă. Pînă la urmă ea conducea și gospodăria, și pe tată, și pe fiică. Veni și ziua cînd domnul de Varandeuil vru s-o așeze la masă și s-o pună pe Sempronia s-o servească. Era prea mult. Domnișoara de Varandeuil se răzvrăti împotriva acestei grave insulte și, înălțîndu-și capul, se ridică la nivelul indignării sale. În tăcere, fără o vorbă, în nefericirea, în izolarea, în atmosfera de ostilitate a împrejurărilor și a oamenilor din juru-i, tînăra fată își formase un suflet drept și puternic; lacrimile o căliseră în loc s-o moleșească. Sub atitudinea de supunere și umilință filială, sub docilitatea pasivă, sub o blîndețe aparentă, ascundea un caracter de fier, o voință de bărbat, una din acele firi pe care nimic n-o frînge și nimic n-o face să se încovoae. În fața jосniciei pe care i-o cerea tatăl se dovedi a fi fiica lui, adună tot ce suferise în viața ei, îi aruncă în obraz, într-un potop de cuvinte, purtarea lui rușinoasă, îi făcu imputări și sfîrși prin a-i spune că dacă acea femeie nu va părăsi casa chiar atunci seara, o va părăsi ea, și că, slavă Domnului!, n-o să-i fie greu să trăiască indiferent unde, avînd în vedere gusturile simple cu care o obișnuise el. Tatăl, uluit și complet năucit de răzvrătirea fetei, se supuse și o dădu afară pe servitoare, dar îi păstră fiicei sale o ranchiună lașă pentru sacrificiul cerut. Resentimentul său se traducea prin cuvinte acre, un ton agresiv, mulțumiri ironice, zîmbete amare. Sempronia îl îngrijea mai bine, cu mai multă blîndețe, cu mai multă

răbdare, și asta era toată răzbunarea ei. Devotamentul avea să-i mai fie pus la o ultimă încercare : bătrînul suferi un atac de apoplexie, în urma căruia rămase cu jumătate din trup înțepenită și inertă, cu un picior be-teag, cu inteligența adormită, fiind conștient doar că a suferit o nenorocire și e dependent de fiica sa. Atunci tot ce era rău în străfundurile lui ieși la suprafață și se dezlanțui. Egoismul lui luă forme sălbatice. Chinuit de suferință și de slăbiciune, se transformă într-un fel de nebun răutăcios. Domnișoara de Varandeuil își consacra zilele și nopțile acestui bolnav care părea că nu-i poate ierta atențiile, că îngrijirile ei îl umilesc ca o generozitate sau o iertare, că în sufletul lui suferă văzînd mereu în preajmă-i, neobosit și prevenitor, acest chip al Datoriei. Ce viață, cînd te gîndești ! Trebuia să alunge plictiseala incurabilă a acestui nefericit, să-i țină mereu tovărășie ; să-l plimbe, să-l sprijine toată ziua. Trebuia să joace cărți cu el cînd stătea acasă și să nu-l lase nici să piardă prea mult, nici să cîștige prea mult. Trebuia să țină piept poftelor, lăcomiei lui, să-i ia dinainte mîncările și, pentru tot ce i se năzărea lui, să înghită plîngerii, reproșuri, injurii, lacrimi, crize de disperare furioasă, izbucnirile de copil năbădăios pe care le au bătrînii neputincioși. Și asta a ținut zece ani ! zece ani, în timpul cărora domnișoara de Varandeuil nu a avut altă recreație și altă mîngîiere decît posibilitatea de a-și manifesta duioșia, căldura unei dragoste de mamă asupra uneia din cele două prietene și rude mai tinere, de curînd căsătorită, *puiul* ei, cum îi spunea. Fericirea domnișoarei de Varandeuil era să meargă din două în două săptămîni pentru o scurtă vizită la acea căsnicie fericită. Îl săruta pe frumosul copilăș din leagăn, aproape adormit ; lua masa în fugă ; la desert trimitea pe cineva să-i aducă o trăsură, și o zbughea în grabă, ca un elev care a întîrziat la școală. Și în ultimii ani de viață ai tatălui ei, nici măcar permisiunea de a se duce la masă n-a mai avut-o : bătrînul nu-i mai îngăduia să lipsească atît de mult și o

ținea aproape tot timpul lângă el, repetându-i că știe bine că nu este plăcut să păzești un bătrîn infirm ca el, dar că va fi eliberată în curînd. A murit în 1818 și înainte de moarte n-a găsit alte cuvinte de rămas bun pentru cea care i-a fost fiică timp de patruzeci de ani decît : „Haide, știu că nu m-ai iubit niciodată“.

Cu doi ani înainte de moartea tatălui, fratele Semproniei s-a întors din America. A venit cu o femeie de culoare, care l-a îngrijit și l-a salvat de friguri galbene, și cu două fete, deja mari, pe care i le născuse această femeie încă înainte de a o lua în căsătorie. Deși împărțasea ideile vechiului regim în privința negrilor și deși o privea pe femeia de culoare, fără știință de carte, care vorbea stîlcit, avea un rîs prostesc și o piele grasă ce-i murdărea rufăria, ca pe o maimuță, domnișoara de Varandeuil a combătut oroarea inspirată de noră tatălui și împotrivirea lui de a o primi în casă ; și ea a fost cea care l-a hotărît, în ultimele zile ale vieții, să-i îngăduie fratelui ei să-i prezinte soția. După moartea tatălui, se gîndi că această pereche era toată familia ce-i mai rămînea.

Domnul de Varandeuil, pentru care contele d'Artois intervenise, la reîntoarcerea Bourbonilor, să i se plătească sumele acumulate din neplata retribuției pentru funcția sa, lăsă copiilor cam zece mii de livre rentă. Fratele nu avea, înainte de a primi această moștenire, decît o pensie de o mie cinci sute de franci din Statele Unite. Domnișoara de Varandeuil a socotit că cinci-șase mii de livre rentă nu vor fi de ajuns pentru ca acest menaj cu doi copii să trăiască în îndestulare, și imediat i-a venit ideea să-i adauge și partea ei de moștenire. Propuse acest spor de venit cu toată naturalețea și în modul cel mai firesc cu putință. Fratele ei a acceptat ; și ea a venit să locuiască împreună cu el într-un mic și frumos apartament, situat pe Rue Clichy, la capătul de sus al străzii, la etajul patru al uneia din primele case construite pe acel teren, pe atunci aproape viran, unde aerul de țară se strecura nestă-

vilit printre siluetele construcțiilor albe. Își continuă aici viața ei modestă, cu rochiile ei sărăcăcioase, cu deprinderea ei de a face economii, mulțumindu-se cu cea mai proastă cameră a apartamentului și necheltuind pentru ea mai mult de o mie opt sute—două mii de franci pe an. Dar curînd începu să se facă simțită din partea mulatrei o gelozie surdă, ce clocea de mult. O supăra această prietenie dintre frate și soră, care i se părea că-i smulge soțul din brațe. Suferea din pricina comuniunii lor bazate pe același limbaj, spirit, amintiri; suferea din cauza conversațiilor la care ea nu putea lua parte, din cauza a ceea ce auzea în vocile lor fără să înțeleagă. Sentimentul inferiorității îi aprindea în inimă miniile și ura care clocotesc la tropice. S-a folosit de copii ca să se răzbune și i-a ațîțat, i-a asmuțit, i-a zădărit împotriva cumnatei. Îi încuraja să ridă, să-și bată joacă de ea. Era încîntată de acea mică inteligență a copiilor la care spiritul de observație începe prin răutate. O dată porniți, îi lăsa să ridă de tot ce avea ridicol mătușa lor, de fizicul ei, de nasul ei, de rochiile ei, deși modestia acestor veșminte permitea eleganța lor, a amîndurora. Astfel dresate, și încurajate, micuțele au ajuns curînd la obrăznicie. Domnișoara de Varandeuil era tot atît de iute pe cît era de bună. La ea și mîna, și inima erau supuse primului impuls. Apoi, în ceea ce privește creșterea copiilor, avea mentalitatea epocii în care trăise. A suportat, fără să spună nimic, două sau trei obrăznicii, dar la a patra, a pus mîna pe neobrăzată și, ridicîndu-i fustițele, i-a tras, cu toți cei doisprezece ani ai ei, o chelfăneală cum nu mîncase niciodată. Mulatra a început să țipe cît o ținea gura, imputîndu-i cumnatei că niciodată nu i-a putut suferi copiii, că voia să-i ombrace. Fratele interveni între cele două femei și, de bine de rău, reuși să le împace. Dar scenele acestea se reînnoiră și fetițele, întăritate împotriva femeii care o făcea să plîngă pe mama lor, își torturau mătușa îmbinînd rafinate de copii teribili cu cruzimi de mici sălbătăciuni.

După mai multe împăcări de scurtă durată, au fost nevoiți să se despartă. Domnișoara de Varandeuil se hotărî să-și părăsească fratele văzîndu-l prea nefericit din cauza acestor hărțuieli zilnice între cei pe care-i iubea cel mai mult. Îl lășă soției și copiilor lui. Această despărțire a fost una dintre cele mai cumplite dureri suferite. Ea, care știa să reziste atît de bine oricărei emoții, care era atît de stăpînită și care avea parcă un orgoliu al suferinței, era cît pe ce să leșine cînd a trebuit să părăsească acel apartament unde visase la un pic de fericire, împărțîșind, în colțisorul ei, fericirea altora : ultimile lacrimi din viață i-au umplut ochii.

Nu s-a dus prea departe, ca să fie în apropierea fratelui ei, să-l îngrijească dacă este bolnav, să-l vadă, să-l întîlnească. Dar în inima și în viața ei rămase un gol. După moartea tatălui începuse să se vadă cu familia : se apropie din nou de rude, de cei care, în urma Restaurației, își reocupaseră funcțiile înalte de răspundere, îi primea cînd veneau s-o vadă, iar pe cei care și sub noul regim erau neînsemnați și săraci îi vizita ea. Dar mai ales reveni la scumpul ei *pui* și la o altă verișoară, mai mică, măritată și ea, cumnată cu *puiul* ei. Din acel moment, avînd aceste relații, existența i se aranjă foarte bine. Niciodată domnișoara de Varandeuil nu ieșea în lume, la serate, la spectacole. A fost nevoie de răsunătorul succes al domnișoarei Rachel¹ pentru a o determina să pună piciorul într-un teatru ; și nici la asta nu s-a încumetat decît de două ori. Niciodată nu accepta să meargă la un mare dineu. Dar erau două-trei case, ca aceea a *puiului* ei, unde se invita, pe nepusă masă, cînd nu mai aveau alți oaspeți. „Puicuțo, spunea ea fără ocolișuri, ce faceți astă seară, tu și soțul tău ? Rămîn să mănînce tocăniță cu voi.“ La orele opt fix, se ridica ; și cînd soțul își lua

¹ *Elisabeth Félix*, zisă domnișoara *Rachel* (1820—1858), trage-diană franceză care a contribuit la reînvierea pe scenă a tragediei clasice (n. t.).

pălăria ca s-o conducă acasă, ea i-o trăgea din mînă spunîndu-i : „Haida-de !, dragul meu, o mîrtoagă bătrînă ca mine !... Bărbații se sperie ei de mine pe stradă...” Apoi, treceau zece-cincisprezece zile și n-o mai vedeau ; dar dacă se întîmpla vreo nenorocire, vestea unei morți, un necaz în casă, dacă un copil era bolnav, domnișoara de Varandeuil afla întotdeauna imediat, nu se știe de unde ; sosea, fără să țină seama de nimic, nici de vreme, nici de oră, suna energic, într-un fel al ei, la ușă — rudele chiar spuneau acestui fel de a suna „soneria verișoarei” — și, descotorosindu-se într-un minut de umbrelă, de care nu se despărțea niciodată, lepădîndu-și încălțările, aruncîndu-și pălăria pe un scaun, era cu totul la dispoziția celor care aveau nevoie de ea. Asculta, vorbea, ridica moralul pe un ton marțial, folosind un limbaj energic, în genul consolărilor militare, și cald ca o băutură întăritoare. Dacă cel bolnav era micuț, se ducea de-a dreptul la pătuț, rîdea la copil, căruia nu-i mai era teamă, îi înlătura pe tatăl și pe mama lui, se ducea, venea, dădea ordine, prelua conducerea, puneă lipitori, pregătea cataplasme, readucea speranța, veselia, sănătatea în pas alergător. Bătrîna domnișoară pica astfel în casele tuturor celor din familie în mod providențial, neașteptat, în zilele de cumpănă, de supărare, de necaz. N-o vedeau decît atunci cînd era nevoie de mîinile ei pentru a vindeca, de devotamentul ei pentru a consola. Era o femeie impersonală, ca să spunem așa, datorită inimii ei, o femeie care nu-și aparținea : se părea că Dumnezeu nu o crease decît pentru a o dărui altora. Veșnica ei rochie neagră, pe care se încăpățîna s-o poarte, șalul ponosit și revopsit, pălăria caraghioasă, îmbrăcămintea sărăcăcioasă erau pentru ea un mod de a putea, cu mica sa avere, să fie destul de bogată ca să facă un bine, să cheltuiască cu poameni, să aibă buzunarele întotdeauna pline ca să le ofere săracilor, nu bani, de teama cîrciumii, ci o pîine de patru livre pe care o plătea brutarului pentru ei. Și-apoi,

datorită vieții ei sărăcioase, își permitea cel mai mare lux al ei : bucuria de a-i copleși pe copiii prietenelor cu daruri de Anul nou, cadouri, surprize, plăceri. Se întâmpla, de exemplu, ca o mamă, care plecase din Paris, să-și lase copilul la internat, într-o frumoasă duminică de vară, și puștiul, de ciudă, să facă o boroboată și să fie oprit la arest ? Mare-i era mirarea când o vedea, la ora nouă fix, pe verișoară, care năvălea în curte prinzîndu-și ultima copcă a rochiei, pînă-ntr-atît se grăbise. Și ce amărăciune când o vedea ! „— Verișoară, spunea el pe un ton jalnic, cuprins de una din acele furii când ai vrea și să plîngi, și să-l ucizi pe supraveghetor, am fost... ei bine, am fost oprit la arest... — La arest ? Aha, da, la arest ! Și tu crezi că m-aș fi zbatut atît... Ce, își bate joc de mine dascălul tău de la internat ? Unde-i momîia asta, să stau de vorbă cu el ? Pînă atunci du-te și îmbracă-te... Și repede.“ Și copilului încă nu-i venea să creadă că o femeie atît de prost îmbrăcată ar avea puterea să aranjeze să i se ridice pedeapsa, când se pomenea luat de braț : era verișoara care-l înșfăca, îl băga în trăsura, încă buimăcit și amețit de bucurie, și-l ducea la Bois de Boulogne. Acolo îl plimba toată ziua pe măgăruș, mîinînd animalul cu o creangă ruptă și strigînd : „Dii !“ Apoi, după o masă bună la Borne, îl aducea înapoi și, când ajungeau la poarta școlii, îmbrățișîndu-l, îi vîra în mînă o monedă mare de cinci franci.

Ciudată fată bătrînă ! Încercările la care fusese supusă de-a lungul întregii sale existențe, traiul în silă, veșnicele suferințe ale trupului său, o atît de îndelungată tortură fizică și morală o detașaseră parcă de viață și o situaseră mai presus de ea. Educația primită, ceea ce văzuse, spectacolul situațiilor extreme, Revoluția o formaseră în așa fel încît să disprețuiască mizeriile umane. Și această femeie bătrînă, căreia nu-i mai rămînea decît suflul, a ajuns la o filozofie senină, la un stoicism viril, mîndru, aproape ironic. Uneori începea să-și piardă cumpătul în fața unei dureri cam prea violente ; apoi, brusc,

cînd începea să se plîngă, își spunea singură un cuvînt mînios sau se lua peste picior și pe loc figura i se des-
tindea. Era voioasă, voioșia ei fiind ca aceea a unui izvor,
spumoasă și adîncă, voioșia sufletelor devotate care au
văzut multe, a unui soldat încercat sau a unei bătrîne
surori de caritate. Deși era deosebit de bună, ceva lipsea
totuși bunătății ei : iertarea. Niciodată nu a putut să-și
mlădieze sau să-și plece caracterul pînă într-atît. O jignire
un procedeu urît, un fleac care-i atîngea inima o răneau
pentru totdeauna. Nu putea să uite. Nici timpul și nici
chiar moartea nu-i dezarmau memoria.

Evlavioasă, nu era. Născută într-o epocă în care fe-
meia se lipsea de religie, crescuse într-o perioadă în care
nu mai exista biserică. Slujbă nu se mai făcea cînd era
ea fată tînără. Nimic nu i-a dat nici obișnuința, nici
nevoia de a-l cunoaște pe Dumnezeu ; și față de preoți
a păstrat întotdeauna un sentiment de repulsie dușmă-
noasă ce trebuie să fi ținut de vreo întîmplare tainică
petrecută în familia ei, despre care nu vorbea niciodată.
Drept orice credință, orice forță și orice milă, avea orgo-
liul conștiinței sale ; socotea că e de ajuns să pui preț pe
respectul de sine, ca să procedezi bine și să nu dai nici-
odată greș. Era întru totul formată astfel în deosebi de
către cele două secole în care trăise, fiind un amestec
și din unul, și din celălalt, călîtă în cele două curente,
cel al vechiului regim și cel al Revoluției. De cînd, la
10 august¹, Ludovic al XVI-lea nu se urcase pe cal,
nu-i mai stîmpea pe regi : dar detesta gloata. Voia egali-
tate, dar îi era groază de parveniți. Era republicană și
aristocrată, amesteca scepticismul cu prejudecățile, oroa-
rea față de 93², pe care îl văzuse, cu ideile ei vagi și
generoase de umanitate, în care fusese legănată.

¹ La 10 august 1792 Ludovic al XVI-lea a fost silit să pără-
sească palatul Tuileries, fiind închis, împreună cu familia sa,
la Temple (n. t.).

² Autorii se referă la anul 1793, anul Teroarei (n. t.).

Aspectul ei exterior era pe de-a-ntregul masculin. Avea glasul tăios, vorbirea deschisă, limbajul femeilor bătrâne din secolul al optsprezecelea, cu un pronunțat accent popular, o dicțiune proprie ei, băiețească și colorată, trecînd peste pudoarea cuvintelor și cutezînd să spună lucrurilor pe nume.

Totuși, anii treceau aducînd cu ei Restaurația și monarhia lui Ludovic-Filip. Vedea cum toți cei pe care-i iubise se duceau, unul cîte unul, cum toată familia lua drumul cimitirului. În juru-i se făcea gol, și rămînea uimită și tristă că moartea o uitase, pe ea, care i-ar fi rezistat atît de puțin, pe ea, care era atît de atrasă de mormînt și obligată să-și apropie inima de nepoții aduși la ea de fiii și fiicele prietenelor pe care le pierduse. Fratele ei murise. *Puiul* ei scump nu mai era. Nu-i mai rămînea decît cumnata *puiului* ei. Dar viața acesteia ținea de-un fir de păr, gata să se stingă. Doborîtă de moartea unui copil pe care-l așteptase ani de zile, biata femeie se topea din pricina unei boli de piept. Domnișoara de Varandeuil a stat închisă cu ea în cameră, zi de zi, de la prînz pînă la ora șase, timp de patru ani. În toată această perioadă a trăit alături de ea, în aer închis și în miros de inhalatii. Guta, reumatismele n-au reușit s-o împiedice nici măcar o oră, timpul, viața sa și le-a dăruit acestei agonii atît de blînde care privea spre cerul unde sînt copiii morți. Iar la cimitir, cînd domnișoara de Varandeuil a sărutat sicriul moartei, ca s-o îmbrățișeze pentru ultima oară, i s-a părut că în jurul ei nu mai este nimeni și că rămăsese singură pe pămînt.

Din acea zi, cedînd infirmităților împotriva cărora nu mai avea motiv să lupte, începu să ducă viața searbădă și închisă a bătrînilor care tocesc în același loc covorul din odaia lor, nu mai ieșea nicăieri, nu mai citea nimic din cauza ochilor obosiți și rămînea cel mai adeseori cufundată în fotoliu pentru a-și revedea și a-și retrăi trecutul. Stătea zile întregi în aceeași poziție, cu ochii deschiși și visînd, departe de ea însăși, departe de

camera și de apartamentul ei, mergînd cu gîndul acolo unde o mînau amintirile, spre chipuri îndepărtate, spre locuri estompate, spre capete îndrăgite și palide, pierdută într-o somnolență solemnă, pe care Germinie o respecta spunînd : „— Domnișoara e cu gîndurile ei...”

Totuși, o zi pe săptămînă ieșea întotdeauna. Tocmai pentru această ieșire, pentru a fi cît mai aproape de locul unde voia să se ducă în ziua aceea, își părăsise apartamentul de pe Rue Taitbout și venise să se stabilească pe Rue Laval. O zi, în fiecare săptămînă, fără ca nimic, nici chiar boala, s-o poată împiedeca, se ducea la cîmîtirul Montmartre, acolo unde se odihneau tatăl, fratele său, cele două femei pe care le plîngea, toți cei care încetaseră să mai sufere înaintea ei. Pentru morți și pentru Moarte avea un cult aproape antic. Mormîntul îi era sacru, scump și prietenos. Fiindcă îi aștepta trupul și era gata să-l primească, iubea acest pămînt al speranței și al eliberării în care dormeau ai săi. În ziua aceea pleca dis-de-dimineață împreună cu slujnica ei, care o ținea de braț și îi ducea un scăunel pliant. În apropiere de cîmîtir, intra la o negustoreasă de coroane, care o cunoștea de foarte mulți ani și care iarna puneă lîngă ea o sobiță ca să-și încălzească picioarele. Acolo se odihnea cîteva clipe ; apoi, încărcînd-o pe Germinie cu coroane de imortele, intra pe poarta cîmîtirului, o lua pe aleea din stînga cedrului de la intrare și își începea încet pelerinajul de la un mormînt la altul. Arunca florile ofilite, mătura frunzele moarte, lega coroanele, se așeza pe scăunelul ei pliant, privea, se pierdea în gînduri și, cu vîrfurile umbrelor, desprindea, distrată, mușchiul putrezit de pe piatra netedă. Apoi se ridica, se întorcea ca pentru a-și lua rămas bun de la mormîntul pe care-l părăsea, pornea mai departe, se oprea iarăși, vorbea încet de tot, așa cum făcuse și înainte, cu acea parte din inima ei care se odihnea sub lespede și, după ce-și făcea vizita pe la toți

morții care-i erau dragi, se întorcea încet, cu religiozitate, învăluindu-se în tăcere, ca și cum i-ar fi fost frică să vorbească.

III

În visarea ei, domnișoara de Varandeuil închisese ochii. Slujnica încetă să mai vorbească, iar restul vieții ei, care-i stătea pe buze în acea seară, îl ascunse din nou în fundul sufletului.

Sfârșitul poveștii ei era următorul.

Cînd micuța Germinie Lacerteux, care nu împlinise cincisprezece ani, a ajuns la Paris, surorile ei, vrînd s-o vadă cît mai repede cîștigîndu-și existența și să-i asigure bucățița de pîine, au plasat-o într-o micuță cafenea de pe boulevard, unde slujea și ca jupîneasă stăpînei cafenelei, și ca ajutor chelnerilor pentru treburile grele ale stabilimentului. Copila, care își părăsise satul și nimerise acolo pe nepregătite, se simțea dezrădăcinată, înspăimîntată în acest loc, în această slujbă. Pentru prima oară instinctul ei de pudoare se făcea simțit, iar femeia în devenire se înfiora la acest contact permanent cu chelnerii, la această muncă laolaltă, la mesele luate împreună, la viața dusă alături de acești bărbați ; și de fiecare dată cînd avea zi liberă și se ducea la surorile ei, izbucnea în lacrimi, crize de disperare, scene în care, fără să se plîngă de ceva anume, părea înspăimîntată la gîndul de a se întoarce la cafenea, spunînd că nu mai vrea să rămîină acolo, că nu-i place, că ar prefera să plece înapoi în sat. I se răspundea că venirea ei costase destui bani, că toate astea sînt mofturi, că e foarte bine acolo unde e, și o trimeteau înapoi, în hohote de plîns. Ea nu îndrăznea să spună cîte avea de îndurat de la băieții aceștia de cafenea, nerușinați, batjocoritori, cinici, crescuți în dez-

măț, întinați de toate viciile pe care le slujeau și purtând în adâncurile lor putreziciunea unei paiate de orgie. În fiecare clipă trebuia să îndure glumele josnice, păcălelile crude, răutățile acestor oameni fericiți că și-au găsit micul lor martir în această fetiță sălbatică, neștiutoare, plâpândă și oropsită, fricoasă și bănuitoare, slabă și arătând jalnic în rochițele ei amărite de la țară. Zăpăcită și parcă doborâtă de acest supliciu de fiecare clipă, ea deveni calul lor de bătaie. Își băteau joc de ignoranța ei, o păcăleau și-i făceau tot felul de farse, o puneau la treabă sleind-o de puteri, o bûimăceau rîzîndu-și în permanență și fără milă de ea, ducînd în pragul imbecilizării această minte năucită. Și o mai făceau și să roșească prin lucrurile pe care i le spuneau și de care ea se simțea rușinată, fără să le înțeleagă. Răneau cu aluzii spurcate naivitatea celor paisprezece ani ai ei. Și se amuzau punînd-o să tragă cu ochiul ei de copil curios pe gaura cheii camerelor separate.

Micuța ar fi vrut să se destăinuiească surorilor ei, dar nu îndrăznea. Și cum, avînd ce mînca, prinsese puțină carne pe ea și ceva culoare în obraji și căpătase un aspect de femeie, obrăznicile se înmulțiră și deveniră mai îndrăznețe. Bărbații își permitau familiarități, gesturi, atingeri de care ea fugea și de care nu se simțea prihănită, dar care îi alterau candoarea, știrbindu-i nevinovăția. Repezită, certată, brutalizată de stăpînul stabilitamentului, obișnuit să abuzeze de slujnicele sale, și care nu-i putea ierta că n-avea nici vîrsta, nici stofă de ibovnică, ea nu găsea puțin sprijin, puțină omenie decît la nevasta lui. Începu s-o iubească pe această femeie cu un devotament de animal și să i se supună cu docilitatea unui cîine. Îi făcea toate comisioanele, fără să stea pe gînduri și fără să fie conștientă ce face. Se ducea să-i ducă scrisorile la amant și se arăta foarte dibace. Devenea sprintenă, iute, de o șiretenie naivă cînd trebuia să se strecoare, să se furișeze ca să scape de bănuielile încolțite în mintea soțului și, fără să știe prea bine ce să-

vîrșește, ce ascunde, încerca o mică bucurie răutăcioasă, de copil și de maimuțică, avînd senzația nelămurită că pricinuieste puțin rău acelui om și acelei case în care îndura atîta. Printre tovarășii ei se afla și un chelner în vîrstă, pe nume Joseph, care o apăra, o prevenea asupra renghiurilor puse la cale împotriva ei și curma, cînd era ea de față, discuțiile prea deșucheate, cu autoritatea părului său alb și cu grija părintească ce i-o purta. Totuși, groaza pe care i-o inspira această casă creștea zi de zi. Într-una din săptămîni surorile ei au fost nevoite s-o aducă cu sila înapoi la cafenea.

La cîteva zile după aceea, cum pe Champ de Mars avea loc o mare paradă, chelnerilor li s-a dat liber. Nu a rămas decît Germinie și bătrînul Joseph. Joseph era ocupat cu aranjarea rufelor murdare într-o cămăruță întunecoasă. O chemă pe Germinie să vină să-l ajute. Ea intră, începu să țipe, căzu, izbucni în plîns, se rugă de el, luptă, strigă cu disperare după ajutor... Casa goală rămase surdă.

După ce și-a revenit în simțiri, Germinie alergă în camera ei unde se zăvorî. N-a mai fost văzută toată ziua. A doua zi, cînd Joseph a vrut să-i vorbească și s-a îndreptat spre ea, Germinie s-a dat înapoi cu groază, cu un gest de fisticăală, cu o spaimă de nebună. Multă vreme, ori de cîte ori vreun bărbat se apropia de ea, se dădea fără să vrea înapoi cu o mișcare bruscă și cu un tremur nervos, ca o vită rătăcită care caută, înfricoșată, un loc pe unde să poată scăpa. Joseph, de teamă ca ea să nu-l pîrască, o lăsă să se țină la distanță și respecta dezgustul cumplit pe care i-l arăta.

Rămase grea. Într-o duminică s-a dus să-și petreacă seara la sora ei, portăreasa ; acolo vomită, și după aceea se simți rău. Un medic, care locuia în casa aceea, a trecut pe la portăreasă să-și ia cheia : de la el au aflat cele două surori în ce situație era sora lor mai mică. Neînduplecatul și brutalul orgoliu al cinstei specific oamenilor de rînd, duritatea implacabilă a cucerniciei izbuc-

niră la cele două femei într-o minie plină de indignare. Rușinea lor se prefăcu în turbare. Germinie se trezi sub loviturile lor, sub ocările lor, sub rănile pricinuite de mâinile lor, sub jignirile aduse de gura lor. Era de față și cumnatul ei, care nu-i ierta banii cheltuiți pentru călătorie și care o privea cu un aer zeflemitor, cu o bucurie vicleană și crudă de om din Auvergne, cu un rîs care tinerei fete îi aduse în obraji mai multă roșeață decît palmele trase de surorile ei.

Încasă loviturile, înghiți ocările. Nu a încercat nici să se apere, nici să se dezvinovățească. Nu povesti cum s-au petrecut lucrurile și cît de puțin a depins această nenorocire de voința ei. A rămas mută : speranța nelămurită că o vor omorî îi încolți în suflet. Sora ei mai mare o întrebă dacă n-a fost cumva un act de violență, spunîndu-i că există comisari de poliție și tribunale, dar ea închise ochii în fața ideii oribile de a-și expune în public rușinea suferită. Numai o clipă, cînd amintirea mamei ei i-a fost aruncată în obraz, ea avu o privire, o străfulgerare a ochilor care le făcu pe cele două femei să-și simtă conștiința încărcată : își aduseră aminte că ele au fost cele care o plasaseră, o îndemnaseră să rămînă în acel loc, expusă, aproape împinsă, la greșeala ei.

În aceeași seară, cea mai tînăra dintre surori o ducea pe Germinie în Rue Saint-Martin, la o reparatoare de cașmiruri, împreună cu care locuia și care, fiind aproape o maniacă religioasă, era stegarul unei Confrerii a Fecioarei. Sora o luă să doarmă cu ea, pe jos, pe o saltea și, avînd-o toată noaptea la îndemînă, își descărcă asupra ei lungile și înveninatele sentimente de invidie, ura stîrnită de preferința, de mîngîierile de care s-a bucurat Germinie din partea mamei și a tatălui ei. Născoci o mie de șicane mărunte, îi spuse tot felul de răutăți brutale sau ipocrite, o lovea cu picioarele învinețind-o, o împingea cu trupul pînă cînd, încet-încet, tovarășa ei de pat ajungea pe cimentul camerei neîncălzite, în frigul iernii.

În timpul zilei, Germinie intra pe mîna reparatoarei de caşmiruri, care-i punea întrebări din catehism, o mustra şi, înfăţişîndu-i în amănunt chinurile lumii de apoi, îi sădea în suflet o spaimă cumplită de iad, făcînd-o aproape să-i simtă flăcările.

A trăit închisă acolo patru luni, fără să i se îngăduie să iasă vreodată. După patru luni a născut un copil mort. Cînd s-a restabilit, a intrat în slujbă la o cosmeticiană de pe Rue Laffitte, şi în primele zile a încercat bucuria unui om ieşit din închisoare.

De două sau de trei ori l-a întîlnit, în drumurile ei, pe bătrînul Joseph care voia s-o ia de nevastă, alerga după ea, dar fata o rupea la fugă. Bătrînul n-a aflat niciodată că fusese tată.

Totuşi, în noul său serviciu, Germinie se topea vîzînd cu ochii. Casa în care fusese luată ca femeie la toate era ceea ce servitorii numesc „o baracă”. Risipitoare şi mîncăcioasă, dezordonată şi fără bani, cum se întîmplă la Paris cu femeile care se ocupă cu negoţuri ocazionale şi cu meserii îndoielnice, cosmeticiana, care se afla întotdeauna între un sechestru şi o acuzare, nu se ocupa deloc de felul în care se hrănea micuţa slujnică. Pleca adeseori pentru o zi întreagă fără să-i lase nimic de mîncare. Micuţa îşi potolea, de bine de rău, foamea cu tot felul de crudităţi, salate, lucruri acrişoare — care înşală pofa de mîncare la femeile tinere — şi chiar cu cărbune, pe care-l ronţăia potrivit gusturilor corupte şi capriciilor stomacului celor de vîrsta şi de sexul ei. Acest regim, după o naştere, cînd starea sănătăţii ei lăsa încă de dorit şi cînd fata avea nevoie de întăritoare, o slăbea, o epuiza, o distrugea. Ajunsese ca o sperietoare. Tenul îi era de o albeaţă care, în plină lumină, părea să bată în verde. O umbră mare, albăstruie îi încercăna ochii umflaţi. Buzele decolorate căpătaseră nuanţa violetelor ofilite. I se tăia răsufierea numai cînd urca două-trei trepte, şi cînd erai aproape de ea îţi făcea rău vîzînd cum

i se zbat neîncetat vinele de la gît. Abia își mișca picioarele, trupul îi era gîrbovit, mergea tîrîndu-se, ca un om prea slab, încovoiat sub povara vieții. Cu facultățile și simțurile pe jumătate adormite, cea mai mică oboseală, chiar și pieptănatul stăpînei ei, o făcea să leșine.

Se stîngea aici încetișor, cînd sora ei îi găsi alt loc, la un fost actor, un comic în retragere, ce trăia din banii pe care i-i aduseseră hohotele de rîs ale întregului Paris. Acest om de treabă era bătrîn și nu avusese niciodată copii. I se făcu milă de biata fată, se ocupa de ea, o îngrijea, o răs făța. Din cînd în cînd o ducea la țară. Se plimba cu ea pe bulevarde, la soare, și parcă-i era mai cald la brațul ei. Era fericit cînd o vedea veselă. Adeseori, ca s-o distreze, scotea din dulap un costum pe jumătate mîncat de molii și încerca să-și amintească o pîrtică din vreun rol uitat. Numai vederea acestei slujnicuțe, cu boneta ei albă, trezea în el o undă de tinerețe. Bătrînețea lui Jocrisse¹ se sprijinea pe ea cu camaraderia, bucuria și copilăriile unei inimi de bunic. Dar, după cîteva luni, muri, și Germinie a fost din nou nevoită să slujească la femeii întreținute, patroane de bordel, neguțătoarese ocazionale, cînd, în urma morții subite a unei slujnice, intră la domnișoara de Varandeuil, care locuia atunci pe Rue Taitbout, în casa unde era portăreasă sora ei.

IV

Cei care văd sfîrșitul religiei catolice în vremurile noastre nu știu ce rădăcini puternice și nesfîrșite mai are ea în străfundurile sufletului poporului. Nu știu ce mreje secrete și delicate ascunde pentru femeia din po-

¹ Personaj tradițional al farsei, năting și crădcul (n. t.).

por. Nu știu ce înseamnă spovedania, ce înseamnă duhovnicul pentru bietele suflete ale acestor sărmâne femei. În preotul care o ascultă și al cărui glas îi ajunge încețisor la ureche, femeia muncitoare îl vede nu atât pe trimisul lui Dumnezeu, pe judecătorul păcatelor, pe arbitrul mîntuirii ei, cît pe confidentul necazurilor ei. Oricît de necioplită ar fi, există întotdeauna în ea ceva din esența femeii, o nelămurită înflăcărare, un neastîmpăr, o sensibilitate și o rănire, o neliniște și parcă o dorință de om bolnav care are nevoie să fie mîngîiat cu cuvîntul, așa cum julturile unui copil au nevoie de cîntecul îngînat al doicii. Ca și femeii de lume, îi este necesară ușurarea adusă de comunicare, de confidență, de efuziune. Căci este în firea sexului ei să dorească să se destăinuie și să găsească un sprijin. Există în ea unele lucruri pe care simte nevoia să le spună și despre care ar vrea să fie întrebată, să fie deplînsă, să fie mîngîiată. Visează ca simțămintele pe care pudoarea îi dictează să le țină ascunse să se bucure de un interes plin de milă, de simpatie. Chiar dacă stăpînii ei sînt cei mai buni, cei mai cumsecade, cei mai apropiați de femeia care-i slujește, ei nu vor avea pentru ea decît atențiile pe care le acorzi unui animal domestic. Se vor interesa ce mîncîcă, cum se simte; vor îngriji animalul din ea, și atât. Nu-și vor închipui că poate avea și alte suferințe decît cele ale trupului, și nu-și vor închipui că și ea este supusă acelor indispoziții sufletești, melancolii și dureri spirituale de care ei se ușurează mărturisindu-le egalilor lor. Pentru ei această femeie care mătură și gătește n-are idei ce ar putea s-o întristeze sau s-o dispună spre visare; și n-o întreabă niciodată despre gîndurile ei. Cui să i le spun? Preotului, care le așteaptă, le cere și le primește, omului bisericii, care este om de lume, un om superior, un domn bine crescut, învățat, care vorbește bine, e întotdeauna blînd, accesibil, răbdător, atent și care pare că nu disprețuiește nimic din ceea ce vine de la

sufletul cel mai obidit, de la păătoasa cea mai prost îmbrăcată. Numai preotul o ascultă pe femeia cu bonetă. Numai el manifestă interes față de suferințele ei ascunse, de ceea ce o frământă, de ceea ce face ca, deodată, o slujnică să simtă, la fel ca stăpîna ei, pofta de a plînge sau tulburări răscolitoare. El este singurul care-i cere să-și descarce sufletul, o face să dea la iveală ceea ce ironia de fiecare zi a celor din juru-i o împinge să ascundă în ea ; se ocupă de sănătatea ei morală, e singurul care o înalță mai presus de viața ei materială, singurul care o mîngîie cu cuvinte duioase, de milă, de speranță — cuvinte cerești, așa cum n-a auzit niciodată de la oamnenii din familia ei și de la bărbații din clasa ei.

Intrînd la domnișoara de Varandeuil, Germinie căzu într-o stare de cucernicie profundă și nu mai iubi decît biserica. Încetul cu încetul se lăsă în voia acestei blîndeți a confesiunii, acestui glas al preotului, egal, senin și profund, care venea din umbră, acestor consultații, cuvintele blînde fiind ca o mîngîiere, în urma cărora ieșea împrăștiată, ușoară, eliberată, fericită, cu senzația de alinare și de ușurare pe care ți-o dă un pansament aplicat în locurile gingașe, dureroase și vătămate ale ființei tale.

Ea nu-și descărca sufletul și nu putea să-l descarce decît acolo. Stăpîna ei avea un fel de duritate bărbătească ce înlătura orice expansivitate. O apostrofa și o repezea cu fraze care o făceau pe Germinie să închidă în ea tot ce ar fi vrut să-i mărturisească. Era în firea ei să fie brutală în fața oricărui tînguieți pricinuite de altceva decît de o durere sau o supărare. Bunătatea ei virilă nu era îngăduitoare cu acea neliniște datorată imaginației, cu acele frământări create de gînduri, cu acele indispoziții cauzate femeii de nervi sau de tulburările din organismul ei. Adeseori Germinie o socotea insensibilă : bătrîna femeie era doar tăbăcită de vremurile în care trăise și de existența de care avusese parte. Învelișul inimii îi era la fel de scorțos ca și trupul. Cum ea nu se plîngea niciodată, nu-i plăcea să vadă pe cei din juru-i plîngîn-

du-se. Și, în virtutea lacrimilor pe care nu le lăsase niciodată să curgă, detesta smiorcăielile de copil ale persoanelor adulte.

Curînd confesionalul deveni pentru Germinie ca un loc de întîlnire îndrăgit și sfînt. Spre el își îndrepta, în fiecare zi, primul gînd și ultima rugăciune. În timpul zilei ingenunchea acolo ca în vis ; și, în vreme ce munea, îi revenea în fața ochilor confesionalul, întocmit din lemn de stejar, cu rețeaua sa aurită, avînd pe fronton un cap de înger înaripat, cu perdeaua sa verde cu cute nemîșcate, cu misterul umbrei de cele două părți ale sale. I se părea că acolo se află acum ținta întregii sale vieți și că toate orele pe care le trăia o duceau într-acolo. Trăia toată săptămîna cu gîndul că va fi acolo în acea zi dorită, promisă, așteptată. Încă de joi era cuprinsă de nerăbdare ; simțea, cu o dulce îngrijorare crescîndă, apropierea parcă materială a preafericitei seri de sîmbătă : și, cînd venea sîmbăta, își făcea treburile de mîntuială, îi servea domnișoarei în grabă masa de seară și o zbughea de-acasă, alergînd la Notre-Dame de Lorette, ducîndu-se spre pocăință așa cum te-ai duce spre dragoste. După ce-și muia degetele în apa sfînțită, făcea o mătanie, trecea printre rîndurile de scaune, peste lespezi, așa cum se strecoară o pisică pe covor. Îndoită de spate, aproape tîrîndu-se, înainta fără zgomot, în umbra naosurilor laterale, pînă la tainicul confesional cu perdele pe care-l recunoștea și lingă care își aștepta rîndul, cufundată în emoția așteptării.

Tînărul preot care îi primea spovedania se preta la deseale ei spovedanii. Nu-și cruța nici timpul, nici atenția, nici mila. O lăsa să vorbească îndelung, o lăsa cu sporovăielile acestui suflet chinuit și-i îngăduia să-i dezvăluie cele mai mărunte amărăciuni. Accepta mărturisirea neliniștilor, dorințelor, tulburărilor ei ; nu respingea și nu disprețuia nimic din această încredere acordată de o slujnică ce-i vorbea de toate lucrurile delicate și secrete ale ființei ei, așa cum i-ai vorbi unei mame sau unui medic,

Preotul acesta era tânăr. Era bun. Dusesese viața oamenilor din înalta societate. O mare durere îi frânsese inima, împingându-l să îmbrace această sutană în care-și purta sufletul îndoliat. În adîndurile lui rămăsese om și, cu o milă plină de tristețe, își pleca urechea asupra nefericitei inimi a unei slujnice. Își dădea seama că Germinie avea nevoie de el, că-i era un sprijin, o întărea, o salva de ea însăși și o ferea de ispitele firii ei. Nutrea o simpatie melancolică față de acest suflet atît de duios, față de această fată tînără, pătimașă și totodată lipsită de energie, față de această nefericită, care nu era conștientă de sine, care, prin inima și trupul ei, era făcută pentru pasiune și, prin toată făptura, dădea la iveală vocația temperamentului ei. Bazat pe experiența trecutului lui, era tulburat, speriat uneori de licăririle patimei ce răzbăteau din ființa ei, de înflăcărarea ce-i strălucea în ochi în izbucnirea de dragoste cu care rostea o rugăciune, de panta pe care alunecau confesiunile ei, de revenirile ei la acea scenă violentă, la acea scenă cînd foarte sincera ei voință de a se împotrivi i se părea preotului că fusese trădată de o tulburare a simțurilor mai puternică decît ea.

Această fervoare religioasă a ținut mai mulți ani și, de-a lungul lor, Germinie a trăit reculeasă, tăcută, radiind de bucurie, consacrîndu-se numai lui Dumnezeu — cel puțin așa credea. În timpul acesta, încetul cu încetul, duhovnicului începu să i se pară că adorația ei se îndreaptă spre el. Din privirile, îmbujorările, cuvintele pe care nu i le mai spunea, precum și din cele pe care se încumeta să i le spună pentru prima oară, înțelese că de fapt cucernicia penitentei sale o lua pe căi greșite și se exalta, înșelîndu-se singură. Îl pîndea cînd ieșea după terminarea slujbei, îl urma în sacristie, se lua după el, alerga prin biserică ținîndu-se după sutana lui. Duhovnicul încercă să-i atragă lui Germinie atenția, să îndepărteze de el această fervoare amoroasă. Deveni mai rezervat și mai rece. Nemîngîiată de această schimbare, de

această indiferență, Germinie, înăcrită și rănită, îi mărturisi într-o zi, în timpul spovedaniei, că nutrește un sentiment de ură împotriva a două fete, penitentele preferate ale abatelui. Atunci, fără nici o explicație, preotul o îndepărtă trimițînd-o la un alt duhovnic. Germinie s-a dus să se spovedească la acest duhovnic o dată sau de două ori ; apoi nu s-a mai dus, după un timp nici nu s-a mai gîndit să se ducă ; și din tot sentimentul ei religios nu i-a mai rămas în minte decît o oarecare duioșie vagă, ca un miros de tămîie stinsă.

În această stare se afla cînd domnișoara a căzut la pat. În tot timpul bolii acesteia, Germinie, nevrînd s-o părăsească, nu s-a dus la slujbă. Și în prima duminică în care domnișoara, pe deplin restabilită, n-a mai avut nevoie de îngrijirile ei, a fost foarte mirată văzînd că „bigota ei“ rămîne acasă și nu dă fuga la biserică.

— Așa, dară ! îi spuse, nu te mai duci să-i vezi pe preoții tăi ? Ce ți-au făcut, zi !

— Nimic, răspunse Germinie.

V

— Uitați-vă, domnișoară !... Priviți-mă, spuse Germinie.

Aceasta se întîmpla după cîteva luni. Îi ceruse stăpînei sale permisiunea să se ducă în acea seară la nunta surorii băcanului ei, unde era domnișoară de onoare, și venise să-și arate toaleta de gală, o rochie de muselină decoltată.

Domnișoara, ridicîndu-și capul aplecat peste volumul vechi, tipărit cu litere mari, pe care îl citea, își luă ochelarii de pe nas, îi puse în carte pentru a însemna pagina și spuse :

— Tu, habotnica mea, tu, la bal ! Știi, fata mea... mi se pare o glumă ! Tu, la *rigodon*¹... Pe legea mea, nu mai rămîne decît să-ți vină chef să te măriți ! Blestemat chef !... Dar dacă te măriți, te previn că nu te mai țin... gata ! N-am poftă să devin dădaca ținșilor tăi !... Ia vino mai aproape... Oh ! oh ! dar... ei, drăcie ! domnișoară Arată-tot ! Am impresia că sîntem foarte cochetă de la o vreme...

— Ba nu, domnișoară, încercă să spună Germinie.

— Și, pe deasupra, la voi, ăștia, continuă domnișoara de Varandeuil urmărindu-și ideea, bărbații sînt niște poame bune ! O să-ți toace tot ce ai... și-o să-ți mai tragă și o mamă de bătaie... Dar de căsătorit... sînt sigură că asta-ți umblă prin cap, povestea asta, să te măriți și tu cînd le vezi pe celelalte... Pun rămășag că de-aia faci asemenea mutrișoară ! Doamne, Dumnezeule ! Acum întoarce-te puțin, să te vedem, spuse domnișoara de Varandeuil cu un glas devenit deodată mîngîios ; și, sprijinindu-și cele două mîini slabe pe brațele fotoliului, punîndu-și un picior peste celălalt și mișcîndu-și vîrfurile papucului, începu s-o examineze pe Germinie și toaleta ei.

— Ce naiba ! spuse ea după cîteva clipe de tăcere în care o privi cu atenție, cum, tu ești asta ?... Înseamnă că niciodată nu m-am uitat că lumea la tine... Dumnezeule mare, da !... Ah ! dar... Ah ! dar... mai îngăimă cîteva exclamații neclare printre dinți. De unde Dumnezeu ai mai luat mutra asta de pisică languroasă ? spuse în cele din urmă ; și începu să o privească.

Germinie era urîtă. Părul, de un castaniu închis bătînd în negru, se încrețea și se răsucea în bucle zbîrlite, în șuvițe aspre și rebele, care, nedomolite nici de pomada ce-i îmbiba pieptănătura cu cărare la mijloc, se ridicau spre creștetul capului. Fruntea îngustă, lucioasă, bombată, avansa peste umbra unor orbite adînci în scobiturile cărora se infundau, aproape bolnăvicios, ochii ei,

¹ Dans vechi după o arie în doi timpi (n. t.).

niște ochișori vioi, strălucitori, micșorați și înviorați de o clipire de fetiță, pe care îi înroua și îi lumina o scînteie de rîs. Ochii aceștia nu păreau nici căprui, nici albaștri : erau de un cenușiu nedefinit și schimbător, de un cenușiu care nu era o culoare, ci o lumină. Emoția aprindea în ei flacăra febrei, plăcerea — scînteia unui fel de beție, pasiunea — o fosforescență. Nasul scurt, cîrn, foarte răscoit, cu nări largi respirînd vizibil, era unul din acele nasuri despre care în popor se spune că plouă în el ; pe una din laturi, în colțul ochiului, i se umfla o vină albastră groasă. Forma capului, specifică celor din Lorena, se regăsea în pomeții largi, puternici, accentuați, acoperiți de o ploaie de semne lăsate de vîrsatul de vînt. Dar trăsătura cea mai urîță a acestui chip o constituia distanța prea mare dintre nas și gură. Această disproporție dădea un aer de maimuță părții de jos a capului, unde o gură mare, cu dinți albi, cu buze pline, plate și parcă strivite, era destinsă într-un zîmbet ciudat și ușor enervant.

Rochia decoltată lăsa să i se vadă gîtul, începutul sînilor, umerii, albeața spatelui, contrastînd cu fața pîrlită de soare. Era o albeață de limfatic, albeață, bolnăvicioasă și angelică în același timp, a unei cărni care nu trăiește. Își lăsase brațele să cadă de-a lungul trupului, niște brațe rotunde, netede, cu o gropiță frumoasă la cot. Încheietura mîinii era delicată ; mîinile, care nu arătau a fi muncite, aveau unghii de femeie. Și încet, cu o grație lenevoasă, își mișca și își unduia talia cu nepăsare, o talie pe care o puteai cuprinde într-o jartieră și care scotea și mai mult în relief arcuirea șoldurilor, rotunjimile lor proeminente ce umflau rochia, o talie imposibilă, ridicol de subțire, adorabilă ca tot ceea ce, la o femeie, are monstruozitatea micimii.

Din această femeie urîță emana o aspră și tainică putere de seducție. Umbra și lumina, ciocnindu-se și sfărîmîndu-se pe chipul plin de adîncituri și proemi-

nente, puneau pe el acea strălucire a voluptății pe care un pictor îndrăgostit o așterne pe schița de portret a iubitei sale. Totul la ea, gura, ochii, urîțenia chiar, constituiau o provocare și o chemare. Un farmec afrodisiac se degaja din făptura ei, provocînd și atrăgînd sexul opus. Inspira dorință și stîrnea tulburare. O ispită senzuală se desprindea în mod firesc și involuntar din ea, din gesturile, din mersul, din cele mai neînsemnate mișcări, din aerul căruia trupul ei îi imprimase o unduire. Alături de ea, te simțeai aproape de una din acele ființe tulburătoare și neliniștitoare, arzînd de dorința de a iubi și transmițînd-o și celorlalți, o ființă al cărei chip revine în fața ochilor bărbatului în ceasurile de dor, îi chinuie gîndurile apăsătoare de la amiază, îi dă tîrcoale noaptea, îi violează visele.

În timp ce domnișoara de Varandeuil încă o mai examina, Germinie se aplecă și, înclinîndu-se spre ea, îi acoperi mîna cu sărutări grăbite.

— Bine... bine... ajunge cu pupăturile, spuse domnișoara. Tu tocești pielea omului... cu felul tău de a săruta... Hai, pleacă, distrează-te, și caută să nu te întorci prea tîrziu... să nu te obosești din cale-afară.

Domnișoara de Varandeuil rămase singură. Își propti coatele pe genunchi, privi la foc și răscoli puțin tăciunii cu vătraiul. Apoi, așa cum obișnuia cînd o preocupa ceva important, se lovi ușor de două-trei ori cu palma peste ceafă, ceea ce făcu să i se strîmbe de tot boneta neagră de pe cap.

VI

Vorbindu-i lui Germinie despre căsătorie, domnișoara de Varandeuil a atins cauza suferinței ei. A pus degetul pe rană. Hachițele slujnicei, sila de viață, tristețile, golul

și nemulțumirea ei se datorau acestei boli pe care medicina o numește *melancolia fecioarelor*. Suferința celor douăzeci și patru de ani ai ei o constituia dorința arzătoare, iritată, sfîșietoare de a se căsători, de a realiza acel lucru de o prea sfîntă cinste pentru ea, ce i se părea cu neputință din cauza mărturisirii pe care corectitudinea ei de femeie îi dicta s-o facă despre păcatul, despre decăderea ei. Pierderea unor ființe apropiate, nenorociri survenite în familie o smulseseră din gîndurile ei.

Cumnatul, soțul surorii ei portăreasa, ajunsese să realizeze visul celor din Auvergne : a vrut să adauge cîștigurilor dobîndite de pe urma gheretei sale de portar profiturile provenite din comerțul cu vechituri. A început modest cu una din acele tarabe instalate pe stradă, în dreptul porților unde se văd orînduite, pe hîrtie albastră, sfeșnice din metal aurit, inele de fildeș pentru șervețele de masă, litografii în culori, înrămate într-o dantelă aurită pe fond negru, și trei sau patru volume des-perecheate din operele lui Buffon. Cîștigul realizat cu sfeșnicele din metal aurit l-a amestecat. A închiriat pe o alee de trecere, în fața unui reparator de umbrele, o dugheană întunecoasă și s-a apucat să facă acolo negoț cu acele lucruri ciudate care intră și ies din sălile de jos ale Palatului prețuitorilor pentru vînzările publice. A vîndut farfurii decorative cu cocoși, fragmente din sabotul lui Jean-Jacques Rousseau și acuarele de Ballue semnate Watteau. Cu această meserie a irosit tot ce cîștigase, apoi s-a îndatorat cu cîteva mii de franci. Nevasta lui, pentru a mai cîrpi puțin nevoile gospodăriei și pentru a mai scăpa de datorii, a cerut și a obținut un loc de plasatoare la Théâtre-Historique. Seara o puneau pe sora ei, croitoreasa, să păzească poarta, se culca la ora unu și se scula la cinci. După cîteva luni a contractat pe culoarele teatrului o pleurezie pe care a dus-o un timp, dar care, în șase săptămîni, a răpus-o. Biata femeie a lăsat în urma ei o fetiță de trei ani, bolnavă de un pojar ce a luat un caracter foarte periculos în imputi-

ciunea chichineței de sub scară și în aerul respirat de copil timp de mai bine de o lună de la moartea mamei. Tatăl a plecat la el la țară să caute bani cu împrumut. Acolo s-a însurat din nou și nu s-a mai știut nimic despre el.

Cînd a plecat de la înmormîntarea surorii ei, Germinie a dat fuga la o femeie bătrînă ce-și ducea zilele din acele ocupații curioase care, la Paris, împiedică Mizeria să moară definitiv de foame. Această bătrînă făcea mai multe meserii. Ba reteza firele de păr ale periilor pentru a le aduce pe toate la aceeași înălțime, ba tăia turta dulce în bucăți. Cînd n-avea de lucru, se ducea să gătească sau să spele copiii negustorașilor ambulanți. În postul Paștelui, se scula la patru dimineata și pleca la Notre-Dame să ocupe un loc, pe care apoi, cînd începea să vină lumea, îl vindea cu cincizeci sau șizeci de cen-time. Ca să se încălzească în vîgăuna de pe Rue Saint-Victor unde locuia, se ducea, cînd se lăsa seara, în gră-dina Luxembourg, de unde smulgea, pe furis, scoarta copacilor. Germinie o cunoștea, căci în fiecare săptămîină îi dădea resturile de la bucătărie. Îi închirie o ca-meră de serviciu la etajul șase al casei în care slujea ea și o instalează acolo cu fetița. Făcu totul dintr-un prim imbold, fără să stea pe gînduri. De asprimea cu care o tratase sora ei cînd fusese însărcinată nu-și mai amin-tea ; așa că nici măcar nu trebuia s-o ierte.

Din acea clipă Germinie nu mai avea decît un gînd : nepoata. Voia s-o readucă la viață și, prin îngrijirile ei, s-o împiedice să moară. Una-două o zbughea de la dom-nișoara, urca în goană, din patru în patru, treptele pînă la etajul șase, alerga să îmbrățișeze copilul, să-i dea ceașca de ceai, să-i netezească patul, să-l vadă și cobora cu răsufierea tăiată și îmbujorată de bucurie. Îngrijiri, mîngîieri, acea căldură sufletească de care e nevoie pen-tru a readuce la viață o mică făptură ce se stinge, con-sultații, vizite ale medicului, medicamente costisitoare,

leacuri scumpe — Germinie nu s-a dat în lături de la nimic pentru fetiță, i-a dăruit totul. Toată leafa i se ducea pentru ea. Vreme de aproape un an, în fiecare dimineată îi dădea să bea zeamă de carne : ea, care era mare amatoare de somn, se scula la orele cinci dimineată ca s-o pregătească, și se trezea fără ceas, cum fac mamele. În sfârșit, copilul era salvat cînd, într-o dimineată, Germinie se pomeni în vizită cu sora ei croitoreasa, căsătorită de doi sau trei ani cu un muncitor mecanic. Venise să-și ia rămas bun : soțul ei pleca, împreună cu tovarăși de-ai lui, să lucreze în Africa. Ea îl însoțea și a înștiințat-o pe Germinie că ar vrea să o ia și pe fetiță s-o ducă acolo împreună cu copilul ei. O luau în sarcina lor. Germinie nu trebuia decît să plătească drumul. Era o despărțire la care trebuia odată să se hotărască, din cauza stăpînei ei. Și apoi era și ea mătușa fetiții. Și revărsa alt potop, de vorbe ca s-o facă să încredințeze copilul cu care, ea și soțul ei, aveau de gînd ca, după ce ajungeau în Africa, s-o înduioșeze pe Germinie, s-o determine să-i dea tot ce cîștigă și să-i jecmănească sufletul și punga.

Pentru Germinie despărțirea de nepoată era foarte dureroasă. Pusese în această copilă un pic din viața ei. Se legase de ea prin neliiniștile încercate și prin sacrificiile făcute. Se bătuse pentru ea cu boala și cîștigase : viața acestei fetițe era miracolul săvîrșit de ea. Totodată înțelegea că nu ar putea niciodată s-o ia la domnișoara ; că domnișoara, la vîrsta ei, cu oboseala anilor și cu nevoia de liniște a bătrînilor, n-ar suporta niciodată zarva unui copil care nu poate sta nemișcat. Apoi, fetița asta mică în casă dădea naștere la bîrfeli și făcea toată strada să vorbească : oamenii spuneau că este fata ei. Germinie i se destăinuia stăpînei. Domnișoara de Varandeuil știa tot. Știa că-și luase nepoata la ea, dar se prefăcuse că nu știe, închisese ochii ca să nu vadă nimic pentru a îngădui totul. A sfătuit-o pe Germinie să-i încredințeze surorii ei nepoata, arătîndu-i toate motivele care

faceau cu neputință păstrarea fetei și i-a dat bani să plătească drumul celor doi soți.

Plecarea aceasta a fost sfișietoare pentru Germinie. Se simțea însingurată și fără nici un rost. Cum nu mai avea acest copil, nu știa pe cine să iubească ; inima ei tînjea și, simțindu-și sufletul pustiu fără această micuță, se întoarce la religie și își îndreptă dragostea către biserică.

După trei luni primi vestea că sora ei a murit. Soțul, care era din soiul de muncitori văicăreți și plîngăreți, îi zugrăvea în scrisoarea sa, cu niște fraze umflate și emoționante și cu tot felul de artificii înduioșetoare, tabloul dezolant al situației sale, cu înmormîntarea care trebuia plătită, cu frigurile care-l împiedecau să muncească, cu doi copii mici, fără a mai socoti fetița, cu o casă fără o femeie care să pună supa la foc. Germinie scâldă scrisoarea în lacrimi ; apoi îi incolți gîndul de a trăi în acea casă, alături de nefericitul bărbat, în mijlocul bieților copii, în acea țară groaznică din Africa ; și o nelămurită dorință de a se devota începu să prindă rădăcini în sufletul ei. Urmară alte scrisori în care, mulțumindu-i pentru ajutoare, cumnatul dădea mizeriei sale, singurătății în care se găsea, nefericirii de care era înconjurat un colorit și mai dramatic, coloritul pe care oamenii de rînd îl dau lucrurilor folosind amintirile lor de pe bulevardul Crimei¹ și reminiscențele unor lecturi de proastă calitate. O dată prinsă în plasa de minciuni a acestei nenorociri, Germinie nu se mai putea desprinde. I se părea că-i aude pe copii cum plîng acolo, chemînd-o. Hotărîrea și proiectul de a pleca deveneau tot mai ferme și o absorbeau tot mai mult. O urmărea această idee și acest cuvînt, Africa, pe care-l sucea și-l răsucea pe toate părțile

¹ Denumire dată, vreme îndelungată, bulevardului Temple din Paris, din pricina numeroaselor teatre de melodramă instalate acolo (n. t.).

în minte, fără să scoată o vorbă. Domnișoara de Varandeuil, văzînd-o atît de adîncită în gînduri și tristă, o întrebă ce are, dar în zadar : Germinie nu i-a spus nimic. Era hărțuită, chinuită între ceea ce credea a fi o datorie și ceea ce îi apărea ca o ingraturitudine, între stăpîină și sîngele surorilor sale. Era încredințată că nu o putea părăsi pe domnișoara. Dar apoi își spunea că Dumnezeu nu voia ca ea să-și lase în părăsire familia. Își rotea privirile prin casa în care slujea și-și zicea : Totuși trebuie să plec ! După care o cuprindea teama că domnișoara ar putea să cadă bolnavă cînd ea n-ar mai fi acolo. O altă slujnică ! La gîndul acesta, simțea cum o mușcă gelozia, și i se părea că și vede pe cineva furîndu-i stăpîina. În alte momente, cînd ideile ei despre religie o împingeau spre gîndul jertfirii, era gata să-și consacre viața acestui cumnat. Voia să locuiască împreună cu bărbatul de care îi era silă, cu care nu s-a înțeles niciodată, care a ucis-o aproape pe sora ei prin supărările pricinuite, pe care îl știa bețiv și brutal ; și tot ceea ce aștepta din partea lui, tot ceea ce o înfricoșa, certitudinea și teama de tot ce va avea de suferit nu făceau decît s-o exalte, s-o înflăcăreze, s-o împingă cu și mai multă nerăbdare și ardoare spre jertfă. Adeseori, totul se prăbușea într-o clipă : la un cuvînt, la un gest al domnișoarei, Germinie își venea în fire și nu se mai recunoștea. Se simțea întru totul și pentru totdeauna legată de stăpîina ei, și era parcă îngrozită numai la gîndul că a putut să-i treacă prin minte să-și despartă viața de a ei. Luptă așa doi ani. Apoi, într-o bună zi, află din întîmplare că nepoata a murit la cîteva săptămîni după sora ei : cumnatul îi ascunsese această moarte, ca s-o aibă la mîină și s-o poată atrage, împreună cu cei cîteva bănuți ai ei, în Africa, la el. Cînd a făcut această descoperire, Germinie, pierzînd orice iluzie, s-a simțit dintr-o dată lecuită. Abia dacă-și mai amintea că a vrut cîndva să plece....

Cam în perioada aceea, la capătul străzii, o mică lăptărie fără clientelă își schimba proprietarul, în urma vânzării firmei comerciale prin hotărîre judecătorească. Prăvălia a fost renovată. A fost vopsită din nou. Geamurile vitrinei erau împodobite cu inscripții scrise cu litere galbene. Piramide cu pachete de ciocolată ale Companiei coloniale, cești de cafea împodobite cu flori, separate prin păhărele de lichior, garniseau rafturile vitrinei. Pe ușă strălucea firma : o oală de aramă pentru lapte, tăiată la mijloc.

Femeia care încerca să readucă la viață prăvălia, noua proprietăreasă a lăptăriei, era o persoană de vreo cincizeci de ani, cu o burtă revărsată, care mai păstra unele urme de frumusețe pe jumătate înecate în grăsime. În cartier se vorbea că își deschisese prăvălia cu banii unui domn bătrîn pe care-l slujise pînă la moarte în ținutul ei de baștină, aproape de Langres, căci împlinirea făcea ca ea să fie din același ținut cu Germinie, nu din același sat, dar dintr-un loc învecinat, și, cu toate că ea și slujnica domnișoarei nu s-au întîlnit niciodată și nu s-au văzut acolo, se cunoșteau după nume și s-au apropiat datorită unor cunoștințe comune, unor amintiri despre aceleași locuri. Grăsana făcea într-una complimente, avea un glas mîeros, alintat. Spunea : Frumoaso, tuturor femeilor, pe un ton drăgălaș, și făcea pe fetița cu tînguirea lenevoasă a persoanelor corpolente. Nu-i plăceau cuvintele urite, se înroșea, se tulbura pentru orice fleac. Era nebună după secrete, totul la ea devenea o confidență, scornea povești, vorbea întotdeauna la ureche. Își petrecea viața trîncănind și văicărindu-se. Îi plîngea pe ceilalți, se plîngea pe sine ; se văita de nenorocirile și de stomacul ei. Cînd mîncă prea mult, spunea pe un ton dramatic : Am să mor. Și nimic nu devenea mai patetic decît indigestiile ei. Era o fire care veșnic se înduioșa și lăcrima ; plîngea,

fără deosebire, pentru un cal bănut, pentru un om care murise, pentru laptele care a dat în foc. Plîngea cînd citea faptul divers din ziare, plîngea cînd vedea oameni trecînd pe stradă.

Germinie a fost repede subjugată și înduioșată de această lăptăreasă calină, limbută, mereu emoționată, făcîndu-i pe ceilalți să-și deschidă sufletul și pîrînd atît de duioasă. După trei luni, nu intra aproape nimic în casa domnișoarei care să nu fi fost de la tușa Jupillon. Germinie își procura de acolo tot sau aproape tot. Stătea ore întregi în prăvălie. Cînd ajungea acolo nu-i mai venea să plece, se așeza și nu se mai urnea. O lașitate inconștientă o reținea. La lăptăreasă se simțea legată prin farmecul nevăzut al locurilor unde te întorci neîncetat și care sfîrșesc prin a te ține strîns ca niște lucruri care te-ar iubi. Și-apoi, pentru ea, prăvălia însemna cei trei căței, cei trei căței urîți ai doamnei Jupillon ; îi ținea întotdeauna pe genunchi, îi certa, îi pupa, le vorbea ; și cînd simțea căldura lor încălzind-o, inima i se umplea de mulțumire ca aceea a unui animal care se freacă de puii lui. Prăvălia mai însemna pentru ea toate poveștile din cartier, locul de întîlnire al birfelilor, noutatea unei chitanțe neachitate de una, a căruciorului cu flori adus alteia, locul de unde se pîndea totul și unde se auzea totul, pînă și de rochia de casă din dantelă pe care o slujnică o ducea pe braț în oraș.

Cu timpul, totul o lega de acel loc. Intimitatea ei cu lăptăreasa devenea din ce în ce mai strînsă prin acele legături tainice ale prieteniiilor dintre femeile din popor, prin neînterupta sporovăială, prin schimbul zilnic de nimicuri ale vieții, prin convorbiri de dragul de a vorbi, un bună ziua și bună seara cărora li se răspundea, mîngîierile împărțite acelorași animale, picoteliile cot la cot pe scaune alăturate. Pînă la urmă, prăvălia deveni locul ei de destindere, un loc unde gîndul, cuvîntul, chiar membrele și trupul ei găseau o tihnă minunată. Pentru ea fericirea ajunsese să fie acel moment al serii cînd,

instalată într-un fotoliu de pai, moțăia lângă tușa Jupillon, adormită cu ochelarii pe nas, și legăna ciinii făcuți covrig poala ei ; și, în timp ce lampa, gata să se stingă, pîlpiia pe tejghea, își lăsa privirea să se piardă și să se împăienjenească încetîșor, ca și gîndurile ei, cu ochii ațînțiți spre fundul prăvăliei, la arcul de triumf făcut din cochiliile de melc legate între ele cu mușchi vechi, sub curbura căruia se afla un mic Napoleon de aramă.

VIII

Doamna Jupillon, care spunea că a fost măritată și semna *Văduva Jupillon*, avea un fiu. Era un copil încă. Îl băgase la Saint-Nicolas, în acea casă mare de educație religioasă unde, pentru treizeci de franci pe lună, copiii din popor și mulți copii din flori primeau o instrucțiune elementară și învățau o meserie. Germinie își luă obiceiul s-o însoțească joia pe doamna Jupillon, cînd se ducea să-l vadă pe *Puișor* al ei. Această vizită deveni pentru ea o distracție și un eveniment mult așteptat. O zorea pe mamă, sosea înainte de omnibuz¹ și era grozav de mulțumită cînd se urca purtînd un coș mare cu alimente deasupra căruia, în timpul drumului, își încrucișa brațele.

În această perioadă se întîmplă ca tușa Jupillon să înceapă să sufere de dureri la un picior, un antrax, care o împiedică să meargă aproape optsprezece luni. Germinie se ducea singură la Saint-Nicolas, și cum era întotdeauna gata, cu mare ușurință, să se dăruiască oricui, se ocupă de acest copil ca și cum ar fi fost cumva legată de el. Nu lipsea în nici o joi și sosea întotdeauna cu brațele încărcate cu mîncarea rămasă de la domnișoara în săptămîna respectivă, cu prăjituri, fructe, dulciuri cumpărate de ea. Îl îmbrățișa pe băiat, îl întreba neliniș-

¹ Trăsura cu cai pentru transport în comun (n. t.).

tită cum se simte cu sănătatea, îl pipăia ca să vadă dacă are sub salopetă vestuța de lână, găsea că e prea încăins după alergare, îi ștergea fața cu batista ei, îl putea să-i arate talpa ghetelor ca să vadă dacă nu este găurită. Îl întreba dacă cei de acolo sînt mulțumiți de el, dacă-și face bine temele, dacă a primit multe note bune. Îi vorbea de mama lui și-i recomanda să-l iubească din toată inima pe bunul Dumnezeu ; și, pînă cînd clopotul bătea ora două, se plimba cu el prin curte : băiatul o ținea de braț, foarte mîndru că e cu o femeie mai bine îmbrăcată decît majoritatea celor care veneau, cu o femeie în rochie de mătase. Dorea tare mult să învețe să cînte la flajeolet¹, nu costa decît cinci franci pe lună. Dar mama lui nu voia să-i dea. Germinie îi aducea pe ascuns cei cinci franci în fiecare lună. Era umilitor pentru el ca, atunci cînd ieșea la plimbare și de două sau trei ori pe an cînd venea la maică-sa, să poarte bluza de uniformă. Într-un an, de ziua lui, Germinie i-a desfăcut în față un pachet voluminos : îi comandase o tunică ; în tot internatul nici măcar douăzeci dintre colegii lui nu aparțineau unor familii destul de înstărite ca să poarte o asemenea tunică.

Îl răsfacea astfel cîțiva ani, nelăsîndu-l să sufere de vreo dorință neîmplinită, încurajînd, la acest copil sărac, capriciile și orgoliile unui copil bogat, compensînd privațiunile și îmblînzind asprimile acestei școli profesionale în care elevii sînt formați pentru o viață de muncitor, poartă salopetă, mănîncă dintr-o farfurie de faianță ordinară, o școală care, printr-o ucenicie severă, călește poporul pentru muncă. Între timp, băiatul creștea. Germinie nu băga de seamă : ea îl vedea tot copil. Din obișnuință, se apleca întotdeauna să-l sărute. Într-o zi a fost chemată în fața abatelui care conducea internatul. Abatele îi vorbi de intenția de a-l elimina pe tînărul Jupillon. Au fost găsite la el niște cărți necuviincioase. Germinie,

¹ Mic instrument de suflat, din lemn sau metal, asemănător cu flautul, folosit în orchestre și fanfare (n. t.).

tremurînd la gîndul scatoalcilor ce-l aşteptau pe copil din partea mamei lui, se rugă, imploră, cerşi mila : pînă la urmă obţinu din partea abatelui iertarea vinovatului. Cînd cobori, vru să-l certe pe Jupillon ; dar de cum deschise gura ca să-i facă morală, Puişor îi aruncă deodată o privire şi un zîmbet în care nu mai rămăsese nimic din copilul care fusese pînă mai ieri. Ea a fost cea care şi-a plecat privirea şi a roşit. Timp de două săptămîni nu s-a mai dus la Săint-Nicolas.

IX

Cam pe vremea cînd Jupillon-fiul a ieşit de la internat, slujnica unei femei întreţinute, care locuia într-un apartament aflat cu un cat mai jos de cel al domnişoarei, venea uneori să-i petreacă seara la doamna Jupillon împreună cu Germinie. Originară din acel mare ducat de Luxemburg care i-a furnizat Parisului vizitii de cupeuri şi slujnice la femei uşoare, această fată era ceea ce se numeşte în popor „o mîrţoagă“ : avea un aer cavalin, sprîncene de sacagiu, ochi de nebun. Curînd începu să vină în fiecare seară. Dădea cite o prăjitură şi un păhărel tuturor celor de faţă, se distra împingîndu-l pe micul Jupillon la tot felul de şotii, îşi împletea degetele cu ale lui, i se aşeza în braţe, îi spunea de la obraz că e frumos, îl trata ca pe un copil şi făcea glume deşuchate pe seama faptului că nu era încă bărbat. Tînărul, fericit şi grozav de mîndru de atenţia pe care i-o dădea prima femeie care se ocupa de el, după scurt timp îşi manifestă preferinţele pentru Adèle : aşa se numea noua venită.

Germinie era de o gelozie turbată. Dealtfel gelozia reprezenta trăsătura fundamentală a firii ei ; partea neagră şi amară a afecţiunilor ei. Voia ca aceia pe care-i iubea,

să-i aparțină întru totul, să nu iubească pe nimeni în afară de ea. Nu putea să admită să-i amuze pe alții sau să le dăruiască vreo părticică din afecțiunea lor: din momentul în care meritase această afecțiune, ea nu le mai aparținea, nu mai erau liberi să dispună de ea. Îi ura pe oamenii pe care stăpîna ei părea că-i primește mai bine decît pe ceilalți și că îi sînt mai apropiați. Din cauza minei acre și a aerului ei morocănos, îndepărtase, ca să nu spunem că gonise din casă, două sau trei vechi prietene ale domnișoarei ale căror vizite o făceau să sufere, ca și cum aceste bătrîne ar fi șterpelit ceva din casă, i-ar fi luat o părticică din stăpîna ei. Oamenii pe care i-a iubit cîndva i-au devenit odioși: găsea că n-au iubit-o îndeajuns; îi ura pentru toată dragostea pe care ar fi dorit-o din partea lor. În general, inima ei era pretențioasă și tiranică. Dînd totul, cerea totul. În afecțiunile ei, la cel mai neînsemnat semn de răceală, la cel mai neînsemnat indiciu că sentimentul ce i se poartă este împărțit, izbucnea și se măcina, își petrecea nopțile plîngînd, ura pe toată lumea.

Văzînd-o pe această femeie că se înșurubează în prăvălie, că devine familiară cu tînrul, toate geloziiile din inima ei se treziră, făcînd-o să turbeze de furie. Ura și revolta ei crescură o dată cu dezgustul față de această creatură ostentativă și nerușinată, pe care duminica o vedeai stînd la masă cu militari pe bulevardele periferice, iar luîndă apărînd cu ochii învinețiți. A făcut tot ce s-a priceput ca s-o îndepărteze cu ajutorul doamnei Jupillon; dar era una din cele mai bune cliente ale prăvăliei și lăptăreasa, cu duhul blindeții, a refuzat s-o îndepărteze. Germinie s-a îndreptat atunci spre fiu, spunîndu-i că-i o nenorocită. Dar asta nu a făcut decît să-l lege și mai mult pe tînr de această femeie stricată, a cărei proastă reputație îl măgulea. Dealtfel, avea asemenea mici manifestări de cruzime proprii tinereții și și-a sporit drăgălășeniile față de ea numai pentru a vedea ce „mutră“ o să facă Germinie și pentru a se bucura de dezolarea ei.

Curînd, Germinie a băgat de seamă că această femeie avea intenții mai serioase decît își închipuisese la început ; a înțeles ce voia de la acest copil, căci pîntru Germinie tînărul voinic de șaptesprezece ani rămăsese tot un copil. De atunci nu i-a mai slăbit un pas ; nu i-a mai părăsit, nu i-a mai lăsat singuri nici o clipă, a început să ia parte la petrecerile lor, se ducea cu ei la teatru, la țară, îi însoțea în toate plimbările lor, era mereu acolo, prezentă și stînjenitoare, încercînd s-o domolească pe slujnică și s-o convingă, printr-o vorbă șoptită, să se poarte cuviincios. „E un copil, nu ți-e rușine ?“ îi spunea. Cealaltă izbucnea într-un rîs gros de parcă ar fi auzit o glumă bună. Cînd ieșeau de la spectacol, animate, contaminate de febra reprezentației și de emoția teatrului, cînd se întorceau de la țară, încinse de soarele unei zile întregi, ameteite de lumina cerului și de aerul tare, biciuite de vinul băut la masă, în mijlocul jocurilor și al libertăților la care te împinge noaptea beția plăcerii, bucuriile unui chiolhan și simțurile trezite de chef ale femeii din popor, Germinie încerca să se afle întotdeauna între slujnică și Jupillon. Căuta în fiecare clipă să curme acest amor braț la braț, să-i desprindă, să-i îndepărteze pe unul de celălalt. Se vîra cu trupul ei între aceste trupuri care se căutau. Se strecura între aceste gesturi ce voiau să se atingă, se strecura între aceste buze întinse și aceste guri care se ofereau. Dar simțea înfiorarea și atingerea a tot ceea ce voia să împiedice. Simțea căutarea acestor mîini pe care ea le despărțea, a mîngîierilor pe care ea le oprea în trecere și care greșeau adresa, rătăcindu-se asupra ei. Iar suflul și adierea săruturilor pe care le împiedeca îi treceau pe lîngă obraz. Fără să vrea, și încercată de un fel de groază, ea se amesteca în îmbrățișările lor, lua o parte din dorințele cuprinse în acele atingeri și acea luptă care făceau să scadă în fiecare zi respectul și reținerea tînărului față de persoana ei.

Se întîmplă ca într-o zi să fie mai puțin puternică în lupta cu ea însăși decît fusese pînă atunci. De data

aceasta nu se mai feri atât de categoric de avansuri. Jupillon simți că ea cedează. Germinie simțea acest lucru mai bine decât el ; dar era la capătul eforturilor și al chinurilor, epuizată de suferință. Încetul cu încetul dragostea alteia, pe care ea o îndepărtase de Jupillon, și-a strecurat-o toată în inima ei. Acum era adînc înfiptă acolo și, singurînd de gelozie, se pomeni slăbită, lipsită de rezistență, fără putere, ca o ființă rănită de moarte în fața fericirii care venea spre ea.

Totuși, respinse încercările și îndrăzelile tinărului fără să spună nimic, fără să vorbească. Nu se gîdea să-i aparțină în alt fel și nici să i se dăruiască mai mult. Trăia cu gîndul iubirii, crezînd că așa va trăi întotdeauna. Și, în încîntarea care-i învăluia sufletul, îndepărta căderea și-și înăbușea simțurile. Rămînea fremătîndă și pură, pierdută și suspendată în abisuri de tandrețe, negustînd și nedorind de la iubitul ei decât mîngîierea, ca și cum inima ei nu era făcută decât pentru dulceața sărutării.

X

Această iubire fericită și nesatisfăcută a produs în ființa fizică a lui Germinie un ciudat fenomen fiziologic. S-ar fi zis că pasiunea de care era stăpînită îi reinnoia și îi transforma temperamentul limfatic. Nu i se mai părea că soarbe ca odinioară viața, picătură cu picătură, ca de la un izvor zgîrcit : o forță generoasă și plină îi curgea prin vine ; focul unui sînge bogat îi alerga prin trup. Simțea o sănătate fierbinte năpădînd-o și era cuprinsă de bucuria de a trăi care-și filfia aripile în pieptul ei, ca o pasăre în soare.

O minunată însuflețire a pus stăpînire pe ea. Plăpînda energie nervoasă care o susținea a făcut loc unei activități sănătoase, unei vioiciuni zgomotoase, agitate, debor-

dante. Nu mai trecea prin vechile ei slăbiciuni, nu mai avea acea stare de apăsare, de prostrație, de somnolență, de lenevie vlăguită. Diminețile, atât de greoaie și de amorțite, deveniseră acum deșteptări vioaie și limpezi, care într-o clipă păseau în bucuria zilei. Se îmbrăca în grabă, zglobie, degetele agile se mișcau singure și se mira și ea că este atât de vie, atât de plină de avânt în orele oboseitoare dinainte de masă cînd de atîtea ori simțise că abia își trage sufletul. Și toată ziua trupul îi era stăpînit de aceeași bună stare, de aceeași vioiciune în mișcări. Tot timpul ar fi vrut să circule, să meargă, să alerge, să se agite, să se consume. Cîteodată i se părea că ceea ce trăise mai înainte pierise, senzațiile existenței pe care le încercase pînă atunci se pierdeau pentru ea în depărtarea unui vis și în străfundurile unei memorii adormite. Trecutul rămăsese în urma ei, de parcă l-ar fi străbătut sub vâlul unui leșin și cu inconștiența unei somnambule. Pentru prima oară avea sentimentul, impresia aspră și dulce totodată, violentă și divină, a jocului vieții izbucnind în plenitudinea, în regularitatea, în forța lui.

Urca și cobora pentru orice fleac. La un cuvînt al domnișoarei, se prăvălea cinci etaje. Cînd stătea pe scaun, picioarele îi dansau pe parchet. Freca, aranja, curăța, bătea, scutură, spăla fără o clipă de răgaz, mereu trebăluia, alerga în sus și-n jos prin casă, umplînd-o cu zarva neîncetată a persoanei ei.

— Doamne sfinte ! îi spunea stăpîna sa, năucită ca de larma făcută de un copil, tare te mai foiești, Germinie ! n-ai astîmpăr deloc !

Într-o zi, intrînd în bucătărie, domnișoara văzu puțin pămînt într-o cutie de țigări pusă în chiuveta de pe culoar unde se aruncau lăturile.

— Ce-i asta ? o întrebă.

— Niște iarbă... am semănat-o... ca să văd ce iese, spuse Germinie.

— A început să-ți placă iarba ?... Nu-ți mai rămîne decît să-ți iei niște canari !

După citeva luni, viața, întreaga viață a slujnicei îi aparținea lăptăresei. Slujba la domnișoara nu era deloc înrobitoare și-i lua foarte puțin timp. Niște pește, un cotlet, în aceasta consta toată bucătăria. Seara, domnișoara ar fi putut s-o oprească pe lingă ea ca să-i țină de urit : prefera însă s-o trimită să se plimbe, o gonea afară, să ia puțin aer, să se mai distreze. Nu-i cerea decît să se întoarcă la ora zece ca s-o ajute să se bage în pat ; iar cînd se întîmpla ca Germinie să întîrzie, domnișoara se dezbrăca foarte bine și singură și se culca. Toate aceste ore libere pe care i le lăsa stăpîna sa, Germinie venea să și le petreacă în prăvălie. Acum, cobora la lăptărie dis-de-dimineată, cînd se luau obloanele, pe care de cele mai multe ori ea le ducea înăuntru, și bea cafeaua cu lapte, rămînea pînă la ora nouă, urca din nou pentru ceașca cu ciocolată a domnișoarei, și de la masa de dimineată pînă la masa de prînz găsea prilejul ca, pentru cea mai neînsemnată tîrguială, să mai vină de două-trei ori, zăbovind și sporovăind în cămăruța din spatele prăvăliei. „Mare palavragioaică mai ești !“ îi spunea domnișoara cu o voce muștrătoare, dar cu un zîmbet în privire.

La orele cinci și jumătate, după ce servea gustarea, cobora în goană treptele, cite patru deodată, se instala la tușa Jupillon, aștepta acolo să se facă zece, urca din nou cele cinci etaje și în cinci minute o dezbrăca pe stăpîna sa, care o lăsa în legea ei, deși era cam mirată că o vede atît de grăbită să se ducă la culcare : își amintea de vremea cînd Germinie avea obiceiul să lupte cu somnul, mutîndu-se de pe un fotoliu pe altul, și nu voia deloc să urce la ea în cameră. Lumînarea în care suflase mai fumega încă pe măsuta de noapte a domnișoarei cînd Germinie se și afla la lăptăreasă, de data asta numai pînă la miezul nopții, o oră : adeseori nu pleca decît

atunci cînd sergentul de stradă, văzînd lumină, bătea în obloane spunîndu-le să închidă.

Pentru a fi întotdeauna acolo și pentru a avea întotdeauna dreptul să fie, pentru a se implanta în această prăvălie, a nu-l scăpa din ochi pe bărbatul iubit, a-l cocoșoși, a-l păzi, a se atinge întruna de el, devenise servitoarea casei. Mătura podeaua, pregătea masa pentru mamă și mîncarea pentru cîini. Îl servea pe fiu ; îi făcea patul, îi peria hainele, îi lustruia pantofii, fericită și mîndră că atinge lucrurile pe care le atingea și el, emoționată că pune mîna pe ceva ce a fost în contact cu trupul lui, gata să sărute noroiul de pe ghetete, fiindcă venea de la el.

Făcea treabă, ținea prăvălia, servea clienții : doamna Jupillon lăsa totul în seama ei : și, în timp ce fata aceasta inimoasă trudea și asuda, femeia cea grasă odihnindu-se, alură majestuoasă de rentieră, în fața ușii, prăbușită pe un scaun pus de-a curmezișul trotuarului, aspirînd aerul proaspăt al străzii, pipăia și răspipăia pe sub sort, în buzunarul ei de negustoreasă, acei scumpi bănuți ciștigați, bănuții proveniți din vînzare, care sună atît de plăcut în urechea micului comerciant din Paris și care-l face pe dughengiul retras de curînd din negoț să fie în primele zile copleșit de melancolie că nu le mai aude zornăitul și nu-i mai simte frecîndu-se printre degete.

XII

Cînd sosi primăvara, Germinie îi spunea aproape în fiecare seară lui Jupillon : „— Ce-ar fi să mergem pînă la capul cîmpului ?“

Jupillon își punea cămașa de flanelă în carouri roșii și negre, șapca de catifea neagră și plecau spre ceea ce oamenii din cartier numeau „capul cîmpului“.

Urcau pe bulevardul Clignancourt și, împreună cu valul de parizieni din mahala care se grăbeau să înghită o dușcă de aer curat, se îndreptau spre acel petec întins de cer ce se ridica direct din caldarîm la capătul urcușului, între cele două șiruri de case unde, cînd nu trecea vreun omnibuz, era pustiu de tot. Căldura scădea, iar soarele nu mai lumina decît acoperișul și hornurile caselor. Ca printr-o poartă larg deschisă spre cîmp, venea din capătul străzii, dinspre cer, un suflu de spațiu și de libertate.

La Château-Rouge întâlneau primul copac, primele frunze. Apoi pe Rue du Château, orizontul se deschidea în fața lor uimitor de lin. Cîmpul se întindea, în depărtare, strălucitor și nedeslușit, pierdut în pulberea de aur de la ora șapte. Totul plutea în acest colb lăsat de zi în urma ei peste verdeața pe care o estompează și peste casele pe care le colorează în trandafiriu.

Coborau, o luau pe trotuarul înnegrit de șotroanele desenate cu cărbune, de-a lungul zidurilor pe deasupra cărora trecea cîte o creangă, al șirurilor de case, întreprupte, separate prin grădini. La stînga lor, arborii își înălțau crestele pline de lumină, buchetele de frunze străpunse de soarele la asfințit ce țivea cu raze de foc barele de fier ale gardurilor. După grădini, treceau de zaplazuri, de locurile de vînzare împrejmuite, de construcțiile ce ieșeau în afară pe străzile proiectate și își înălțau în gol stîlpii de susținere, de zidurile la piciorul cărora se îngrămădeau cioburi de sticlă, de niște case mari și plate cu zidărie din ipsos, cu ferestrele încărcate cu colivii și cu rufe, cu Y-ul țevilor de chiuvetă la fiecare etaj, de intrînduri de teren avînd aspectul unor curți de păsări cu dîmburi păscute de capre.

Se opreau ba ici, ba colo, miroseau florile, trăgeau pe nări mireasma unui liliac pricăjit ce creștea într-o curte îngustă. Germinie culegea în treacăt cîte o frunză și o mesteca între dinți.

Stoluri de rîndunele zburau deasupra capului ei rotindu-se vesel, zburdalnic, în cercuri. Păsările se chemau una pe alta. Cerul răspundea coliviilor. Germinie auzea cum totul cînta în jurul ei și privea cu ochi plini de fericire femeile în cămăși de noapte stînd la fereastră, bărbații, cu mînecele suflecate, în grădinițe, mamele, în pragul porților, cu liota de copii învîrtindu-li-se printre picioare.

Coborișul se termina, nu mai era caldarîm. Strada se continua cu un drum larg, alb, cretos, prăfuit, făcut din moloz, din bucăți de var și cărămidă, un drum desfundat, brăzdat de urmele adînci, lucioase pe margine, lăsate de fierul roților grele și de greutatea căruțelor care transportau blocuri de piatră. De aici începea ceea ce urmează acolo unde se sfîrșește Parisul, ceea ce crește acolo unde nu crește iarba, unul din acele peisaje aride pe care marile orașe le creează în jurul lor, acea primă zonă de suburbie *intra muros*¹, unde natura este întinată, pămîntul vlăguit, cîmpul presărat cu cochilii de stridii. Nu mai erau decît terenuri pe jumătate împrejmuite, căruțe ce-și ridicau spre cer hulubele, șantiere unde se tăia piatra, fabrici de scînduri, case muncitorești în construcție, cu tot felul de deschizături și goluri, purtînd steagul zidarilor, fișii de nisip cenușiu și alb, grădini de zarzavat, trase parcă cu ața, la capătul hîrtoapelor spre care coboară, prin cărări pline de bolovani, rambleul drumului.

Curînd apărea ultimul felinar agățat de un stilp verde. Întruna treceau oameni și într-o direcție, și în cealaltă. Drumul era animat și distra ochiul. Germinie întîlnea femei purtînd bastonul soțului, cochete îmbrăcate în mătase la brațul fraților lor în salopetă, bătrîne în rochii de *madras*², plimbîndu-se, ca omul ce și-a terminat treaba, cu brațele încrucișate. Treceau muncitori care își trăgeau copiii în cărucioare, băietani care se întorceau cu

¹ Înăuntrul zidurilor orașului (lat.).

² Țesătură din bumbac și mătase (n. t.).

undite de la Saint-Ouen, unde pescuiseră, oameni care afirmaseră la capătul unui baston ramuri de salcîm înflorite.

Cîteodată, o femeie însărcinată trecea întinzîndu-i unui copilăş aflat în faţa ei braţele şi proiectîndu-şi pe vreun perete umbra sarcinei.

Toţi mergeau liniştiţi, fericiţi, cu un pas care voia să zăbovească, în legănatul voios şi lenea plăcută a plimbării. Nimeni nu se grăbea, şi pe linia perfect dreaptă a orizontului, străbătută din cînd în cînd de fumul alb al unui tren, grupurile de oameni ce se plimbau apăreau în depărtare ca nişte pete negre, aproape nemişcate.

Ajungeau în spatele colinei Montmartre la un fel de gropi mari, nişte pătrate aflate în josul pantei, unde se încrucişau mici cărări bătătorite şi cenuşii. Acolo creştea o iarbă creastă, îngălbenită şi catifelată de soarele ce se zărea apunînd, ca un glob de foc, în spaţiul dintre două case. Lui Germinie îi plăcea să vadă cum lucrează femeile ce dăraseau lîna pentru saltele, caii de ecarisaj ce păşteau pămîntul sterp, pantalonii stacojii ai soldaţilor ce jucau bile, copiii ce înălţau un zmeu negru pe cerul senin. După ce treceai de toate astea, ca să poţi traversa podul de cale ferată, o coteai printre cocioabele dărăpănate ale oamenilor care strîngeau zdrenţe, cartierul celor din Limousin, din partea de jos a bulevardului Clignancourt. Treceau repede pe lîngă aceste case construite din materiale furate de la demolări şi răsînd duhoarea ororilor pe care le ascundeau; aceste colibe, ceva între cabană şi vizuină ca aspect, îi inspirau un nedesluşit sentiment de groază: Germinie simţea cum stau pitite acolo toate crimele Noptii.

Dar cînd ajungea la fortificaţii, plăcerea renăştea. Alerga să se așeze cu Jupillon pe taluz. Alături de ea, stăteau îngrămădite familii, muncitori culcaţi pe burtă, mici rentieri care scrutau orizontul cu o lunetă de apropiere, filozofi ai mizeriei, încovoiaţi, cu mîinile proptite pe genunchi, cu haina lucind de prea mult purtat, cu o

pălărie neagră la fel de decolorată ca și barba lor. Văzduhul răsuna de zgomotul flașnete. Mai jos, în groapă, grupuri-grupuri jucau jocul celor patru colțuri¹. În fața ochilor avea o mulțime pestriță, bluze albe, șorturi albastre de copii care alergau, un joc cu belciuge, cafenele, gherete unde se vindea vin, grătare, aparate de făcut pricomigdale, trageri la țintă pe jumătate ascunse într-un boschet de verdeată din care se înălțau catarge cu fani-oane tricolore ; apoi, dincolo de ele, învăluit într-un abur, într-o ceață albăstruie, șirul unor creștete de arbori conturau un drum. Pe dreapta, zărea Saint-Denis și marele naos al bazilicii ; pe stînga, deasupra unui șir de case ce se pierdeau în zare, discul soarelui care asfințea deasupra localității Saint-Ouen² era roșu ca para focului și, în partea de jos a cerului de culoare cenușie, se prelingeau niște dire, ca un fel de coloane roșii, care-l purtau tremurînd. Adeseori, mînea vreunui copil trecea o clipă peste această strălucire.

Coborau, treceau de poartă, o luau de-a lungul dughe-nelor cu cîrnați de Lorena, a șirului de negustori de zaharicale, a tavernelor din scînduri, a bolților fără verdeată, pe lîngă pădurea încă neînfrunzită, unde o amestecătură de bărbați, femei și copii mîncau cartofi prăjiți, scoici și crevete, și ajungeau la primul cîmp, la primele fire de iarbă vie : acolo unde începea iarba era o căruță încărcată cu turtă dulce și bomboane de mentă, iar o circiumăreasă vindea băuturi la o masă așezată pe o brazdă... Ciudat cap al cîmpului, unde totul se amestecă, fumul prăjelilor cu adierea serii, zgomotul făcut de discurile butoiașului³

¹ Joc în care patru jucători, ocupînd unghiurile unui patruleter, trebuie să schimbe colțul deținut, în timp ce un al cincilea jucător încearcă să ocupe un colț rămas liber (n. t.).

² Localitate situată la 8 km de Paris, port la Sena (n. t.).

³ Joc la o masă perforată, unde fiecare deschizătură corespunde unor casete numerotate. Jucătorul încearcă să arunce în ele de la distanță discuri mici de metal (n. t.).

cu liniștea care se lăsa din văzduh, mirosul de gunoaie cu mireasma grîului verde, bariera cu idila și Bîlciul cu Natura ! Totuși lui Germinie îi plăcea și, împingîndu-l pe Jupillon mai departe, mergînd chiar pe marginea drumului, pășea vîrîndu-și picioarele în grîu ca să-i simtă pe ciorapi prospețimea și gîdilatul.

La întoarcere, voia să urce din nou pe taluz. Soarele scăpătase. Cerul era cenușiu în partea de jos, trandafiriu la mijloc și albăstrui în partea de sus. Orizontul se întuneca ; verdeața se acoperea de umbre și de tăcere, acoperișurile de zinc ale dughenelor luau lumina lunii, focuri începeau să împăneze umbra, gloata devenea cenușie, rufe albe deveneau albastre. Încetul cu încetul, totul se ștergea, se estompa, se pierdea în agonia fără culoare a zilei și, din umbra care se îndesea, începea să se înalțe, o dată cu zgomotul făcut de hîrîitori, larma specifică unei mulțimi ce se însufletește odată cu căderea nopții și cu vinul care începe să cînte. Pe taluz, ierburile înalte se legănau în bătaia vîntului. Germinie se hotăra să plece. Se întorcea, plină de noaptea care se lăsa, copleșită de imaginea tulbure a lucrurilor zărite, trecînd pe lângă casele neluminate, revăzînd parcă decolorat tot drumul făcut, obosită de pămîntul prea bătătorit pentru picioarele ei și mulțumită că e obosită, înceată, ostenită, aproape sfîrșită, dar simțindu-se bine.

De îndată ce dădea de primele felinare aprinse pe Rue du Château, se trezea din vis, revenea la realitate.

XIII

Cînd o vedea pe Germinie, pe chipul doamnei Jupillon apărea o expresie de fericire ; cînd o îmbrățișa, izbucnea în tot felul de efuziuni ; cînd îi vorbea, avea un glas

mîngîios ; cînd se uita la ea, o privire blîndă. Bunătatea acestei femei voluminoase părea că se lasă, la venirea ei, în voia emoției, duioșiei, încrederii izvorîte dintr-un fel de afecțiune maternă. Îi împărtășea secretele socotelilor negustorești, secretele ei de femeie, dezvăluindu-i lucrurile cele mai intime din viața ei. Părea că i se destăinuie ca unei rude de singe pe care o inițiezi în interesele familiei. Cînd vorbea de viitor, Germinie era întotdeauna inclusă ca o persoană de care ea nu avea să se despartă niciodată și care făcea parte dintre ai casei. Adeseori lăsa să-i scape zîmbete discrete și misterioase, zîmbete ce voiau să spună că ea vede tot și că nu se supără. Și uneori, cînd fiul ei stătea alături de Germinie, își oprea deodată asupra lor ochii umeziți, ochi de mamă, și îmbrățișa perechea într-o privire ce părea că unește și binecuvîntează cele două capete ale copiilor ei.

Fără să vorbească niciodată, fără să rostească vreun cuvînt care ar fi putut fi luat drept un angajament, fără să se destăinuie sau să se lege și repetînd mereu că fiul ei este încă mult prea tînăr ca să-și întemeieze un cămin, încuraja speranțele și iluziile lui Germinie prin toată atitudinea ei, prin aerele de tainică indulgență și complicitate sufletească, prin acele tăceri în care părea că-i deschide larg brațele în calitate de soacră. Și, desfășurîndu-și, cu mare talent, toată falsitatea, uzînd de tertipurile ei sentimentale, de viclenia ei îngăduitoare, de acea ipocrizie rotundă și învăluită pe care o au oamenii grași, femeia cea corpulentă reușea să dărîme, în fața asigurării, făgăduielii tacite a acestei căsătorii, ultimele motive de împotrivire ale lui Germinie care, pînă la urmă, lăsa ca ardoarea tînărului să-i smulgă ceea ce credea că oferă dinainte iubirii celui ce-i va fi soț.

În tot acest joc, lăptăreasa nu urmărise decît un lucru : să lege de ea și să păstreze o slujnică ce n-o costa nimic.

Intr-o zi, pe cînd cobora scara de serviciu, Germinie auzi o voce strigînd-o de sus, peste balustradă; era Adèle care îi cerea să-i aducă şi ei, cînd se întoarce, de zece centime unt şi de cincizeci de centime absint.

— Ah! cred c-o să stai şi la mine măcar un minut, îi spuse Adèle cînd ea îi aduse absintul şi untul. Nu te mai vede omu' deloc, nu mai dai pe aici... Haide! ca să stai cu bătrînica ta ai timp... Eu n-aş putea să trăiesc lingă una cu o mutră de antihrist ca a ei! Hai, rămii... În casa asta nu-i de lucru azi... Nu există un sfaţ... Cucoana e în pat... Ori de cîte ori nu sînt bani, cucoana se culcă; stă în pat toată ziua şi citeşte romane. Vrei din asta? Şi-i întinse paharul ei cu absint. Nu? Adevărat, că tu nu bei... Ce caraghios, să nu bea cineva... Nu faci bine... Spune-mi, vrei să fii drăguţă şi să-mi scrii cîteva cuvinte pentru iubitul meu... Labourieux... îl ştii tu, şi-am vorbit de el... Uite, ia tocul cucoanei... şi hîrtie de-a ei, care miroase frumos... Ai luat?... Asta da bărbat, dragă, bărbat adevărat! Lucrează la abator, şi-am spus. Ei, da, asta e, nu trebuie să-i întorci vorba!... Cînd apucă să bea un pahar de sînge, după ce a ucis vitele, e ca nebun... şi dacă te-ncontrezi cu el... aoleu, Doamne, atunci te pocneşte!... Da, ce vrei! E puternic, d-aia e aşa... Dacă l-ai vedea cum se bate cu pumnii în piept, nişte lovituri cu care poate omorî un bou, şi cum zice: Asta-i un zid!... Ah, e un domn!... Vezi cum îi scrii, da? Să-i sucească minţile... Spune-i lucruri frumoase, ştii... şi puţin triste... Se înnebuneşte după asta... La spectacol, nu-i place decît cînd e de plîns... Uite! închipuie-ţi că eşti tu aia care-i scrii drăguţului tău...

Germinie se apucă să scrie.

— Ascultă, Germinie! Tu ştii ceva? Cucoanei mele i-a trecut o idee caraghioasă prin cap... Ce curios e şi cu femeii d-astea ca ea, care pot să meargă în lumea cea

mai bună, pot să aibă totul, chiar și regi dacă au chef ! Da', n-am ce zice... că atunci cînd ești cum e cucoana, cînd ai așa un corp... Și p-ormă, cu zorzoanele pe care și le pun pe ele, cu toate rochiile alea trăsnite, cu dantele peste tot, în sfîrșit, de toate, cum naiba să rezisti ? Și dacă nu-i un domn, dacă e unul de-alde noi... gîndește-te că asta îl întărită și mai tare pe gagic : o femeie în catifele îl ațîță rău de tot... Da, dragă, închipuie-ți, n-ai băgat de seamă că cucoana e moartă după puștiul ăsta de Jupilon ? Numai asta ne lipsea ca să murim de foame aici !

Germinie, cu tocul ridicat deasupra scrisorii începute, se uită la Adèle gata s-o sfîșie cu privirea.

— Ai rămas paf, n-îi așa ? zise Adèle turnîndu-și absint și savurîndu-l cu înghițituri mici și cu figura luminată de bucurie la vederea chipului descompus al lui Germinie. Ah ! are haz chestia !, da' de adevărat, e-adevărat, pe legea mea... A pus ochii pe puști deunăzi, cînd stătea în pragul prăvăliei, după ce se-ntorsese de la Curse... A intrat de vreo două-trei ori pe motiv că vrea să cumpere nu știu ce... Trebuie să-i aduc ceva de la parfumerie... mîine cred... Ah ! ajunge, nu-i așa ? Treba lor... Ei, bine ! Ce se-aude cu scrisoarea mea ? Nu-ți cade bine ce ți-am zis ? Făceai pe mironosița... Eu habar n-aveam... Ah, bine, asta e, am brodit-o... Ce-mi spuneai mie de micuțul ăsta... cred că nu voiai să-l atingă nimeni ! Ești dată dracului !

Și, fiindcă Germinie tăgădui, cu un gest, Adèle continuă :

— Haide, haide ! Ce mă privește pe mine ? Un copil, dacă-i sufli nasul, iese lapte ! Mulțumesc ! Nu-i genul meu... În sfîrșit, te privește... Ia să vedem acum scrisoarea mea, da ?

Germinie se aplecă asupra foi de hîrtie. Dar avea febră ; degetele ei nervoase făceau penița să zgîrție hîrtia.

— Na, spuse ea aruncînd-o după cîteva clipe, nu știu ce am astăzi... O să ți-o scriu altă dată...

— Cum vrei, drăguță... dar mă bizui pe tine. Vino
miine... O să-ți istorisesc poznele cucoanei... Ce-o să mai
rîdem !

După ce se închise ușa, Adèle izbucni în rîs : fusese
de-ajuns să facă o glumă ca să afle taina lui Germinie.

XV

Dragostea nu a însemnat pentru tînărul Jupillon decît
satisfacerea unei anumite curiozități a răului, el căutînd
în cunoașterea și posedarea unei femei dreptul și plăcerea
de a o disprețui. În locul ardoarei și pasiunii, acest bărbat,
abia ieșit din copilărie, a adus în prima lui legătură
instinctele reci de obsenitate pe care le trezesc la copii
cărțile de proastă calitate, confidențele colegilor, discu-
țiile de la internat, primul suflu de impuritate care deflo-
rează dorința. Nimic din toate acele lucruri cu care un
tînăr înconjoară femeia ce-i cedează, cu care o învăluie,
mîngîierile, cuvintele drăgăstoase, toate acele gesturi năs-
cocite de tandrețe, nimic din toate acestea nu existau
pentru Jupillon. Femeia nu era pentru el decît o imagine
obscenă ; iar pasiunea pentru o femeie i se părea un
lucru oprit, ilicit, grosolan, cinic și caraghios, excelent
doar ca să provoace deziluzie și ironie.

Ironia — ironia josnică, lașă și rea a oamenilor de jos
— era întruchipată toată în acest băiat. El încarna tipul de
parizian pe a cărui față este întipărit scepticismul zefle-
mitor al marelui oraș al glumei în care s-a născut. Zim-
betul, acest spirit și această malițiozitate a fizionomiei
pariziene, la el era întotdeauna batjocoritor, impertinent.
Gura lui Jupillon exprima o veselie răutăcioasă, aproape
o cruzime în colțurile ridicate în sus ale buzelor ce zvîc-
neau cu mișcări nervoase. Pe chipul lui palid, avînd acele
palori pe care le răsfrînge asupra tenului apa tare ce

mușcă cuprul, în trăsăturile lui mici, bine conturate, ho-tărâte, nerușinate, se amestecau lăudăroșenia, energia, nepăsarea, inteligența, obraznicia, tot felul de expresii josnice care, în anumite momente, erau îmblânzite de un aer de alintare felină. Condiția lui de croitor de mănuși — se oprise la croitul mănușilor după două sau trei încercări nereușite de a învăța alte meserii —, obișnuința de a lucra în vitrină, de a constitui un spectacol pentru trecători au dat întregii sale persoane o siguranță de sine și o eleganță de *pozeur*. La atelierul situat la stradă, cu cămașa albă, cu mica lui cravată neagră gen Colin¹, cu pantalonul strins pe coapse, începuse să aibă legământul din șolduri, pretențiile de ținută, grațiile „parșive” ale lucrătorului ce se știe privit. Și o eleganță îndoielnică, cărarea la mijlocul capului, părul adus pe temple, gulerele cămășii răsfrînte lăsînd să i se vadă tot gîtul, căutarea unor aparențe și cochetării feminine îi dădeau o înfățișare incertă, care făceau și mai ambiguă figura sa imberbă și numai pătată de cele două trăsături de pensulă ale muș-tății, liniile fără sex ale feții sale unde pasiunea și mînia puneau tot ce e rău într-un căpșor rău de femeie. Dar pentru Germinie toate aceste aere și acest gen al lui Jupillon însemnau distincție.

Fiind astfel alcătuit, neavînd în el nici o resursă pen-tru a iubi, incapabil de a se lăsa legat nici măcar prin simțuri, Jupillon se găsi foarte stînjedit și plictisit în fața acestei adorații care se ametea singură și a cărei ardoare creștea întruna. Germinie îl plictisea de moarte. O găsea ridicolă în umilința ei, comică în devotamentul ei. Era scîrbit, dezgustat, sîciit. Era sătul pînă peste cap de dragostea ei, de persoana ei. Și nu dură mult pînă se îndepărtă de ea. Fără pic de milă, fără îndurare. Fugea

¹ Abreviere de la Nicolin, care provine de la Nicolas, pro-totipul îndrăgostitului de la țară în comedie și opera-comică. Expresia *jouer les colins* pare a se datora operei-comice a lui Nicole, *Jeannot et Colin*, jucată în 1806 la teatrul Feydeau (n. t.).

de ea. Fugea de întâlnirile cu ea. Pretextă că are altceva de făcut, curse, o treabă urgentă. Seara, ea îl aștepta, el nu venea ; ea îl credea ocupat, dar el era în vreo sală mizeră de biliard, ori la vreun bal la barieră.

XVI

Într-o joi era bal la „Boule-Noire“. Se dansa.

Sala avea aspectul modern al localurilor populare de petrecere. Strălucea de o bogăție falsă și de un lux sărăcăcios. Se vedeau tablouri pictate și mese de crîsmă, aparate de gaz aurite și țoiuri de rachiu, catifea și bănci de lemn, mizeria și rusticitatea unei circiumioare în decorul unui palat de carton.

Lambrechine de catifea grenă cu un galon auriu, atîrnate la ferestre, se repetau, sub oglinzile luminate de o aplică cu trei brațe, unde, din economie, erau pictate. Pe pereți, în mari panouri albe, pastorale de Boucher, încadrate într-o ramă vopsită, alternau cu Anotimpurile lui Prudhon, mirate și ele că se află acolo ; și deasupra ferestrelor și a ușilor, Amorașii hidropici se zbenguiau între cinci trandafiri dezlipiți de pe borcanele cu pomadă vîndute în frizeriile de mahala. Stîlpi pătrați, mînjiți cu arabescuri anemice, susțineau mijlocul sălii, în centrul căreia, pe o mică estradă octogonală, se afla orchestra. O barieră de stejar, aflată la înălțimea cotului și care servea drept spătar unei firave banchete roșii, închidea locul pentru dans. Și în fața acestei bariere, pe latura din afară, mese vopsite în verde, cu bănci de lemn, se înghesuiau pe două rînduri strînse, înconjurînd sala de bal cu o cafenea.

În incinta pentru dans, sub lumina vie și flăcările puternice aruncate de gaz, vedeai tot felul de femei îmbrăcate în țesături de lînă întunecate, ieșite la spălat,

decolorate, femei cu bonete de tul negru, femei cu paltoane negre, femei în cămeșoaie tocite și roase pe la cusături, femei sugrumate în garniturile de blăniță cumpărate de la negustoresele ambulante sau de la tarabele de pe drum. În mijlocul acestei mulțimi nu se zărea vreun guleraș care să încadreze tinerețea chipurilor, vreo bucățică de jupon luminos care să se înfoaie în vârtejul dansului, nici o scînteiere de alb la aceste femei întunecate pînă în vîrfurile botinelor lor fără lustru, îmbrăcate în culorile mizeriei. Această lipsă de alb aducea balului doliul sărăciei; dădea tuturor acestor chipuri un aer de tristețe și murdărie, stins, pămîntiu, un vag aspect sinistru, un fel de amestec între o întoarcere de la Spital și o întoarcere de la Muntele de Pietate.

O bătrînă în capul gol, cu părul pieptănat cu cărare într-o parte, trecea prin fața meselor cu un coș plin cu prăjituri de Savoia și cu mere roșii. Din cînd în cînd, în țopăiala și piruetele dansului, ieșea la iveală un ciorap murdar, tipul de evreică al unei vînzătoare de bureți de pe stradă, degetele roșii de la capătul unor mitene negre, un chip cenușiu cu mustață, un jupon mînjit cu noroiul din ajun, o crinolină de ocazie, prea strîmtă și toată numai umflături, din indian de țară cu flori, un petec dintr-o vechitură aruncată de vreo femeie întreținută.

Bărbații purtau palton, o mică șapcă pleoștită dată pe ceafă, fularul de lînă deznodat și atîrnînd pe spate. Invitau femeile trăgîndu-le de panglicile bonetelor care zburau în urma lor. Unii dintre ei, cu pălării, redingote și cămăși colorate, aveau un aer de slugă insolentă și de grăjdar de casă mare.

Toată lumea sălta și țopăia. Dansatoarele se zbuciumau, se răsuceau, zburdau, animate, greoaie și dezlănțuite, biciuite de o bucurie bestială. Și la a doua figură a cadrilului se auzeau partenerii dîndu-și adrese: Fundătura Căcănarilor.

Aici a intrat Germinie, în momentul cînd se termina cadrilul pe melodia *Șapca lui moș Bugeaud*, în care cim-

balele, clopoței, toba dăduseră dansului zăpăceala și nebunia zgomotului lor. Îmbrățișă cu privirea întreaga sală; toți bărbații își aduceau înapoi partenerele, la locul pe care îl însemnaseră cu șapca lor: fusese înșelată; el nu era acolo, nu-l vedea. Totuși, așteptă. Intră în incinta de dans și se așeză, încercînd să nu pară prea stînjinită, pe marginea unei banchete. După bonetele lor de pinză, socoti că femeile așezate în rînd cu ea erau și ele slujnice: fetele de categoria ei o intimidau mai puțin decît aceste fetișcane de la bal, cu capul descoperit și cu fileu, cu mîinile în buzunarele paltonului, cu privirea nerușinată și fredonînd întruna. Dar curînd, chiar stînd unde stătea, pe banca ei, stîrni o atenție răuvoitoare. Pălăria ei — numai vreo douăsprezece femei din sală purtau pălărie —, juponul cu colțuri, a cărui culoare albă ieșea de sub rochie, broșa de aur prinsă de șal treziră în juru-i o curiozitate dușmănoasă. I se aruncară priviri, zîmbete care trădau ura. Toate femeile aveau aerul că se întreabă de unde a apărut noua venită și că-și spun că a venit să ia iubiții altora. Prietene care se plimbau prin sală, înlănțuite ca pentru un vals, ținîndu-se cu mîinile după talie, cînd treceau prin fața ei o făceau să-și plece ochii, apoi se îndepărtau ridicînd din umeri și întorcînd capul.

Își schimbă locul: întilni aceleași zîmbete, aceeași ostilitate, aceleași șușoteli. Se duse în fundul sălii: toți acei ochi de femeie o urmăreau, simțea privirile răutăcioase și invidioase cum o învăluie de la poalele rochiei pînă la florile de la pălărie. Era roșie toată. În unele momente se temea să nu izbucnească în plîns. Voia să plece, dar nu avea curajul să traverseze singură sala.

Mașinal, își fixă privirile asupra unei femei bătrîne care făcea încet înconjurul sălii cu un pas neauzit ca zborul unei păsări de noapte în rotirea ei. Părul cărunt îi era virît într-o pălărie neagră, de culoarea hîrtiei arse. De pe umerii ei bărbătești, pătrați și ridicați în sus, atîrna un tartan ecosez în culori moarte. Ajunsă la ușă, aruncă

o ultimă privire sălii, îmbrățișînd-o toată cu un ochi de vultur care caută prada și n-o găsește.

Deodată se auzi un țipăt : era un guard al Parisului ce dădea afară un tînăr pipiriu care încerca să-l muște de mînă și care, agățîndu-se de mese, căzu cu un zgomot sec ca un obiect ce se sparge.

Cum Germinie întoarse capul, îl zări pe Jupillon ; era acolo, în intrîndul unei ferestre, la o masă verde, fumînd, între două femei. Una era o blondă înaltă cu un păr cînepiu, rar și frizat, cu o figură teșită și tîmpă, cu ochi rotunzi. Avea o cămașă de flanelă roșie plisată la spate, iar mîinile, vîrite amîndouă în cele două buzunare ale unui șorț negru, îl făcea să salte pe fusta ei maron. Cealaltă, mică, negricioasă, cu fața înroșită de mult spălat cu săpun, purta pe cap, cu o cochetărie de precupeață, o pălărie albă, tricotată, cu boruri bleu.

Jupillon o recunoscuse pe Germinie. Cînd o văzu că se ridică și se îndreaptă spre el, cu privirea fixă, se aplecă la urechea femeii cu pălărie și, așezîndu-se mai comod în poziția în care se afla, cu amîndouă coatele pe masă, așteptă.

— Ei, iată-te ! spuse cînd Germinie se opri în fața lui, nemîșcată, dreaptă, mută. Asta zic și eu surpriză ! Băiete ! Mai adu o carafă !

Și, golind carafa de vin îndulcit în paharele celor două femei, continuă :

— Haide, nu face mutra asta... Așază-te aici.

Cum Germinie nu se mișca, zise :

— Hai odată ! Sînt doamnele unor prieteni de-ai mei... întrebă-le !

— Mélie, spuse, cu vocea ei de scorpie, femeia cu pălărie celeilalte, nu vezi ? E mama lu' domnu' ! Fă-i loc lu' doamna, dacă binevoiește să bea cu noi...

Germinie îi aruncă femeii o privire ucigătoare.

— Ei, bine ! ce ! continuă femeia ; te-am jignit, cu-coană ? Scuzați ! trebuia să ni se spună mai dinainte...

Ce vîrstă are, că se crede așa, ce spui, Mélie ? La naiba ! că tinere ți le mai alegi, nu te sfiești deloc !...

Jupillon zîmbea pe sub mustață, se legăna și rînjea. Toată persoana lui vădea bucuria lașă pe care o au oamenii răi cînd îi văd suferind pe cei ce suferă pentru că-i iubesc.

— Am să-ți vorbesc... ție... nu aici... jos, îi spuse Germinie.

— Distracție plăcută ! Vii odată, Mélie ? spuse femeia cu pălărie aprinzînd din nou un chiștoc de țigară stins, uitat de Jupillon pe masă, lîngă o felie de lămîie.

— Ce vrei ? spuse Jupillon mișcat, fără voia lui, de accentul vocii lui Germinie.

— Vino !

Și porni înaintea lui. Pe unde trecea, lumea se îngheșua, rîdea. Auzea voci, fraze, un murmur de huiduieli.

XVII

Jupillon îi făgădui lui Germinie că nu se va mai duce niciodată la bal. Dar tînărul începuse să-și cîștige o reputație de Brididi¹ în aceste spelunci de la bariera orașului, cum erau „Boule-Noire“, „Reine Blanche“, „Ermitage“. Devenise dansatorul care-i ridica pe consumatori de la mese, dansatorul căruia o sală întreagă îi urmărea cu răsufierea tăiată talpa cizmei înălțată cu două degete deasupra capului, dansatorul pe care îl invitau dansatoarele din local și căruia îi ofereau uneori răcoritoare ca să danseze cu ele. Pentru el, balul nu mai era doar un bal, ci teatru, public — popularitate, aplauze, murmurarea măgulitoare de către grupuri întregi a numelui său,

¹ *Gabriel La Coursonnois*, zis *Brididi*, celebru dansator la balurile publice, rival al lui Chicard la balul Mabilie. A murit în 1876, inspirindu-i lui Henri Rochefort un amuzant vodevil (n. t.).

ovaționarea unei glorii a cancanului la lumina lămpilor arzînde.

Duminică nu se duse la „Boule-Noire“, dar în prima joi după aceea duminică apăru iar acolo ; Germinie, văzînd că nu-l putea împiedeca, se hotări să-l urmeze și atîta timp cît stătea el la bal avea să stea și ea. Așezată la o masă, în fund, în colțul cel mai slab luminat al sălii, îl urmărea cu privirea și îl pîndea tot timpul cît ținea contradansul ; după ce se termina cadrilul, dacă el întîrzia, se ducea să-l ia, îl smulgea aproape cu forța din mîinile și mîngîierile femeilor care se încapățîneau să-l tragă înapoi, să-l rețină numai ca să-i facă ei în necaz.

În curînd începu să fie cunoscută, și injuriile ce o întîmpinau nu mai erau nedeslușite, șoptite, mai pe de departe, ca la primul bal. Cuvintele îi erau spuse de la obraz, rîsetele îi răsunau în urechi. Era nevoită să-și petreacă cele trei ore în hohotele ce-i erau adresate, era arătată cu degetul, i se striga numele, i se azvîrlea în față vîrsta. În fiecare clipă auzea cuvîntul : baba ! pe care tinerele ușuratece i-l aruncau în trecere peste umăr. Și măcar astea se uitau la ea ; adeseori însă dansatoarele invitate de Jupillon să bea și aduse de el la masa unde stătea Germinie dădeau pe gît carafa cu vin cald plătit de ea, se propteau în coate și, sprijinindu-și obrazul în palme, se făceau că nici nu vād că acolo se afla o femeie, se trăgeau spre locul ei ca spre un loc gol și nu-i răs-pundeau cînd le vorbea. Germinie ar fi vrut să le ucidă pe aceste femei cărora Jupillon o puneă să le dea de băut și care o disprețuiau atît de mult încît nici nu se sinchi-seau de prezența ei.

Așa se face că, răzbită de suferință, revoltată de toate umilînțele pe care le înghițea, într-o zi îi veni ideea să danseze și ea. Socotea că e singurul mijloc de a nu-l lăsa pe iubitul ei altora, de a-l ține toată seara, poate de a și-l atașa prin succesiunea ei, dacă ar avea norocul să izbutească. O lună întreagă se munci pe ascuns să învețe să danseze. Repetă figurile, pașii. Își chinui trupul, năduși tot încer-

cînd să execute acele mișcări din șold, acele rotiri ale fustei pe care le vedea aplaudate. După aceea, se încumetă : dar totul era de natură s-o facă să se dea bătută și să contribuie la stîngăcia ei : mediul pe care-l simțea ostil, zîmbetele de uimire și de milă de pe buzele celor ce o priveau cînd apăru în incinta de dans. A fost atît de ridicolă și atît de persiflată, încît nu mai avu curajul s-o ia de la capăt. Se înfundă abătută în colțișorul ei întunecat de unde nu mai ieși decît pentru a se duce să-l caute și să-l aducă pe Jupillon, cu violența mută a unei femei care-și smulge bărbatul din cîrciumă și-l cară acasă de braț.

Curînd pe toată strada se răspîndi zvonul că Germinie se ducea la aceste baluri, că nu lipsea de la nici unul. Fructăreasa, unde Adèle și trăncănise, îl trimise pe fiul ei „să vadă“ ; acesta se întoarse spunînd că este adevărat, și povesti toate mizeriile pe care le îndura Germinie, ceea ce n-o împiedeca însă să revină acolo. Din clipa aceea, nimeni din cartier nu se mai îndoaia de relațiile dintre slujnica domnișoarei și Jupillon, relații pe care unele suflete miloase le mai tăgăduiseră. Scandalul izbucni și, într-o săptămînă, sărmana fată, pradă tuturor birfelilor din cartier, poreclită și salutată cu cele mai înjositoare nume din limbajul străzii, ajunsese dintr-o dată, de la stima manifestată în cel mai înalt grad, la disprețul afișat în chipul cel mai brutal.

Pînă atunci orgoliul ei — și era orgolioasă — se bucurase de acel respect, de acea considerație care o înconjoară, în cartierele cu femei ușoare, pe slujnica ce muncește cîstit la o persoană cîstită. Fusesse obișnuită să i se acorde atenție, deferență, considerație. Nu era vîrită în aceeași oală cu semenele ei. Cîntea ei, mai presus de orice bănuială, comportarea ei, despre care nimeni n-avea nimic de zis, încrederea de care se bucura din partea domnișoarei, poziția onorabilă a stăpînei, ce se răsfrîngea asupra ei, îi făcea pe negustori să se poarte altfel cu ea

decît cu celelalte slujnice. Cînd îi vorbeau, își scoteau șapca de pe cap : îi spuneau întotdeauna : *domnișoara Germinie*. Se grăbeau s-o servească ; dacă trebuia să aștepte, îi ofereau singurul scaun existent în prăvălie. Chiar atunci cînd se tocmea, rămîneau politicoși cu ea și nu era considerată *cîrcotașă*. Glumele mai decoltate încetau cînd era ea de față. O poșteau la ospetele mari, la serbările de familie, îi cereau sfatul în afaceri.

Din momentul în care se află de relațiile ei cu Jupilon, de frecventarea localului „Boule-Noire“, totul se schimbă. Cartierul se răzbuna pentru că o respectase. Slujnicile desfrîinate din casă se apropiară de ea ca de una de-a lor. O fată al cărei ibovnic se afla la Mazas¹ îi spunea : „Draga mea“. Bărbații vorbeau familiar cu ea, o tutuiau cu privirea, cu tonul, cu gestul, cu mîna. Pînă și copiii, învățați mai înainte să-i facă „o reverență frumoasă“ cînd o întîlneau pe stradă, fugeau din calea ei ca din calea unei persoane despre care li s-ar fi spus să se teamă. Se simțea privită de sus, servită în silă. Nu putea face un pas fără să nu fie întîmpinată cu dispreț și să nu i se arunce în obraz rușinea ce-o acoperea.

A fost pentru ea o decădere cumplită în propriii ei ochi. Suferea de parcă onoarea i-ar fi fost smulsă, fișie cu fișie, și terfelită. Dar, cu cît suferea mai tare, cu atît se apropia mai mult de iubitul ei și se crampona de el. Nu-i purta pică, nu-i reproșa nimic. Se lega de el prin toate lacrimile pe care orgoliul o făcea să le verse. Și, cufundîndu-se, retrăgîndu-se în greșeala ei, pe strada pe care, cu puțin mai înainte, trecea mîndră și cu fruntea sus, era văzută cum se strecoară, se furișează cu spinarea încovoiată, privind cu coada ochiului, de teamă să nu fie recunoscută, iuțind pasul prin fața prăvăliilor din care se zvîrleau în urma ei tot felul de birfeli.

¹ Inchisoare cu carcere, construită la Paris între 1845 și 1850, pe bulevardul Mazas ; a fost demolată în 1898 (n. t.).

Jupillón se plîngea tot timpul cît e de sîciit că trebuie să muncească pentru alții, că nu lucrează „pe cont propriu“, că nu poate să găsească în punga mamică-si o mie cinci sute sau o mie opt sute de franci. Nu-i trebuie o sumă mai mare ca să închirieze două odăițe la parter și să înjghebeze un mic fond pentru un atelier de mănuși. Își și făcea planuri și vise : s-ar stabili în cartier, un cartier excelent pentru negoțul său, cu multe cumpărătoare și amatoare să cheltuiască cinci franci pentru niște mănuși de șevro. Pe lîngă mănuși, ar mai adăuga curînd articole de parfumerie, cravate ; apoi, după ce-ar realiza beneficii mari, și-ar vinde fondul și ar lua un magazin pe Rue Richelieu.

Ori de cîte ori vorbea despre asta, Germinie îi cerea mii de explicații. Voia să știe tot ce-i trebuie pentru a se instala. Îl întreba cum se numesc uneltele, accesoriile, stăruia să-i spună ce prețuri au, la ce negustori se cumpără. Îl întreba despre meseria lui, despre munca lui, vîdind atîta curiozitate și cerînd atîtea amănunte, încît, în cele din urmă, Jupillon, piezîndu-și răbdarea, îi spunea :

— Da' ce treabă ai tu cu toate astea ? Sînt sătul pînă peste cap de munca pe care o fac ; nu-mi mai vorbi de ea.

Într-o duminică, urcau împreună spre Montmartre. În loc s-o ia pe Rue Frochot, ea o apucă pe Rue Pigalle.

— Păi nu pe-aici trebuie s-o luăm, îi spuse Jupillon.

— Las' că știu eu mai bine, îi zise ea, vino pe aici.

Îl luă de braț și începu să meargă întorcîndu-și puțin fața pentru ca el să nu-i vadă expresia. Pe Rue Fontaine-Saint Georges, pe la mijlocul străzii, ea se opri brusc în fața unei case cu două ferestre la parter și-i spuse :

— Privește !

Fremăta toată de bucurie.

Jupillon se uită : între cele două ferestre, pe o plăcuță cu litere de aramă strălucitoare, citi :

MAGAZIN DE MĂNUȘI

J U P I L L O N

La prima fereastră văzu niște perdele albe. Prin pătratul gemulețelor celei de a doua observă sertărașe, cutii de carton și, în față, micul banc specific meseriei lui, cu foarfecel mari, oala pentru resturile rămase din croială și cuțitul de fățuit pentru tăierea marginilor pielii.

— Cheia ta e la portar, îi spuse ea.

Intrară în prima încăpere, în magazin.

Voia să-i arate ea totul. Deschidea cutiile de carton și râdea. Apoi, împingînd ușa celeilalte camere, zise :

— Uite, aici n-o să te sufoci, ca în chichineța măică-ti... Aș fi vrut să fie mahon... Îți place covorașul ăsta, din fața patului?... Și tapetul... era să uit... Îi puse în mînă o chitanță de plată a chiriei. Uite ! e pe șase luni... Ei ! Doamne, trebuie să te pui imediat să cîștigi bani... Cu asta am terminat-o cu Casa de economii... Ah ! lasă-mă să mă așed... Pari mulțumit... am o senzație... totul se-nvîrtește cu mine... nu-mi mai simt picioarele...

Și se lăsă să cadă pe un scaun. Jupillon se aplecă spre ea s-o sărute.

— Ah ! da, nu-i mai am, îi spuse ea, văzîndu-l cum îi caută din privire cerceii. S-au dus, ca și inelele... După cum vezi, nu mai am nimic...

Și-i arătă mîinile văduvite de bijuteriile sărăcăcioase pentru care muncise atît de mult timp ca să și le cumpere.

— Asta pentru fotoliu, toate astea, vezi tu... dar e făcut numai cu iarbă de mare...

Și fiindcă Jupillon rămase în fața ei cu aerul unui om stînjinit care-și caută frazele de mulțumire, îi zise :

— Tare caraghios mai ești... Ce ai ? Ah ! pentru asta ?... Și îi arătă camera. Prost mai ești !... doar te iubesc, nu ? Atunci ?

Germinie rosti aceasta simplu, așa cum știe inima să spună lucrurile sublime.

XIX

Rămase însărcinată.

La început avea îndoieli, nu-i venea să creadă. Apoi, cînd a fost sigură de sarcina ei, a cuprins-o bucuria, o bucurie imensă care-i inunda sufletul. Bucuria ei era atît de mare, atît de puternică, încît îi curmă de la început spaimile, temerile, îngrijorarea care însoțesc de obicei maternitatea la femeile necăsătorite și le otrăvesc așteptarea nașterii copilului, divina speranță pe care o simt vie și mișcîndu-se în trupul lor. Ideea scandalului provocat de descoperirea legăturii ei, a zarvei ce avea s-o stîrnească în cartier greșeala, ideea acestui lucru abominabil care o făcuse întotdeauna să se gîndească la sinucidere : dezonoarea, chiar și teama de a se vedea descoperită de domnișoara, de a fi alungată de ea, nimic din toate acestea nu i-au putut tulbura fericirea. Ca și cum l-ar fi și ridicat în brațe în fața ei, copilul pe care-l aștepta n-o lăsa să mai vadă nimic în afară de el ; și, abia ascunzînd-o, își purta, sub privirile oamenilor de pe stradă, rușinea ei de femeie plină de orgoliul și strălucirea mamei ce avea să devină.

Singurul lucru care o întrista era că-și cheltuise toate economiile, că n-are un ban și că-și luase și leafa pe mai multe luni înainte de la stăpîna sa. Regreta amarnic că-și primește copilul în sărăcie. Adeseori, cînd trecea pe Rue Saint-Lazare, se oprea în fața unui magazin cu albituri, în vitrina căruia erau expuse trusouri pentru sugarii bogați. Sorbea din priviri toată acea rufărie frumos lu-

crată și cochetă, bavetele de pichet, rochia lungă cu talie înaltă, împodobită cu broderie englezească, toată toaleta aceea de heruvim și de păpușă. Simțea o poftă nebună, poftă de femeie gravidă, să spargă geamul și să fure toate aceste lucruri : în spatele vitrinei, vânzătorii, obișnuiți s-o vadă oprindu-se acolo, și-o arătau unul altuia rîzînd.

Apoi, din cînd în cînd, în această fericire care o năpădea, în această bucurie ametoitoare care-i zguduia întreaga ființă, îi încolțea îngrijorarea. Se întreba cum va fi acceptat copilul de tatăl lui. De vreo două-trei ori a vrut să-l anunțe că e însărcinată, dar nu a îndrăznit. În sfîrșit, într-o zi, văzînd pe figura lui puțină tandrețe, expresie pe care o aștepta de atîta timp pentru a-i spune totul, îi mărturisi, înroșindu-se și parcă cerîndu-și iertare, ce o făcea atît de fericită.

— Ia te uită ce idee ! spuse Jupillon.

Apoi, după ce îl asigură că nu e o idee, că este cu adevărat însărcinată în luna a cincea, tînărul zise :

— Mare baftă ! Halal ! Și înjură. N-ai vrea să-mi spui și mie cine o să-i dea de haleală, țîncului ăstuia ?

— Oh ! fii liniștit !... n-o să sufere de foame, asta mă privește pe mine... Și-apoi o să fie atît de drăgălaș !... Nu te teme, n-o să se afle nimic... O să mă descurc eu... Uite ! în ultimile zile o să merg așa, cu capul pe spate... n-am să mai port jupoane... am să mă strîng bine, o să vezi !... N-o să se bage nimic de seamă dacă-ți spun... Un copilăș, al nostru, gîndește-te puțin !

— În sfîrșit, dacă asta-i situația, asta este, nu-i așa ? spuse tînărul.

— Ia zi, își luă inima-n dinți Germinie, dacă i-ai spune mamei tale ?

— Lu' mama ?... Ah, nu, asta mai lipsește... Mai întîi trebuie să naști... Apoi, o să-l aducem pe mucea acasă... O să fie pentru ea o lovitură, și poate că atunci o să-i smulgem consimțămîntul.

Veni și Boboteaza. Era ziua în care domnișoara de Varandeuil dădea cu regularitate în fiecare an o masă mare. Invita în ziua aceea pe toți copiii, mici sau mari, din familie și pe cei ai prietenilor ei. De-abia încăpeau în micul apartament. O parte din mobile trebuiau scoase afară. Și în fiecare din cele două camere care alcătuiau întregul apartament al domnișoarei se punea câte o masă. Pentru copii, ziua aceasta era o mare bucurie, la care se gîndeau cu o săptămînă înainte. Urcau scara în goană, în urma băieților de la cofetărie. La masă mîncau prea mult, dar nu-i certa nimeni. Seara nu voiau să se culce, se cocoțau pe scaune și făceau o hărmălaie din pricina căreia a doua zi domnișoara avea întotdeauna migrenă ; dar cînd îi auzea, îi veda, le înnodea în jurul gîtului șervețelul alb, care-i făcea să pară atît de trandafirii, încerca bucuria unei serbări oferite de o bunică. Și pentru nimic în lume n-ar fi renunțat la acest dineu care-i umplea apartamentul de fată bătrînă cu toate aceste căpșoare bălaie de drăcușori și aduceau, într-o singură zi, larmă, tinerețe și risete pentru un an întreg.

Germinie se apucase să pregătească acest dineu. Bătea o cremă într-un castron așezat pe genunchi, cînd simți, deodată, primele dureri. Se uită în ciobul de oglindă pe care-l ținea deasupra bufetului ei din bucătărie și văzu că e palidă. Coborî la Adèle : „— Dă-mi rujul stăpînei tale“, îi zise. Și își înroși obrazii. Apoi urcă din nou și, nevrînd să dea atenție durerilor, își termină pregătirile pentru dineu. Trebuia să-l servească, și l-a servit. La desert, ca să împartă farfuriile, se sprijinea de mobile, se proptea de speteaza scaunelor, ascunzîndu-și chinul cu îngrozitorul zîmbet crispat al oamenilor suferinzi de crampe în pîntece.

— Ah ! dar ce-i cu tine, ești bolnavă ?... îi spuse stăpîna privind-o.

— Da, domnișoară, puțin... o fi poate de la cărbuni, de la bucătărie...

— Hai, du-te și te culcă... nu mai e nevoie de tine, ai să strîngi miîne.

Coborî din nou la Adèle.

— Mi-a sosit ceasul, îi spuse ea, adu repede o trăsură... Moașa e pe Rue de la Huchette, parcă așa mi-ai spus, în fața unui lustruitor de aramă, nu ? N-ai un toc și-o hîrtie ?

Și se puse să scrie cîteva cuvinte pentru stăpîna ei. O înștiință că se simte foarte rău, că se duce la spital, dar nu-i spuse unde, ca să nu se obosească să vină s-o vadă, și că într-o săptămînă va fi înapoi.

— Gata ! spuse Adèle care, gîfiind, îi dădu numărul trăsurii.

— Poate mă curăț... îi zise Germinie, dar să nu-i spui o vorbă domnișoarei... Asta-i tot... Jură-mi că nu-i spui nimic !

În timp ce cobora scara, se întîlni cu Jupillon.

— Ia te uită ! spuse el, unde te duci ? ieși ?

— Mă duc să nasc... M-au apucat durerile în timpul zilei... Am avut un mare dineu... Ah ! a fost greu de tot... De ce-ai venit ? Ți-am spus să nu vii niciodată, nu vreau să vii !

— Păi... să-ți spun... în momentul ăsta am neapărată nevoie de patruzeci de franci. Da' zău că am neapărată nevoie.

— Patruzeci de franci ! N-am decît atît cît trebuie să-i dau moașei.

— Pică prost !... Asta-i ! Ce să-i faci ! Și-i dădu brațul ca s-o ajute să coboare. Ei drăcie ! O să-mi fie totuși greu să fac rost de ei.

Deschise ușa trăsurii :

— Unde trebuie să te duci ?

— La Bourbe¹... îi spuse Germinie, strecurându-i în mână cei patruzeci de franci.

— Lasă, zise Jupillon.

— Ah ! hai... acolo sau în altă parte ! Și apoi, mai am șapte franci.

Trăsura porni.

Jupillon rămase o clipă nemișcat pe trotuar, privind cei doi napoleoni din mîna sa. Apoi începu să alerge după trăsură și, oprind-o, îi strigă lui Germinie prin portieră :

— Cel puțin, să te conduc ?

— Nu, am dureri prea mari... Mai bine să fiu singură, îi răspunse Germinie zvîrcolindu-se pe pernele trăsurii.

După o jumătate de oră care nu se mai sfîrșea, trăsura se opri pe Rue Port-Royal, în fața unei porți negre, deasupra căreia atîrna un felinar violet ce-i anunța pe studenții la medicină în trecere pe stradă că în acea noapte și în acel moment are loc la Maternitate o naștere grea de natură să le stîrnească curiozitatea și interesul.

Birjarul coborî de pe capră și sună. Portarul, ajutat de o soră, o luă pe Germinie de subțiori și o urcă într-unul din cele patru paturi din sala de nașteri. După ce se întinse în pat, durerile i se mai potoliră puțin. Privi în jurul ei, văzu celelalte paturi goale și, în fundul imensei încăperi, un cămin voluminos de țară în care ardea un foc mare și în fața căruia, atîrnate pe o bară de fier, se uscau scutece, cearceafuri, aleze.

După o jumătate de oră, Germinie năștea ; aduse pe lume o fetiță. Patul ei pe roțile a fost dus în altă sală. Se afla acolo de mai multe ore, prăbușită în blinda sleire de puteri a eliberării ce urmează chinurilor sfișietoare ale nașterii, foarte fericită și foarte mirată că mai trăiește,

¹ La Bourbe — mocirlă, mlaștină ; poreclă dată odinioară minăstirii Port-Royal, transformată în spital pentru femeile care trebuiau să nască (n. t.).

simțind că plutește, ușurată și profund pătrunsă de bucuria nedeslușită de a fi creat ceva. Deodată, un strigăt : — Mor !, o făcu să privească alături de ea : o văzu pe una dintre vecinele de pat ridicându-se cu brațele încolăcite în jurul gâtului unei ajutoare de moașă care era de gardă, căzînd aproape imediat din nou, zvîrcolindu-se o clipă sub cearceafuri și apoi rămînînd nemișcată. Aproape în aceeași clipă, dintr-un pat alăturat, se înalță un alt țipăt îngrozitor, pătrunzător, înspăimîntat, țipătul cuiva ce vede moartea cu ochii : era o femeie care o chema pe ajutoarea de moașă, întinzînd mîinile cu disperare : ajutoarea veni în goană, se aplecă și căzu jos, țeapănă, leșinată.

După aceea se așternu iar liniștea ; dar între aceste două moarte și femeia pe jumătate moartă pe care răceala lespezilor reuși abia după mai bine de o jumătate de oră s-o aducă în simțiri, Germinie și celelalte femei din sală ce mai erau în viață rămaseră nemișcate, fără să îndrăznească măcar să tragă cordonul clopoțelului de alarmă, atîrnat deasupra fiecărui pat, pentru a chema în ajutor.

În Maternitate bîntuia pe atunci una din acele cumplite epidemii de febră puerperală care aduc suflul morții asupra fecundității umane, acel aer otrăvit care, alergînd, mătură, rînd după rînd, paturile lăuzelor, golindu-le, și care altădată sileau clinica să-și închidă porțile : ți se părea că vezi cum vine ciuma, o ciună care întunecă chipurile în cîteva ore, seceră totul în calea ei, le ia cu sine pe cele mai puternice, pe cele mai tinere, o ciună care iese din leagăne, Ciuna neagră a mamelor ! Chiar în jurul lui Germinie, la orice oră, și mai ales noaptea, erau numai morți, așa cum lasă în urmă-i febra laptelui, morți ce păreau că siluiesc natura, morți sfișietoare, cu țipete furioase, tulburate de halucinații și de delir, agonii cărora trebuia să li se pună cămașa de forță a nebuniei, agonii care săreau deodată din pat tîrînd cu ele cearcea-

furile și făcînd să freacă întreaga sală, care credea că vede revenind moartele din amfiteatru! Viața se stîngea de parcă ar fi fost smulsă din trup. Chiar boala căpăta acolo o formă de urîțenie și o aparență de monstruozitate. În paturi, la lumina lămpilor, cearceafurile se ridicau ușor și înspăimîntător, la mijloc, peste umflăturile pricinuite de peritonită.

Timp de cinci zile, Germinie, cuibărită și ghemuită în patul ei, închizînd ochii și astupîndu-și urechile cum putea, avu puterea să lupte împotriva tuturor spaimelor și să nu se lase doborîtă decît din cînd în cînd. Voia să trăiască, și gîndul la copilul ei, amintirea domnișoarei îi dădeau puteri. Dar în a șasea zi nu mai avea pic de energie, curajul o părăsi. Un suflu rece îi pătrunse în suflet. Își spuse că totul s-a terminat. Simțea atingerea mîinii pe care ți-o pune moartea pe umăr, presentimentul morții. Simțea parcă primele indicii ale epidemiei, avea credința că-i aparține și impresia că se află pe jumătate în stăpînirea ei. Fără să se resemneze, se lăsa în voia soartei. Viața ei, dinainte învinsă, abia mai făcea efortul de a se apăra. Aceasta îi era starea cînd, deasupra patului ei, se aplecă, asemenea unei lumini, un cap de fată.

Era capul celei mai tinere dintre ajutoarele de moașă, un cap blond, cu un păr lung de aur, cu ochi albaștri atît de blînzi, încît bolnavelor li se părea că văd în ei cerul care se deschide. Cînd o zăreau, femeile pradă delirului spuneau: „— Ia te uită! Sfînta Fecioară!”

— Copila mea, i se adresă ea lui Germinie, să ceri imediat biletul de ieșire. Trebuie să pleci. Să te îmbraci cu haine cît mai groase. Să te infofolești bine... Cum ajungi la tine acasă, te bagi în pat și bei ceva fierbinte, un ceai de tei... Să încerci să transpiri... În felul ăsta n-o să ți se întîmple nimic rău... Dar pleacă... Aici, în noaptea asta, îi spuse, plimbîndu-și privirea peste paturi, n-o să fie bine pentru tine. Să nu spui că eu te-am sfătuit să pleci — m-ar da afară...

Germinie se restabili în câteva zile. Bucuria și mîndria de a fi adus pe lume o mică făptură din carnea ei și din carnea bărbatului pe care-l iubea, fericirea de a fi mamă au salvat-o de urmările unei nașteri prost îngrijite. Își redobîndi sănătatea și pe chipu-i se așternu expresia bucuriei de a trăi pe care stăpîna ei nu i-o cunoscuse pînă atunci.

În fiecare duminică, oricum ar fi fost vremea, pe la orele unsprezece pleca : domnișoara credea că se duce să-și vadă o prietenă la țară și era încîntată cît de bine îi făceau slujnicei sale aceste zile petrecute la aer curat. Germinie îl lua cu ea pe Jupillon, care se lăsa dus fără să bombăne prea mult, și plecau la Pommeuse¹, unde se afla copilul. Cînd se vedea în trenul de Mulhouse, Germinie nu mai vorbea, nu mai răspundea la nici o întrebare. Aplecată peste fereastra de la ușa vagonului, se părea că toate gîndurile i-o iau înainte. Privea, ca și cum dorul ei ar fi vrut să depășească aburul locomotivei. Cum se oprea trenul, sărea, azvîrlea biletul omului de la bilete și o lua la fugă pe drumul ce ducea la Pommeuse, lăsîndu-l pe Jupillon în urmă. Se apropia, sosea, ajungea : era acolo ! Se repezea la copilul ei, îl smulgea din brațele doicii cu mîini geloase — mîini de mamă ! —, îl strîngea la piept, îl îmbrățișa, îl acoperea cu sărutări, îl mîncea din ochi, zîmbea, ridea. Îl admira o clipă, apoi, zăpăcită, fericită, nebună de iubire, îl acoperea din creștet pînă în vîrfurile degetelor de la piciorușele lui goale cu dezmiertările gurii ei. Venea ora prînzului. Se așeza la masă, cu copilul pe genunchi, dar nu mîncea : îl îmbrățișase atît

¹ Comună din departamentul Seine-et-Marne, situată la 20 km de Meaux (n. t.).

de mult, că nu apucase să-l vadă, și se puna să caute, să descopere toate amănuntele asemănării micuței cu ei doi... O trăsătură era de la el, alta de la ea. „— Nasul e al tău... ochii sînt ai mei... Cu timpul o să aibă părul ca al tău... O să se încrețească !... Uită-te ! îi vezi mîinile... la fel ca ale tale...“. Și o ținea așa ore întregi — era trîncăneala nesfîrșită și fermecătoare a femeii care vrea să-i arate bărbatului că o parte din fiica lor îi aparține. Jupillon se învoia la toate astea fără să se arate prea agasat, datorită țigărilor de foi de cincisprezece centime pe care le scotea Germinie din geanta ei și pe care i le dădea una cîte una. Apoi găsi cu ce să se distreze : pe la capătul grădinii trecea Morinul¹. Jupillon era parizian : îi plăcea să pescuiască cu undița.

Și, cînd veni vara, stăteau acolo toată ziua, în fundul grădinii, pe malul apei. Jupillon, pe o scîndură de spălat rufe sprijinită pe doi țăruiși, cu undița-n mînă, Germinie, cu copilul în poală, așezată pe jos, pe pămînt, sub moșmonul aplecat deasupra riului. Ziua era strălucitoare ; soarele încingea bogata apă curgătoare a riului, care arunca fulgere de oglindă. Era ca un foc de bucurie a cerului și a apei, în mijlocul căruia Germinie își ținea fata în picioare și o lăsa să țopăie, goală și trandafirie, cu cămășuța rămasă scurtă, cu pielea frisonînd în locurile unde o ardea soarele, cu carnea învăluită de raze asemenea ingerilor pe care-i văzuse în tablouri. Era în al noulea cer cînd micuța, cu minulele ei bijbiitoare de copil care nu vorbește încă, îi atingea bărbia, gura, obrazii, se înverșuna să-i bage degetele în ochi, le oprea, în joacă, pe pleoape și-și plimba de-a lungul întregului ei chip minulele ei scumpe, ce păreau să caute pe dibuite fața unei mame, gîdilînd-o și tulburînd-o în același timp ; simțea parcă viața și căldura copilului ei rătăcindu-i pe obraz.

¹ Morinul mare și Morinul mic, afluenți stîngi ai Marnei (n. t.).

Din cînd în cînd, trimițîndu-i, peste capul micuței, o jumătate din zîmbetul ei lui Jupillon, îi striga : „— Uită-te și tu puțin la ea !“

Apoi copilul adormea, cu gurița deschisă care părea că rîde în somn. Germinie se apleca peste răsufllarea ei ; îi asculta odihna. Și, treptat treptat, legănată de această respirație de copil, rămînea cu privirile fermecate alunecînd peste colțișorul amărit al fericirii ei : grădina neîngrijită, merii cu frunzele pline de melcișori galbeni, cu merele ușor înroșite în partea dinspre miazăzi, aracii, la piciorul cărora se încolăceau, răsucindu-se și agățîndu-se, tulpinile de mazăre, răzorul de varză, cele patru floarea-soarelui în micul rond din mijlocul cărăruii ; apoi, în imediata ei apropiere, pe malul rîului, petece de iarbă năpădite de trepădători, vîrfurile albe ale urzicilor lipite de zid, hîrdaiele de spălat rufe și sticlele cu leșie, legătura de paie împrăștiată de zbenguiala unui ciine care ieșise din apă. Germinie privea și visa. Se gîndea la trecut, ținîndu-și viitorul pe genunchi. Iarba, copacii, rîul de acolo îi readuceau în minte grădina rustică a rusticei ei copilării. Revedea cele două pietre care coborau în apă și pe care mama ei, vara, înainte de a o culca, o spăla pe picioare cînd era micuță de tot...

— Ia spune-mi, moș Remalard — se adresă, într-una din cele mai fierbinți zile de august, Jupillon, cocoțat pe scindura lui, omului care-l privea —, știi că peștele nu mușcă de fel viermele roșu ?

— Ar trebui niște larve de muscă de carne, spuse sentențios țăranul.

— Ei bine, atunci să ne facem rost de larve de muscă de carne ! Moș Remalard, ar trebui să-mi agăți în pomul ăsta niște carne moale de vițel, joi... și duminică o să mai vedem.

Duminică, Jupillon prinse miraculos de mult pește, iar Germinie o auzi pe fetița ei rostind prima silabă.

Miercuri dimineată, cînd coborî, Germinie găsi o scrisoare adresată ei. În această scrisoare, scrisă pe dosul unei chitanțe de la spălătorie, nevasta lui Remalard îi spunea că fetița s-a îmbolnăvit aproape imediat după plecarea ei ; că de atunci îi merge din ce în ce mai prost ; că a chemat un doctor, că acesta i-a spus ceva de o muscă rea care ar fi pișcat-o pe micuță ; că s-a mai dus o dată s-o arate la doctor ; că nu mai știa ce să facă, a pus pe cineva să se ducă pe la locuri sfinte să se roage pentru ea. Scrisoarea se încheia astfel : „Dacă ați ști cit de supărată sînt cu fetița dumneavoastră... dacă ați vedea ce drăguță e cînd n-o doare nimica !...”

Această scrisoare avu asupra lui Germinie efectul unui brînci zdravăn care te împinge înainte. Ieși și se îndreptă automat spre calea ferată care o ducea la fetița ei. Era cu capul gol și în papuci ; dar nu se gîndea la asta. Trebuia să-și vadă copilul neapărat, să-l vadă imediat. După aceea, avea să se întoarcă înapoi. O clipă îi veni în minte prînzul domnișoarei, apoi uită de el. Deodată, cînd ajunse la jumătatea străzii, văzu la orologiul unei firme pentru închiriat trăsură cît e ceasul : și își aminti că la ora aceea nu pleacă nici un tren. Făcu calea întoarsă, își spuse că o să rasolească ea cumva prînzul și apoi o să găsească un pretext ca în restul zilei să fie liberă. Dar, după ce servi prînzul, nu găsi nimic, era cu capul numai la copilul ei, așa că nu putu să născocască nici o minciună ; îi pierise imaginația. Și-apoi, dacă ar fi vorbit, dacă ar fi cerut voie, ar fi izbucnit. Simțea că-i stă pe limbă : „Ca să mă duc s-o văd pe fetița mea !” Peste noapte, nu îndrăzni s-o șteargă ; domnișoara se simțise cam prost cu o noapte înainte : îi era teamă c-ar putea avea nevoie de ea.

A doua zi, cînd intră la domnișoara cu o poveste pe care o ticluisese toată noaptea, gata să-i ceară voie să iasă, domnișoara îi spuse, în timp ce citea scrisoarea pe care Germinie i-o adusese de jos de la portar :

— Ah ! bătrîna mea prietenă de Belleuse are nevoie de tine ca s-o ajuți la dulceturi... Hai, fă-mi alea două ouă, dă-i bătaie, și șterge-o... Ei, ce ? te deranjează ? Ce se întîmplă ?

— Pe mine ? deloc, avu Germinie puterea să răspundă.

Toată această zi nesfîrșită a stat lîngă focul unde fierbeau oalele, a legat borcane, chinuită ca orice om pe care viața îl țintuiește departe de suferința celor dragi. Încerca durerea sfîșietoare a nefericiților ce nu se pot duce acolo unde îi mîină neliniștile și, zgîndărind, adîncind disperarea pe care ți-o dă depărtarea și nesiguranța, își închipuie în fiecare clipă că ființa iubită va muri fără ca ei să fie de față.

Cum nici joi seară, nici vineri dimineață nu mai găsi nici o scrisoare, se liniști. Dacă fetei i-ar fi fost mai rău, doica i-ar fi scris. Micuței îi mergea mai bine ; și-o închipuia salvată, vindecată. Cu copiii, acum crezi că mor și acum se fac bine ! Și-apoi, copilul ei este voinic ! Se hotărî să aștepte, să aibă răbdare pînă duminică, de care nu o mai despărțeau decît patruzeci și opt de ore, amăgindu-și temerile ce-i mai rămăseseră în suflet cu tot felul de superstiții care spun de speranței, convingîndu-se că fata ei este „salvată” pentru că prima persoană pe care a întîlnit-o dimineața era un bărbat, pentru că a văzut pe stradă un cal roib, pentru că a ghicit că un trecător avea să dea colțul la cutare stradă, pentru că a urcat un etaj dintr-un anumit număr de sărituri.

Simbătă dimineață, intrînd la tușa Jupillon, a găsit-o plîngînd cu lacrimi cît pumnul deasupra unei grămăjoare de unt pe care o acoperea cu o cîrpă udă.

— Ah ! tu ești, zise tușa Jupillon. Biata cărbună-reasă !... Uite, nu mă pot stăpîni să nu plîng ! Acum a

ieșit de aici... Cred că nu știi... Cu meseria pe care o au, nu pot să-și curețe fața decît cu unt... Și cînd colo, scum-petea aia de fetiță a ei... E pe moarte, știi, copilul ăla dulce... Ce e și viața asta a noastră ! Ah ! Dumnezeuule, da... Ei, ce să vezi ! adineaori i-a spus așa : Mămico, vreau să mă cureți pe față cu unt, chiar acum... pentru bunul Dumnezeu... Hî ! Hî !

Și tușa Jupillon se puse pe plins.

Germinie a luat-o la fugă. Toată ziua nu și-a putut găsi locul. Una-două urca în odaia ei să pregătească lucrșoarele pe care voia să le ducă fetei ei a doua zi, ca s-o îmbrace toată-n alb, să-i facă o mică toaletă de în-viată din morți. Seara, cînd a coborît ca s-o culce pe domnișoara, Adèle i-a dat o scrisoare adresată ei, pe care o găsisese la portar.

XXIII

Domnișoara începuse să se dezbrace cînd Germinie intră în cameră, făcu cîțiva pași, își dădu drumul pe un scaun și, aproape imediat, după două sau trei suspine lungi, profunde, dureroase, smulse din adîncul sufletului, domnișoara o văzu cum, închircindu-se și zvîrcolindu-se, se rostogolește de pe scaun și se prăbușește. A vrut s-o ridice ; dar Germinie era zguduită de convulsii atît de violente încît bătrîna a fost nevoită să lase să recadă pe parchet acest trup furios ale cărui membre, contractate și nemișcate o clipă, se azvîrleau deodată la dreapta, la stînga, cum se întîmpla, cu zgomotul sec al arcului unui resort, răsturnînd tot ce le stătea în cale. La strigătele domnișoarei ce ieșise pe palier, o slujnică dădu fuga la un medic din vecini, dar nu-l găsi acasă ; alte patru femei o ajutară pe domnișoara s-o ridice pe Germinie și s-o

ducă în camera ei, unde, după ce i-au tăiat șireturile corsetului, au întins-o pe pat.

Zgîlțiturile cumplite, zvicnirea nervoasă a membre-lar, pîrîiturile tendoanelor încetară; dar pe gît, pe bust, care se vedea prin rochia descheiată, se observau mișcări ondulatorii ca niște valuri ridicate pe sub piele ce fugeau pînă la picioare, făcînd să i se învoldureze fusta. Cu capul dat pe spate, figura roșie, ochii plini de o duioșie tristă, de acea spaimă blîndă ce se citește în privirile răniților, cu vinele umflate conturîndu-se sub bărbie, gîfîind și nerăspunzînd la întrebări, Germinie își ducea miinile la gît și-l zgîria; părea că vrea să smulgă de acolo senzația că ceva urcă și coboară înlăuntrul ei. În zadar i se dădea să tragă pe nas eter, să bea apă de flori de portocal: undele de durere continuau să-i străbată trupul; și pe chipul ei stăruia aceeași expresie de blîndețe melancolică și de anxietate sentimentală care părea să aștearnă peste suferința cărnii, răsfrîntă în toate trăsăturile ei, suferința sufletului. O vreme totul părea că îi rănește simțurile și le afectează dureros, strălucirea luminii, zgomotul glasurilor, parfumul anumitor lucruri. În sfîrșit, după o oră, izbucni în lacrimi, un potop care i se revărsa din ochi, punînd capăt cumplitei crize. Din ce în ce mai rar se observa cîte o tresărire a acestui trup zdrobit, care căzu curînd într-o stare de oboseală, de sfîrșeală. Germinie trebui să fie dusă în odaia ei.

În scrisoarea pe care i-o dăduse Adèle i se anunța moartea fetei ei.

XXIV

În urma acestei crize, Germinie părea abrutizată de durere. Luni în șir, rămase insensibilă la toate, luni în șir, năpădită și copleșită pe de-a întregul de gîndul la micuța ființă care nu mai era, purtă în viscere moartea

copilului ei tot așa cum îi purtase viața. În fiecare seară, cînd urca în camera ei, trăgea din geamantanul pus la piciorul patului bonetica și pieptărașul sărmanului copil adorat. Le privea, le pipăia, le întindea pe cuvertură; stătea așa ore întregi, stropindu-le cu lacrimi, sărutîndu-le, vorbindu-le, spunîndu-le cuvintele cărora le dă glas durerea unei mame ce se întreține cu umbra fetei ei.

Plîngîndu-și fiica, nefericita se plîngea pe sine. Un glas îi șoptea că, dacă acest copil ar fi trăit, ea ar fi fost salvată; că, dacă ar fi avut acest copil ca să-l iubească, el ar fi fost Providența ei. Că toate lucrurile de care se temea din partea ei însăși, afecțiunile ei, avînturile ei, înflăcărarea ei, tot temperamentul ei focos s-ar fi îndreptat spre acest căpșor și s-ar fi sfîșit. I se părea că simte dinainte inima ei de mamă potolind și purificînd inima ei de femeie. În fiica ei vedea ceva ceresc ce i-ar fi răscumpărat păcatele și ar fi tămăduit-o, ca un mic înger al eliberării, născut din greșelile ei pentru a o smulge forțelor răului care o urmăreau și de care uneori se credea stăpînită.

Cînd începu să-și revină din această primă stare de deznădejde, cînd, recăpătîndu-și capacitatea de a percepe viața și a sesiza lucrurile, privi în juru-i cu ochi care vedeau, a fost trezită din durerea ei de o amărăciune și mai cumplită.

Doamna Jupillon, care se îngrășase prea tare și devenise prea greoaie pentru treaba din prăvălie, găsind că mai are încă prea multe de făcut pe lîngă tot ce făcea Germinie, și-a adus de la ea, de la țară, o nepoată ca s-o ajute. Fetișcana aceasta era întruchiparea tinereții de la țară, o femeie care mai avea ceva de copil, vioaie și clo-cotind de viață, cu ochi negri și plini de soare, cu buzele ca o cireasă coaptă, pline, rotunde și roșii, cu vara din satul ei în obraji, cu căldura sănătății în sînge. Înfocată și naivă, tînăra fată s-a îndreptat din primele zile spre vărul ei, simplu, firesc, cu înclinația celor de aceeași vîrstă,

care face tinerețea să caute tinerețea. Se aruncase înaintea lui cu lipsa de sfială a nevinovăției, cu o nerușinare candidă, cu acele libertăți cu care te deprinde ogorul, cu nebunia fericită a unei naturi bogate, cu tot felul de îndrăzneții, de naivități, de ingenuități îndrăznețe și de cochetării rustice împotriva cărora vanitatea vărului ei nu știa să se apere. Alături de această copilă, Germinie nu-și mai găsea tihna. Tinăra fată o rănea clipă de clipă prin prezența ei, atingerea ei, mângîierile ei, prin tot ceea ce trăda dragostea în acest trup îndrăgostit. Faptul că o preocupa Jupillon, slujba care-i dădea posibilitatea să se apropie de el, încîntarea de provincială pe care i-o arăta, jumătățile de confidențe care-i scăpau de pe buze de îndată ce pleca tinărul, veselia ei, glumele ei, buna ei dispoziție de om sănătos, totul o exaspera pe Germinie, totul îi trezea o minie surdă; totul rănea această inimă integră și geloasă pe care pînă și animalele o făceau să sufere cînd păreau că iubesc o ființă iubită de ea.

Nu îndrăznea să-i vorbească tușii Jupillon pentru a o pîri pe micuță, de teamă să nu se trădeze; dar, ori de cîte ori se găsea singură cu Jupillon, izbucnea în reproșuri, se plîngea, se certa. Îi amintea o împrejurare, un cuvînt, ceva ce a făcut el, ce a spus sau a răspuns el, un fleac pe care îl uitase, dar care în sufletul ei continua să sîngereze, „— Ești nebună? îi spunea Jupillon, o puștoaică!... — O puștoaică, asta?... ia mai las-o! are niște ochi că toți bărbații de pe stradă se uită după ea!... Deunăzi am ieșit cu ea... mi-a fost rușine... Nu știu cum a făcut, că am fost urmărite tot timpul de un domn... — Ei, și ce-i cu asta? E frumușică, asta-i! — Frumușică! Frumușică!“ Și cînd auzea acest cuvînt Germinie se repezea, parcă cu ghiarele scoase, spre chipul tinerei fete și-l sfișia cu vorbe sfichiuitoare.

Adeseori sfîrșea prin a-i spune lui Jupillon: „— Ce mai calea-valea! o iubești! — Bun! Și?“ răspundea Jupillon, căruia nu-i displăcea să participe la aceste certuri, să vadă și să urmărească această minie pe care o

stîrnea cu tachinerii, amuzîndu-se cînd vedea această femeie pierzîndu-şi aproape minţile, simţindu-se rătăcită, clătînîndu-se într-un început de nebunie, dîndu-se cu capul de pereţi din pricina sarcasmelor şi a sîngelui lui rece.

În urma acestor scene repetate aproape în fiecare zi, se petrecu o revoluţie în caracterul ei mobil, extremist, ce nu cunoştea linie de mijloc, în acest suflet în care violenţele se atingeau. De atîta vreme înveninată, dragostea ei se descompunea şi se preschimba în ură. Germinie începu să-şi deteste iubitul, să caute tot ce putea s-o facă să-l deteste şi mai mult. Şi, întorcîndu-se cu gîndul la fetiţa ei, la pierderea copilului ei, la pricina morţii lui, se convingea că Jupillon a fost cel care l-a ucis. Mîinile lui i se păreau mîinile unui asasin. Începea să-i fie silă de el, să se îndepărteze, să fugă de el ca de blestemul vieţii ei, cu groaza ce ţi-o inspiră cineva care este Nenorocirea ta !

XXV

Într-o dimineată, după o noapte în care sucise pe toate părţile ideile născute din dezolare şi din ură, intrînd la lăptăreasă să ia lapte de douăzeci de centime, Germinie găsi în odaia din spatele prăvăliei două sau trei slujnice care „trăgeau o duşcă“. Stăteau la masă şi savurau nişte bîrfeli şi nişte lichior.

— Ia te uită ! zise Adèle, bătînd cu paharul în masă, ai şi venit, domnişoară de Varandeuil ?

— Ce-i asta ? întrebă Germinie luînd paharul lui Adèle. Vreau şi eu...

— Ți-e așa de sete în dimineata asta ?... Rachiu şi absint, nimic altceva !... Asta-i combinaţia puîsorului meu, îl ştii ? militarul... nu bea decît de-asta... E trăznet, nu ?

— Ah ! da, spuse Germinie mișcându-și buzele și încrețindu-și pleoapele ca un copil căruia i s-ar da un pahar de lichior ca desert la sfîrșitul unui mare dineu.

— Totuși e bun... — Prinse curaj. — Doamnă Jupillon da sticla'ncoa... plătesc.

Și aruncă banii pe masă. După trei pahare, strigă :

— Sînt *criță* !

Și plecă rizînd în hohote.

Domnișoara de Varandeuil ieșise în dimineața aceea să-și încaseze mica ei rentă semestrială. Cînd se întoarse, pe la orele unsprezece, sună o dată, sună a doua oară : nu veni nimeni. „Ah ! își spuse, probabil că a coborît.“ Descuie, porni spre cameră și intră : saltelele și cearceafurile de pe patul ei, pe care Germinie nu-l terminase de făcut, stăteau gata să cadă de pe cele două scaune unde fuseseră aruncate ; iar Germinie, întinsă de-a curmezișul saltelei de paie, dormea nemișcată, ca un butuc, în starea de totală pleoștire pe care ți-o dă o letargie bruscă.

La zgomotul făcut de domnișoara, Germinie se ridică dintr-un salt, își trecu mîna peste ochi și spuse : „— Pof-tim ?“ ca și cum ar fi strigat-o cineva ; privirea îi era pierdută.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă domnișoara de Varandeuil speriată. Ai căzut ? Te doare ceva ?

— Eu ? nu, răspunse Germinie, am adormit. Cît e ceasul ? Nu-i nimic... Ah ! ce prostie...

Și se puse să scuture salteaua de paie, întorcîndu-se cu spatele la stăpîna ei ca să nu-i vadă fața roșie de bătătură.

XXVI

Într-o duminică dimineață, Jupillon se îmbrăca în camera pe care i-o mobilase Germinie. Macă-sa, așezată pe un scaun, îl contempla cu acea uimire plină de orgo-

liu care se citește în ochii mamelor din popor cînd îl văd pe fiul lor îmbrăcat ca un domn.

— Te-ai întolit ca tînărul de la etajul întii ! îi spuse ea. Ai zice că-i al lui paltonul... Ce să zic, pe tine te prind, nu glumă, hainele de bogătan...

Jupillon, care tocmai își făcea nodul la cravată, nu răspunse.

— O să le dai gata pe nenorocitele astea ! continuă mama Jupillon, și apoi, imprimînd glasului ei un ton de insinuare mîngietoare : Spune, puîsor, că eu, uite ce zic, mă păcătosome, dacă fetele calcă pe de lături, cu atît mai rău pentru ele ! le privește, e treaba lor... Tu ești bărbat, nu-i așa ?... ai vîrsta, ai fizicul, ai tot... Eu n-o să pot să te țin mereu legat... Atunci, mi-am zis, ce mi-e una, ce mi-e alta ?... Fie și asta... Și m-am făcut că nu văd... Ei bine, da, zic de Germinie. De vreme ce o aveai la îndemînă pentru plăcerea ta... Barem nu trebuia să-ți mănînci banii cu femeii stricate... și, la urma urmelor, nu vedeam nici un neajuns la fata asta, pînă acuș... Dar acu' nu mai e tot aia... Aia din cartier au început să trîncănească... înșiră tot felul de porcării despre noi... Niște vipere, ce mai !... Eu știu că noi sîntem mai deasupra la toate astea... Cînd ai fost cîstit toată viața, slavă Domnului ! Da' nu se știe niciodată cum se-ntorc lucrurile : ar fi de-ajuns ca domnișoara să-și vîre nasul în treburile slujniciei... Mai întii că eu, cu justiția, numai cît mă gîndesc și simt că se-nvîrte casa cu mine... Tu ce spui de asta, ia zi, puîsor ?

— Păi c-așa, mamă... cum vrei tu.

— Ah ! știam eu c-o iubești pe buna și scumpa ta mămică ! spuse, îmbrățișîndu-l, monstruoasa femeie. Uite ce zic ! pofteste-o la masă astă seară... O să aduci din pivniță două sticle din Lunel¹-ul nostru... de doi franci... din ăla care se urcă la cap... Și să vină neapărat... Fă-i

¹ Reședință de canton în departamentul Hérault, situată într-o regiune viticolă (n. t.).

ochi dulci... să creadă că astăzi e ziua a mare... Pune-ți mânușile alea frumoase : să fii mai impunător...

Seara Germinie ajunse pe la orele șapte, nespus de fericită, nespus de veselă, plină de speranță, cu capul plin de vise din pricina aerului misterios cu care Jupillon îi transmisese invitația mamei-si. Au luat masa împreună, au băut, au râs. Mama Jupillon învăluia într-o privire emoționată, duioasă, cu ochii scăldați în lacrimi, perechea așezată în fața ei. La cafea, spuse, ca și cum ar fi vrut să rămână-singură cu Germinie :

— Puișor, știi că ai de făcut un drum astă seară...

Jupillon ieși. Doamna Jupillon, sorbindu-și cafeaua cu înghițituri mici, întoarse spre Germinie chipul unei mame care-i cere fiicei să-și dezvăluie secretul, acordînd dinainte mărturisirilor ei o iertare plină de indulgență. O clipă cele două femei rămaseră așa, tăcute, una așteptînd ca cealaltă să vorbească, iar aceasta stăpînindu-și cu greu nevoia de a-și descărca sufletul. Deodată, Germinie se smulse de pe scaunul ei și se repezi în brațele femeii celei grase :

— Dacă ați ști, doamnă Jupillon !...

Vorbea, plîngea, o îmbrățișa.

— Oh ! n-o să fiți supărată pe mine !... Ei bine, da, îl iubesc... am avut cu el un copil... E adevărat, îl iubesc... De acum trei ani...

Cu fiecare cuvînt, chipul doamnei Jupillon devenea mai întepat, mai rece... O îndepărtă cu asprime pe Germinie și, cu vocea ei cea mai îndurerată, cu un accent de lamentație și de dezolare disperată, începu să-i vorbească asemenea unei persoane care se sufocă :

— Oh ! Dumnezeuule !... dumneata !... să-mi spui asemenea lucruri !... mie !... mamei lui !... în față !... Dumnezeuule mare, de ce-a trebuit !... Fiul meu... un copil... un copil nevinovat ! Și ai avut nerușinarea să mi-l împingi la desfrîu !... Și mai îmi și spui că dumneata ești aceea ! Nu, nu e cu puțință, Dumnezeuule !... Eu, care am

avut atîta încredere... Nu știu cum de se mai poate trăi... Nu mai există oare nici un pic de siguranță pe lumea asta?... Ah, domnișoară, cum se poate, n-aș fi crezut asta niciodată din partea dumitale!... Bun! Astea-s lucruri care mă dau peste cap... Ah! asta mă întoarce pe dos... mă cunosc eu, aș putea să mă îmbolnăvesc!

— Doamnă Jupillon! Doamnă Jupillon! șoptea, cu glas implorător, Germinie, moartă de rușine și de durere, de pe scaunul pe care căzuse din nou. Vă cer iertare... A fost ceva mai tare decît mine... Și-apoi mă gîndeam... am crezut...

— Ai crezut?... Ah! Dumnezeu mare, ai crezut! Ce-ai crezut? C-o să devii nevasta fiului meu, nu-i așa? Ah! Doamne, Dumnezeu! se poate asta, sărmana mea copilă?

Și cu un glas tot mai plîngăreț și mai jalnic pe măsură ce-i trîntea lui Germinie cuvinte care rănesc pentru totdeauna, mama Jupillon continuă:

— Dar, sărmana mea copilă, se poate? trebuie să judeci puțin... Ce spuneam eu mereu? Că s-ar putea face, dacă ai fi avut cu zece ani mai puțin. Să vedem, cînd te-ai născut, în 1820, așa mi-ai spus... și-acum iată-ne în 49. Mergi pe treizeci, știi prea bine, copila mea... Uite! mă doare să-ți spun asta... Aș vrea atît de mult să nu te necăjesc... Dar e destul să te privești, biata mea domnișoară... Ce vrei? Vîrsta-i vîrstă... Părul dumitale... Cărarea e lată de un deget...

— Dar, spuse Germinie, care începuse să clocotească, pradă unei mîini negre, vreți să știți ce-mi datorează fiul dumneavoastră? Banii mei! Banii pe care i-am scos de la Casa de economii, banii pe care i-am împrumutat pentru el, banii pe care eu...

— Ah! banii? Îți datorează bani? Ah! da, ceea ce i-ai împrumutat, ca să-nceapă să lucreze... Ei bine! Ce zici d-asta! Crezi că ai de-a face cu hoți? Că vrea cineva să tăgăduiască acum că i-ai dat bani, chiar dacă nu există

nici o hîrtie... dovadă că deunăzi... îmi amintesc acum... copilul ăsta cîstit voia să facă în scris chestia asta, pentru cazul cînd ar fi murit... Și-acum, una-două, sîntem făcuți pungași, ia te uită, bine mai merg lucrurile ! Ah ! Dumnezeu, dacă mai merită să trăiești în vremurile astea ! Ah ! sînt pedepsită cu vîrf și îndesat pentru că am ținut la dumneata ! Dar acum să știi că vād limpede care-i treaba... Ah ! ești dibace, n-am ce zice !... Ai vrut să pui mîna pe fiul meu, și pentru toată viața !... S-avem iertare ! Ah ! mulțumesc frumos... Costă mai puțin să-ți dau înapoi banii ăștia ai dumitale... Restul pe care-l lași unui chelner ! bietul meu copil ! Să-l ferească Dumnezeu !

Germinie își smulse șalul și pălăria din cuier și ieși din casă.

XXVII

Domnișoara stătea în fotoliul ei cel mare în fața căminului unde sub cenușă mocnea întotdeauna puțin jăratec. Boneta ei neagră, trasă peste cutele frunții, îi ajungea aproape pînă la ochi. Rochia neagră, ca o teacă, lăsa să i se vadă oasele, se încrețea puțin peste slăbiciunea trupului și cădea drept de la genunchi în jos. Un mic șal negru, încrucișat peste piept, era înnodat la spate, ca la fetițele mici. Își sprijinise pe coapse miinile răsucite, cu palmele pe jumătate desfăcute, niște biete mîini de femeie bătrînă, stingace și înțepenite, umflate de gută la articulații și la încheieturile degetelor. Cufundată în acea poziție încovoiată și frîntă care-i face pe bătrîni să ridice capul ca să te vadă și să-ți vorbească, stătea ghemuită și parcă îngropată în tot acel negru, din care nu se distingeau decît chipul ei îngălbenit din pricina bilei

ce-i dădea nuanțe de fildeş vechi și flacăra caldă a privirii ei bune. Când o vedeai, când vedeai acei ochi vii și veseli, acel trup jalnic, acea rochie sărăcăcioasă, acea noblețe cu care-și purta anii, trecînd peste toate durerile ce o îndoliaseră, ai fi crezut că vezi o zîină deghezată în femeie săracă.

Germinie se afla lîngă ea. Bătrîna domnișoară începu să-i spună :

— Ei, Germinie, micul sul de la ușă mai e la locul lui ?

— Da, domnișoară.

— Știi tu, fata mea, continuă domnișoara de Varandeuil după o mică pauză, știi tu că, atunci cînd te-ai născut într-una din cele mai frumoase reședințe de pe Rue Royale... cînd ai avut Grand și Petit-Charolais... cînd ai stat la țară în castelul de la Clichy-la-Garenne... cînd la bunica era nevoie de doi servitori ca să ducă tava de argint pe care se servea friptura... știi tu că îți trebuie o doză serioasă de filozofie — și domnișoara își trecu anevoie o mîină peste umeri — ca să te vezi sfîrșind aici... în acest blestemat cuib al reumatismelor unde, cu toate sulurile din lume, simți cum trece păcătosul ăsta de curent... Bine faci, mai ațîță puțin focul.

Întinzîndu-și picioarele spre Germinie, ingenuncheată în fața căminului, și vîrîndu-i-le, rîzînd, sub nas, îi spuse :

— Știi tu că îți trebuie o doză serioasă, nu glumă, de filozofie... ca să porți ciorapi găuriți !... La naiba ! nu spun asta ca să te cert ; știu bine, nu poți să faci totul... Bunăoară, ai putea aduce o femeie să cîrpească... Nu-i chiar atît de greu... De ce nu-i spui micuței care a venit anul trecut ? Avea o figură care mi-era simpatică.

— Oh ! era neagră ca o cîrțiță, domnișoară.

— Bine ! Eram sigură... În primul rînd, la tine nimeni nu e bun !... Ce, nu-i așa ? Nu era cumva o nepoată a tușii Jupillon ? Am putea s-o luăm o zi-două pe săptămîină.

— Niciodată tîrîtura aia n-o să pună piciorul aici.

— Haide, ce mai e și povestea asta ! Ești uimitoare cum poți adora niște oameni, ca pe urmă să nu-i mai poți vedea în ochi... Ce ți-a făcut ?

— E o femeie pierdută, vă spun eu.

— Ei ! și ce are asta a face cu rufăria mea !

— Dar, domnișoară...

— Ei bine, găsește-mi o alta... Nu țin mortîș să fie asta... Dar găsește-mi una.

— Oh ! femeile care le aduci nu fac treabă... Am să cîrlesc eu... Nu-i nevoie de altcineva.

— Tu ? Oh ! dacă ne bizuim pe tine la mînuirea acului... spuse, veselă, domnișoara, și-apoi tușa Jupillon o să-ți lase vreodată timp...

— Doamna Jupillon ?... Ah ! Cîți purici o să mai fac la ea de acum înainte !...

— Eh ! Ce ? Și ea ! i-ai dat papucii ?... Oh ! Oh ! Grăbește-te să faci o nouă cunoștință, că altfel, Doamne, Dumnezeu ! ne așteaptă zile grele !

XXVIII

Iarna acelui an trebuie să-i fi asigurat domnișoarei de Varandeuil un colțisor în rai. A avut de îndurat toate urmările supărărilor slujnicei care o chinuia cu nervii ei, își vărsa asupra-i proasta dispoziție, acreala, iar apropierea primăverii avea curînd să aducă acel soi de nebunie răutăcioasă pe care o dă sensibilităților maladive anotimpul critic, trezirea naturii, fecundația neliniștită și provocatoare a verii.

Germinie avea ochii uscați, fiindcă nu mai plîngeau, dar se vedea că plînseseră. Răspunsul ei era veșnic același : „— N-am nimic, domnișoară“ — rostit cu acea voce surdă care înăbușă un secret. Luă o atitudine mută și

dezolată, o figură de înmormîntare, niște aere prin care din trupul unei femei se degajă tristețe și care fac ca pînă și umbra ei să fie o expresie a durerii. Cu chipul, cu privirea, cu gura, cu cutele rochiei, cu prezența ei, cu zgomotul pe care-l făcea trebăluind în camera alăturată, chiar și cu tăcerea, o învăluia pe bătrîna domnișoară în disperarea ei. La orice cuvînt, se zburlea. Domnișoara nu mai putea să-i facă o observație, să-i ceară cel mai neînsemnat lucru, să spună că ar vrea, că ar dori ceva : totul era interpretat ca un reproș. Și atunci avea niște ieșiri sălbătice. Mormăia, plîngînd : „— Ah ! ce nenorocită sînt ! Văd eu bine că domnișoara nu mă mai iubește !” Cînd avea *pică* pe unii oameni, era neîntrecută în bombăneli. „— Și asta, vine totdeauna cînd plouă !” spunea ea văzînd o urmă de noroi lăsată pe covor de doamna de Belleuse. În prima săptămînă a anului, în acea săptămînă în care toate rubedeniile domnișoarei de Varandeuil, fără excepție, și cei mai bogați, și cei mai săraci, urcau cele cinci etaje și așteptau la ușă, pe palier, să se elibereze singurele șase scaune din camera ei, proasta dispoziție, observațiile impertinente și plîngerile morocănoase ale lui Germinie se dublară. În fiecare clipă, născocindu-i vini stăpînei sale, o pedepsea printr-o muțenie din care nimic n-o putea scoate. În momentele acelea muncea ca o turbată. De jur împrejurul ei, domnișoara auzea, prin pereții dintre camere, cum trăgea cu mătura, cum dădea cu furie cu pămătuful, cum freca pe jos și bătea sacadat saltelele — activitatea încărcată de nervi a slujnicei care pare să spună, în timp ce brutalizează mobilele : — Ei bine, uite că-ți muncesc !

Oamenii bătrîni sînt plini de răbdare cu servitorii vechi. Obişnuința, voința pe cale de a pieri, groaza de orice schimbare, teama de figuri noi, totul îi predispune să fie slabi, să facă concesii, să fie lași. În ciuda vioiciunii ei, a ușurinței cu care se mînia, cu care izbucnea, cu care se făcea foc și pară, domnișoara nu spunea nimic.

Cînd intra Germinie, se prefăcea că citește. Aștepta, cuibărită în fotoliu, ca slujnicei ei să-i treacă proasta dispoziție sau să izbucnească. Își pleca spatele sub biciuirea furtunii, n-avea împotriva slujnicei ei nici un cuvînt, nici un gînd de supărare. O plîngea numai că o face atît de mult să sufere.

Căci pentru domnișoara de Varandeuil, Germinie nu era o slujnică, era personificarea Devotamentului care trebuia să-i închidă ochii. Femeia aceasta bătrînă, izolată și uitată de moarte, singură la capătul vieții, tîrîndu-și afecțiunile de la un mormînt la altul, își găsise o ultimă prietenă în servitoare. Îi dăruise tot sufletul ei, ca unei fiice adoptive, și era nenorocită mai ales că nu poate s-o consoleze. Dealtfel, din cînd în cînd Germinie își revenea din melancolia ei posomorîtă și din proasta dispoziție și se arunca în genunchi în fața bunătății stăpînii. Deodată, pentru o rază de soare, pentru cîntecul unui cerșetor, pentru unul din acele nimicuri pe care îl simți în aer și-ți destinde sufletul, izbucnea în lacrimi și o copleșea cu afecțiune; erau efuziuni pătimașe, o fericire de a îmbrățișa, ca bucuria de a trăi din nou, care ștergea totul. Alteori, cînd domnișoara simțea cea mai mică durere, vechea slujnică era imediat lingă ea cu zîmbetul pe buze și cu blîndețea mîinilor ei. Uneori, în aceste momente, domnișoara îi spunea : „— Haide, fata mea, ai tu ceva... Hai, spune ! Iar Germinie răspundea : — Nu, domnișoară, vremea e de vină... — Vremea !” repeta domnișoara cu un aer de îndoială, vremea...

XXIX

Într-o seară din luna martie, mama și fiul Jupillon stăteau de vorbă, la gura sobei, în camera din spatele prăvăliei.

Jupillon fusese tras la sorti. Banii pe care maică-sa îi pusese de o parte, ca să-l răscumpere, se duseseră în şase luni de afaceri proaste, de credite acordate unor femei uşoare de pe stradă, care, într-o bună dimineată, îşi lăsaseră cheia sub preşul din faţa uşii. Şi lui, din pricină că îi mersese prost, i se pusese sechestru. În timpul zilei se dusesese la un fost patron de-al lui ca să-i ceară să-l împrumute cu suma cu care să-şi plătească un om în loc. Dar bătrînul parfumier nu-i ierta că l-a părăsit şi s-a aranjat pe cont propriu : îl refuză categoric.

Mama Jupillon, deznădăjduită, se văicărea lăcrimînd. Repeta într-una numărul tras de fiul ei :

— Douăzeci şi doi ! Douăzeci şi doi !... Şi spunea : Doar ţi-am cusut în haină un paianjen negru, păros, cu pinză cu tot !... Mai bine făceam aşa cum mi s-a spus, să-ţi fi pus scufia cu care ai fost botezat... Ah ! Doamne, Dumnezeu, nu-i drept. Şi fiul fructăresei care a tras unu' bun !... Să mai fii cinstit !... Şi cele două netrebnice de la 18, care tocmai acum şi-au luat tălpăşiţa cu banii mei ! Cred şi eu că-mi strîngeau mîna cu căldură... Au să-mi dea mai mult de şapte sute de franci, ştii asta ? Şi tuciuria aia din faţă... şi urita aia mică, aia avea neruşinarea să mănînce borcane cu fragi de douăzeci de franci... cite îmi mai iau şi acuma astea ! Dar lasă, n-ai plecat încă... Mai degrabă vînd lăptăria... mă angajez iar undeva, fac de mîncare, fac curat, fac tot !... Pentru tine, o să scot bani din piatră seacă !

Jupillon fuma şi o lăsa pe maică-sa să vorbească. Cînd termină, îi spuse :

— Ajunge cu vorbăria ! mamă... toate astea-s vorbe goale. O să-ţi strice digestia, n-are rost... N-ai nevoie să vinzi nimic... n-ai nevoie să te omori cu firea... am să mă răscumpăr fără să te coste un ban, pui prinsoare ?

— Isuse ! spuse doamna Jupillon.

— Am eu o idee.

Şi, după un moment de tăcere, Jupillon continuă :

— N-am vrut să te necăjesc, din cauza lui Germinie... știi, când cu poveștile alea... ți-ai zis că e timpul s-o rup cu ea... că o să ne facă cine știe ce chestii... și-ai dat-o afară pe ușă, scurt pe doi... Da' vezi că eu aveam alt plan... eu găseam că nu prinde rău, că ne mai alegeam și noi cu câte ceva de pe urma ei... Dar, în sfârșit, ai crezut că faci bine... Și pe urmă, cine știe, poate chiar c-ai făcut bine : în loc s-o potolești, i s-au aprins și mai tare călcieele după mine... și-ncă cum... am întâlnit-o o dată sau de două ori... s-a schimbat într-un hal... Păi, trage zdra-văn la măsea.

— Doar știi bine că nu mai are un sfanț...

— Ea n-are, nu zic... Dar ce dacă ? O să găsească... Mai e ea bună să facă rost de 2—3 000, lasă !

— Și dacă o să fii și tu compromis ?

— Oh ! n-o să-i fure...

— De unde știi !

— Ei bine, n-o să-i ia decît de la stăpînă-sa... Crezi că domnișoara asta a ei o s-o bage la zdup pentru atîta ? O s-o gonească, și cu asta basta... Noi o s-o sfătuim să se care în alt cartier... Asta-i... și n-o s-o mai vedem... Dar ar fi o mare prostie să fure... O să se aranjeze ea, o să caute, o să se descurce ea... Nu știi cum, de-o pildă, da' știi, asta o privește. Acu' e momentul să-și arate talentele... De fapt, nu se știe, bătrîna ei e suferindă... Dacă se-ntîmplă ca buna domnișoară să se ducă, să-i lase ei toate marafeturile, așa cum merge vorba în cartier... ei ? măicuță, n-ar însemna c-a fost o mare prostie c-ai trimis-o la plimbare ? Ei, măicuță, trebuie să te porți cu mînuși cînd e vorba de persoane la care poate să le pice din bun senin o plească de patru sau cinci mii de livre rentă.

— Ah ! Dumnezeule mare... ce tot îmi spui ! Dar după scena pe care i-am făcut-o... oh ! nu, n-o să mai vrea să pună niciodată piciorul aici.

— Ei bine ! eu o să ți-o aduc înapoi... și nu mai târziu decît în seara asta, spuse Jupillon ridicîndu-se și învîrtind între degete o țigară. Da' știi, îi zise maică-si, fără scuze, n-are rost... Și să fii cît mai rece... Să ai aerul că n-o primești decît pentru mine, din slăbiciune... Nu se știe ce se poate întîmpla : întotdeauna trebuie să fii prevăzător.

XXX

Jupillon se plimba în lung și-n lat pe trotuar, în fața casei lui Germinie, cînd aceasta ieși.

— Bună seara, Germinie, îi spuse din spate.

Ea se întoarse de parcă ar fi palmuit-o cineva și, fără să-i răspundă, instinctiv, făcu doi-trei pași înainte, ca să scape.

— Germinie !

Jupillon nu-i spuse decît atît, fără să se miște din loc, fără s-o urmeze. Se-ntoarse la el ca un animal pe care-l tragi cu sfoara ce-o ții în mînă.

— Ce ! îi spuse. Iar ai nevoie de bani, așa-i ?... sau vrei să-mi transmiți niște prostii de la maică-ta ?

— Nu, am venit fiindcă plec, îi zise Jupillon cu un aer serios. Am ieșit la sorți.. și plec.

— Pleci ? Se părea că încă nu se dezmeticise.

— Uite ce e, Germinie, continuă Jupillon... Ți-am făcut multe necazuri... N-am fost drăguț cu tine... știu asta... S-a mai băgat puțin și vară-mea... Ce vrei !

— Pleci ? repetă Germinie, luîndu-l de braț. Nu minți... pleci ?

— Dacă îți spun că da... și că-i adevărat... Aștept numai foaia de drum... Trebuie mai mult de două mii de franci pentru un om în loc anu' ăsta... Se spune că o să fie război : în sfîrșit, că ar putea să fie...

Și, în timp ce vorbea, începu să coboare strada cu ea.

— Unde mă duci ? îi spuse.

— Păi, la mama... ca să vă împăcați amîndouă și să se termine cu toate poveștile...

— După tot ce mi-a spus ? Niciodată.

Și Germinie respinse brațul lui Jupillon.

— Atunci, dacă-i așa, rămîi cu bine...

Jupillon își scoase șapca.

— Să-ți scriu de la regiment ?

O clipă Germinie păstră tăcerea, avu un moment de șovăială. Apoi zise brusc : „— Să mergem“, și, făcîndu-i semn lui Jupillon să meargă alături de ea, urcă înapoi strada.

Porniră amîndoi, unul lingă altul, fără să spună nimic. Ajunseră la o stradă pavată care se micșora și se lungea mereu între două rînduri de felinare, între două șiruri de copaci răsuciți ce aruncau spre cer un mănunchi de crengi uscate și își proiectau umbra lor nemișcată și firavă pe zidurile înalte și netede. Acolo, sub cerul aspru și înghețat cu o reverberație de zăpadă, au mers multă vreme, înfundîndu-se în indefinitul, nesfîrșitul, necunoscutul unei străzi care urmează mereu același zid, aceiași copaci, aceleași felinare și duce mereu la aceeași beznă. Aerul umed și încărcat pe care-l respirau mirosea a zahăr, a seu și a hoit. Din cînd în cînd, pe dinaintea ochilor le treceau ca o scînteiere : era lumina aruncată de felinarul unei căruțe mari asupra animalelor cu burta spintecată și a hălcilor de carne sîngerîndă zvîrlite pe crupa unui cal alb : în întuneric, lumina căzu-tă pe aceste cărnuri curgea asemenea unui incendiu de purpură, unei văpăi de sînge.

— Ei, ai terminat de chibzuit ? zise Jupillon. Știi că nu-i prea veselă, această mică Avenue Trudaine a ta ?

— Să mergem, răspunse Germinie.

Și porni din nou, fără să vorbească, cu mersul ei sacadat, violent, agitat de tot zbuciumul din sufletul ei.

Gîndurile îi treceau în gesturi. Zăpăceala i se reflecta în pași, nebunia în mișcarea mîinilor. Uneori, umbra ce se așternea în spatele ei era cea a unei femei de la Salpêtrière¹. Doi sau trei trecători s-au oprit o clipă, au privit-o, apoi, cum erau din Paris, au pornit mai departe.

Deodată ea se opri și, făcînd un gest care trăda o hotărîre disperată, spuse :

— Eh ! Dumnezeule, un ghimpe mai mult sau mai puțin, tot aia e... Haidem !

Și-l luă pe Jupillon de braț.

— Oh, știu, i-a spus Jupillon cînd era aproape de lăptărie, că mama n-a fost dreaptă cu tine. Vezi tu, femeia asta a fost prea cinstită toată viața ei... Ea nu știe, nu înțelege... Și pe urmă, uite, am să-ți spun eu care-i adevăru-adevărat ; mă-iubește atît de mult, că e geloasă pe toate femeile care mă iubesc... Hai, intră, haide !

Și o împinse în brațele doamnei Jupillon, care o îmbrățișă, îi îndrugă cîteva cuvinte de părere de rău și se grăbi să-i tragă un plîns ca să iasă din încurcătură și să dea scenei un caracter și mai înduioșător.

Cît ținu seara, Germinie nu-și luă ochii de la Jupillon, sperîindu-l aproape cu privirea ei fixă.

— Haide, îi spuse pe cînd o conducea înapoi, nu mai fii așa mohorîtă... Pe lumea asta îți trebuie o filozofie... Ei, bine ! Iată-mă soldat... asta-i tot ! E drept că nu se-ntoarce omu' întotdeauna, dar, în sfîrșit... Uite ! Vreau să ne distrăm, în astea două săptămîni cît mi-au mai rămas... pentru că măcar cu atît să mă aleg și eu, iar dacă nu mă întorc... Ei bine ! cel puțin să-ți fi lăsat o amintire frumoasă...

Germinie nu răspunse nimic.

¹ Azil din Paris pentru femeile bătrîne și, totodată, ospiciu de nebuni (n. t.).

Timp de opt zile, Germinie n-a mai pus piciorul în prăvălie.

Alde Jupillon, văzînd că nu se mai întoarce, au început să dispere. În sfîrșit, într-o seară, pe la zece și jumătate, Germinie împinse ușa, intră fără să spună bună ziua sau bună seara, se îndreaptă spre măsuța la care stăteau mama și fiul, pe jumătate adormiți, și, ținînd mîna strînsă ca o ghiară, puse pe masă o bucată de pînză veche ce suna.

— Poftim ! zise.

Și, dînd drumul colțurilor bucății de pînză, pe masă se răspîndi ce era înăuntrul ei : bancnote soioase, lipite unele de altele, prinse cu ace, ludovici de aur cocliți de vechime, monede de cinci franci înnegrite, monede de doi franci, monede de cincizeci de centime, bani de om sărac, bani munciți, bani de pușculiță, bani murdăriți de mîini murdare, zăcuți în portmonee de piele, tociți în teighele pline de bănuți — bani mirosînd a sudoare. O clipă, se uită la tot ce era înșirat pe masă de parcă nu-i venea să-și creadă ochilor ; apoi, cu un glas trist și blind, glasul sacrificiului ei, spuse doar atît către doamna Jupillon :

— S-a făcut... Sînt cele două mii trei sute de franci... ca să se răscumpere...

— Ah ! buna mea Germinie ! zise femeia cea grasă, sufocîndu-se de emoție ; și se aruncă la gîtul lui Germinie, care se lăsă îmbrățișată. Oh ! cred c-o să iei ceva cu noi, o ceașcă de cafea...

— Nu, mulțumesc, spuse Germinie, sînt frîntă... Doamne ! Am alergat, hehei, ca să-i găsesc... Mă duc să mă culc... Altă dată...

Și ieși.

Avusese „de alergat“, cum spunea ea, pentru a aduna o asemenea sumă, pentru a realiza acest lucru imposibil :

să găsească două mii trei sute de franci, două mii trei sute, din care nici măcar cinci franci nu erau ai ei ! I-a cerut, i-a cersit, i-a smuls monedă cu monedă, aproape ban cu ban. I-a strîns, i-a ciupit de ici de colo, de la unii, de la alții, prin împrumuturi de două sute de franci, de o sută de franci, de cincizeci de franci, de douăzeci de franci, de cît a vrut fiecare. A luat cu împrumut de la portar, de la băcan, de la fructăreasă, de la negustoreasa de păsări, de la spălătoreasă ; a împrumutat de la furnizorii din cartier, de la furnizorii din cartierele unde locuise mai înainte cu domnișoara. În suma asta intraseră tot felul de bani, pînă și mărunțișul amărit al sacagiului care-i aducea apă. S-a milogit pretutindeni, i-a stors de bani pe toți, umilindu-se, s-a rugat, a implorat, a născocit niște povești, roasă de rușinea de a minți și de a vedea că nu este crezută. Umilința de a mărturisi că nu are bani plasați, așa cum se credea și cum, din mîndrie, lăsase să se creadă, compătımirea unor oameni pe care îi disprețuia, refuzurile, pomanageala, trecuse prin toate, înghițise ceea ce n-ar fi înghițit ca să-și procure o bucată de pîine, și nu o singură dată sau din partea unei singure persoane, ci din partea a treizeci, a patruzeci, a tuturor celor care îi dăduseră sau de la care ea sperase că va obține ceva.

În sfîrșit, reușise să strîngă banii ăștia ; dar erau stăpînii ei și intrase la acești stăpîni pentru totdeauna. Era legată de obligațiile pe care le avea față de anumiți oameni, de serviciul pe care i-l făcuseră furnizorii ei, știind foarte bine ce fac. Era legată de datoria ei, de suma pe care trebuia s-o plătească în fiecare an. Știa acest lucru ; știa că toată leafa ei se va duce pe asta, că, din pricina aranjamentelor cămătărești lăsate la cheremul creditorilor, a recunoștinței cerute de ei, cei trei sute de franci ai domnișoarei nu vor ajunge decît ca să plătească dobînzile la cei două mii trei sute de franci împrumutați. Știa că va avea datorii, că va avea întotdeauna datorii, că este sortită pe veci privațiunilor, sărăciei, reducerii la

maximum a cheltuielilor pentru întreținere, pentru îmbrăcămintea ei. În privința familiei Jupillon nu-și făcea mai multe iluzii decît în privința viitorului ei. Avea presentimentul că banii dați lor erau pierduți. Nici măcar nu conta pe faptul că acest sacrificiu l-ar fi putut impresiona pe tînăr. Acționase astfel dintr-un prim impuls. Dacă i s-ar fi spus că trebuie să moară pentru ca el să nu plece, ar fi fost moartă. Ideea de a-l vedea militar, ideea cîmpului de luptă, cu tunuri, răniți, în fața căreia femeia închide ochii de groază, o hotărîse să facă mai mult decît să moară : să-și vîndă viața pentru acest om, să-și semneze, pentru el, condamnarea la mizerie veșnică !

XXXII

E un efect obișnuit al dereglărilor nervoase ale organismului să influențeze asupra bucuriilor și durerilor omenеști, răsturnîndu-le proporția și echilibrul, împingîndu-le la limita excesului lor. Se pare că, sub influența acestei boli a impresionabilității, senzațiile intensificate, rafinate, spiritualizate, depășesc limitele firești, trec dincolo de ele și dau un caracter infinit plăcerii și suferinței. Acum rarele bucurii pe care le mai avea Germinie erau niște bucurii bune, bucurii care o îmbătau și care aveau caracteristicile fizice ale beției. „— Dar, fata mea, îi spunea domnișoara, care nu se putea abține să nu i-o spună, s-ar zice că ești pilită. — Dacă se distrează și omul o dată, răspundea Germinie, dumnevoastră, domnișoară, i-o scoateți pe nas.“ Și cînd era din nou cuprinsă de amărăciune și de neliniști, disperarea îi era și mai intensă, și mai furioasă, și mai delirantă decît veselie.

A sosit și momentul cînd cumplitul adevăr, întrezărit, apoi învăluit în ultimile iluzii, sfîrși prin a-i apare lui Germinie. Vedea că nu a reușit să-l lege de ea pe Jupil-

Ion prin devotamentul dragostei, dăruindu-î tot ce a avut, prin toate acele sacrificii bănești care au condamnat-o să trăiască toată viața în strîmtoare și cu spaima trezită de o datorie imposibil de achitat. Simțea că el îi acordă în silă dragostea lui, o dragoste în care intra caritatea umilitoare. Cînd l-a anunțat că a rămas pentru a doua oară însărcinată, bărbatul acesta, pe care urma să-l facă din nou tată, i-a spus : „— Ei ! Nostime mai sînt femeile de soiul tău ! acum se umflă și-acum se golesc la loc !...“ Îi încolțeau ideile, bănuielile pe care le are adevărata dragoste atunci cînd este înșelată, presentimentele care le spun femeilor că iubitul nu mai este doar al lor și că mai există o alta, pentru că trebuie să mai existe o alta.

Nu se mai tînguia, nu mai plîngea, nu se mai revolta. Renunțase la lupta cu acest om înarmat cu o platoșă de răceală, care știa atît de bine, cu ironiile lui șfichiuitoare de lichea, să bajocorească patima ei, nesăbuița, accesele ei nebune de tandrețe. Și aștepta, într-o neliniște resemnată, ce ? Nu știa nici ea : poate ca el să n-o mai vrea !

Mîhnită și tăcută, îl spiona pe Jupillon ; îl pîndea, îl supraveghea ; încerca să-l facă să vorbească, aruncînd cîte o vorbă cînd îl vedea distrat. Se învîrtea în jurul lui, dar nu remarcă, nu sesiza, nu surprindea nimic, și totuși rămînea la convingerea că se întîmplă ceva și că lucrul de care se teme este real : simțea în aer prezența unei femei.

Într-o dimineată, cînd coborîse mai devreme decît îi era obiceiul, îl zări cu cîțiva pași înaintea ei pe trotuar. Era îmbrăcat și, în timp ce mergea, se privea. Din cînd în cînd, ridica puțin manșeta pantalonului ca să vadă dacă ghetele îi sînt bine lustruite. Germinie porni în urma lui. Jupillon mergea drept înainte, fără să întoarcă deloc capul. Ea ajunsese în spatele lui în piața Bréda¹. În

¹ Bréda, cartier din Paris, multă vreme sediu al aventurilor galante (n. t.).

piață, lângă stația de trăsură, se afla o femeie care se plimba. Germinie n-o vedea decât din spate. Jupillon se îndreptă spre ea, și femeia se întoarse : era verișoara lui. Au pornit unul lângă altul, străbătând piața în sus și în jos ; apoi, prin Rue Bréda, au luat-o spre Rue de Navarin. Acolo, tinăra fată îl luă pe Jupillon de braț, la început fără să se sprijine de el, apoi, încetul cu încetul, pe măsură ce mergeau, ea se aplecă, cu mișcarea unei ramuri ce se îndoaie, și se lipi de el. Mergeau încet, atât de încet încât Germinie era uneori nevoită să se oprească spre a nu fi prea aproape de ei. Au luat-o în sus pe Rue des Martyrs, au traversat Rue de la Tour d'Auvergne, au coborât Rue Montholon. Jupillon vorbea, verișoara lui nu spunea nimic, îl asculta pe Jupillon și, distrată, ca o femeie care respiră parfumul unui buchet, mergea aruncând din timp în timp câte o privire vagă pe de lături, o ocheadă de copil căruia îi e frică.

Cînd au ajuns pe Rue Lamartine în fața aceluiași Passage des Deux-Soeurs, s-au întors brusc. Germinie abia a avut timp să se repeadă spre o poartă din alee. Au trecut pe lângă ea fără s-o vadă. Micuța era serioasă și abia-și țira picioarele. Jupillon îi vorbea cu gura lipită de gîtul ei. La un moment dat s-au oprit : Jupillon făcea gesturi largi ; fata stătea cu ochii ațintiți în caldarîm. Germinie a crezut că se despart ; dar au pornit din nou împreună și au făcut patru sau cinci tururi, întorcîndu-se și trecînd din nou prin fața pasajului. În cele din urmă, au intrat în pasaj. Germinie ieși din ascunzătoare și se luă în goană după ei. De la gardul pasajului, văzu un petec de rochie dispărînd pe ușa unui mic hotel cu camere mobilate, alături de prăvălia unui negustor de lichioruri. Dădu fuga spre ușa aceea, privi pe scară, nu mai văzu nimic... Atunci tot sîngele îi veni în cap împreună cu o idee, o singură idee, pe care gura ei o repeta în mod idiot : Vitriol !... Vitriol !... Vitriol ! Și gîndul ei preschimbîndu-se imediat în însăși fapta gîndită, iar delirul făcînd-o să-și în-

chipuie crima, se văzu urcînd scara cu sticla ascunsă bine sub șal ; bătea la ușă foarte tare și fără întrerupere... Pînă la urmă venea cineva ; el întredeschidea ușa... Ea nu-i spunea nici numele, nici nimic... Trecea fără să se ocupe de el... Era în stare să-l ucidă ! și se îndrepta spre pat, *la ea* ! O ținea de braț și îi spunea : Da, eu sînt... na-ți pentru toată viața ! Și pe chipul ei, pe gîtul ei, pe pielea ei, pe tot ce era tînăr și mîndru, frumos pentru a fi iubit, Germinie vedea vitriolul cum marchează, arde, sapă, mistuie, săvîrșește ceva îngrozitor care o umple de bucurie ! Sticla era goală, și ea rîdea !... Și în visul ei cumplit, în timp ce și trupul ei visa, picioarele se porniră. Pasul mergea înaintea ei, coborî pasajul, o luă pe stradă, o duse la un băcan. Trecuseră zece minute de cînd stătea acolo, țintuită în fața tejghelei, cu ochi care nu vedeau, ochii goi și pierduți ai unuia care urmează să ucidă.

— Spuneți, ce doriți ? îi zise nevasta băcanului pierzîndu-și răbdarea, aproape speriată de această femeie care nu se clintea.

— Ce doresc ?... spuse Germinie. Era atît de plină și atît de absorbită de ceea ce voia, încît crezuse că a cerut vitriol. Ce doresc ?... Își trecu mîna peste frunte. Ah !, vezi, nu mai știu...

Și ieși, poticnindu-se, din prăvălie.

XXXIII

În această viață chinuită, în care murea și învia de o mie de ori, Germinie, căutînd să-și alunge gîndurile înfiorătoare, se reîntoarce la paharul pe care-l luase într-o dimineată din mîinile lui Adèle și care-i adusese uitarea pentru o zi întreagă. De atunci a început să bea. A băut la acele mici chefulțe matinale făcute de slujnicele unor femei întreținute. A băut cu una, a băut cu alta.. A băut cu bărbații care veneau să mănînce la lăptăreasă ;

a băut cu Adèle, care bea ca un bărbat și care simțea o bucurie răutăcioasă văzînd cum decade, la fel de jos ca și ea, această slujnică a unei femei cinstite.

La început, ca să bea, a avut nevoie de un oarecare antrenament, de societate, de clinchetul paharelor ciocnite, de starea de excitare pe care ți-o dă vorba, de stimulenta sfidării ; apoi, curînd, s-a obișnuit să bea singură. A început să bea, ducîndu-și sus, sub șorț, paharul pe jumătate plin și ascunzîndu-l într-un ungher al bucătăriei ; bea singură și cu disperare acele amestecuri de vin alb și rachiu pe care le dădea pe gît unul după altul pînă cînd obținea lucrul de care era însetată : somnul. Căci ceea ce voia ea nu era să simtă capul înfierbîntat, tulburarea fericită, nebunia sprintară, visarea cu ochii deschiși, delirantă, a beției ; ceea ce-i trebuia, ceea ce voia, era fericirea întunecată a somnului, a unui somn în care uiți de toate, un somn fără vise, de plumb care s-o lovească la fel ca măciuca ce ucide boul ; și îl găsea în aceste licori amestecate care o trăsneau și îi culcau fața pe mușamaua mesei din bucătărie.

Să se afunde în somnul ăsta zdrobitor, să se rostogolească, ziua, în această noapte, devenise pentru ea ca un fel de detașare, de eliberare de o existență pe care nu mai avea curajul nici s-o continue, nici s-o curme. O imensă nevoie de neant, aceasta era tot ceea ce simțea atunci cînd se trezea. Orele din viața ei trăite cu sîngere rece, cînd se vedea pe sine însăși, cînd privea în conștiința ei, cînd își dădea seama de rușinea ei, i se păreau atît de înfiorătoare ! Ar fi preferat să moară. În afară de somn nu mai exista nimic pe lume s-o facă să uite totul, nimic în afară de somnul congestionat al Beției care te leagă cu brațele Morții.

Acolo, în paharul pe care se silea să-l bea, și pe care-l golea cu frenezie, suferințele, durerile, tot prezentul ei îngrozitor aveau să se înece, să dispară. Într-o jumătate de oră mintea ei nu va mai gîndi, viața ei nu va mai exista, nimic din ființa ei nu va mai fi pentru ea, și

nici măcar timpul nu va mai fi lângă ea. „Îmi beau necazurile“, i-a răspuns unei femei care-i spusese că-și distruge sănătatea cu băutura. Și cum, în reacția care urma bețiilor, o încerca un sentiment și mai dureros față de ea însăși, o dezolare și o silă mai mari, provocate de greșelile și nenorocirile ei, căuta alcooluri și mai tari, o drojdie mai puternică, bea pînă și absint curat pentru a cădea într-o stare de letargie mai profundă și a da mai mult uitării toate lucrurile.

Ajunsesese astfel ca aproape o jumătate de zi să trăiască în această stare de totală prăbușire din care nu ieșea decît pe jumătate trează, cu o minte încetșată, percepții slăbite, miini care făceau lucrurile din obișnuință, gesturi de somnambulă, un trup și un suflet în care gîndirea, voința, amintirea păreau că mai păstrează somnolența și golul orelor confuze de dimineață.

XXXIV

La o jumătate de oră după îngrozitoarea întîlnire, cînd gîndul ei fusese atît de aproape de crimă de parcă ar fi și săvîrșit-o cu mîinile ei, cînd a vrut, cînd a crezut că a desfigurat-o cu vitriol pe rivala ei, Germinie s-a înapoiat pe Rue de Laval, urcînd la ea cu o sticlă de rachiu luată de la băcan.

De două săptămîni era stăpînă pe apartamet, liber pentru bețiile și stările ei de abrutizare. Domnișoara de Varandeuil, care de obicei nu se clintea din casă, se dusesse, în mod cu totul excepțional, să stea șase săptămîni la una din vechile ei prietene din provincie ; și nu voise s-o ia pe Germinie cu ea de teamă să nu le dea celorlalte slujnice un exemplu rău și să nu trezească invidia față de o slujnică obișnuită cu un serviciu ușor și altfel tratată decît ele.

De cum intră în camera domnișoarei, Germinie își aruncă pe jos șalul și pălăria și se puse pe băut, cu gîtul sticlei de rachiu între dinți, cu înghițituri precipitate, pînă cînd tot ce era în cameră începu să se învîrtească în juru-i și capul i se goli de toate întîmplările acelei zile. Atunci, clătîindu-se, simțind că e gata să cadă, vru să se întindă în patul stăpînei ca să doarmă; beția o aruncă alături, pe noptieră. De acolo, se rostogoli jos, de unde nu se mai mișcă : începu să sforăie. Dar lovitura fusese atît de puternică, încît peste noapte avortă și avu una din acele hemoragii în care viața însăși pare că se scurge din trup. Vru să se ridice, să iasă pe palier să strige după cineva, dar nu putu să se țină pe picioare. Simțea cum alunecă în moarte, cum pătrunde în ea, coborînd cu o încetineală lină. În cele din urmă, cu un ultim efort, reuși să se smulgă și să se tîrască pînă la ușa de la scară ; dar acolo îi fu cu neputință să se ridice pînă la clanță, cu neputință să strige. Și ar fi murit dacă dimineata, Adèle, trecînd pe acolo și auzind un geamăt care o îngrijoră, nu s-ar fi dus să caute un lăcătuș ca să deschidă ușa și o moașă ca s-o salveze pe muribundă.

După o lună, cînd s-a întors, domnișoara a găsit-o pe Germinie pe picioare, dar atît de slăbită, încît era nevoită să se așeze în fiecare clipă și atît de palidă, încît ai fi zis că nu mai are picătură de sînge în tot trupul. I s-a spus c-a avut o hemoragie din care abia a scăpat cu viață : domnișoara n-a bănuît nimic.

XXXV

Germinie o primi pe domnișoara la întoarcere cu mîngieri înduioșătoare, scăldate în lacrimi. Tandrețea ei se-măna cu aceea a unui copil bolnav ; avea blîndețea lui

domoală, aerul rugător, tristețea suferinței temătoare și speriate. Mîinile-i palide, cu vine albastre, încercau mereu să o atingă pe stăpîna ei. Se apropia de ea cu un fel de umilintă tremurătoare și pătimașă. De cele mai multe ori, șezînd în fața ei pe un scăunel și privind-o de jos cu ochi de cîine credincios, se ridica din cînd în cînd și se ducea să-i sărute, într-un loc sau într-altul, rochia, se reazeza, apoi, după o clipă, începea din nou.

În aceste mîngîieri, în aceste sărutări ale lui Germinie era o sfișiere și o implorare. Moartea pe care o simțise venind spre ea ca pe o ființă vie, de parcă o auzea cum pășeste, acele ore de sfîrșeală cînd, în pat, singură cu ea însăși, își revăzuse viața și se reîntorsese cu gîndul departe în trecut, reamintindu-și din nou și rușinîndu-se de tot ce-i ascunsese domnișoarei de Varandeuil, teama de judecata lui Dumnezeu ce venea din străfundurile vechilor ei idei religioase, toate muștrările, toate fricile care se apleacă la urechea unui om în agonie îi vîrșiseră în conștiință o spaimă cumplită; și remușcarea, remușcarea pe care nu a putut-o înăbuși în ea, era acum mai vie ca oricînd și striga în făptura ei slăbită, zdruncinată, care nu-și revenise încă bine la viață, care cu greu se obișnuia cu gîndul că trăiește.

Germinie nu era una dintre acele firi fericite care, după ce fac răul, lasă amintirea lui să rămînă în urmă, fără ca gîndurile lor să se mai întoarcă vreodată înapoi pline de regret. N-avea, ca Adèle, una din acele structuri fizice grosolane care nu se lasă pătrunse de nimic decît de impresii animalice. N-avea una din acele conștiințe care scapă de suferință prin abrutizare și prin acea stupiditate densă în care vegetează o femeie vinovată din naivitate. La ea, o sensibilitate bolnăvicioasă, un fel de eretism cerebral, o dispoziție de a-și frămînta mereu creierul, de a se zbuciuma în amărăciune, în neliniște, în nemulțumirea de sine, un simț moral care se trezea parcă în ea după fiecare decădere, toate darurile de delicatețe,

de selecție și de nenorocire se îmbinau ca s-o tortureze și s-o readucă, în fiecare zi, și mai mult, și mai crud, în starea ei de disperare, frământări care n-ar fi produs niciodată o durere atât de prelungită multora dintre semenele ei.

Germinie se lăsa în voia pasiunii care o țira după ea ; dar, de îndată ce îi ceda, se disprețuia. Nici în plăcere nu putea să uite complet de sine și să se piardă. Întotdeauna când se distra îi apărea imaginea domnișoarei, cu chipul ei auster și matern. Germinie nu simțea, pe măsură ce se lăsa tot mai mult pradă slăbiciunilor și renunța la cinstea ei, că-i pierde rușinea. Degradarea în care se prăbușea nu o întărea împotriva dezgustului și a ororii de ea însăși. Obişnuința nu o făcea nesimțitoare. Conștiința ei murdărită respingea murdăriile, se zbătea în rușine, era sfîșiată de căință și nu-i îngăduia nici măcar o clipă bucuria deplină a viciului, amețeala deplină a căderii.

Și când domnișoara, uitînd că-i slujnică, se apleca asupra ei cu o bruscă familiaritate în glas și cu un gest ce o apropia nespus de mult de inima ei, Germinie, rușinată, cuprinsă deodată de o timiditate ce-i aducea singele în obraji, rămînea mută și parcă prostită din pricina cumplitei dureri de a-și da seama cît e de nedemnă de a fi astfel tratată. Fugea, se smulgea sub un pretext oarecare acestei afecțiuni atât de odios înșelate, care, mișcînd-o, îi trezea toate remușcările, făcîndu-le să se involbureze.

XXXVI

Miracolul acestei vieți desfrîdate și sfîrtecate, a acestei vieți rușinoase și sfărîmate, era că nu a ieșit niciodată la suprafață. Germinie nu lăsa să izbucnească nimic în

afară, nu lăsa să-i iasă nimic din gură, nu lăsa să se vadă nimic pe chipul ei, nimic să se trădeze din înfățișarea ei, și fondul blestemat al existenței ei a rămas întotdeauna ascuns stăpînei.

I se întîmpla uneori domnișoarei de Varandeuil să aibă sentimentul nedeslușit că, față de ea, slujnica are un secret, ceva ce îi ascunde, o pată întunecoasă din viața ei. A avut momente de îndoială, de neîncredere, o neliniște instinctivă, începuturi de percepere confuză, senzația unei urme care se înfundă și se pierde în întuneric. Uneori a crezut că se ciocnește de ceva zăvorît și rece, de un mister, de o umbră, la această fată. Alteori i s-a părut că ochii slujnicei nu spun ceea ce spune gura ei. Fără să vrea i se întipărise în minte o frază pe care Germinie o repeta adeseori : „Păcatul tănuît e un păcat pe jumătate iertat“. Dar cel mai mult îi dădea de gîndit faptul că, în ciuda lefii mărite, precum și în ciuda micilor daruri zilnice pe care i le făcea, Germinie nu-și mai cumpăra nimic de îmbrăcăminte, nu mai avea rochii, nu mai avea rufărie. Unde i se duceau banii ? Aproape că îi mărturisise că își rețrăsese cei o mie opt sute de franci de la Casa de economii. Domnișoara tot rumega aceste gînduri, apoi și-a spus că în asta consta tot misterul slujnicei sale — banii, încurcături bănești, fără îndoială angajamente pe care și le luase odinioară pentru familia ei, și poate noi colete trimise „canaliei ăleia de cumnat“. Avea o inimă atît de bună și atît de puțină rînduială ! Nu prea avea habar ce înseamnă o monedă de cinci franci ! Asta trebuie să fie : domnișoara era sigură ; și, cum cunoștea firea încăpățînată a slujnicei și nu spera s-o poată schimba, nu-i spunea nimic. Cînd această explicație nu o satisfăcea pe deplin, domnișoara puneă tot ceea ce rămăsese necunoscut și misterios la slujnica ei pe seama unei firi de femeie cam ascunsă, păstrînd oeva din caracterul și din neîncrederea țărancii, care-și păzește cu strășnicie micile ei probleme și căreia îi place să îngroape un colțisor din viața ei în străfundurile inimii,

aşa cum, la ţară, oamenii viră bani într-un cionap de lână. Sau se convingea pe sine că boala, starea de neîntreruptă suferinţă este cauza acestor toane şi acestor ascunzişuri. Şi mintea ei se oprea aici cu cercetările şi cu curiozitatea, din lene, precum şi, întrucîtva, din egoismul gîndurilor persoanelor în vîrstă, care, temîndu-se instinctiv să meargă pînă la capătul lucrurilor şi să pătrundă pînă în străfundurile sufletului oamenilor, nu vor să-şi facă prea multe griji şi nici să afle prea multe. Cine ştie? Poate că aceste ascunzişuri nu erau altceva decît vreo prostie care nu merita îngrijorarea sau interesul ei, vreo ciondăneală, vreo sfadă între femei. Şi, calmată, se culca pe urechea cealaltă, liniştită şi încetînd să mai caute.

Şi cum ar fi putut domnişoara să ghicească decăderea slujnicei şi grozăvia secretului ei? În clipele de cea mai sfîşietoare amărăciune, în clipele de cea mai teribilă beţie, nefericita avea tăria de necrezut de a se stăpîni şi de a nu lăsa nimic să răzbată în afară. Cu toată firea ei pasionată, debordantă, înclinată de la natură spre expansiune, nu scăpa niciodată o frază, un cuvînt care ar fi putut aduce o rază, un licăr de lumină. Dezgust, dispreţ, amărăciuni, sacrificii, moartea copilului, trădarea iubitului, agonia dragostei ei, totul rămase în ea, tăcut, înăbuşit, ca şi cum şi-ar fi apăsât inima cu amîndouă mîinile. Rarele momente de slăbiciune prin care trecea cînd părea că luptă cu durerile ce o sufocă, acele mîngîieri înfrigurate, furioase cu care o copleşea pe domnişoara de Varan-deuil, acele efuziuni subite, semănînd cu nişte crize ale nevoii de a lepăda ceva, se sfîrşeau întotdeauna fără cuvinte şi se înecau într-un potop de lacrimi.

Nici chiar boala, cu slăbiciunile şi enervările ei, nu a scos nimic de la ea. Nici boala n-a putut frînge această voinţă de a tăcea pînă la capăt. Crizele de nervi îi smulgeau strigăte, dar nimic altceva decît strigăte. Cînd era fată tînără, visa cu glas tare; îşi sili visele să nu mai vorbească, închise buzele somnului. Şi cum, după răs-

flarea ei, domnișoara ar fi putut să-și dea seama că a băut, mînca usturoi și hașmă, ascunzînd, sub duhoarea lor, mirosul bețiilor. Își dresă chiar bețiile și toropeala ce le însoțea să se trezească la auzul pașilor stăpînei și să rămînă treze în fața ei.

Astfel, ducea parcă două existențe. Erau în ea parcă două femei și, printr-un efort de energie, de abilitate, de diplomatie feminină, cu un sînge rece întotdeauna prezent, chiar cînd era amețită de băutură, izbutea să separe aceste două existențe, să le trăiască pe amîndouă fără să le amestece, să nu îngăduie să se confunde cele două femei care erau în ea, să rămînă în fața domnișoarei de Varandeuil fata cinstită și potolită care fusese, să iasă din orgie fără să-i poarte gustul, să arate, cînd tocmai se despărțise de amantul ei, un fel de pudoare de fată bătrînă dezgustată de viața scandaloasă a celorlalte slujnice. Nici vorbele, nici ținuta nu lăsau să se bănuiască viața ei clandestină ; nimic în ea nu trăda modul în care-și petrecea nopțile. Cînd punea piciorul pe preșul din fața apartamentului domnișoarei de Varandeuil, cînd se apropia de ea, cînd se afla în fața ei, felul în care vorbea, chiar și felul în care-i stăteau cutele rochiei îndepărtau pînă și gîndul că această femeie s-ar putea apropia de un bărbat. Vorbea deschis despre orice, ca și cum n-ar fi avut de ce să roșească. Era aspră cu greșelile și rușinea semenilor ca o persoană fără pată. Glumea cu stăpîna sa pe seama dragostei, cu voioșie, fără stînjeală, cu detașare : s-ar fi zis că vorbește despre o veche cunoștință pe care n-o mai văzuse de mult. Și în jurul celor treizeci și cinci de ani ai ei, pentru toți cei care nu o vedeau decît așa cum o vedea domnișoara de Varandeuil, și numai în casa ei, era o anumită atmosferă de căstitate deosebită, parfumul unei cinste severe și mai presus de orice bănuială, specifică slujnicelor bătrîne și femeilor urite.

Totuși, la Germinie întreagă această minciună a aparențelor nu era ipocrizie. Nu provenea dintr-o duplicitate perversă, dintr-un calcul interesat : afecțiunea pentru domnișoara o făcea să fie așa cum era în casa acesteia. Voia cu orice preț s-o scape de amărăciunea de a vedea și de a pătrunde în adâncurile ființei ei. O înșela numai pentru a-i păstra afecțiunea, dintr-un fel de respect ; și, în oribila comedie pe care o juca, se strecura un sentiment pios, aproape religios, asemenea celui al unei fiice care o minte de la obraz pe mama ei ca să nu-i zdrobească inima.

XXXVII

Să mintă ! Era singurul lucru pe care-l mai putea face. Se afla în fața imposibilității de a mai da înapoi din starea în care era. Nici nu-i mai încolțea în minte ideea unui efort, pentru a ieși din ea, atât de inutilă i se părea tentativa, atât se considera de lasă, stricată și învinsă, atât se simțea încă de atașată de acest om prin tot felul de lanțuri josnice și de legături degradante, pînă și prin disprețul pe care el nu i-l mai ascundea.

Uneori, cînd reflecta la ea însăși, se înspăimînta. Îi veneau în minte idei și temeri de fată crescută la țară. Și superstițiile din tinerețe îi șopteau că acest om îi făcuse farmece, că poate îi dăduse să mănînce *ostie descîntată*. Altfel, ar fi fost ea așa cum era ? Ar fi avut ea, numai cît îl vedea, acea emoție în toată ființa, acea senzație asemănătoare cu a unui animal cînd se apropie de stăpînul lui ? Și-ar fi simțit tot trupul, gura, brațele, dragostea și gesturile de mîngîiere îndreptîndu-se, fără să vrea, spre el ? I-ar fi aparținut așa cum îi aparținea, în întregime ? Îndelung și cu amărăciune, își evoca tot ceea ce ar fi trebuit s-o lecuiască, s-o salveze, disprețul

acestui om, injuriile lui, plăcerile corupte pe care i le ceruse, și era nevoită să mărturisească față de ea însăși că nici un sacrificiu nu i se păruse prea scump pentru acest om și că se supusese pentru el pînă și la situațiile cele mai dezgustătoare. Căuta să-și închipuie un grad de înjosire la care dragostea ei ar fi refuzat să coboare, și nu-l găsea. Putea să facă din ea orice voia, s-o insulte, s-o bată, ar fi rămas a lui sub călcîiul cizmelor ce ar fi strivit-o ! Nu-și închipuia că ar putea să nu-i mai aparțină. Nu se putea închipui fără el. Iubirea pe care i-o inspira acest om îi era necesară, lîngă el îi era cald, trăia prin el, respira prin el. I se părea că în juru-i nici una din femeile de condiția ei nu trăia ceva asemănător. Nici una din tovarășele pe care le cunoștea nu încerca într-o legătură asprimea, amărăciunea, chinul, fericirea de a suferi pe care o găsea ea în această legătură. Nici una nu încerca toate aceste simțăminte care o ucideau și la care nu putea renunța.

Ea singură își dădea seama că are o fire cu totul neobișnuită, un temperament ca al acelor animale ce se atașează de cei care le chinuie. Erau zile în care nu se mai recunoștea și se întreba dacă mai este aceeași femeie. Cînd își amintea toate înjosirile la care o supusese Jupillon, nu-i venea să creadă că ea este aceea care le îndurase. Ea, care se știa violentă, clocotitoare, plină de pasiuni mistuitoare, de revolte și de izbucniri, trecuse prin aceste stări de supunere și docilitate ! Își reprimase mințile, își respinsese ideile singeroase care-i veniseră de atîtea ori în minte ! Fusese întotdeauna ascultătoare, răbdătoare, cu capul plecat ! Își constrînsese caracterul, instinctele, orgoliul, vanitatea și, mai mult decît toate astea, gelozia, furiile din inima ei, ca să se tîrască la picioarele acestui om ! Pentru a-l păstra ajunsese să accepte să-l împartă, să-i îngăduie să aibă amante, să-l primească din brațele altora, să-i caute pe obraz locurile unde nu-l sărutase verișoara lui ! Și-acum, la capătul atîtor jertfe

de care el se săturase, îl reținea cu un sacrificiu și mai dezgustător, îl atrăgea cu daruri, își golea punga pentru a-l determina să vină la întâlniri, îi cumpăra amabilitatea satisfăcându-i fanteziile și capriciile, îl plătea pe acest om care-și neguțătorea sărutările și cerea bacșișuri pentru dragoste! Și ea trăia ducându-și, de la o zi la alta, spaima de ceea ce ar mai putea ticălosul să-i ceară a doua zi.

XXXVIII

„Are nevoie de douăzeci de franci...” mașinal, Germinie își repetă asta de mai multe ori, dar gândul nu trecea dincolo de cuvintele pe care le rostea. Mersul și urcatul celor cinci etaje o obosiseră. Se prăbuși pe scăunelul soios din bucătărie, își lăsă capul în piept și își puse brațul pe masă. Capul îi zumzăia. Ideile îi fugeau, apoi îi reveneau parcă grămadă, se învălmășeau în mintea ei, și din toate nu-i mai rămânea decît una, din ce în ce mai sfredelitoare, din ce în ce mai fixă: „Are nevoie de douăzeci de franci! douăzeci de franci!... douăzeci de franci!...” Și privi în juru-i ca și cum ar fi putut să-i găsească acolo, în sobă, în coșul de gunoi, sub cuptor. Apoi se gîndi la oamenii care-i datorau bani, la o slujnică nemțoaică ce-i făgăduise să-i dea înapoi, cu mai bine de un an în urmă. Se ridică și-și legă boneta. Nu-și mai spunea: „Are nevoie de douăzeci de franci”, ci: „Îi voi avea.”

Coborî la Adèle:

— N-ai douăzeci de franci ca să achit o notă de plată care a venit acum?... domnișoara e plecată.

— N-ai noroc, spuse Adèle; i-am dat doamnei aseară ultimii mei douăzeci de franci ca să iasă să supeze. Scor-

pia asta nu s-a întors încă... Vrei un franc și jumătate ?
Germinie alergă la băcan. Era duminică, ora trei : băcanul închisese.

La fructăreasă era lume ; ceru verdețuri de cincisprezece centime.

— N-am bani, îi spuse. Spera că fructăreasa o să-i răspundă : Vrei să-ți dau eu ? Dar fructăreasa îi zise :

— Ia te uită la ea ? parcă nouă ne-ar fi frică să dăm pe datorie !

Mai erau și alte slujnice de față : ieși fără să mai spună o vorbă.

— N-a venit nimic pentru noi ? îl întrebă pe portar. Ah ! mi-am adus aminte, dragul meu Pipelet, poate ai cumva douăzeci de franci, ca să nu mai urc.

— Și patruzeci, dacă vrei...

Răsuflă ușurată. Portarul se duse în fundul gheretei lui, la un dulap.

— Ei ! drace ! nevastă-mea a luat cheia... Dar ia te uită ce palidă ești !...

— Nu-i nimic...

Și fugi în curte spre ușa de la scara de serviciu.

În timp ce urca, se gîdea : „Sînt oameni care găsesc cîte o monedă de douăzeci de franci... Dar el are nevoie astăzi, așa mi-a spus... Domnișoara mi-a dat leafa, nu sînt nici cinci zile de atunci, nu pot să-i mai cer... Da' la urma urmelor, pentru ea, douăzeci de franci mai mult sau mai puțin, ce contează ?... Băcanul mi-ar fi împrumutat, cu siguranță... Am avut alt băcan pe Rue Taitbout... ăla duminica nu închidea decît seara...”

Ajunse la etajul ei, în fața ușii. Se aplecă peste rampa scării din față, se uită dacă nu urca cineva, intră, se duse drept în camera domnișoarei, deschise fereastra și respiră adînc, cu amîndouă coatele sprijinite pe pervaz. De pe coșurile din jur niște vrăbii veniră în zbor, crezînd că le va arunca piine. Închise fereastra și se uită pe partea de sus a comodei din cameră, mai întîi la o vîină de marmoră, apoi la o micuță casetă din lemn exotic, apoi la

cheie, o cheiță de oțel uitată în broască. Deodată, urechile începură să-i țiuie. Crezu că a sunat cineva și se duse să deschidă : nu era nimeni. Se întoarse cu sentimentul că era singură, se duse să ia o cîrpă din bucătărie și începu să frece lemnul de mahon al unui fotoliu, întorcîndu-se cu spatele la comodă ; dar continua să vadă caseta, o vedea deschisă, vedea colțul din dreapta unde domnișoara își punea monedele de aur, micile hîrtii din care făcea fișicuri de cîte o sută de franci ; cei douăzeci de franci ai ei erau acolo !... Închise ochii de parcă ar fi fost cuprinsă de amețală. Își simțea conștiința oscilînd, dar imediat ființa ei se revoltă împotriva ei însăși și i se părea că inima, indignată, i se urcă în gît. Într-o clipă cinstea păstrată toată viața se interpuse între mîna ei și această cheie. Trecutul ei de probitate, de dezinteresare, de devotament, douăzeci de ani de rezistență la sfaturile rele și la corupția acestui cartier descompus, douăzeci de ani de dispreț față de furt, douăzeci de ani în care în buzunarul ei nu intrase nici un bănuț aparținînd stăpînilor, douăzeci de ani de indiferență în fața cîștigului, douăzeci de ani în care ispita nu se apropiase de ea, îndelungata și fireasca ei cinste, încrederea domnișoarei, toate acestea îi reveniră dintr-o dată în minte. Anii tinereții o îmbrățișară și puseră stăpînire pe ea. Familia, amintirea părinților, memoria curată a numelui ei umil, morții din care se trăgea — din toate acestea se ridica un fel de murmur al unor umbre ce stau de pază în juru-i.. Pentru o clipă era salvată.

Apoi, pe nesimțite, ideile urite i se strecurară în cap una cîte una. Se strădui să găsească motive de supărare, pricini de nerecunoștință față de stăpîna ei. Își compară leafa cu leafa cu care, din vanitate, se lăudau celelalte slujnice din casă. Găsi că domnișoara era foarte fericită și că ar fi trebuit să-i dea mai mult de cînd o slujește. Și, la urma urmelor, își spuse ea deodată, de ce lasă cheia în casetă ? Și începu să-și spună că banii care se aflau acolo nu erau pentru trai, ci economii pe care domni-

șoara le făcea ca să cumpere o rochiță de catifea unei fine ; bani care zăceau... își mai spusese ea. Se grăbea să găsească motive de parcă ar fi vrut să se convingă că nu trebuie să-și pună la îndoială scuzele. Și-apoi, o singură dată... Dacă i-aș cere, mi i-ar împrumuta... Și i-aș da înapoi...

Întinse mîna și întoarse cheia... Se opri ; i se părea că tăcerea adîncă din juru-i o privea și o asculta. Ridică ochii : oglinda îi reflectă chipul. În fața acestui cap care era al ei, i se făcu frică : de spaimă și de rușine se trase înapoi ca din fața chipului propriei crîme : pe umerii ei stătea capul unei hoațe !

Fugi în coridor. Deodată făcu calea întoarsă ; se duse drept la casetă, răsuci cheia, vîrî mîna, răscoli sub meda-lioanele cu șuvițe de păr și bijuteriile păstrate ca amîn-tire, luă pe dibuite o monedă dintr-un fișic de cinci lu-dovici, închise cîseta și fugi în bucătărie... Ținea în mînă mica monedă și nu îndrăznea să se uite la ea.

XXXIX

De atunci decăderea, degradarea lui Germinie au început să apară în toată ființa ei, să o năucească, să o murdărească. Ideile îi intrară într-un fel de somnolență. Nu mai avea nici vioiciune, nici promptitudine în gîndire. Tot ceea ce citise, tot ceea ce învățase părea că i-a fugit din minte. Memoria ei, care reținea totul, deveni confuză și începu să uite. Spiritul slujnicei pariziene pieri, înocetul cu înocetul, din felul ei de a vorbi, din răspunsurile, din rîsul ei. Fizionomia ei, pînă nu de mult atît de vioaie, își pierduse orice expresie. Se părea că în toată ființa ei se reîntorsese țărâna neroadă care fusese cînd venise din sat și cînd, ca să cumpere turtă dulce, se ducea la ne-

gustorul de hîrtie. Nu mai avea aerul că înțelege. Domnișoara vedea că face o mină de tîmpită cînd îi spunea ceva. Era nevoită să-i explice, să-i repete de două sau trei ori ceea ce pînă atunci Germinie prindea din zbor. Cînd o vedea așa, înceată și adormită, se întreba dacă nu-i schimbase cineva slujnica. „— Ai devenit proastă ca noaptea“, îi spunea ea uneori, scoasă din răbdări. Își amintea de vremea cînd Germinié îi era de atîta folos cînd voia să-și amintească o dată, să pună o adresă pe o scrisoare, să-i spună ziua cînd au fost aduse lemnele sau s-a început un butoi de vin și alte lucruri de tot felul care scăpau minții ei bătrîne. Germinie nu-și mai amintea nimic. Seara, cînd făcea socotelile cu domnișoara, nu putea să-și mai amintească ce cumpărase dimineața ; spunea : „Stați puțin !...“ și făcea un gest vag, dar nu-și mai amintea nimic. Domnișoara, ca să-și cruțe ochii oboșiți, luase obiceiul s-o pună pe ea să-i citească ziarul : Germinie începuse să se bîlbîie în asemenea hal, să citească cu atîta lipsă de înțeles, încît domnișoara a fost silită să renunțe.

În timp ce inteligența îi slăbea, trupul ajungea și el mai delăsător și mai neglijat. Nu mai dădea atenție îmbrăcămînții, nici chiar curățeniei. În nepăsarea ei, nu se mai îngrijea ca orice femeie ; nu-i mai păsa cum arată hainele pe ea. Purta rochii pătate de grăsime și rupte la subțioară, șorturi zdrențuite, ciorapi găuriți în niște papuci scîlciți. Se murdărea cu mîncarea pe care o gătea, se umplea de fum de cărbune, de ceară, și lăsa toată această murdărie să se usuce pe ea ca pe o slujnică îngălată. Altădată avea cochetația și luxul femeilor sărace : slăbiciunea pentru rufărie. Nimeni din toată casa n-avea bonete mai proaspete. Gulerășele ei, uni și simple, aveau totdeauna acea albeață care luminează atît de frumos pielea și dă întregii persoane un aspect de curățenie. Acum purta niște bonete ponosite, mototolite, de parcă ar fi dormit cu ele. Nu-și mai puneă manșete, gulerul avea pe lingă git o dungă de jeg, și se simțea că pe dedesubt

este și mai murdară decît pe deasupra. Exala un miros de mizerie, stătută și rîncedă. Uneori mirosea atît de rău, încît domnișoara de Varandeuil nu se putea împiedica să nu-i spună : „— Du-te și te primenește, fata mea... miroși a sărăcie...”

Pe stradă nu mai arăta ca o femeie care ține de o casă curată. Nu mai semăna cu slujnica unei persoane cinstite. Își pierduse înfățișarea de servitoare care, îngrijindu-se și respectîndu-se chiar și în ținută, e oglinda casei unde slujește și orgoliul stăpînilor ei. Din zi în zi devenea acea creatură abjectă și șleampătă pe care rochia atîrnă anapoda — o *îngălată*.

Nu se neglija numai pe sine, neglija totul în jurul ei. Nu mai făcea ordine, nu mai curăța, nu mai spăla. Lăsa dezordinea și murdăria să pătrundă în apartament, să cotrească interiorul, acel interior mic, dar a cărui curățenie o făcea odinioară pe domnișoara să fie atît de mulțumită și atît de mîndră. Praful se îngrămădea, păianjenii își țeseau pînza în spatele ramelor, oglinzile se înnegreau, marmura căminelor și mahonul mobilelor își pierdeau luciul : din covoare, care nu mai erau scuturate, zburau molii, în locurile pe unde nu se mai dădea cu mătura sau cu peria se cuibăreau viermi ; uitarea așternea o pulbere peste lucrurile adormite și părăsite pe care altădată le trezea și le însuflețea mîna harnică ce trecea în fiecare dimineată peste ele. De zeci de ori a încercat domnișoara să-i stîrnească lui Germinie amorul propriu de gospodină, dar atunci urma o zi întreagă de dereticat năpraznic, însoțit de asemenea izbucniri de supărare, încît domnișoara își promitea să nu-i mai spună niciodată nimic. Într-o zi se încumetă să-i scrie numele cu degetul pe praful așezat pe oglindă ; o săptămînă Germinie n-a vorbit cu ea. Pînă la urmă domnișoara se resemnă. Abia dacă, prinzînd un moment cînd slujnica era mai bine dispusă, lăsa să-i scape, pe un ton cît se poate de blînd : „— Recunoaște, fata mea, că praful o duce bine la noi !”

În fața uimirii și a observațiilor prietenelor care mai veneau s-o vadă și pe care Germinie era nevoită să le lase să intre, domnișoara răspundea pe un ton plin de milă și înțelegere : „— Da, e murdar, știu bine ! Dar ce vreți ! Germinie e bolnavă și prefer să nu se omoare muncind.“ Uneori, cînd Germinie nu era acasă, se încumeta ea singură, cu mîinile ei deformate de gută, să dea cu o cîrpă pe comodă sau cu un pămătuf de pene peste rame. Se grăbea întotdeauna, de teamă că, dacă slujnica ei se întoarce și o vede, o s-o certe și o să-i facă o scenă.

Germinie nu mai muncea aproape deloc ; abia dacă-și mai servea stăpîna. Redusese masa de prînz și masa de seară a domnișoarei la felurile cele mai simple, care se pregătesc cel mai ușor și în cel mai scurt timp. Îi făcea patul fără să mai întoarcă salteaua, în stil englezesc. Servitoarea care fusese cîndva nu mai reapărea și nu mai reînvia în ea decît în zilele în care domnișoara dădea un mic dineu, la care numărul de tacîmuri era întotdeauna destul de mare, avînd în vedere liota de copii poftiți. În zilele acelea, Germinie ieșea ca prin farmec din lenea, din apatia ei și, cuprinsă de un fel de febră care-i dădea putere, regăsea, în fața focului din cuptor și a mesei întinse, întreaga ei energie de altădată. Domnișoara rămînea înmărmurită cînd o vedea făcînd totul singură, nevrînd să admită nici un ajutor, aranjînd în cîteva ore un dineu pentru vreo zece persoane, servindu-l, strîngînd masa cu mîinile și cu toată îndemînarea ei din tinerețe.

XL

— Nu.. de data asta, nu, zise Germinie ridicîndu-se de la picioarele patului lui Jupillon, unde se așezase. Nu mai e chip... Doar știi bine că nu mai am nici un bănuț...

ceea ce se cheamă un bănuț!... N-ai văzut ciorapii pe care-i port?

Și, ridicându-și fusta, îi arată ciorapii găuriți și legați cu fișii de cârpă.

— Nu mai am cu ce să mă schimb... Bani?... păi de ziua domnișoarei n-am avut nici măcar cu ce să-i iau flori... I-am cumpărat un buchet de violete de cinci cen-time, asta-i! Ei! da, bani!... De ultimii douăzeci de franci pe care mi i-ai cerut... știi cum am făcut rost?... I-am luat din caseta domnișoarei!... I-am pus eu la loc... Dar s-a terminat... Nu mai vreau să aud de așa ceva... O dată, merge... De unde vrei să gălesc acuma bani, ia spune-mi?... Pielea nu ți-o poți amaneta la Muntele de Pietate... Iar altceva... Dar ca să mai fac o dată ce-am făcut, asta pentru nimic în lume!... Orice vrei, dar asta nu, nu mai fur! Nu mai vreau... Oh! Știi prea bine, ce mai, ce-o să mi se întâmple cu tine... Eh, cu-atît mai rău!

— Ia mai termină, ce te înfurii așa? spuse Jupillon. Dacă mi-ai fi spus chestia asta cînd cu ăia douăzeci de franci... îți închipui că i-aș mai fi primit? Nu credeam că ești chiar așa lefteră... După cum te vedeam eu, ziceam că te mai descurci... Nu bănuiam că-i așa mare lucru pentru tine să-mi împrumuți douăzeci de franci pe care ți i-aș fi dat înapoi într-o săptămînă sau două, împreună cu ăilalți... Ei, de ce nu spui nimic? Bine, asta e, n-am să-ți mai cer de acum înainte... Doar n-o să ne supărăm pentru atîta, nu? așa zic...

Și, aruncîndu-i lui Germinie o privire tulbure, îi spuse:

— Atunci, pe joi?

— Pe joi, răspunse disperată Germinie. Îi venea să se arunce în brațele lui Jupillon, să-i ceară s-o ierte că-i atît de săracă, să-i spună: Vezi și tu, n-am de unde!...

Repetă: „Pe joi!“ și plecă.

Joi, cînd ciocăni la ușa de la parterul unde locuia Jupillon, i se păru că aude pașii unui bărbat care dădea fuga să se ascundă în fundul camerei. Ușa se deschise: în fața ei apăru verișoara, care avea un fileu pe cap, un

capot roșu, papuci, toaleta și înfățișarea unei femei care se simțea la un bărbat ca la ea acasă. Ici-colo erau aruncate lucruri de-ale ei : Germinie le vedea pe mobilele cumpărate cu banii ei.

— Ce dorește doamna ? o întrebă obraznic verișoara.

— Domnul Jupillon ?

— A ieșit.

— Am să-l aștept, zise Germinie ; și încercă să intre în cealaltă încăpere.

— Atunci așteaptă la portar. Și verișoara îi bară trecerea.

— Când se-ntoarce ?

— Când o face plopul' mere, îi spuse pe un ton serios fetișcana, și-i închise ușa în nas.

„Bine, la asta și trebuia să m-aștept de la el“, își spuse Germinie în timp ce mergea pe stradă. Pietrele caldărîmului păreau că se înfundă sub picioarele ei ca de vată.

XLI

Când se întoarse în seara aceea de la un botez, unde fusese invitată la masă și nu putuse să refuze, domnișoara auzi pe cineva vorbind în camera ei. Crezu că Germinie are vreun oaspete și, mirată, împinse ușa. La lumina unei lumînări fumegînde, mai întii nu văzu pe nimeni ; apoi, cînd se uită bine, își zări slujnica zăcînd ghemuită la un capăt al patului.

Germinie dormea și vorbea. Vorbea cu un accent ciudat, care te tulbura, ba chiar îți inspira teamă. Solemnitatea nedefinită a unor lucruri supranaturale, un suflu de dincolo de viață aduceau în odaie aceste cuvinte rostite

în somn, fără voie, scăpate, palpitate, suspendate, ca un suflet fără trup care rătăcește peste o gură moartă. Era un glas scăzut, profund, îndepărtat, întrerupt de lungi tăceri din pricina respirației și de cuvinte scăpate ca niște suspine, străbătute de note vibrante și sfîșietoare care-ți pătrundeau în suflet, un glas plin de mister și de tremurul nopții, în care femeia adormită părea că regăsește pe bijbiite amintiri și dă cu mîna peste chipuri. Se auzea : „Oh ! ea mă iubea mult de tot... Și el, dacă n-ar fi murit... Am fi foarte fericiți acum, nu-i așa ?... Nu ! Nû ! Dar s-a terminat, cu atît mai rău, nu vreau să spun...”

Și Germinie avu o contracție nervoasă ca și cum ar fi vrut să-și ascundă din nou secretul și să-l tragă înapoi de pe buze.

Domnișoara stătea aplecată cu un fel de spaimă peste acest trup scăpat de sub control, care nu-și mai aparținea și în care trecutul revenea ca un strigoi într-o casă părăsită. Asculta aceste mărturisiri gata să izbucnească și oprite mașinal, această gîndire inconstientă ce vorbea singură, acest glas ce nu se auzea pe sine. Încearca o senzație de groază : avea impresia că se află lîngă un cadavru stăpînit de un vis.

După un timp de tăcere, printr-un fel de ciorovăială cu ceea ce părea că revede, Germinie dădu impresia că îngăduie prezentului să vină spre ea. Ceea ce-i scăpa, ceea ce lăsau să se înțeleagă cuvintele frînte și fără șir pe care le rostea, era, după cite putea înțelege domnișoara, imputări aduse cuiva. Și, pe măsură ce vorbea, limbajul îi devenea tot atît de greu de recunoscut, ca și vocea transpusă în notele visului. Se ridica mai presus de femeia care era, mai presus de tonul și de expresiile ei de zi cu zi. Era ca o limbă a poporului purificată și transfi-

gurată de pasiune. Germinie accentua cuvintele, pronunțându-le cu ortografia lor : le spunea cu elocvența lor. Frazele îi ieșeau din gură cu ritmul lor, cu sfîșierea și lacrimile lor, ca și cum ar fi fost rostite de gura unei remarcabile actrițe. Avea mișcări de tandrețe întrerupte de strigăte : apoi veneau revolte, izbucniri, o minunată ironie, stridentă, implacabilă, stingîndu-se întotdeauna într-un acces de rîs nervos care repeta, prelungindu-se din ecou în ecou, aceeași insultă. Domnișoara stătea uimită, stupefiată, ascultînd ca la teatru. Niciodată nu auzise disprețul căzînd de atît de sus, desconsiderarea sfărîmîndu-se astfel și reizbucnind în rîs, cuvîntul unei femei care să conțină atîta sete de răzbunare împotriva unui bărbat. Își scrută amintirile : un asemenea joc, asemenea intonații, un glas atît de dramatic și atît de sfîșietor ca glasul acesta de tuberculoasă ce-și scui pă sufletul nu-și amintea să fi auzit decît la domnișoara Rachel.

În sfîrșit, Germinie se trezi brusc, cu ochii plini de lacrimile din somn, și, cînd văzu că stăpîna sa se înapoiase, sări jos din pat.

— Frumos, îi spuse aceasta, nu te jena !... Cuibărește-te în patul meu, așa !

— Oh ! domnișoară, zise Germinie, nu m-am culcat unde vă puneți capul... Aici, unde am stat eu, o să vă fie mai cald la picioare.

— Ah, așa ! n-ai vrea să-mi spui și mie ce-ai visat ?... Era vorba de un bărbat... cu care te certai...

— Eu ? zise Germinie, nu-mi mai amintesc...

Și, căutînd să-și amintească visul, începu să-și dezbrace stăpîna. După ce o culcă, zise, în timp ce băga marginile plăpumii sub saltea : Ah ! domnișoară, nu-i așa c-o să mă lăsați o dată să plec două săptămîni la noi acasă ! Acum îmi amintesc...

Curînd, domnișoara a fost surprinsă de totala schimbare intervenită în felul de a fi, în obiceiurile slujnicei sale. Germinie nu mai stătea bosumflată, nu mai avea ieșiri ținuoase, nu se mai răzvrătea, nu mai bombonea cuvinte din care să răbufnească nemulțumirea. Ieși deodată din lenea ei și-și recăpătă rîvna la muncă. Nu mai stătea ore întregi cînd se ducea la cumpărături; părea că fuge de stradă. Seara, nu mai ieșea; aproape că nu se mai mișca de lîngă domnișoara, copleșind-o cu atenții, stîndu-i în preajmă de cînd se scula pînă se culca, avînd față de ea o grijă continuă, neîntreruptă, aproape sîciitoare, nelăsînd-o să se ridice și nici măcar să întindă mîna să ia ceva, servind-o, veghind-o ca pe un copil. Cîteodată, plictisită, sătulă de această eternă preocupare pentru persoana ei, domnișoara deschidea gura vrînd să-i spună: Ah! n-ai de gînd s-o ștergi mai repede de-aici? Dar Germinie o privea cu zîmbetul ei, un zîmbet atît de trist și atît de blînd, încît oprea nerăbdarea pe buzele bătrînei fete. Și continua să rămînă lîngă ea, cu un aer parcă fermecat și de o sfîntă uimire, în imobilitatea unei profunde adorații, cufundată într-o contemplare aproape idioată.

Căci în acest moment toată afecțiunea biete fete se întorcea asupra domnișoarei. Glasul, gesturile, ochii, tăcerea, gîndul i se îndreptau spre persoana stăpînei ei cu ardoarea unei ispășiri, cu căința ce sălășluiește într-o rugăciune, cu avîntul unui cult. O iubea cu toate violențele afectuoase ale firii ei. O iubea cu toate decepțiile pasiunii ei. Voia să-i ofere tot ceea ce nu-i dăduse, tot ceea ce îi luaseră alții. În fiecare zi, dragostea ei o cuprîndea și mai strîns, cu și mai multă religiozitate, pe domnișoară, care se simțea sîciită, sufocată, plăcut încălzită de căldura acestor brațe încolăcite în jurul bătrîneții ei.

Dar trecutul și datoriile erau mereu prezente și-i repetau întruna : „Dacă ar ști domnișoara !“

Trăia într-o anxietate de criminală, tremura în permanență. De câte ori suna cineva la ușă, își spunea : „S-a terminat !“ Scrisorile cu un scris necunoscut o umpleau de groază. Frământa pecetea cu degetele, înfunda plicurile în buzunar, șovăia să le înmîneze și, în clipa cînd domnișoara desfăcea înfricoșătoarea hîrtie și o parcurgea cu un ochi rece, cum fac oamenii bătrîni, simțea emoția pe care o încearcă un om ce-și așteaptă sentința de condamnare la moarte. Simțea că taina și minciuna ei se află în mîna tuturor. Toți cei din casă o văzuseră și puteau vorbi. Întreg cartierul o cunoștea. În juru-i nu mai putea fura decît stîmă stăpînei !

Ori de câte ori urca și cobora scara dădea peste privirea portarului, o privire care zîmbea, o privire care spunea : Știu. Germinie nu mai îndrăznea să-i spună : dragul meu Pipelet. Cînd se întorcea de la cumpărături, el i se uita în coș : „— Ce mult îmi place asta !“ zicea portăreasa ochind vreo bucătică mai bună. Seara, Germinie cobora la ei și le aducea tot ce rămînea. Nu mai mîncea. Ajunsese să-i hrănească pe ei.

Îi era frică de toată strada, ca și de scară și de ghereta portarului. În fiecare prăvălie întîlnea un chip pe care își citea rușinea și care-i specula greșeala. La fiecare pas trebuia să cumpere tăcerea cu prețul înjosirii și al supunerii. Furnizorii, cărora nu le putuse achita datoria, o aveau la mîină. Dacă găsea că ceva este prea scump, i se reamintea printr-o zeflemea că ei erau stăpîinii ei și că trebuia să plătească dacă nu voia să fie dată în vileag. O glumă, o aluzie o făcea să pălească. Era legată, silită să se aprovizioneze de acolo, să se lase buzunărită, ca și cum ar fi avut de-a face cu niște complici. Femeia

care venise în locul doamnei Jupillon, plecată să deschidă o băcănie la Bar-sur-Aube, noua lăptăreasă îi dădea laptele cel mai prost și, când îi spunea că domnișoara nu e mulțumită și-i face imputări în fiecare dimineață, îi răspundea : „— Că mult te mai sinchisești de domnișoara asta a ta !“ La fructăreasă, când lua un pește care mirosea și îi spunea : „— Țsta a stat la gheață...“ fructăreasa îi răspundea : „— Bine ! de ce nu spui pe șleau că l-am lăsat cu urechile la razele de lună ca să pară proaspăt !... Ești astăzi într-una din zilele tale proaste, drăguță ?“ Pentru un dineu, domnișoara ar fi vrut ca ea să se ducă să cumpere de la Hale ; Germinie îi spuse asta fructăresei : „— Ei, da, la Hale ! Aș vrea să te văd ducându-te la Hale !“ Și-i aruncă o privire în care lui Germinie i se păru că vede cum nota cu datoriile ei este dusă sus la stăpînă. Băcanul îi vindea cafea care mirosea a tutun de prizat, prunele uscate care se stricaseră, orezul alterat, biscuiții vechi. Când își lua inima-n dinți și făcea vreo observație, el îi zicea : „— Ah ! se poate ! O clientă veche ca dumneata, doar nu vrei să mă dezamăgești... Dacă-ți spun că-ți dau ceva bun...“ Și-o înșela cu cinism la cîntar atunci când îi dădea ceea ce-i cerea și ceea ce-i impunea să ceară.

XLIV

O mare durere pentru Germinie — o durere pe care ea o căuta totuși — era să treacă, atunci cînd, înainte de cină, se ducea să-i aducă domnișoarei ziarul de seară, pe o stradă unde se afla o școală pentru fete. Adeseori se pomenea în fața porții la ora cînd ieșeau copiii de la școală ; ar fi vrut să fugă — dar rămînea pe loc.

La început era un zgomot ca de stup, un zumzet, o zburătăceală, una din acele mari voioșii ale copiilor care

fac să răsunе străzile Parisului. De pe coridorul îngust și întunecat care mergea de-a lungul clasei, micuțele o zbugheau ca dintr-o colivie deschisă, se îmbulzeau claie peste grămadă, o luau la fugă, zburdau la soare. Se împingeau, se îmbrînceau, își săltau peste cap coșulețele lor goale. Apoi se strigau unele pe altele și formau grupuri; niște mîini micuțe se-ntindeau în întîmpinarea altor mîini micuțe; prietenele se luau de braț, perechile se prindeau de mijloc, se țineau de gît și o porneau mușcînd din aceeași tartină. Banda se punea curînd în mișcare, și toate porneau pe strada murdară, încet, hoinărînd. Cele mai mari, care aveau zece ani, se opreau să mai sporească, asemenea unor femeiuști, pe la porți. Altele se opreau să bea din sticluta ce li se dăduse la gustare. Cele mai mici se amuzau muindu-și tălpile în rigolă. Erau unele care-și puneau pe cap o foaie de varză adunată de pe jos, scufie verde a bunului Dumnezeu, sub care rîdea un micuț chip fraged.

Germinie le privea pe toate și le urma la pas: se așeza în rînd cu ele, ca fetițele să o atingă cu șorțulețele lor. Nu-și putea lua ochii de la brațele subțirele sub care săltau ghiozdanele de școală, de la rochițele de culoare închisă cu buline, de la pantalonașii negri, de la picioarele în ciorăpei de lînă. I se părea că o lumină divină plutește peste toate aceste căpșoare bălaie cu păr mățâșos ca al pruncului Isus. O șuviță răzvrătită pe un gît subțire, o bucățică de piele de copil întrezărită deasupra cămășii, în josul unei mîneci, uneori nu vedea mai mult decît atît, dar asta era pentru ea tot soarele ce lumina strada — și cerul!

Între timp trupa se împutîna. Fiecare stradă îi prelua pe copiii de pe străzile vecine. Școala se risipea pe drum. Încetul cu încetul, veselia acestor pași micuți se stîngea. Rochițele dispăreau una cîte una. Germinie le urma pe ultimele; se alătura celor care mergeau cel mai departe.

O dată, pe cînd mergea așa, devorînd din ochi amintirea fiicei ei, cuprinsă brusc de nevoia de a săruta, se

repezi la una din fetițe și o înșfăcă de braț cu gestul unei hoațe de copii... „Mamă ! mamă !“ țipă micuța, izbucnind în plîns, și se desfăcu din strînsoare. Germinie o luă la fugă.

XLV

Pentru Germinie zilele se scurgeau una după alta, toate la fel, deopotrivă de pustii și de întunecate. Ajunsese să nu mai aștepte nimic de la întîmplare, să nu mai ceară nimic de la neprevăzut. I se părea că viața i se închisese pentru totdeauna în disperarea ei : avea să fie mereu același lucru implacabil, aceeași cale a nenorocirii, complet plată și dreaptă, același drum de umbră, la capătul căruia se află moartea. În timpul ce se scurgea, pentru ea nu mai exista nici un viitor.

Și totuși, în deznădejdea în care se cuibărea, din cînd în cînd îi mai treceau prin minte gînduri care o făceau să ridice capul și să privească înainte, dincolo de prezent. Uneori îi zîmbea iluzia unei ultime speranțe. I se părea că ar mai putea fi fericită și că, dacă ar surveni anumite lucruri, ar fi cu adevărat. Și își imagina aceste lucruri. Aranja în mintea ei tot felul de accidente, de catastrofe. Înlănțuia imposibilul cu imposibilul. Recompunea toate șansele pe care i le-ar fi putut oferi viața. Și cum speranța ei biciuită pornea să contureze la orizont evenimente dorite, Germinie se îmbăta curînd cu viziunea nebunească a ipotezelor ei.

Apoi, treptat-treptat, acest delir al speranței o părăsea. Își spunea că e cu neputință, că nimic din ceea ce visa nu se putea întîmpla, și rămînea pe gînduri, prăbușită în scaunul ei. Apoi, după cîteva clipe, se ridica și se îndrepta, cu pași lenți și nesiguri, spre sobă, pipăia pe placa de deasupra plitei ibricul cu cafea și se hotăra să-i ia :

acum avea să știe cum i se vor desfășura zilele ce-i mai rămăseseră de trăit. Fericirea, nenorocirea, tot ceea ce trebuia să i se întâmple se afla acolo, în acea farfurie unde vărsase zațul de cafea și unde-și ghicesc viitorul femeile din popor...

Scurgea lichidul din zaț, aștepta câteva minute, sufla deasupra cu credința cu care gura ei de copil atinge cupa cu împărtășanie în biserica din sat. Se apleca apoi, cu capul înainte, înfricoșătoare în imobilitatea ei, cu ochii ficși și pierduți, ațintiți asupra dîrii negre care se împrăștiase pe farfurie formînd mici pete. Căuta ceea ce văzuse că găsec ghicitoarele în granulațiile și punctișoarele aproape imperceptibile lăsate de reziduul de cafea în timp ce se scurge. Își obosea ochii urmărind miile de pete mici și căutînd să descopere în ele forme, litere, semne. Se para cu degetul granulele pentru a și le face mai clare și mai precise. Răsuca în mîini și rotea încet farfuria, încerca să-i pătrundă misterul și urmărea în cercul ei aparente, imagini, frînturi de nume, umbre ale unor inițiale, asemănări cu vreo persoană, contururi vagi ale vreunui lucru, embrioane, prevestiri, prefigurări ale unui indiciu oricît de mic care s-o anunțe că va fi *victorioasă*. Voia să vadă și se sforța să ghicească. Sub privirea-i încordată, porțelanul se umplea cu viziunile insomniilor ei; durerile, ura, chipurile pe care ea le detesta se înălțau încetul cu încetul din farfuria magică și din desenele iscate la întîmplare. Lîngă ea, lumînarea, căreia uita să-i curețe mukul, arunca din cînd în cînd o flacără muribundă: lumina scădea în tăcere, ora înainta în noapte și, pietrificată parcă în nemișcarea groazei, Germinie rămînea întepenită acolo, singură și față-n față cu teama de viitor, încercînd să descifreze în petele negre ale cafelei chipul tulpure al destinului ei, pînă cînd crezu că zărește o cruce alături de o femeie care aducea cu verișoara lui Jupillon — o cruce, adică o *moarte apropiată*.

De atunci dragostea de care era lipsită și pe care avusese voința să și-o refuze deveni chinul vieții ei, un supliciu nesfârșit și înfiorător. Trebuia să lupte cu febrele care-i străbăteau trupul și cu irităările venite din afară, cu emoțiile simțite la tot pasul și cu lășitățile nevolnice ale cărnii ei, cu toate cerințele naturii care o asaltau. Trebuia să lupte cu căldurile zilei, cu sugestiile nopții, cu jilăveala căldută din timp de furtună, cu suflul trecutului și al amintirilor, cu lucrurile ce se zugrăveau deodată în străfundurile ființei ei, cu vocile care-i șusoteau încetător în ureche, cu fiorii ce-i umpleau toate membrele de tandrețe.

Săptămîni, luni, ani a durat cumplita ispită, fără ca ea să se dea bătută, fără s-o facă să-și ia un alt amant. Temîndu-se de ea însăși, fugea de bărbați și se ferea de vederea lor. Rămînea legată de casă și sălbatică, închisă în apartamentul domnișoarei sau sus în camera ei; duminica nu mai ieșea nicăieri. Încetase să se mai vadă cu servitoarele din casă și, ca să-și ocupe timpul și să uite de sine, se omora cu tot felul de cusături complicate sau se cufunda în somn. Cînd intrau muzicanți în curte, închidea ferestrele ca să nu-i audă: voluptatea muzicii îi topea sufletul.

Dar, orice ar fi făcut, nu putea nici să se liniștească, nici să-și capete seninătatea. Gîndurile rele se trezeau singure, trăiau și se stîrneau ele însele. În fiecare clipă, ideea fixă a dorinței îi cuprîndea întreaga ființă, devenind acel chin înnebunitor care nu se mai sfîrșește, acea învăluire a creierului de către simțuri: obsesia — obsesia pe care nimic n-o poate alunga și care revine mereu, obsesia nerușinată, pătimașă, mișunînd de imagini, obsesia care apropie amorul de toate simțurile femeii, îl aduce înaintea ochilor ei închiși, îl face să i se învîrtă ca un abur în cap, îl poartă fierbinte prin arterele ei!

Cu timpul, zdruncinarea nervoasă iscată de aceste asalturi continue, iritarea provocată de această dureroasă stăpînire începură să-i dea o tulburare a percepțiilor. Privirea ei credea că atinge ispitele : o halucinație îngrozitoare îi apropia de simțuri realitatea viselor lor. În anumite momente i se întîmpla ca tot ceea ce vedea, ceea ce se afla acolo, sfeșnicele, picioarele mobilelor, brațele fotoliilor, totul în jurul ei să capete aparențe, forme impure. Obscenitatea se ivea din toate lucrurile care-i cădeau sub ochi și venea spre ea. Atunci, privind ora la ceasul cu cuc din bucătărie, ca o osîndită căreia trupul nu-i mai aparține, Germinie își spunea : „Peste cinci minute, cobor în stradă...” Și cele cinci minute treceau, dar ea rămînea pe loc și nu cobora.

XLVII

Sosi un moment în această viață a ei cînd Germinie renunță la luptă. Conștiința i se încovoie, voința i se frînse, ea se închină în fața sortii ei. Hotărîrea, energia, curajul care-i mai rămăseseră dispăreau, alungate de sentimentul, de convingerea disperată a neputinței sale de a se salva singură. Se simțea prinsă într-un vîrtej neîntrerupt, pe care ar fi fost zadarnic, aproape neleguit, să vrea să-l oprească. Această mare forță din lume care te face să suferi, puterea rea care poartă numele unui zeu pe marmura tragediilor antice și care este numită *Nici-o-șansă* pe fruntea tatuată a ocnelor, Fatalitatea, o zdrobea, și Germinie își înclina capul sub călcîiul ei.

În ceasurile de descurajare, cînd, depănîndu-și amintirile, își regăsea amărăciunile din trecut, cînd urmărea, începînd din copilărie, înlănțuirea jalnicei ei existențe, această fiică a durerilor care o urmăriseră de-a lungul anilor și crescuseră o dată cu ei, gîndind la tot ce se

succedase în existența-i, care părea o întâlnire și un aranjament al nenorocirii, fără să i se arate vreodată mâna acelei Providențe de care i se vorbise atît, își spunea că este una dintre acele nefericite sortite din naștere unei mizerii veșnice, una dintre acelea pentru care nu există fericire și care n-o cunosc decît invidiind-o la alte femei. Rumega întruna această idee, hrănindu-se cu ea și, tot adîncindu-și disperarea, tot căutînd cu insistență în sinea ei continuitatea nefericirii și șirul supărărilor, ajunse să vadă o persecuție a nenorocului în cele mai mici necazuri din viața, din slujba ei. Cîțiva bani dați cu împrumut care nu-i erau înapoiati, o monedă falsă ce-i era strecurată într-o prăvălie, o tîrguială proastă, o cumpărătură la care era înșelată, toate acestea nu se întîmplau nicio dată din vina ei și nici nu se datorau hazardului. Erau urmarea celorlalte. Viața era o conspirație împotriva ei și o persecuție în toate, pretutindeni, în mic și în mare, de la moartea fiicei ei pînă la băcănia care era proastă. Erau zile cînd spărgea toate lucrurile pe care punea mâna ; își închipuia atunci că este blestemată pînă în vîrful degetelor. Blestemată ! se convingea singură că este cu adevărat aproape osîndită la chimurile veșnice, atunci cînd își întreba trupul, cînd își cerceta simțurile. În singele ei înflăcărat, în pofta organelor, în slăbiciunea ei arzătoare, nu simțea oare agitîndu-se Fatalitatea Dragostei, misterul și stăpînirea unei boli, mai puternică decît pudoarea și rațiunea ei, care o lăsase deja pradă rușinilor patimei și care — după cum presimțea — o va lăsa și de acum înainte ?

De aceea nu mai avea decît o frază pe buze, o frază care era refrenul gîndurilor ei : „Ce vreți ! sînt nenorocită... N-am noroc... În primul rînd, mie nimic nu-mi reușește.“ Spunea asta ca o femeie care a renunțat să spera. Cu gîndul din zi în zi mai fix că s-a născut într-o zodie proastă, că e în stăpînirea unor uri și răzbunări mai presus de ea, Germinie începu să fie îngrozită de tot ce se poate întîmpla în viață. Trăia în acea lașă neliniște

cînd neprevăzutul este temut ca o calamitate ce urmează să vină, cînd auzul unei sonerii inspiră teamă, cînd întorci o scrisoare pe toate fețele, tot cîntărind necunoscutul, fără să îndrăznești s-o deschizi, cînd vestea ce urmează să-ți fie spusă, gura ce se deschide să-ți vorbească îți îmbrobonează tîmplele cu sudoare. Se afla în acea stare de neîncredere, de permanentă tresărire, de tremur în fața destinului, cînd nenorocirea nu vede decît nenorocire și cînd ai vrea să ți se oprească viața în loc, să nu meargă mai departe, acolo unde o împing toate dorințele și toate așteptările celorlalți.

În cele din urmă, tot plîngînd, ajunse la acel dispreț suprem, la acea culme a suferinței unde excesul de durere pare o ironie, unde amărăciunea, depășind limita puterilor ființei omeneste, depășește sensibilitatea sa și inima lovită, nemaisimțind loviturile, spune cerului pe care-l sfidează : Mai dă !

XLVIII

— Unde te duci așa ? îi spuse Germinie într-o duminică dimineată lui Adèle, care trecea foarte grăbită pe coridorul etajului șase, prin fața ușii deschise a camerei ei.

— Mă duc la o petrecere pe cînte, ce mai ! Sîntem o grămadă... Marie cea grasă, *marele tampon*, o știi tu... Elise de la 41, Badinier a mare și a mică... și-afară d-asta, bărbați ! În primul rînd, eu sînt cu al meu, *negustorul de moarte subită*... Eh !, bine, da... Ah ! nu știi ? ăla nou al meu, profesorul de scrimă, din regimentul 24... și apoi unu' din prietenii lui, un zugrav, un hitru nevoie mare... Mergem la Vincennes... Aduce fiecare cîte ceva... O să mîncăm la iarbă verde... domnii sînt ăia care dau de băut... și-o să ne distrăm grozav, ți-o spun eu !

— Merg și eu, zise Germinie.

— Tu ? asta-i bună !... nu mai ești tu de petreceri.

— Când îți spun că merg și eu... zise Germinie cu o bruschete hotărâtă. Numai puțin s-o anunț pe domnișoara și să-mi trag o rochie pe mine... Așteaptă-mă, mă duc să iau o jumătate de homar de la mezelărie...

Peste o jumătate de oră, cele două femei plecau ; au luat-o de-a lungul zidului clădirii unde se încasau accizele, și pe bulevardul Chopinette au dat de restul societății așezată la o masă în fața unei cafenele. După ce au băut câte un pahar de lichior de coacăze negre, s-au urcat în două trăsură mari și au plecat. Ajunși la Vincennes, în fața fortului, toată lumea coborî și, înșirați unul după altul, au pornit de-a lungul taluzului șanțului. Trecînd prin fața zidului fortului, prietenul profesorului de scrimă, zugravul, îi strigă unui artilerist, de gardă lângă un tun :

— Hai ! bătrîne, cred că mai mult ți-ar place să bei un țoi decît să păzești tunul !

— Nostim mai e ! îi zise Adèle lui Germinie, trăgîndu-i un cot zdravăn.

Curînd au ajuns în mijlocul pădurii Vincennes.

Poteci înguste, cu pămîntul bătătorit, vălurit și tare, plin de urme, se încrucișau în toate direcțiile. În spațiul dintre aceste mici drumeaguri se întindeau, ici și colo, petece de iarbă, dar o iarbă strivită, uscată, galbenă și moartă, împrăștiată ca un așternut de fin, și ale cărei fire, de culoarea paielor, se amestecau pretutindeni cu mărăcini, printre verdele trist al urzicilor. Recunoșteai aici unul din acele locuri de petrecere cîmpenească, unde veneau duminica să se tăvălească în iarbă marile mahalale, iar ceea ce rămînea în urma lor semăna cu un gazon călcat în picioare de o mulțime după un foc de artificii. Copacii, distanțați între ei, erau răsuciți și prost plasați ; ulmi mici, cu trunchiul cenușiu, pătați de o lepră galbenă, jumuliți de ramuri pînă la înălțimea unui stat de om, stejari pricăjiți, mîncăți de omizi și nemaiavînd

decît dantela frunzelor. Verdeața era săracă, bolnavă și puțină ; în aer se conturau frunze subțiri și rare ; frunzișul pipernicit, mototolit și ars, nu făcea decît să arunce pe cer mici pete verzui. Praful spulberat de pe marile drumuri învăluia în cenușiu întregul fundal. Totul avea aspectul jalnic și sărăcăcios al unei vegetații călcate în picioare și care nu mai respiră, tristețea ierburilor de la barieră. Natura părea că iese acolo printre pietrele caldarîmului. Nici un ciripit pe ramuri, nici o insectă pe pămîntul bătătorit ; uruitul căruțelor năucea păsările ; flânșeta făcea să tacă liniștea și freamătul pădurii : strada trecea și cînta prin această priveliște. De copaci atîrnau pălării de femei legate într-o batistă prinsă în patru ace ; roșul pomponului unui artilerist strălucea printre frunze : din hățișuri se iveau negustori de napolitane ; pe pajiștile chelboase, copii în cămăși tăiau crengi, familii de muncitori hoinăreau mîncînd *pleziruri*¹, niște golani își aruncau șepcile după fluturi. Era una din acele păduri care semăna cu vechiul Bois de Boulogne, prăfuit și ars, un loc de plimbare banal și siluit, unul din acele colțișoare zgîrcite în umbră, unde poporul se duce să se plimbe la poarta capitalelor, niște parodii de pădure pline de dopuri, în tufișurile cărora găsești coji de pepene și oameni spînzurați !

În ziua aceea căldura era înăbușitoare ; dogorea un soare fără strălucire ce se rostogolea printre nori, iar lumina, ca de furtună, voalată și difuză, aproape că te orbea. Aerul avea o greutate moartă ; nimic nu se mișca, frunzișurile cu micile lor umbre uscate nu se clinteau, pădurea era obosită și parcă copleșită de cerul apăsător. Numai cînd și cînd o adiere se tira și mătura pămîntul. Bătea un vînt dinspre sud, unul din acele vînturi enervante, sălbatice și searbăd, care biciuie simțurile și preschimbă în flăcări răsuflarea fierbinte a dorinței. Fără să știe de unde i se trage, Germinie simțea pe

¹ Prăjitură în formă de cornet (n. t.).

tot trupul ceva, ca gîdilitura pufului unei piersici coapte pe piele.

Continuau să meargă voinicește, cu acea energie puțin amețită pe care o dă oamenilor din popor o plimbare la țară. Bărbații alergau, iar femeile îi prindeau din urmă topăind. Se jucau dîndu-se de-a dura. Unii erau nerăbdători să danseze, alții aveau chef să se cațare în copaci ; și, de la distanță, zugravul se distra aruncînd pietre în ferăstruicile pentru tunuri din porțile fortului și nimerind de fiecare dată.

În cele din urmă, toată lumea se așeză pe jos într-un fel de luminîș, la piciorul unui pîlc de stejari, a cărui umbră era lungită de soarele la asfințit. Bărbații, scăpărînd un chibrit de pantalonii lor de dril, începură să fumeze. Femeile sporovăiau, rideau, se tăvăleau în fiecare clipă — cuprinse de accese de ilaritate prostească și izbucnind în țipete stridente de veselie. Numai Germinie rămînea tăcută... nu rîdea. Nu asculta și nu se uita în jur. Ochii, sub pleoapele coborîte, priveau fix botul ghetelor ei. Prăbușită în ea însăși, părea că n-are habar de locul și de momentul în care se află. Se întinsese pe iarbă, cît era de lungă, cu capul puțin ridicat pe un mușuroi de pămînt ; nu făcea altă mișcare decît să-și pună pe iarbă, alături de trup, palma mîinilor pe care apoi, la scurt timp, le întorcea și le punea iarăși la fel, luînd-o mereu de la capăt, tot căutînd răcoarea pămîntului ca să-i potolească fierbînteala pielii.

— Tare mai ești puturoasă ! Le soilești ? îi zise Adèle.

Germinie deschise ochii mari și-i aruncă o privire de foc fără să-i răspundă și, pînă la masă, păstră aceeași poziție, aceeași tăcere, aceeași toropeală, pipăind în jurul ei locurile unde nu-și pusese încă mîinile înfierbîntate.

— Adeluțo, zise un glas de femeie, cîntă-ne ceva.

— Ah ! răspunse Adèle, n-am suflu înainte de-a mîncă...

Deodată, o piatră mare de caldarîm, aruncată în aer, căzu lingă Germinie, aproape de capul ei ; în același timp

auzi vocea zugravului care striga : Nu-ți fie frică ! e scaunul dumitale...

Fiecare își puse batista pe pământ în chip de față de masă. Scoaseră bucatele aduse din hîrțiile pătate de grăsime în care erau înfășurate. Din sticlele de un litru destupate, vinul a fost turnat roată, făcînd băsicuțe în paharele proptite între tufele de iarbă, și toți se porniră să mănînce bucăți de cîrnat așezate pe feliile de pîine care serveau drept farfurii. Zugravul tăia, făcea bărcuțe de hîrtie în care să se pună sarea, imita comenzile date de băieții de cafenea, striga : Bum !... Vine !... Serviți ! Încet-încet, societatea se însufleți. Aerul, vinișorul, mîncarea ațîtau veselia celor de la această masă în aer liber. Mîinile se căutau, gurile se întîlneau, se spuneau vorbe deșucheate la ureche, mînecele cămășilor înconjurau o clipă taliile și, din cînd în cînd, în niște îmbrățișări zdra-vene, răsunau pupături lacome.

Germinie nu spunea nimic și bea. Zugravul, care se așezase lîngă ea, devenea tot mai țeapăn și se simțea stîngenit alături de această vecină ciudată care se distra așa, „înăuntrul ei“. Deodată, începu să bată cu cuțitul în pahar un semnal care acoperi zgomotul făcut de întreaga societate și, proptindu-se în genunchi, zise, cu vocea unui papagal care a cîntat prea mult :

— Doamnelor ! în sănătatea unui bărbat nenorocit : în sănătatea mea ! Poate că asta o să-mi aducă noroc !... M-a lăsat, da, doamnelor ; ei, bine, da, am fost părăsit ! sînt văduv ! dar văduv de tot, *cu desăvîrșire* ! Sînt năuc ca un turnător de clopote... Nu c-aș fi ținut la chestia asta, dar obișnuința, parșiva asta bătrînă de obișnuință ! Ce mai, mă plictisesc ca o ploșniță într-un arc de ceas. De două săptămîni, viața pentru mine, vă spun eu, este ca o cafea fără coniac ! Eu, care iubesc dragostea de parcă ea m-ar fi făcut ! Nici o femeie ! Asta înseamnă să înțarci un bărbat copt ! Vreau să zic că de cînd știu ce va să zică asta, îi salut pe popi : mi-e milă de ei, pe cîntea mea ! Nici o femeie ! Și sînt atîtea ! Da' nu mă pot

plimba cu o pancartă : *Bărbat vacant de închiriat. În prezent a se adresa...* Mai întâi că trebuie să ți-o prindă-n piept dom' prefect, și p-ormă lumea e-așa de proastă, că s-ar aduna grămadă ! Toate astea, doamnelor, vi le zic cum ca să știți că dacă printre persoanele pe care le cunoașteți e vreuna care să vrea să facă o cunoștință... cinstită... o mică căsătorie pe-ncercate... nu trebuie să vă jenați ! sînt aici... Victor Médéric Gautruche ! un bărbat devotat, o adevărată iederă de apartament în ce privește sentimentu' ! N-are decît să întrebe la fostul meu hotel „Clef de Sûreté“... Și haios ca un cocoșat care tocmai și-a înecat nevasta ! Gautruche, zis Gogo-Voie bună, ce mai ! Un băiat frumos, priceput nevoie mare, care nu meșterește toroipane, un gagi bun, care nu se omoară cu treaba și care n-o să-și provoace crampe cu *lichiorul ăsta pentru pești...*

Și, spunînd acest cuvînt, aruncă la o distanță de douăzeci de pași o sticlă de apă care era lingă el.

— Și să trăiască zidurile ! Asta-i pentru mandea cum e cerul pentru bunul Dumnezeu ! Gogo-Voie bună le zugrăvește în timpul săptămînii și Gogo-Voie bună se sprîjină de ele luna ! Pe deasupra nu-i nici gelos, nu-i rău, nu-i marditor, o bomboană de bărbat, care n-a făcut niciodată o vînație unei persoane de sex opus !... Ca înfățișare, drace ! eu mi-s !

Se ridică în picioare și, îndreptîndu-și trupul mare și deșelat în haina lui veche, albastră, cu nasturi aurii, arătîndu-și de sub pălăria cenușie, pe care o scoase de pe cap, craniul chel, lucios și nădușit, înălțîndu-și scăfirlia de flăcău bătrîn jigărit, zise :

— Vedeți despre ce-i vorba ! Nu e o vilă de agrement : nu prea-i atrăgător la vedere... Dar e o casă de raport, nu prea grozav mobilată, însă solid construită... Păi, de ! numărăm și noi vreo patruzeci și nouă de anișori... fire de păr n-avem mai multe decît o bilă de biliard, o barbă de pir din care ai putea să faci ocai, fundații nu prea tasate, picioare lungi ca la Villette și,

peste toate, slab că pot face baie într-o țeavă de pușcă... Asta-i marfa pe care o expunem ! Dați prospectul mai departe ! Dacă vreo femeie are nevoie de toate astea la un loc., o persoană așezată... nu prea tânără... și care să nu se distreze zugrăvindu-mă prea în negru... Înțelegeți ce vreau să spun, n-am nevoie de o prințesă de Batignolles... Ei bine, e clar, asta e !

Germinie înșfăcă paharul lui Gautruche, îl goli pe jumătate și i-l întinse să bea din partea din care băuse ea.

O dată cu căderea serii, întreaga societate se întoarse pe jos. La zidul fortificațiilor, Gautruche scrijeli în piatră cu cuțitul lui o inimă mare în care, dedesubtul datei, toată lumea își scrisese numele.

Noaptea îi găsi pe Gautruche și pe Germinie pe bulevardele periferice, pe acea înălțime unde se afla bariera Rochechouart. Alături de o casă joasă, unde, pe o tăbliță de ipsos, se putea citi : *D-na Merlin. Rochii croite și probate, doi franci*, se opriră în fața unei mici scări de piatră. După primele trei trepte se cufundară într-o beznă adincă, la capătul căreia se zărea, sîngerînd, lumina roșie a unei lămpi cu ulei. La intrare, pe o bîrnă de lemn, stătea scris cu litere negre :

Hotelul „La petite main bleue“

XLIX

Médéric Gautruche era muncitorul chefliu, puturos, petrecăreț, muncitorul care-și face din viață o veșnică zi de odihnă. Plin de bucuria pe care ți-o dă vinul, cu buzele mereu umede de o ultimă picătură, cu măruntaiele căptușite cu tartru ca un butoi vechi, era unul dintre cei cărora în Bourgogne li se spune pe șleau *bute fără fund*. Întotdeauna puțin beat, beat din ajun, dacă nu era din ziua respectivă, vedea existența prin insolația pe

care i-o dădea băutura. Îi suridea soartei sale, se lăsa dus de ea cu nepăsarea bețivului, zîmbind vag, din pragul ușii cîrciumarului, lucrurilor, vieții, drumului care se pierde în noapte. Necazurile, grijile, lipsa de bani n-aveau nici o influență asupra lui, și cînd, din întîmplare, îi venea vreo idee sumbră sau serioasă, întorcea capul, făcea un pst! care, pentru el, însemna zît! și, cu brațul drept înălțat spre cer, parodiind gestul unui dansator spaniol, trimetea la toți dracii melancolia, aruncînd-o peste umăr. Avea măreața filozofie pe care ți-o dă băutura, seninătatea veselă care-ți vine din clondir. Nu știa nici ce e invidia, nici ce e dorința. Visele îi erau servite pe tejghea. Cu cincisprezece centime, era sigur că va avea un păhăruț de fericire, cu șaizeci, un litru de ideal. Mulțumit de toate, totul îi plăcea, totul era pricină de ris și de distracție. Nimic nu i se părea trist pe lume — în afară de un pahar cu apă.

Acestei încîntări de bețiv, acestei voioșii datorate sănătății, temperamentului său, Gautruche îi adăuga voioșia profesiei sale, buna dispoziție și veselia acestei meserii libere și neobositoare, la aer curat, aproape de cer, în care muncitorii se distrează cîntînd și, cocoțați pe o scară deasupra trecătorilor, le azvîrle cîte o glumă. Zugrav de clădiri, el picta litere. Era singurul, unicul om din Paris care se apuca de o firmă fără să măsoare cu sfoara, fără să facă o schiță în alb, singurul care punea din primul foc la locul ei fiecare literă în cadrul unui afiș și, fără să piardă un minut cu aranjarea lor, desena majuscula cu mîna ridicată. Era renumit și pentru literele ornate, literele fanteziste, literele umbrite, conturate cu tonuri de bronz sau de aur, imitînd săpătura în piatră. De aceea avea zile cînd cîștiga cîte cincisprezece-douăzeci de franci. Dar, cum bea tot, asta nu-l făcea mai bogat, și avea întotdeauna de plătit datorii din urmă la cîrciumari.

Era un om pe care îl crescuse strada. Strada i-à fost mamă, doică și școală. Strada i-a dat siguranța de sine,

limbajul și spiritul. A adunat tot ceea ce o minte inteligentă din popor poate aduna de pe caldarîmul Parisului. Ceea ce cade pînă jos din înaltul unui oraș, infiltrațiile, emanațiile, frînturile de idei și de cunoștințe, ceea ce vîntură aerul subtil și riul încărcat al unei capitale, frecuşul cu tipăriturile, micile foiletoane înghițite între două halbe, pasaje din dramele auzite pe bulevard, i-au dat acea inteligență de a prinde din zbor, care, deși lipsită de educație, învață de toate. Avea o limbă inepuizabilă, imperturbabilă. Vorbirea lui era înțesată cu cuvinte născocite ce izbucneau în imagini pline de haz, cu acele metafore cărora le dă naștere geniul comic al mulțimii. Avea pitorescul natural al farsei spontane. Avea un izvor nesecat de istorioare vesele și de tot felul de bufonerii, un repertoriu cît se poate de bogat de cîntece din branșa zugravilor. Membru al acelor asociații de cînt din cabarete de ultima speță, cărora li se spune *arene*, cunoștea toate ariile, toate cîntecele și le cînta neobosit. Ce mai încolo-înceace, era grozav de nostim. Și numai cît te uitai la el și-ți venea să rîzi ca la vederea unui actor care provoacă risul.

Un bărbat atît de vesel, atît de antrenant, „i se potrivea“ lui Germinie.

Ea nu era o vită de povară care n-are altceva în cap decît treaba pe care urmează s-o facă. Nu era slujnica ce „rămîne pe loc“, face o figură speriată și clatină greoi din cap în semn că nu pricepe vorbele stăpînilor care-i trec pe la ureche. Și pe ea o cizelase, o formase și o luminase la minte educația Parisului. Domnișoara de Varandeuil, neavînd ce face și fiind curioasă, ca orice fată bătrînă, să afle poveștile din cartier, de multă vreme îi cerea slujnicei să-i istorisească noutățile pe care le culegea, ceea ce afla de la locatari, toată cronică străzii și a casei; și acest obicei de a povesti, de a sta de vorbă cu stăpîna ei ca un fel de domnișoară de companie, de a zugrăvi oameni, de a schița siluete, i-a dezvoltat cu timpul o ușurință de a folosi expresii vii, cuvinte nime-

rite și inspirate, vădind un spirit de observație ascuțit și mușcător, cu totul neobișnuit în gura unei slujnice. Ajunsese să o surprindă adeseori pe domnișoara de Vrandeuil prin vioiciunea cu care înțelegea, prin promptitudinea cu care sesiza lucruri spuse pe jumătate, prin bucuria și ușurința ei de a găsi cuvinte folosite de o persoană cu vorbire aleasă. Știa să glumească. Înțelegea un joc de cuvinte. Se exprima fără greșeli de limbă, iar cînd, la lăptăreasă, se ivea o discuție în legătură cu ortografia, ea hotăra cu o autoritate egală cu cea a funcționarului de la biroul de decese al Primăriei care venea să ia masa acolo. Avea, de asemenea, acel bagaj de lecturi amestecate pe care-l au femeile din clasa ei atunci cînd citesc. La cele două sau trei femei întreținute la care servise, își petrecuse nopțile devorînd romane; de atunci continuase să citească foiletoanele pe care toate cunoștințele ei le tăiau din partea de jos a paginii ziarelor; și își făcuse o oarecare idee despre multe lucruri și despre unii regi ai Franței. Îi rămăsese atît cît trebuie pentru a-i trezi nevoia de a vorbi cu alții despre ele. Datorită unei femei din casă care ducea gospodăria unui autor ce locuia pe aceeași stradă, și care avea bilete, mergea deseori la spectacol; cînd se întorcea, își amintea toată piesa și numele actorilor citite în program. Îi plăcea să cumpere cîntece, romane de cinci cîntime și să le învețe.

Aerul, suflul viu al cartierului Bréda, plin de verva artiștilor și a atelierelor, de artă și de viciu, îi ascuțise aceste gusturi spirituale și-i crease nevoi, exigente. Cu mult înainte de a duce o viață dezordonată, Germinie se îndepărtase de societatea oamenilor de treabă, de persoanele „bine“ din meseria și din casta ei, de acei oameni așezați, imbecili și nătîngi. Se desprinsese de mediul celor de o probitate potolită și comună, de taifasurile care te adormeau în jurul ceaiurilor oferite de bătrînii slujitori ai oamenilor bătrîni pe care-i cunoștea domnișoara. Fugise de plictiseala slujnicelor îndobitocite de grija pentru slujbă și de fascinația exercitată asupra lor de

Casa de economii. Ajunsesse să pretindă din partea oamenilor ce-i alcătuiau societatea o anumită inteligență care să răspundă inteligenței ei și să fie în stare s-o înțeleagă. Și acum, când ieșea din abrutizarea ei, când distracția și plăcerea o făceau să se regăsească și să renască, avea nevoie de oameni pe măsura ei pentru a se putea distra. Voia în juru-i oameni care s-o facă să ridă, o veselie violentă, un spirit spumos de natură s-o amețească o dată cu vinul ce i se turna în pahar. Așa se face că alunecă spre această boemă destrăbălată a poporului, zgomotoasă, tulburătoare, amețitoare ca toate boemele : așa se face că dădu peste unul ca Gautruche.

L

Într-o dimineață, când Germinie se întorcea acasă în zori, auzi în umbra ușii de la intrare, închisă în urma ei, un glas care-i striga : „Cine e acolo ?“ O zbughi spre scara de serviciu, dar se simți urmărită și, imediat, la o cotitură a palierului, prinsă de mîna portarului. De îndată ce o recunoscă, îi zise :

— Ah ! iartă-mă, dumneata erai ; lasă, nu te jena !... Ia te uită ce petrecărează !.. te miri, ai, că mă vezi în picioare așa de dimineață ? Din cauza furtului de acum cîteva zile din camera bucătăresei de la doi.. Ei, noapte bună ! ai noroc, să știi, că eu nu-s flecar.

După cîteva zile Germinie află de la Adèle că bărbatul bucătăresei furate spunea că nu e nevoie să se caute prea departe ; că hoța e din casă și că lumea știe ce știe. Adèle mai spuse că strada vorbea mult despre asta și că erau oameni care o repetau, o credeau. Germinie, indignată, se duse să-i povestească tot stăpînei sale. Domnișoara, și mai indignată decît ea, și atinsă personal

de această ofensă, scrise imediat stăpînei bucătăresei respective, cerindu-i să pună neîntîrziat capăt calomniilor îndreptate împotriva unei fete pe care o avea la ea de douăzeci de ani și de care răspundea ca de sine însăși. Soțul bucătăresei a fost aspru mustrat. Înfuriat, el își dădu și mai mult drumul la gură. Timp de cîteva zile strigă și răspîndi în toată casa intenția lui de a se duce la comisarul de poliție, de a-i cere s-o întrebă el pe Germinie cu ce bani a mobilat camerele fiului lăptăresei, cu ce bani i-a plătit om în loc la recrutare, cu ce bani achită cheltuielile bărbaților pe care-i are. O săptămînă întreagă, teribila amenințare atîrnă deasupra capului lui Germinie. În sfîrșit, hoțul a fost descoperit și amenințarea a dispărut. Dar își făcuse efectul asupra biete fete. Pricinuise tot răul cu puțință acestui creier tulburat în care, atunci cînd singele i se urca deodată la cap, rațiunea se clătina, se încetșsa la cea mai mică lovitură dată de viață. Zdruncinase complet această minte ce se rătăcea cu atîta ușurință în momentele de teamă sau de nemulțumire, pierzîndu-și atît de repede judecata, discernămintul, capacitatea de a vedea și de a aprecia limpede lucrurile, îngroșîndu-le singură, lăsîndu-se pradă unor alarme false, unor previziuni rele, unor perspective disperate, sperîndu-se de propriile-i spaimă ca de niște realități și cufundîndu-se în permanență în pesimismul acestui gen de delir la capătul căruia nu găsea decît o singură frază și o singură salvare : Eh ! Am să mă omor !

Întreaga săptămînă, creierul ei înfierbîntat o făcu să treacă prin toate peripețiile a ceea ce-și închipuie ea că avea să se întîmple. Zi și noapte vedea expus, devenit public, tot ce constituia rușinea ei ; își vedea taina, lașitățile, greșelile, tot ceea ce ținea ascuns în ea și ferecat în inima ei, le vedea arătate, etalate, dezvăluite, dezvăluite domnișoarei ! Datoriile făcute de ea pentru Jupillon, sporite de datoriile făcute pentru băutura și mîncarea lui Gautruche, de tot ceea ce cumpăra acum pe credit, datoriile ei la portar, la furnizori aveau să fie date în

vileag și să o piardă ! La gândul ăsta o treceau fiori pe șira spinării : simțea că domnișoara o va alunga ! Toată săptămîna s-a închipuit, în gîndurile ce n-o părăseau nici un moment, în fața comisarului de poliție. O săptămînă întreagă a rumegat întruna această idee și acest cuvînt : Justiția ! Justiția așa cum apare ea în imaginația claselor de jos, ceva teribil, nedefinit, inevitabil, care este pretutindeni, ascuns în umbra oricărui lucru, o atotputernicie a nenorocirii care ia forma vagă a negrului robei unui judecător, între sergentul de stradă și călău, cu mîinile poliției și brațele ghilotinei ! Ea, care avea toate instinctele acestor spaima ale poporului, ea, care repeta adeseori că mai bine să moară decît să fie dusă în fața justiției, ea se vedea așezată pe o bancă, între jandarmi ! într-un tribunal, în miezul acestui mare necunoscut care e legea și din care ignoranța ei făcea o sperietoare... Toată săptămîna i-au răsunit în urechi pașii făcuți pe scară de cel ce venea s-o aresteze !

Șocul a fost prea puternic pentru niște nervi atît de bolnavi ca ai ei. Zdruncinarea morală din această săptămînă de frică o împingea spre o idee care punea stăpînire pe ea și care pînă atunci doar îi dăduse tîrcoale : ideea sinuciderii. Stătea să asculte, cu capul între mîini, vocea care-i vorbea despre eliberare. Lăsa să-i pătrundă în ureche acel zgomot blind al morții pe care-l auzi dincolo de viață ca pe o cădere îndepărtată de ape ce se prăvălesc, stingîndu-se, în gol. O încercau și o urmăreau ispitele care-i vorbesc descurajării de tot ceea ce ucide atît de repede și atît de ușor, de tot ceea ce ia suferința cu mîna. Privirea i se oprea și se plimba pe toate lucrurile din jurul ei care te pot tîmădui de viață. Își obișnuia cu ele degetele, buzele. Le atingeau, le sucea, le apropia de ea. Căuta astfel să-și încerce curajul și să prindă dinainte gustul morții. Ore în șir, stătea la fereastră bucătăriei, cu ochi fixați în josul celor cinci etaje, pe pietrele curții, pietre pe care le cunoștea, pe care le-ar fi recunoscut ! Pe măsură ce ziua se apropia de sfîrșit, se apleca și mai

mult, se îndoaia toată peste bara prost înțepenită a ferestrei, nădăjduind mereu că această bară avea să se prăbușească și să o antreneze în căderea ei, rugîndu-se să moară fără să fie nevoie de acea aruncare disperată în spațiu de care nu se simțea în stare...

— O să cazi ! îi spuse într-o zi domnișoara, repezindu-se speriată să o prindă de fustă. Ce Dumnezeu vezi în curte ?

— Eu, nimic... pietrele...

— Se poate, ești nebună ? Mi-ai tras o spaimă !...

— Oh ! Nu cade omul așa ușor ! zise Germinie cu o intonație ciudată. Să știți, domnișoară, ca să cadă cineva trebuie să vrea cu tot dinadinsul !

LI

Germinie nu reuși să capete de la Gautruche, urmărit de o fostă ibovnică, cheia camerei lui. Dacă venea înainte de întoarcerea lui acasă, era nevoită să-l aștepte jos, afară, pe stradă, noaptea, în toiul iernii.

Întii se plimba în lung și-n lat în fața casei. Se ducea și se-ntorcea, făcea douăzeci de pași, se înapoia. Apoi, cum așteptarea se prelungea, făcea un ocol mai mare și, mergînd din ce în ce mai departe, pînă la urmă ajungea la capătul bulevardului. Mergea adeseori așa ore întregi, rușinată și stropită cu noroi, sub cerul înmorat, cuprinsă de teama ce ți-o inspiră atmosfera suspectă a unei străzi de la barieră și umbra tuturor lucrurilor. O lua de-a lungul caselor roșii ale circiumarilor, a umbrarelor desfrunzite, a spalierele de viță ale circiumioarelor proptite cu copaci morți, cum au gropile pentru urși, a cocioabelor joase și teșite, găurite la întîmplare de niște ferestre fără jaluzele, a fabricilor de șepci unde se vînd cămăși, a hotelurilor sinistre cu camere de închiriat pen-

tru o noapte. Trecea prin fața prăvăliilor închise, sigilate, amenințate de faliment, prin fața ruinelor unor ziduri blestamate, a unor cărări întunecate barate cu fiare, a unor ferestre zidite, a unor intrări ce păreau să ducă la acele sălașuri ale crimei al căror plan, la curtea cu juri, este prezentat domnilor jurați. Dădea, pe măsură ce mergea, peste grădinițe funebre, clădiri într-o rină, arhitecturi urite, porți de intrare mari și putregăite, garduri împrejmuind într-un maidan neliniștitoarea albeață a pietrelor noaptea, case ale căror colțuri răspindeau o duhoare de salpetru, ziduri murdărite cu afișe rușinoase și cu fișii de anunțuri rupte, în care publicitatea acoperită de mucegai arăta ca o lepră. Din cînd în cînd, la o cotitură bruscă, se deschideau străduțe care, după cîtiva pași, păreau să se înfunde într-o groapă și de unde venea un miros de pivniță ; fundături ridicau pe albastrul cerului rigiditatea neagră a unui zid înalt ; pe niște străzi ce urcau ușor se vedea, din loc în loc, pe tencuiala lividă a caselor, licărirea unui felinar.

Germinie mergea mai departe. Bătea toată zona unde luna se betivănește și-și găsește amorurile golănimea, între un spital, un abator și un cimitir : Lariboisière¹, Abatorul și Montmartre.

Cei ce treceau pe acolo, muncitorul care vine de la Paris, fluierînd, muncitoarea care se întoarce acasă la sfîrșitul zilei de lucru, cu mîinile vîrite la subțiori ca să se încălzească, prostituata cu bonetă neagră care rătăcește pe străzi, își încrucișau drumul cu ea și o priveau. Necunoscuții aveau aerul că o recunosc ; lumina o făcea să se rușineze. Fugea pe cealaltă parte a bulevardului și o lua, pe lîngă zidul străjilor, de-a lungul șoselei întunecoase și pustii ; dar era curînd izgonită de acolo de

¹ Spital din Paris, a cărui construcție a început în 1846 și s-a terminat în 1854. A fost întemeiat de Elisa Roy, contesă de Lariboisière (n. t.).

umbrele oribile ale bărbaților și de miinile ce se întindeau spre ea cu o brutalitate amoroasă...

Ar fi vrut să plece ; se ocăra în sinea ei ; își spunea că e lășă și netrebnică ; se jura că este ultimul tur, că nu se mai duce decît pînă la copacul de acolo și atît, iar dacă el nu s-a întors încă acasă, s-a terminat, o să plece. Și nu pleca ; mergea mereu, aștepta mereu, tot mai măcinată, pe măsură ce el întîrzia, de dorința pătimașă de a-l vedea.

În cele din urmă, cum orele se scurgeau și bulevardul se golea de trecători, Germinie, istovită, frîntă de oboseală, se apropia de case. Se tîra de la o prăvălie la alta, se îndrepta automat spre locul unde mai ardea gazul și rămînea, prostită, în fața strălucirii vitrinelor. Privea cu ochii pierduți, încerca să-și potolească nerăbdarea amăgind-o. Ceea ce vedea prin gemulețele aburite ale cîrciumarilor — vasele de bucătărie, castronașele de puncte așezate pe etajeră între două sticle goale din care ieșea cîte o crenguță de dafin, vitrinele unde culorile lichiorurilor aruncau scilipiri, o halbă plină cu lingurițe argintate — o făcea să se oprească îndelung. Silabisea vechile rezultate ale tragerilor la loterie afișate în fundul unei tavernă, reclamele pentru cafea, inscripțiile menționînd cu litere galbene : *Vin nou, pur sînge, 70 de centime*. Privea cîte un sfert de oră o sală dosnică unde vedea un bărbat în cămașă, așezat pe un scăunel în fața unei mese, un burlan de sobă, o tăbliță și două tăvi negre agățate pe perete. Privirea ei fixă și pierdută se îndrepta, printr-un abur roșu, spre siluete tulburi de cîrciaci aplecați deasupra măsuței lor de cizmărie. Apoi se oprea și se fixa asupra unei teighele pe care cineva o spăla, asupra unor mîini care numărau bănuși adunați în timpul zilei, a unei pîlnii pe care o curățau, a unei stacane ce era dată la gresie. Nu mai gîndea. Rămînea acolo, țintuită locului și din ce în ce mai sleită de puteri, simțînd o sfîrșeală a inimii, obosită de atîta stat în picioare, văzînd totul ca

într-un fel de leșin, auzind totul numai prin hurducăturile trăsurilor noroite ce goneau pe bulevardul clisos, gata să cadă și nevoită uneori să se sprijine cu umărul de zid.

În starea de tulburare și de boală în care se afla, cu această semihalucinație a ameteții care o făcea să-i fie atât de frică să treacă peste Sena și o silea să se agațe de balustradele podurilor, se întâmpla ca în unele seri, când ploua, aceste leșinuri pe care le avea pe bulevardul periferic să ia aspectul înfricoșător al unui coșmar. Când flacăra felinarelor, tremurătoare în vaporii de apă, își alungea și își legăna raza pe pământul ud, de parcă s-ar fi oglindit într-un riu, când caldarîmul, tro-tuarele, pământul păreau că dispar și se înmoaie sub ploaia căzîndă și că nimic nu mai dă impresia de a fi solid în noaptea înecată în apă, sărmana nefericită, aproape nebună de oboseală, avea impresia că rîul se umflă, transformîndu-se într-un potop. Năluca spaimii o făcea să vadă deodată numai apă în jurul ei, o apă care mergea, o apă care se apropia de pretutindeni. Închidea ochii, nu mai îndrăznea să se miște, se temea să nu cumva s-o lase picioarele, începea să plîngă și plîngea pînă cînd trecea cineva și binevoia să-i dea brațul pînă la hotelul „*La petite main bleue*“.

LII

Atunci urca scara ; era ultimul ei refugiu. Acolo scăpa de ploaie, de zăpadă, de frig, de frică, de disperare, de oboseală. Urca și se așeza pe o treaptă în fața ușii închise a lui Gautruche, își strîngea șalul și fusta pe lîngă trup ca să lase drum liber celor ce urcau sau coborau această scară abruptă, se aduna și se înghesuia, pentru ca rușinea

ce-o acoperea să ocupe cît mai puțin loc pe palierul îngust.

Prin ușile deschise ieșea și se răspîndea pe scară mirosul closetelor fără aerisire, al familiilor înghesuie într-o singură cameră, duhoarea unor meserii nesănătoase, mirosurile rîncede și puturoase ale mîncărilor gătite pe lampă și încălzite în cameră, o putoare de zdrețe, jilăveala fadă a rufelor puse la uscat pe frînghie. Fereastra cu ochiurile sparte pe care o avea în spatele ei îi aducea mirosul fetid al unei chiuvete unde toată casa arunca lăturile și alte scursori. Clipă de clipă răbufnea pînă la ca un val de putoare și simțea că-i vine să verse : era nevoită să scoată din buzunar o sticlută cu melisă, pe care o avea întotdeauna la ea, și să bea un gît ca să nu i se facă rău.

Dar și scara își avea trecătorii ei : neveste cinstite de mîncători urcau cu un coș cu cărbuni sau cu sticla de băutură pentru masa de seară. O atingeau cu piciorul și, cîtă vreme suiau, Germinie simțea cum privirea lor, încărcată de dispreț, înconjoară casa scării și o zdrobește tot mai de sus, cu fiecare etaj pe care-l urcau. Pe copii, pe fetițele cu băsmăluțe care treceau pe scara întunecoasă cu lumina unei flori, fetițe care o făceau s-o revadă pe fetița ei așa cum îi apărea adeseori în vis, vie și mărișoară, le vedea oprindu-se, uitîndu-se la ea cu ochi mari și întorcîndu-și privirile ; apoi micuțele o luau la fugă, urcau scara în goană și, cînd ajungeau sus de tot, aplecîndu-se aproape să cadă peste rampă, îi aruncau cuvinte murdare, injurii de copii din popor... Insulta, scuipată de aceste guri trandafirii, o lovea pe Germinie mai dureros decît orice. Se ridica puțin, pentru o clipă ; apoi, copleșită, renunța, cădea înapoi și, trăgîndu-și peste cap tartanul pentru a se ascunde și a se îngropa în el, rămînea ca o moartă, prăbușită, inertă, insensibilă, încovoiată peste umbra ei, ca un pachet aruncat acolo, peste care oricine poate trece, nemaiaivînd simțuri, nemaiaivînd trup, ne-

maitrăind decît pentru a auzi cum se apropie un zgomot de pași — care nu venea.

În sfîrșit, după ceasuri în șir, ceasuri nenumărate, i se părea că aude în stradă un pas poticnit ; apoi un glas duhnind a vin urca scara biiguind :

— Canalie !... cîrciumar ticălos !... mi-ai vîndut un vin care îmbată !

Era el.

Și aproape în fiecare zi începea aceeași scenă.

— Ah ! aici erai, draga mea Germinie, spunea el recunoscînd-o. Uite ce e... o să-ți spun... Am cam dat-o în bară... Și, virînd cheia în broască : Îți spun eu... Nu-i vina mea...

Intra, dădea cu piciorul într-o turturică cu aripile retezate care topăia șchiopătînd și, închizînd ușa, zicea :

— Să vîzi ! Nu-s eu de vină.. E Paillon, îl știi, nu, pe Paillon ?... ăla mic și îndesăt, care e gras cum îi cîinele unui nebun... Ei bine ! el e, pe cuvînt d-onoare... A vrut să-mi plătească un litru de șaișpe... El mi-a făcut cinste, i-am făcut și eu lui, din politețe... După asta, firește, am dres cafeaua c-un coniac, și-am dres-o, nu glumă !... Și din una în alta... ne-am încăierat... Ne-am măcelărit ca apucații !... Dovadă că gloaba asta de cîrciumar ne-a zvîrlit pe ușă afară ca pe niște resturi de homar !

În timpul explicației, Germinie aprinse lumînarea înfiptă într-un sfeșnic de aramă galben. La lumina flăcării tremurătoare se văzu tapetul murdar al camerei, acoperit cu caricaturi din *Charivari*¹, rupte din ziar și lipite pe perete.

— Ah ! ești o bomboană, îi spunea Gautruche cînd o vedea punînd pe masă un pui rece și trei sticle de vin.

¹ Ziar satiric, fondat în 1832 de Charles Philippon. A numărat, printre colaboratori, pe Daumier, care a publicat aici seria sa de desene intitulată *Robert Macaire* (n. t.).

Că să-ți spun... cît privește ce am eu în burtă... e o fier-tură scîrboasă... nimic altceva... Ah! pentru ăsta ar fi fost nevoie de-un profesor de scrimă strașnic ca să-i scot ochii!

Și se punea pe mîncat. Germinie bea, cu coatele pe masă, privindu-l, și privirea i se întuneca...

— Bun! toate negreșele au murit... spunea, la sfîrșit, Gautruche, sorbind una cite una sticlele. Acum, nani, copii!

Și între aceste două ființe urma un amor năpraznic, încrîncenat și funebru, 'cu ardori și ostoiri sălbatice, cu voluptăți furioase, cu mîngieri care aveau brutalitățile și mîniile vinului, cu sărutări ce păreau să caute sîngele sub piele ca limba unei fiare, cu prăbușiri care-i înghițeau și nu mai lăsa din trupul lor decît leșul.

Germinie participa la acest dezmăț cu un fel de nebu-nie, de delir, de disperare, cu o supremă frenezie. Simțu-rile ei exasperate se întorceau împotriva lor însele și, ieșind din stadiul apetitului propriu naturii lor, începeau să sufere. Sațietatea le uza, fără a le destinde; și, trecînd dincolo de exces, se încordau pînă la sfișiere. În paroxis-mul excitației în care se afla nefericita creatură, capul, nervii, imaginația trupului ei înnebunit nu mai căutau nici măcar plăcerea în plăcere, ci ceva mai presus, ceva mai aspru, mai dureros, mai sfișietor: durerea în volup-tate. Și, în fiecare clipă, cuvîntul „să mor“ se strecura printre buzele ei strînse, ca și cum ar fi chemat în șoaptă moartea și ar fi căutat s-o îmbrățișeze în agonia dra-gostei!

Cîteodată, noaptea, se ridica deodată pe marginea patului, își punea picioarele goale pe lespezile reci și

rămînea așa, sălbăticită, aplecată peste ceea ce respiră într-o cameră care doarme. Și, treptat-treptat, ceea ce era în jurul ei, întunericul din acel ceas, părea s-o învăluie. Avea impresia că va cădea și se va rostogoli în inconștiența și în bezna nopții. Voința ideilor ei se stingea. Tot felul de lucruri sumbre, avînd parcă aripi și glasuri, îi zvicneau în tîmple. Ispitele tenebroase care împing încetișor nebunia spre crimă îi plimbau prin fața ochilor, foarte aproape de ea, o lumină roșie, străfulgerarea unui omor ; și în spatele ei erau două mîini ce o împingeau spre masa pe care se aflau niște cuțite... Închidea ochii, mișca un picior ; apoi, făcîndu-i-se frică, se prindea de cearceafuri ; și, în cele din urmă, întorcîndu-se, recădea pe pat și-și împletea mai departe somnul cu somnul omului pe care voise să-l omoare ; pentru ce ? nu știa ; pentru nimic — pentru a ucide !

Și astfel, pînă la ivirea zorilor, în această mizeră cămăruță mobilată, se zbăteau furia și lupta dintre aceste iubiri mortale — în timp ce biata porumbiță șchioapă și beteagă, infirma pasăre a lui Venus, cuibărită într-o gheată veche a lui Gautruche, din timp în timp, trezită de zgomot, scotea cîte un uguit speriat.

LIII

Cam pe vremea aceea, Gautruche începu să se scîrbească de băutură. Apăruseră primele semne ale bolii de ficat pe care o clocea de mult timp în singele său ars și alcoolizat, sub roșul stacojiu al pomeților. Durerile groaznice care, timp de o săptămînă, l-au împuns într-o parte și i-au întors stomacul pe dos, l-au pus pe gînduri. O dată cu hotărîrile înțelepte, i-au venit și idei aproape

sentimentale privind viitorul. Și-a spus că trebuie să se mai potolească, dacă nu vrea să dea ortul popii. În timp ce se răsucea în pat și se ghemuia, cu genunchii la gură, ca să sufere mai puțin, și-a privit cocina în care trăia, cei patru pereți unde își adăpostea nopțile, unde își aducea seara bețiile, uneori fără luminare, și de unde fugea de cum se iveau zorile ; și i-a venit în minte să-și facă și el un cămin. Se gîndea la o cameră unde să aibă o femeie, o femeie care să-i pregătească o mîncărică bună, să-l îngrijească dacă este bolnav, să-i cîrpească hainele, să-i țină rufăria curată, să-l împiedice să înceapă un nou cont la vreun cîrciumar, în sfîrșit, o femeie care să prezinte toate avantajele unei căsnicii și care, pe deasupra, să nu fie nici o nătîngă, să-l înțeleagă, să rîdă împreună cu el. Pe femeia asta nu era nevoie s-o mai caute : era Germinie. Nu se poate să nu aibă ea un mic cheag, ceva bani la ciorap, de cînd slujește la bătrîna ei domnișoară ; și, cu ce ciștigă el, ar duce un trai îndestulat și s-ar „ghiftui“. De consimțămîntul ei nu se îndoia, era sigur dinainte că va accepta. Și, dealtfel, scrupulele ei, dacă s-ar fi întîmplat să aibă, n-ar fi rezistat în fața perspectivei unei căsătorii pe care intenționa să i-o fluture prin fața ochilor ca încheiere a legăturii lor.

Într-o luni, tocmai venise la el.

— Ia spune-mi, Germinie, începu Gautruche, ce-ai zice de așa ceva, ei ? O cameră bună... nu o chichineată ca asta... una adevărată, cu closet... în Montmartre, și două ferestre, atîta doar !... Pe Rue de l'Empereur... cu o vedere pe care un englez ar da cinci mii de franci ca s-o ia cu el ! În sfîrșit, ceva mișto și vesel, să stea acolo omu' toată ziua fără să se plictisească... Fiindcă eu, țin să-ți spun... am început să mă cam satur să mă mut doar ca să schimb purecii. Și p-ormă, asta nu-i totul : m-am săturat să tot stau cu cameră mobilată... m-am săturat să fiu de unu' singur... Prietenii nu-s o societate. Îți cad ca muștele în pahar cînd tu ești ăla care plătești, și pe

urmă gata !... Mai întâi, nu mai vreau să beau, îți jur că nu mai vreau, o să vezi ! Îți dai seama că nu-mi dă mîna să duc mai departe existența asta ca să crăp !... Asta nu ! Atenție ! Doar trebuie să rămîn în formă... Zilele astea mi se părea că am înghițit tirbușoane... N-am încă poftă să înțepenesc sub un monument chiar acum... Așa că, ce mai calea-valea, iată ce m-am gîndit : o să-i fac o propunere lui Germinie... Eu sînt gata să dau golanii pentru niște mobilier... Tu, ai și tu cîte ceva în camera ta... Știi că nu-s prea puturos, cînd e vorba de muncă, nu mă dau în lături... Și p-ormă, o să vedem, poate că n-o să muncim mereu la alții, o să luăm o circumioară de mahala... Tu, dac-ai avea ceva pus de-o parte, n-ar strica... Ne-am instala frumușel împreună și n-avem decît, într-o bună zi, să ne ducem și să facem formele la domnu' primar... Nu-i chiar așa rău tot ce-am spus, hai ? Nu-i așa, fato ?... Și, pe chestia asta, o s-o cam părăsim pe bătrîna, nu-i așa ? pentru bătrînul tău iubit, Gautruche ?

Germinie, care-l ascultase pe Gautruche cu capul întins spre el, cu bărbia sprijinită în palmă, se lăsă pe spate izbucnind într-un hohot strident de rîs :

— Ah ! Ah ! Ai crezut !... Și mi-o spui așa !... Ai crezut c-am s-o părăsesc, pe ea ! pe domnișoara ! Într-adevăr, așa ai crezut ?... Tare mai ești prost, să știi ! chiar dac-ai avea bani cu sacu', de-ai fi căptușit cu aur, auzi tu ? căptușit... E o glumă, nu ?... Domnișoara ? Dar tu nu știi oare, nu ți-am spus... Ah ! Aș vreo s-o văd și p-asta, ea să moară și mîinile astea să nu fie acolo ca să-i închidă ochii ! Aș vrea să văd ! Ia spune, zău, așa ai crezut ?

— Drace ! Mi-am închipuit... După cum erai tu cu mine... Credeam că ții la mine ceva mai mult... în sfîrșit, că mă iubești... zise zugravul, fisticit de ironia teribilă și șfichiuitoare a cuvintelor lui Germinie.

— Ah ! mai credeai și asta, că te iubesc ! Și, ca și cum și-ar fi smuls deodată din fundul inimii remușcarea și rana amorurilor ei : Ei, bine ! da, uite ! te iubesc... te iubesc, cum mă iubești și tu, așa ! Tot atît ! și asta-i tot ! Te iubesc ca pe ceva ce ți-e la îndemînă și de care te servești pentru că e acolo !... M-am obișnuit cu tine ca și cum ai fi o rochie veche pe care o pui mereu... Iată cum te iubesc !... De ce vrei să țin la tine ? Ori tu, ori altul... te întreb și eu așa, ce importanță poate să aibă ?... Căci, la urma urmelor, ce-ai fost tu pentru mine mai mult decît altul ? Ei bine ! da, m-ai luat... Și ? E destul ca să te iubesc ?... Dar ce-ai făcut pentru mine ca să mă leg, ai vrea să-mi spui ? Ai sacrificat pentru mine vreodată un pahar cu vin ? Ți-a fost oare milă de mine cînd cutreieram străzile bălăcindu-mă în noroi, în zăpadă, pînă credeam că-mi dau duhul ? Ah, bine, da ! Și cite mi se spuneau, cite mi se scuipau în obraz, că-mi clocotea tot singele-n vine !... Cîte jigniri nu mi-a fost dat să-nghit cînd te-așteptam, iar tu nici că te sinchiseai ! Haidade !... De mult voiam să-ți spun toate astea... și cită amărăciune e în mine ! Ia stai, zise ea cu un zîmbet cumplit, crezi oare că m-ai dat gata cu fizicul tău, cu părul pe care nu-l mai ai, cu mutra asta ? Nici pomeneală !... Te-am luat... aș fi luat pe oricine ! Eram în una din zilele cînd aveam nevoie de cineva ! Atunci nu mai știu nimic, nu mai văd nimic... Nu mai sînt eu aia care vrea... Te-am luat fiindcă era cald, asta-i !

Tăcu o clipă.

— Dă-i drumu' mai departe, zise Gautruche, calcă-mă-n-picioare... Nu te sfii, de vreme ce ai mers pîn-aici !...

— Ce ? continuă Germinie, ți-ai închipuit că o să fiu încîntată să mă iau cu tine ? Îți spuneai : toanta asta ! o să fie mulțumită ! La urma urmelor, n-am decît să-i promit c-o s-o iau de nevastă... O să lase totul baltă. O s-o părăsească pe stăpînă-sa. Asta-i culmea ! Domnișoara ! Domnișoara care nu mă are decît pe mine ! Ah ! asta-i,

tu nu știi nimica... Și nici n-ai înțelege... Domnișoara, care e totul pentru mine ! Păi, în afară de mama mea, n-am mai avut-o decît pe ea, numai ea a fost bună cu mine ! — În afară de ea, cine m-a mai întrebat, cînd eram tristă : ești tristă ? Și cînd eram bolnavă : ești bolnavă ? Nimeni ! Numai ea, nimeni alta decît ea nu m-a îngrijit, nu s-a ocupat de mine... Așa să știi ! Tu, care vorbești de dragoste fiindcă a fost ce-a fost între noi... Ah ! Domnișoara e singurul om care m-a iubit ! Oh !, da, m-a iubit ! Și asta mă omoară, să știi : că am ajuns o nenorocită, că am ajuns o... — Și rosti cuvîntul. — Și că o înșel, că îi fur afecțiunea, că o las să țină la mine mai departe ca la fata ei, eu ! eu ! Ah ! dacă ar afla vreodată ceva... da', fii liniștit ! n-ar dura mult... Știu eu pe una care ar sări frumușel de la etajul cinci, ăsta-i adevărul, cum e adevărat că cred în Dumnezeu ! Dar bagă bine la cap... tu, tu nu ești sufletul meu, nu ești viața mea, nu ești decît plăcerea mea... Am avut însă un bărbat... Ah ! Nu știu dacă pe ăla l-am iubit ! Dar pentru ăla m-aș fi lăsat tăiată în bucăți, fără să scot o vorbă... În sfîrșit, a fost bărbatul nenorocirii mele !... Ei bine, vezi tu, atunci cînd eram moartă după el, cînd nici nu suflam fără voia lui, cînd eram nebună și dac-ar fi vrut să mă calce-n picioare l-aș fi lăsat s-o facă !... Ei, bine ! da, în momentul acela, dacă domnișoara ar fi fost bolnavă, dacă mi-ar fi făcut numai un mic semn cu degetul, m-aș fi întors imediat... Da, pentru ea, l-aș fi părăsit ! L-aș fi părăsit !

— Mă rog... Dacă așa stau lucrurile, draga mea, dac-o iubești atîta pe bătrîna ta, nu pot să-ți dau decît un sfat : să n-o mai părăsești pe buna ta doamnă, ne-am înțeles ?

— Îmi dai papucii ? zise Germinie ridicîndu-se.

— Pe legea mea ! așa s-ar părea.

— Ei bine, adio... Îmi convine !

Și, îndreptîndu-se glonț spre ușă, ieși fără să scoată o vorbă.

După această ruptură, Germinie căzu acolo unde era firesc să cadă, mai prejos de rușine, mai prejos de natura însăși. Din cădere în cădere, ființa aceasta nefericită și pătimașă ajunsese pe stradă. Aduna iubiri care se consumă într-o noapte, cine se nimerea să treacă pe acolo, pe cine întâlnea, pe cine scotea întâmplarea în calea unei femei care umblă haihui pe stradă. Nu mai avea nevoie să-și lase timp pentru dorință : capriciul ei era dezlăntuit și spontan, se aprindea pe loc. Înfometată de primul venit, abia dacă-l privea și n-ar fi putut să-l recunoască. Frumusețe, tinerețe, acel fizic al unui amant pe care pînă și femeile cele mai decăzute îl privesc ca pe un mic ideal, nimic din toate astea n-o mai ispitesc, n-o mai atingeau. În toți bărbații, ochii ei nu vedeau decît bărbatul : individul îi era indiferent. Ultima pudoare și ultimul simț omenesc al destrăbălării, preferința, alegerea și, pînă și ceea ce le mai rămîne și prostituatelor în materie de conștiință și de personalitate, dezgustul, chiar și dezgustul — ea îl pierduse !

Și pornea pe străzi, pe care le bătea toată noaptea cu mersul suspect și furișat al fiarelor care caută umbra și ale căror pofte stau la pîndă. Ca și cum s-ar fi rupt de sexul ei, ataca ea însăși, solicita brutalitatea, abuza de starea de beție a unora și ea era cea căreia bărbații îi cedau. Mergea, adulmeca în jurul ei, se-ndrepta spre tot ce stătea ascuns, tot ce era impur pe maidane, spre ocaziile pe care i le scotea în cale noaptea și singurătatea, spre miinile care de-abia așteptau să se repeadă asupra unui șal. La lumina felinarelor, trecătorii de la miezul nopții o vedeau, sinistru și fremătînd de dorință, strecurîndu-se și parcă tîrîndu-se, încovoiată, ștearsă, cu umerii adunați, măturînd tenebrele, cu un aer de nebună și de bolnavă, cu o expresie de rătăcire nesfîrșită care împinge inima gînditorului și gîndirea medicului spre reflectare la abisurile tristeții.

Într-o seară, pe cînd dădea tîrcoale pe Rue du Rocher, trecînd prin fața unui cîrciumar, aflat la colț cu Rue Laborde, văzu spinarea unui bărbat care bea la tejghea : era Jupillon.

Se opri brusc, dădu colțul străzii și, sprijinindu-se cu spatele de gardul cîrciumarului, se puse pe așteptat. Lumina prăvăliei era în spatele ei ; cu umerii rezemați de zăbrele, stătea nemișcată, cu o mină ținîndu-și fusta sumecată în față, iar pe cealaltă lăsînd-o să atîrne la capătul brațului. Era parcă o statuie de umbră, așezată pe o bornă. Atitudinea ei vădea o hotărîre teribilă și răbdarea parcă fără sfîrșit a celui ce va aștepta veșnic acolo. Zărea nedeslușit și de departe trecătorii, trăsurile, strada. Calul adăugat la omnibuz ca să urce strada, un cal alb, se afla în fața ei, nemișcat, istovit, dormind de-a-n picioarele, cu capul și cele două picioare din față în lumina puternică ce străbătea prin geamul de la ușă : ea nu-l vedea. Bura. Era una din acele zile murdare și putrede ale Parisului, cînd apa ce se cerne pare a fi noroi încă înainte de a fi căzut. Rîulețul format îi trecea peste picioare. Rămase așa o jumătate de oră, jalnică la privit, fără să se miște, amenințătoare și disperată, învăluită într-o lumină slabă, întunecată și fără chip, asemenea unei zeițe a Fatalității postată de Noapte la ușa unei spelunci !

În sfîrșit, Jupillon ieși. Se înțepeni în fața lui, cu brațele încrucișate.

— Ce-i cu banii mei ? îi spuse. Avea figura unei femei care nu mai are conștiință, pentru care nu mai există Dumnezeu, nici jandarmi, nici curte cu juri, nici eșafod — absolut nimic !

Jupillon simți că minciuna pe care voia s-o născocască i se oprește în gît.

— Banii tăi ? zise, banii tăi nu-s pierduți. Da' mai trebuie timp... În momentul ăsta, am să-ți spun, nu merge prea grozav treaba... Cu prăvălia mea s-a terminat de mult, știi... Dar pînă-n trei luni, îți promit... Și tu, ești sănătoasă ?

— Ticălosule, haide ! Ah ! Am pus deci mîna pe tine ! Aha ! voiai s-o ștergi... Da' tu ești nenorocirea mea ! Din cauza ta am ajuns cum sînt, tilharule ! hoțule ! pungașule ! Ah ! Din cauza ta...

Germinie îi azvîrli asta în obraz, în timp ce se băga în el, îl înfrunta, se împingea cu pieptul în pieptul lui. Părea că se vîră în loviturile pe care le cerea și le provoca ; și-i striga, întinsă toată spre el :

— Ce mai stai, bate-mă ! Ce trebuie oare să-ți spun, zi, ca să mă bați ?

Nu mai gîndea ; nu mai știa ce vrea ; parcă nu simțea altceva decît o nevoie de a fi bătută. Îi venise o poftă instinctivă, irațională, să fie brutalizată, lovită, să-și simtă carnea suferind, să se simtă zguduită, zdruncinată, să încerce o durere care să reducă la tăcere ceea ce-i zvîcnea în cap. Lovituri, nu-și putea închipui altceva pentru a termina o dată. Apoi, după lovituri, vedea, cu luciditatea unei halucinații, petrecîndu-se tot felul de lucruri : garda care venea, postul de poliție, comisarul ! comisarul în fața căruia ar putea să spună totul, povestea ei, nenorocirile ei, cît a făcut-o să sufere acest om, cît a costat-o ! Inima i se ușura mai dinainte la ideea de a se deșerta, cu țipete și plînsese, de tot ceea ce o făcea să plesnească.

— Ce mai stai, bate-mă odată ! repeta ea, repezindu-se mereu spre Jupillon, care încerca să se ferească și, în timp ce se dădea înapoi, îi arunca cuvinte mîngîietoare cum îi arunci unui animal ce nu te recunoaște și vrea să te muște. Oamenii începură să se strîngă în jurul lor.

— Hai, bețivancă bătrână, nu-l mai plictisi pe domnul, zise un sergent de stradă care o înșfăcă de braț pe Germinie și o făcu să se răsucească brusc pe loc. La ofensa brutală a acestei mîini a poliției, lui Germinie i se înmuieră genunchii : crezu că o să leșine. Apoi i se făcu frică și începu să alerge prin mijlocul străzii.

LVI

Pasiunea are reveniri nesăbuite, reîntoarceri inexplicabile. Această dragoste blestemată, pe care Germinie o credea ucisă în urma tuturor rănilor și loviturilor primite de la Jupillon, renăștea. Rămase îngrozită cînd o regăsi, întorcîndu-se acasă. Numai cît l-a văzut pe acest om, numai cît s-a apropiat de el cîteva minute, i-a auzit timbrul vocii, a respirat același aer cu el și a fost destul ca să-și simtă inima reîntorcîndu-i-se la el și redînd-o trecutului.

În pofida tuturor celor întîmplate, nu izbutise nici odată să-l smulgă cu totul pe Jupillon din sufletul ei ; rămăsese înrădăcinat acolo. Prima ei dragoste el a fost. Germinie îi aparținea, împotriva ei înseși, prin toate slăbiciunile amintirii, prin toate lașitățile obișnuinței. Între ea și el existau toate legăturile chinuitoare care leagă o femeie pentru totdeauna, sacrificiul, suferința, înjosirea. O stăpînea pentru că-i violase conștiința, îi călcase în picioare iluziile, îi făcuse din viață un martiriu. Era a lui, a lui pentru vecie, căci el a fost stăpînul tuturor durerilor ei.

Și acest șoc, această scenă care ar fi trebuit s-o facă să se îngrozească la gîndul de a-l mai reîntîlni vreodată, aprinse din nou în ea dorința frenetică de a-l revedea. Se

simți cuprinsă din nou de întreaga ei pasiune. Gîndul la Jupillon a pus atît de mult stăpînire pe ea, încît a ajuns s-o purifice. Vagabondarea simțurilor ei încetă pe dată, nu mai voia să fie a nimănui, căci era singurul mijloc pe care-l mai avea de a fi a lui.

Începu să-l pîndească, să cerceteze orele la care ieșea, străzile pe unde trecea, locurile pe unde se ducea. Îl urmări, în Batignolles, pînă la noua lui locuință, mergea în spatele lui, mulțumită că pune piciorul acolo unde-l pusese el, că urmează același drum cu el, că îl vede puțin, că observă cite un gest pe care-l făcea, că-i surprinde vreo privire. Asta era tot : nu îndrăznea să-i vorbească ; se ținea la distanță, mergînd în urma lui, ca un ciine pierdut, fericit că nu e alungat cu lovituri de picior.

Se preschimbă astfel, săptămîni în șir, în umbra acestui om, o umbră umilă și fricoasă care se dădea înapoi și se îndepărta cu cîtiva pași cînd se credea văzută, apoi se apropia din nou, cu pași timizi, și, dacă observa vreun semn de agasare din partea bărbatului, se oprea iarăși, pîrînd că-și cere iertare.

Uneori îl aștepta la ușa unei case unde intra, se lua din nou după el cînd ieșea, îl conducea înapoi la el acasă, întotdeauna de departe, fără să-i vorbească, cu aerul unei cerșetoare care cerșește firimiturile și mulțumește pentru ceea ce este lăsată să adune. Apoi, 'în fața oblonului camerei de la parterul unde locuia, asculta dacă e singur, dacă nu mai e cineva înăuntru.

Cînd îl vedea cu vreo femeie de braț, cu toate că suferea, se înverșuna să-l urmărească. Mergea unde mergeau și cei doi, pînă la capăt. Intra, după ei, în grădinile publice, în sălile de bal. Mergea auzindu-le risetele, cuvintele, sfîșiată de durerea de a-i vedea, de a-i asculta, și rămînea acolo, în spatele lor, făcîndu-și gelozia să sîngereze.

Era prin luna noiembrie. De vreo trei-patru zile Germinie nu-l mai întâlnise pe Jupillon. Veni să-l pîndească, să-l caute în apropiere de locuința lui. Ajunsă pe strada respectivă, văzu de departe o diră lată de lumină strecurîndu-se prin oblonul închis. Se apropie și auzi hohote de rîs, ciocnit de pahare, femei, apoi un cîntec, un glas, o femeie, cea pe care o ura cu toată ura de care inima ei era în stare, cea pe care ar fi vrut s-o vadă moartă, cea a cărei moarte o căutase de atîtea ori în liniile destinului, în sfîrșit, pe ea — pe verișoara lui !

Se lipi de spatele oblonului, sorbind tot ce-și spuneau, adîncită în chinul de a-i auzi, săturîndu-și foamea de suferință. Cădea o ploaie rece de iarnă. Germinie n-o simțea. Toate simțurile îi erau concentrate în auz. Glasul pe care-l ura părea uneori că slăbește și se stinge din pricina sărutărilor și ceea ce cînta dispărea ca înăbușit de o gură apăsată pe un cîntec. Orele treceau. Germinie continua să stea acolo. Nu se gîndea să plece. Aștepta fără să știe ce așteaptă. I se părea că trebuie să rămînă mereu acolo, pînă la sfîrșit. Ploaia se întetî. Dintr-o streășină ruptă, aflată deasupra ei, apa îi cădea pe umeri. Picături mari i se strecurau pe ceafă. O răceală de gheață îi aluneca de-a lungul spinării. Din rochie stropi de apă picurau pe caldarîm. Dar nu băga de seamă. În toate membrele nu mai simțea altă suferință decît cea a sufletului.

Tîrziu în noapte se auzi un zgomot, o mișcare, pași îndreptîndu-se spre ușă. Germinie alergă să se ascundă undeva mai încolo, după o ieșitură a zidului, și văzu o femeie condusă de un tînăr. În vreme ce îi privea cum se îndepărtează, simți pe mîini ceva moale și cald care la început o sperie : un cîine îi lingea mîinile, un cîine mare, pe care, cînd era cățeluș, îl ținuse seri întregi pe genunchi, în cămăruța din spatele prăvăliei lăptăresei...

— Aici, Molosse ! se auzi strigînd de două-trei ori, în umbra străzii, glasul nerăbdător al lui Jupillon.

Cînele lătră, fugi, veni înapoi, se mai gudură puțin pe lîngă ea și intră în casă. Ușa se închise. Glasurile și cîntecele o aduseră pe Germinie înapoi, în același loc, lipită de oblon ; ploaia o uda, iar ea se lăsa udată ascultînd întruna, pînă dimineată, pînă în zori, pînă la ceasul cînd zidarii care se duceau la lucru, cu pîinea sub braț, văzînd-o, începură să rîdă de ea.

LVIII

La două sau trei zile după această noapte petrecută în ploaie, Germinie avea o figură de suferindă ce inspira groază : tenul îi era vînat, ochii aprinși. Nu spunea nimic, nu se plîngea de nimic, își făcea treaba ca de obicei.

— Ei ! ia uită-te puțin la mine, îi zise domnișoara, trăgînd-o brusc la lumină : Dar ce-i asta ? Ce-i cu mutra asta, de parcă ai fi sculată din mormînt ? Haide, spune-mi, ești bolnavă ? Dumnezeuule mare ! ce fierbinți ți-s mîinile !

O prinse de încheietura mîinii, dar, după o clipă, dădu drumul brațului :

— Cum se poate, proastă ce ești ! Ai o febră de căl ! Și nu spui nimic ! ?

— Ba nu, domnișoară, îngăimă Germinie. Cred că-i o răceală zdravănă, atîta tot... Am adormit deunăzi seară cu fereastra din bucătărie deschisă...

— Oh ! tu, continuă domnișoara, chiar dac-ai crăpa, n-ai scoate măcar un „uf“ ! Așteaptă...

Și, punîndu-și ochelarii, își împinse repede fotoliul pe roțile spre o măsută de lîngă cămin și începu să scrie cîteva rînduri cu scrisul ei mare.

— Uite, zise împăturind scrisoarea, o să-mi faci plăcerea să dai asta prietenei tale Adèle, ca s-o trimită prin portar... Și-acum, la pat !

Dar Germinie nu vru în ruptul capului să se bage în pat. Nu era nevoie. N-o să se obosească. O să stea pe scaun toată ziua. Dealtfel, momentul cel mai greu al bolii trecuse ; și începuse să se simtă mult mai bine. Și-apoi, ea, dac-ar sta în pat, ar muri.

Medicul, chemat prin răvașul domnișoarei, veni seara. O examină pe Germinie și-i prescrie ulei de croton¹. Hîrîiturile care se auzeau în piept erau atît de dezordonate, încît nu putea încă să spună nimic. Trebuia să se aștepte efectul tratamentului.

După cîteva zile veni din nou, o puse pe Germinie să se culce și o ascultă vreme îndelungată. — E un miracol, îi spuse domnișoarei după ce coborî de la Germinie, a avut o pleurezie și n-a stat nici o clipă în pat... E de fier, fata asta ?... Oh ! energia femeilor !... Ce vîrstă are ?

— Patruzeci și unu de ani.

— Patruzeci și unu ? Cu neputință !... Sînteți sigură ? Pare de cincizeci...

— Ah ! de pîrut, pare... Ce vreți ! N-a avut niciodată o sănătate prea bună... mereu a fost bolnavă... necazurile... suferințele... și o fire care se frămîntă pentru orice...

— Patruzeci și unu de ani ! E uluitor ! repetă medicul. Și, după o clipă de gîndire, continuă :

— Știți cumva dacă în familia ei au fost bolnavi de plămîni ? A avut rude care să fi murit...

— O soră de-a ei a murit de pleurezie... dar era mai în vîrstă... Avea patruzeci și opt de ani, cred...

Medicul deveni grav.

— În sfîrșit, plămîinii se degajează, spuse pe un ton liniștitor. Dar are absolută nevoie de odihnă... Și după aceea s-o trimiteți la mine o dată pe săptămîină... Să vină să mă vadă... Dar să-și aleagă o zi frumoasă, cu soare.

¹ Ulei conținut de semințele unor arbuști și specii de arbori tropicali (*Croton*) din familia euforbiaceelor (n. t.).

Degeaba încerca domnișoara să-i vorbească, s-o roage, să-i impună, s-o certe : nu reuși s-o facă pe Germinie să-și întrerupă serviciul pentru câteva zile. Nici măcar n-a vrut s-audă de un ajutor care să facă treburile mai grele. I-a declarat domnișoarei că este cu neputință și de prisos, că n-o să se obișnuiască niciodată cu ideea ca o altă femeie să se apropie de stăpîna ei, să o servească, să o îngrijească : că numai acest gînd, cînd ar sta în pat, ar face să-i crească febra, că încă n-a murit și că, atîta timp cît o să fie în stare să pună un picior înaintea celui-lalt, o implora s-o lase să-și vadă mai departe de treabă. Spunînd acestea, timbrul vocii ei trăda atîta duioșie, privirea ei era atît de rugătoare, glasul ei de bolnavă atît de umil și cerea cu atîta ardoare acest lucru, încît domnișoara n-a avut curajul s-o silească să-și ia un ajutor. S-a mulțumit doar să-i spună că n-are pic de minte în cap, e proastă ca noaptea și, ca toți oamenii de la țară, crede că dacă stă câteva zile în pat, moare.

Datorită aparentei ameliorări survenite în urma medicației energice prescrise de doctor, Germinie continua să-i facă patul domnișoarei, care o ajuta să ridice saltelele. Continua să-i gătească mîncarea, și mai ales asta îi era îngrozitor de greu.

Cînd pregătea pentru domnișoara masa de prînz și cea de seară, simțea că moare în bucătăria ei, una din acele bucătărioare mizere din orașele mari, unde atîtea femei se îmbolnăvesc de plămîni. Jăratecul pe care-l ațîța, și din care se ridica un firîșor de fum acru, începea să-i provoace grețuri ; apoi, curînd, cărbunele pe care i-l vindea cărbunarul de alături, cărbune tare de Paris, plin de gunoaie de cîmp, care o învăluia în mirosul lui, îi dădea dureri de cap. Coșul sobei, necurățat și găurit, plasa joasă de deasupra căminului îi trimeteau înapoi în piept

respirația nesănătoasă a focului și dogoarea fierbinte a mașinii de gătit ce ajungea la înălțimea cotului. Se sufoca, simțea cum tot sîngele, roșu și fierbinte, i se urcă în obraji și-i umple fruntea de pete. I se-nvîrtea capul. În starea de semiasfixie a spălătoarelor care calcă rufele în aburi de mangal, ea se repezea la fereastră să tragă în piept o gură de aer înghețat.

Mai mult decît repulsia oamenilor din popor de a zace în pat, mai mult decît voința îndîrjită și geloasă de a nu lăsa pe altcineva să o îngrijească pe domnișoara, ceea ce o îndemna să sufere în picioare, să meargă înainte, în ciuda stărilor ei de leșin, era groaza de o delațiune care ar fi putut pătrunde în casă odată cu noua slujnică. Trebuia să fie acolo pentru a o păzi pe domnișoara și a împiedica pe oricine să se apropie de ea. Apoi, mai trebuia să se și arate, pentru ca lumea din cartier s-o vadă și să nu pară ca o moartă creditorilor ei. Trebuia chiar să se prefacă că are putere, să dea impresia că se bucură de viață, să inspire încredere întregii străzi cu vorbele ticluite ale medicului, cu o figură plină de speranță, cu făgăduiala că nu va muri. Trebuia să facă o mină bună pentru a-și liniști datornicii, pentru a-i împiedica pe cei îngrijorați de soarta banilor lor să urce scara și să i se adreseze domnișoarei.

A reușit să joace această comedie oribilă și necesară. A fost eroică în efortul de a-și face tot trupul să mintă, îndreptîndu-și, în fața prăvăliilor care o pîndeau, spina-reă cocîrjată, grăbind pasul ei tîrșit, frecîndu-și fața, înainte de a coborî, cu un prosop aspru pentru a-și aduce sîngele-n obraji, ca un fard peste paloarea suferinței și masca morții !

În pofida tusei cumplite ce-i zguduia toată noaptea insomniile, în pofida greții de la stomac, care refuza orice mîncare, a trecut toată iarna biruindu-se și dominîndu-se, luptînd cu oscilațiile bolii.

Medicul, de cîte ori venea, îi spunea domnișoarei că nu vede ca vreunul din organele esențiale pentru viață

ale slujnicei ei să fie lezat în mod grav. Plăminii sînt puțin atinși în partea de sus, dar asta se vindecă. Numai că era un trup foarte uzat, foarte uzat, repeta el cu un anumit accent trist, cu un aer aproape stînjedit, care o frapa pe domnișoara. Și vorbea întotdeauna, la sfîrșitul vizitelor sale, de o schimbare a aerului, de o plecare la țară.

LX

În luna august medicul nu mai găsea de dat alt sfat și altă prescripție decît plecarea la țară. Oricît de greu îi vine unui om bătrîn să se deplaseze, să-și schimbe locul, obiceiurile, programul lui de viață, oricît de mult îi plăcea domnișoarei să stea în casă, și deși simțea ca un fel de sfișiere la gîndul că trebuie să se smulgă din interiorul ei, se hotări s-o ducă pe Germinie la țară. Îi scrisese unei fiice a *puiului*, care locuia, împreună cu o liotă de copii, într-o mică și frumoasă proprietate dintr-un sat din Brie și care, de mulți ani, o tot poțtea să-i facă o vizită mai lungă. Îi ceru ospitalitate pe timp de o lună sau șase săptămîni pentru ea și slujnica ei bolnavă.

Plecară. Germinie era fericită. Ajunsă acolo, se simți mai bine. Vreme de cîteva zile boala păru că se lasă biruită de schimbare. Dar în anul acela vara era capricioasă, tulburată de schimbări neașteptate și de vînturi din senin. Germinie răci; și, în curînd, domnișoara auzi din nou, deasupra capului ei, chiar în dreptul locului unde dormea, înspăimîntătoarea tuse care fusese atît de greu de suportat și care o îndurerase atît de mult la Paris. Erau accese grăbite și parcă strangulate care se opreau un moment apoi reîncepeau, accese care, chiar în răgazurile de liniște, lăsau în urechi și în suflet o așteptare nervoasă, neliniștitoare a ceea ce avea să vină și

revenea întotdeauna, izbucnea, se frîngea, se stîngea iarăși, dar vibra, chiar stîns, fără să tacă sau să vrea să înceteze.

Totuși, după nopțile acestea îngrozitoare, Germinie se scula cu o energie, un zel care o uimeau și, uneori, o linișteau pe domnișoara. Era în picioare o dată cu toată lumea. Într-o dimineață, pe la orele cinci, plecă împreună cu servitorul într-o căruță cu bancă, la trei leghe de acolo, ca să caute pește la o moară; altă dată se tîri, cu slujnicele din casă, la un bal și nu se întoarse decît o dată cu ele, la ziuă. Muncea, dădea o mînă de ajutor servitorilor. Așezată pe un colț de scaun, într-un ungher al bucătăriei, găsea întotdeauna ceva de făcut și degetele nu-i stăteau degeaba. Domnișoara era nevoită s-o silească să iasă afară, să stea în grădină. Atunci Germinie se ducea să se așeze pe o bancă verde, cu umbrela deschisă deasupra capului, cu soarele căzîndu-i în poală și pe picioare. Nu se mișca, părea că s-a uitat acolo, respirînd ziua, lumina, căldura, într-un fel de aspirație pasionată și de fericire înfrigurată. Gura destinsă i se întredeschidea pentru a sorbi aerul curat. Ochii îi ardeau, fără să se miște; și, în umbra străvizie ce se strecura prin mătasea umbrelei, chipul ei consumat, descărnat, funebru, arăta ca un cap de mort îndrăgostit.

Seara, oricît ar fi fost de obosită, nimic n-o putea hotărî să se culce înainte de stăpîna ei. Voia să fie acolo ca s-o ajute la dezbrăcat. Stătea așezată lîngă ea și din cînd în cînd se ridica s-o servească, așa cum putea, s-o ajute să-și scoată un jupon, apoi se așeza din nou, își aduna o clipă puterile, se ridica, voia să mai fie de folos. Domnișoara trebuia s-o așeze jos cu sila și-i porunceă să stea liniștită. Și tot timpul cît dura această toaletă de seară, sporovăia într-una despre servitorii din casă.

— Să vedeți, domnișoară, n-aveți idee ce ocheade își trag cînd cred că nu sînt văzuți... bucătăreasa și cu servitorul... Se mai țin ei cînd sînt eu acolo, dar, deunăzi, i-am surprins în camera unde e cuptorul... Închipuiți-vă, se sărutau. Noroc că doamna de aici nu bănuiește nimic.

— Ah ! iar începi cu poveștile tale ! Dar, Dumnezeu mare, zicea domnișoarea, ce-ți pasă ție dacă se giugiulesc sau dacă nu se giugiulesc ? Cu tine sînt buni, nu-i așa ? Asta-i important...

— Oh ! sînt foarte buni, domnișoară ; în privința asta, n-am ce zice... Marie s-a sculat astă noapte ca să-mi dea să beau... și el, cînd rămîne desert, mie mi-l dă întotdeauna... Oh ! e foarte drăguț cu mine... ba uneori Marie nu prea e încîntată văzînd că se ocupă atîta de mine... Păi ! înțelegeți, domnișoară...

— Ei, haide ! du-te și te culcă și lasă prostiile, îi curma vorba stăpîna, pierzîndu-și răbdarea și întristată să vadă o persoană atît de bolnavă preocupîndu-se cu atîta ardoare de dragostea altora.

LXI

La întoarcerea de la țară, medicul, după ce o examină pe Germinie, îi spuse domnișoarei :

— A mers foarte repede, foarte repede... Plămînul stîng e prins tot... Dreptul e atîns în partea de sus... și mi-e teamă să nu se fi infiltrat pe toată întinderea... E pierdută, femeia asta... Poate să mai trăiască șase săptămîni, cel mult două luni...

— Ah ! Doamne sfînte, spuse domnișoara de Varan-deuil, oare toți cei pe care i-am iubit trebuie să moară înaintea mea ? Eu o să mă duc după toată lumea, ia spune-mi, așa o să fie ?...

— V-ați gîndit s-o trimiteți undeva, domnișoară ? zise medicul după o clipă de tăcere... Nu puteți s-o mai țineți... Vă stingherește prea mult... e dureros pentru dumneavoastră s-o aveți aici, continuă medicul la o tre-sărire a domnișoarei.

— Nu, domnule, nu m-am gîndit... Ah ! da, s-o trimit de aici !... Dar ați văzut și dumneavoastră, fata asta nu-i

o slujnică, nu-i o servitoare pentru mine : ea este familia pe care n-am avut-o !... Ce vreți să-i spun : Acum, du-te ! Ah ! E pentru prima oară cînd sufăr că nu sint bogată, că am un apartament mizerabil ca ăsta... Să-i spun eu, mi-e cu neputință !... Și unde să se ducă ? La Dubois ? !... Ah ! da, la Dubois !... S-a dus acolo s-o vadă pe slujnica pe care o avusesem înaintea ei și care a murit... Înseamnă s-o ucid !... Atunci, la spital ?... Nu, nu acolo, nu vreau să moară acolo !

— Doamne, Dumnezeule, domnișoară, acolo o să fie de o sută de ori mai bine decît aici... Am să aranjez să intre la Lariboisière în secția unui doctor prieten bun cu mine... Acolo am s-o dau în grija unui intern care mi-e foarte îndatorat... O să aibă o soră cît se poate de bună în salonul unde o să cer să fie internată... La nevoie, ar putea avea o cameră... Dar sînt sigur c-ar prefera să fie într-un salon, la comun... Vedeți dumneavoastră, domnișoară, trebuie neapărat să vă hotărîți. Nu poate să rămînă în cămăruța aia, sus... Știți cum arată odăile astea îngrozitoare ale servitorilor... Chiar consider că, în privința asta, Comisiile pentru salubritate ar trebui să i silească pe proprietari să fie mai omenoși : e revoltător !... O să vină frigul... nu e sobă ; din cauza ferăstrucii de pod și a acoperișului o să fie o ghețarie... Credeți c-o s-o mai ducă... Oh ! are un curaj uimitor, o miraculoasă vitalitate nervoasă... Dar, orice ar face, în cîteva zile tot o să cadă la pat... și n-o să se mai scoale... Ce Dumnezeu, domnișoară, trebuie să fiți rațională... Lăsați-mă să-i vorbesc, vreți ?

— Nu, încă nu... Ideea asta... trebuie să mă obișnuiesc cu ea... Și apoi, dacă o văd pe lîngă mine, mi se pare că n-o să moară așa repede... Mai avem timp... Mai tîrziu, o să vedem... da, mai tîrziu...

— Iertați-mă, domnișoară, dar îngăduiți-mi să vă spun că, dacă vreți s-o îngrijiți, s-ar putea să vă îmbolnăviți și dumneavoastră...

— Eu ?... Oh ! eu... Și domnișoara de Varandeuil făcu gestul unei persoane pentru care viața nu mai contează.

LXII

Printre neliniștile pline de disperare pe care boala slujnicei le dădea domnișoarei de Varandeuil, se strecura o impresie ciudată, o anumită frică în fața fapturii noi, necunoscute, misterioase, pe care suferința o dăduse la iveală din străfundurile ființei lui Germinie. Domnișoara simțea un fel de tulburare în fața acestui chip cufundat, îngropat, aproape dispărut într-o asprime implacabilă, și care nu părea să-și revină și să se regăsească decît fugitiv, prin licăriri, în efortul unui zîmbet palid. Bătrîna femeie văzuse mulți oameni murind ; în memoria ei, ce cuprindea atîția ani și atîtea dureri, se păstrau multe expresii ale unor figuri dragi și condamnate, multe expresii ale morții — triste, împovărate, dezolate, dar nici unul dintre aceste chipuri de care-și aducea ea aminte nu luase, în timp ce se stîngea, acest caracter sumbru al unui obraz care se închide și se retrage în sine însuși.

Crispată în suferința ei, Germinie arăta sălbatică, țeapănă, concentrată, impenetrabilă. Uneori avea o imobilitate de bronz. Privind-o, domnișoara se întreba ce clocește stînd așa, fără să se miște, oare o revoltă împotriva vieții duse, groaza de moarte, sau vreo taină, o remuşcare. Nimic din afară nu părea s-o mai atingă pe bolnavă. Senzația lucrurilor se îndepărta de ea. Trupul îi devenea indiferent la tot, nu mai cerea să fie ajutat, părea că nu mai dorește să se vindece. Nu se plîngea de nimic. Chiar și nevoia ei de tandrețe o părăsise. Nu mai schița nici un gest de mîngîiere și, pe zi ce trecea, aspectul omenesc al acestui suflet de femeie, care părea că se împietrește, dispărea tot mai mult. Adeseori se cufunda în tă-

ceri ce dădeau impresia că în curînd vor fi sfişiate de un ţipăt, de un cuvînt ; apoi, după ce-şi rotea privirea în juru-i, nu spunea nimic şi-şi aţintea din nou privirile în acelaşi loc, în gol, în faţa ei, fix, fără de sfîrşit.

Cînd se întorcea de la prietena unde se ducea să ia masa, domnişoara o găsea pe Germinie în întuneric, cu lumînarea stinsă, prăbuşită într-un fotoliu, cu picioarele întinse pe un scaun, cu capul proptit în piept, şi atît de adîncită în gînduri, încît uneori n-auzea uşa deschizîndu-se. În timp ce înainta în cameră, domnişoara de Varandeuil avea impresia că tulbură o înspăimîntătoare întîlnire a Bolii cu Umbra, în care Germinie, cuprinsă de groază în faţa a ceva ce nu se vedea, căuta deja întunericul mormîntului şi bezna morţii.

LXIII

Toată luna octombrie Germinie se încăpăţînă în refuzul ei de a sta la pat. Dar, cu fiecare zi, devenea mai slabă, mai lipsită de putere, mai părăsită de trupul ei. Abia dacă mai putea să urce pînă la etajul şase, tîrîndu-se de-a lungul balustradei. Pînă la urmă, cădea pe scară : ceilalţi servitori o ridicau şi o duceau în odaia ei. Dar asta n-o împiedeca să continue : a doua zi cobora din nou, cu acea brumă de putere pe care le-o aduce bolnavilor dimineata. Pregătea pentru domnişoara masa, mai făcea ceva treabă, se mai învîrtea prin apartament, ţinîndu-se de mobile, tîrîndu-se. Domnişoarei i se făcea milă : o silea să se lungească chiar în patul ei, unde Germinie se odihnea o jumătate de oră, o oră, fără să doarmă, fără să vorbească, cu ochii deschişi, nemişcaţi şi tulburi, cum au oamenii care suferă.

Într-o dimineată, nu mai coborî. Domnişoara se urcă la etajul şase, o luă pe un coridor îngust, infectat de

— Eu ?... Oh ! eu... Și domnișoara de Varandeuil făcu gestul unei persoane pentru care viața nu mai contează.

LXII

Printre neliniștile pline de disperare pe care boala slujnicei le dădea domnișoarei de Varandeuil, se strecura o impresie ciudată, o anumită frică în fața fapturii noi, necunoscute, misterioase, pe care suferința o dăduse la iveală din străfundurile ființei lui Germinie. Domnișoara simțea un fel de tulburare în fața acestui chip cufundat, îngropat, aproape dispărut într-o asprime implacabilă, și care nu părea să-și revină și să se regăsească decît fugitiv, prin licăriri, în efortul unui zîmbet palid. Bătrîna femeie văzuse mulți oameni murind ; în memoria ei, ce cuprindea atîția ani și atîtea dureri, se păstrau multe expresii ale unor figuri dragi și condamnate, multe expresii ale morții — triste, împovărate, dezolate, dar nici unul dintre aceste chipuri de care-și aducea ea aminte nu luase, în timp ce se stîngea, acest caracter sumbru al unui obraz care se închide și se retrage în sine însuși.

Crispată în suferința ei, Germinie arăta sălbatică, țeapănă, concentrată, impenetrabilă. Uneori avea o imobilitate de bronz. Privind-o, domnișoara se întreba ce clocește stînd așa, fără să se miște, oare o revoltă împotriva vieții duse, groaza de moarte, sau vreo taină, o remuşcare. Nimic din afară nu părea s-o mai atingă pe bolnavă. Senzația lucrurilor se îndepărta de ea. Trupul îi devenea indiferent la tot, nu mai cerea să fie ajutat, părea că nu mai dorește să se vindece. Nu se plîngea de nimic. Chiar și nevoia ei de tandrețe o părăsise. Nu mai schița nici un gest de mîngîiere și, pe zi ce trecea, aspectul omenesc al acestui suflet de femeie, care părea că se împietrește, dispărea tot mai mult. Adeseori se cufunda în tă-

ceri ce dădeau impresia că în curînd vor fi sfişiate de un ţipăt, de un cuvînt ; apoi, după ce-şi rotea privirea în juru-i, nu spunea nimic şi-şi aţîntea din nou privirile în acelaşi loc, în gol, în faţa ei, fix, fără de sfîrşit.

Cînd se întorcea de la prietena unde se ducea să ia masa, domnişoara o găsea pe Germinie în întuneric, cu lumînarea stinsă, prăbuşită într-un fotoliu, cu picioarele întinse pe un scaun, cu capul proptit în piept, şi atît de adîncită în gînduri, încît uneori n-auzea uşa deschizîndu-se. În timp ce înainta în cameră, domnişoara de Varandeuil avea impresia că tulbură o înspăimîntătoare întîlnire a Bolii cu Umbra, în care Germinie, cuprinsă de groază în faţa a ceva ce nu se vedea, căuta deja întunericul mormîntului şi bezna morţii.

LXIII

Toată luna octombrie Germinie se încăpăţînă în refuzul ei de a sta la pat. Dar, cu fiecare zi, devenea mai slabă, mai lipsită de putere, mai părăsită de trupul ei. Abia dacă mai putea să urce pînă la etajul şase, tîrîndu-se de-a lungul balustradei. Pînă la urmă, cădea pe scară : ceilalţi servitori o ridicau şi o duceau în odaia ei. Dar asta n-o împiedeca să continue : a doua zi cobora din nou, cu acea brumă de putere pe care le-o aduce bolnavilor dimineata. Pregătea pentru domnişoara masa, mai făcea ceva treabă, se mai învîrtea prin apartament, ţinîndu-se de mobile, tîrîndu-se. Domnişoarei i se făcea milă : o silea să se lungească chiar în patul ei, unde Germinie se odihnea o jumătate de oră, o oră, fără să doarmă, fără să vorbească, cu ochii deschişi, nemişcaţi şi tulburi, cum au oamenii care suferă.

Într-o dimineată, nu mai coborî. Domnişoara se urcă la etajul şase, o luă pe un coridor îngust, infectat de

tibul dădu peste portar, care-i adusese un scaun : se prăbuși pe el. Grăsanul o încurajă, spunându-i rizînd că în șase săptămîni o să se facă sănătoasă. Germinie, clătînd din cap, rosti un *da, da*, înăbușit.

Luă loc în trăsură, alături de stăpîna sa. Trăsura era tare și sălta pe caldarîm. Stătea cu corpul aplecat înainte, ca să nu simtă hurducătura bolovanilor, cu mina înțeleștată de portieră. Privea casele ce se succedau, una după alta, și nu mai spunea nimic. Ajunsă la poarta spitalului, nu vru să fie dusă pe brațe. „— Puteți să mergeți pînă acolo ?“ — o întrebă portarul, arătîndu-i sala de primire, la vreo douăzeci de pași mai departe. Ea făcu semn că da și porni : era o moartă care mergea fiindcă voia să meargă !

În sfîrșit, ajunse în sala mare, înaltă, rece, rigidă, curată, neprimitoare și cumplită, unde băncile de lemn stăteau roată în jurul tîrgii care aștepta. Domnișoara de Varandeuil o puse să se așeze pe un fotoliu de pai, aproape de un ghișeu cu geam. Un funcționar deschise ghișeul, o întrebă pe domnișoara de Varandeuil numele și vîrsta lui Germinie și, timp de un sfert de oră, umplu cu scrisul lui vreo zece hîrtii, avînd în capul paginii o imagine religioasă. După ce făcu aceasta, domnișoara de Varandeuil se întoarse și o îmbrățișă pe Germinie ; văzu un băiat de la sală luînd-o pe brațe, apoi n-o mai văzu, iuți pasul și, prăbușindu-se pe pernele trăsुरii, izbucni în hohote de plîns și dădu drumul tuturor lacrimilor care de un ceas o înăbușeau. Birjarul, cocoțat pe capră, se minună cît de tare plîngea cea care se afla în spatele lui.

LXV

Cînd veni joia, ziua de vizită, domnișoara de Varandeuil porni, ca s-o vadă pe Germinie, pe la douăsprezece și jumătate. Voia să fie la patul ei chiar în momentul în

care se deschidea ușa pentru vizitatori, la ora unu fix. Trecînd din nou pe străzile pe unde trecuse cu patru zile mai înainte, își aminti de înfiorătorul drum de luni. I se părea că în trăsura în care era singură stînjenește un trup bolnav, și stătea într-un colț ca pentru a lăsa loc amintirii lui Germinie. Cum avea s-o găsească?... Dar oare o s-o mai găsească? Dacă patul ei va fi gol...

Trăsura o apucă pe o străduță plină de cărucioare cu portocale și de femei așezate pe trotuar care vindeau biscuiți în coșuri. Un aer jalnic și lugubru învăluia această tarabă în aer liber unde se vindeau fructe și prăjituri, bunătăți pentru muribunzi, merinde pentru bolnavi, pe care le așteptau oameni chinuiți de febră, la care nădăjduiau cei în agonie și care erau luate de mîinile muncite, înnegrite, ale celor ce treceau pe acolo pentru a le duce la spital și a îndulci gustul morții. Copiii, cu un aer grav, aproape pios, de parcă ar fi înțeles, le purtau fără să se atingă de ele.

Trăsura se opri în fața grilajului curții. Era ora unu fără cinci. La poartă era o coadă de femei, îmbrăcate în rochiile lor de toată ziua, care se înghesuiau, strînse unele-ntr-altele, posomorîte, îndurenate și tăcute. Domnișoara de Varandeuil se așeză la coadă, înaintă împreună cu celelalte, intră: fu percheziționată. Întrebă de sala Sainte-Joséphine și i se indică etajul doi de la cel de al doilea pavilion. Găsi sala, apoi patul, patul 1, care era, așa cum i se spusese, unul dintre ultimele de pe partea dreaptă. Dealtfel, se simți parcă chemată într-acolo, de la capătul sălii, de zîmbetul lui Germinie, acel zîmbet al bolnavilor din spital care spune atît de blînd unei vizite neașteptate, de cum apare: „Sînt aici...”

Se aplecă peste pat. Germinie vru s-o îndepărteze cu un gest de umilință și parcă cu o sfială de servitoare.

Domnișoara de Varandeuil o îmbrățișă.

— Ah! îi zise Germinie, ieri timpul mi s-a părut foarte lung... Am crezut că e joi... și mi-era dor de dumneavoastră...

— Biata mea fată !... Și cum te mai simți ?

— Oh ! acum e bine... burta mi s-a dezumflat... Mai am trei săptămîni de stat aici, vedeți și dumneavoastră, domnișoară... Ei spun că mai am de stat o lună, șase săptămîni... dar mă cunosc eu... Și, dealtfel, mi-e foarte bine, nu mă plictisesc... acum dorm noaptea... Cînd m-ați adus, luni, mi-era o sete !... Nu vor să-mi dea cîteva picături de vin în apă...

— Ce-ai acolo de băut ?

— Ah ! cum e pe la noi... albumină. Vreți să-mi puneți puțin, știți, domnișoară..., sînt așa grele chestiile astea de cositor ale lor !

Și, cu un braț ținîndu-se de micul baston ce atîrna deasupra mijlocului patului, iar cu celălalt, dezgolit de cămașa a cărei mîneacă se ridicase, slab de tot și tremurînd, întins spre paharul ținut de domnișoara de Varandeuil, bău.

— Așa ! zise ea, după ce termină, și-și puse cele două brațe, scoase de sub pătură, pe cearșaf. Apoi continuă : De ce trebuie să vă dau atîta bătaie de cap, biata mea domnișoară !... La noi o fi o murdărie cum nu se mai poate ?

— Nu te mai gîndi la asta.

Se lăsă un moment de tăcere. Un zîmbet palid se așternu pe buzele lui Germinie :

— Am făcut ceva de contrabandă, îi spuse domnișoarei de Varandeuil, coborînd glasul, m-am spovedit ca să-mi fie bine...

Apoi, înălțînd capul de pe pernă ca să ajungă cît mai aproape de urechea domnișoarei de Varandeuil, spuse :

— Se petrec tot felul de povești pe-aici... Am o vecină tare ciudată, uitați, aia de acolo...

Și-i indică cu privirea și cu o mișcare a umărului pe bolnava la care stătea cu spatele.

— Are un bărbat care vine s-o vadă aici... I-a vorbit ieri o oră... Am auzit că au un copil... Și-a lăsat bărbatu'... Omul ăla, cînd îi vorbea, era ca un nebun...

Și, spunînd aceasta, Germinie se însufleți, obsedată încă și foarte tulburată de scena aceea din ajun, înfio-

rindu-se toată și cuprinsă de gelozie, deși atât de aproape de moarte, că a auzit vorbindu-se de dragoste în prejma ei !

Apoi, deodată, se schimbă la față. Spre patul ei venea o femeie. Femeia părea stinjenită la vederea domnișoarei de Varandeuil. După câteva minute, o îmbrățișă pe Germinie și, fiindcă venea altă femeie, se grăbi să plece. Noua venită făcu același lucru, o îmbrățișă pe Germinie și o părăsi imediat. După femei, veni un bărbat ; apoi, din nou, o altă femeie. Toți, după o clipă, se aplecau asupra bolnavei ca s-o îmbrățișeze și, la fiecare sărut, domnișoarei de Varandeuil i se părea că distinge vag niște vorbe mormăite, un schimb de cuvinte, o întrebare șoptită din partea celor care o îmbrățișau, un răspuns rapid al celei ce era îmbrățișată.

— Ei, bine ! îi zise ea lui Germinie, sper că ți se dă îngrijirea trebuincioasă !

— Oh ! da, repetă Germinie, cu o voce ciudată, mi se dă !

Nu mai avea aerul vioi de la începutul vizitei. Picul de sînge ce i se urcase în obraji rămăsese acolo numai ca o pată. Chipul ei părea că se închisese ; era rece și surd, asemenea unui perete. Gura suptă era parcă pecetluită. Trăsăturile i se ascundeau sub vâlul unei suferințe nesfîrșite și mute. În ochii nemișcați, preocupați și plini de fixitatea unui gînd, nu se mai citea nici o mîngîiere, nici un cuvînt. S-ar fi zis că o imensă concentrare interioară, o voință de ultimă oră i-ar fi readus înlăuntrul ființei toate indiciile exterioare ale ideilor ei și că toată făptura i s-ar fi strîns cu disperare asupra unei dureri care copeșea totul.

Căci vizitatorii pe care-i primise erau fructăreasa, băcanul, negustoreasa de unt, spălătoreasa — toate datorile ei în carne și oase ! Acele sărutări erau sărutările tuturor creditorilor ei care, printr-o îmbrățișare, voiau să adulmece situația creanțelor lor și să-i șantajeze agonia !

Sîmbătă dimineata domnişoara tocmai se sculase. Se apucase să facă un coşuleţ cu patru borcane de dulceată de Bar, pe care se gîdea să i le ducă a doua zi lui Germinie, cînd îi auzi suşotind în antreu pe femeia de serviciu cu portarul. Apoi, aproape imediat, uşa se deschise şi intra portarul.

— O veste tristă, domnişoară, zise.

Şi-i întinse scrisoarea pe care o avea în mîină ; purta ştampila spitalului Lariboisière : Germinie murise dimineaţa la orele şapte.

Domnişoara luă hîrtia ; nu vedea decît nişte litere care-i spuneau : Moartă ! moartă ! Şi degeaba îi repeta scrisoarea : Moartă ! moartă !, ei nu-i venea să creadă. Ca întotdeauna cînd afli pe neaşteptate de sfîrşitul cuiva, Germinie îi apărea foarte vie, iar făptura ei, care nu mai exista, i se înfăţişa cu prezenţa supremă a unei umbre. Moartă ! N-o va mai vedea ! Deci Germinie nu mai era pe lume ! Moartă ! Murise ! Şi cea care avea să se mişte acum prin bucătărie, nu va mai fi ea ; cea care avea să deschidă uşa, nu va mai fi ea ; cea care se va foi dimineaţa în camera ei, avea să fie o alta ! „Germinie !“ strigă în cele din urmă, cu strigătul cu care o chema ; apoi, revenindu-şi, spuse :

— Ei, tu ! Aia !... Cum te cheamă ? o întrebă aspru pe femeia de serviciu, care era foarte tulburată. Dă-mi rochia... să mă duc...

Deznodămîntul acesta atît de rapid al bolii fusese o surpriză aşa de neaşteptată, încît nu se putuse obişnui cu gîndul. Îi venea greu să conceapă această moarte bruscă, tainică şi vagă, ce pentru ea era cuprinsă toată în acel petec de hîrtie. Germinie murise oare cu adevărat ? Domnişoara se întreba cu acea îndoială pe care o încearcă oamenii ce au pierdut, undeva, departe, o fiinţă dragă lor şi, cum n-au văzut-o murind, nu pot accepta că e

moartă. Nu a văzut-o ea absolut vie ultima oară ? Cum de s-a întâmplat așa ceva ? Cum a devenit deodată ceva ce nu mai e bun decât de băgat în pământ ? Domnișoara nu îndrăznea să se gîndească la asta și totuși se gîdea. Această agonie necunoscută, despre care nu știa nimic, o înfricoșa și o atrăgea. Curiozitatea neliniștită a afecțiunii ei se îndrepta spre ultimele ore trăite de slujnică și încerca, pe bijbiite, să ridice vâlul și oroarea ce le acopereau. Apoi era cuprinsă de o dorință irezistibilă de a ști totul, de a asista, prin ceea ce avea să i se spună, la ceea ce nu văzuse. Trebuia să afle dacă Germinie a vorbit înainte de a muri, dacă și-a exprimat vreo dorință, dacă a spus că vrea ceva, dacă a lăsat să-i scape unul din acele cuvinte care sînt ultimul strigăt al vieții.

Ajunsă la Lariboisière, trecu prin fața portarului, un bărbat voinic, a cărui sănătate se simțea de la distanță, ca mirosul unui butoi de vin, străbătu coridoarele pe care se strecurau convalescente palide și, tocmai la capătul spitalului, sună la o ușă acoperită cu perdele albe. Cineva îi deschise : se pomeni într-un vorbitor luminat de două ferestre, unde, pe un altar, între două vederi cu Vezuviul, care păreau că tremură acolo, lipite de zidul gol, era așezată o statuie a Fecioarei făcută din ghips. În spațele ei, prin o ușă deschisă, se auzea pălăvrăgeala unor surori și a unor fete, un zvon de glasuri tinere și de risete proaspete, veselia unei camere albe unde soarele se amuză cu niște copii care se joacă.

Domnișoara ceru să-i vorbească maicii de la sala Sainte-Joséphine. Veni o soră micuță, pe jumătate cocoșată, cu o figură urîță și bună, o figură pe care plutea harul lui Dumnezeu. Germinie murise în brațele ei.

— Aproape că nu mai suferea, îi spuse domnișoarei sora ; îi era mai bine ; se simțea ușurată ; trăgea speranță. Dimineța, pe la orele șapte, în clipa în care i se făcea patul, deodată, fără să aibă impresia că va muri, începu să verse sînge și așa s-a stins.

Sora mai adăugă că n-a spus nimic, n-a cerut nimic, n-a dorit nimic.

Domnișoara se ridică, eliberată de gândurile groaznice pe care le avusese. Germinie scăpase de toate suferințele agoniei pe care și le imaginase ea. Domnișoara mulțumi pentru această moarte, venită din mîna lui Dumnezeu, care culege sufletul dintr-o dată.

Cînd ieși de acolo, un băiat, apropiindu-se de ea, îi spuse :

— Vreți să recunoașteți cadavrul ?

Cadavrul ! Domnișoara se îngrozi auzind acest cuvînt. Fără să mai aștepte răspunsul, băiatul porni înaintea ei și merse pînă la o ușă mare, îngălbenită, deasupra căreia scria : *Amfiteatru*. Ciocăni ; un bărbat numai în cămașă, cu o pipă scurtă în gură, întredeschise ușa și le spuse să aștepte un moment.

Domnișoara așteptă. Gîndurile o înfricoșau. Imaginația ei trecu de cealaltă parte a acestei uși a groazei. Încerca să vadă ceea ce avea să vadă. Și, cu capul plin de imagini neclare, de spaima evocate, tremura la gîndul de a intra acolo, de a recunoaște, printre celelalte chipuri, acel chip desfigurat, dacă avea să-l mai recunoască ! Și totuși nu se putea smulge de acolo : își spunea că n-o va mai vedea niciodată !

Omul cu pipa deschise ușa : domnișoara nu văzu decît un coșciug al cărui capac acoperea trupul moartei numai pînă la gît și lăsa să se vadă chipul lui Germinie, cu ochii larg deschiși, cu părul vilvoi.

LXVII

Doborîtă de aceste emoții, de acest ultim spectacol, cînd se înapoie la ea acasă domnișoara de Varandeuil se băgă în pat, după ce-i dădu portarului bani pentru triste demersuri ce trebuiau să fie făcute, pentru înmor-

mintare, pentru locul de veci. Și, cînd se vîri în patul ei, ceea ce văzuse îi reveni în fața ochilor. Lîngă ea era mereu moarta oribilă, chipul acela înspăimîntător în cadrul coșciugului. Privirea ei luase cu sine, întipărint în adîncuri, acel cap de neuitat ; pe sub pleoapele închise îl vedea și i se făcea frică. Germinie era acolo, cu trăsăturile răvășite ca ale chipului unei asasinat, cu orbitele adîncite, cu ochii care păreau¹ înfundați în niște găuri ! Era acolo, cu gura încă strîmbată de vomarea ultimei suflări ! Era acolo, cu părul ei îngrozitor, zbîrlit, ridicat măciucă.

Părul ei ! mai ales asta o urmărea pe domnișoara. Bătrîna fată se gîndea, fără să vrea, la niște lucruri ajunse la urechile ei cînd era copil, la superstiții din popor rămase undeva în adîncul memoriei : se întreba dacă nu i se spusese că morții al căror păr arăta așa duc cu ei în mormînt o crimă... Și, din cînd în cînd, tocmai părul acesta îl vedea pe capul slujnicei moarte, părul crimei, zbîrlit tot de spaimă și țeapăn de groază în fața judecătii cerești, ca părul unui osîndit la moarte în fața eșafodului din Place de Grève¹ !

Duminică, domnișoara se simți prea rău pentru a se da jos din pat. Luni vru să se scoale să se ducă la înmormîntare, dar, cuprinsă de o slăbiciune, fu nevoită să se bage din nou în pat.

LXVIII

— Ei bine ? S-a terminat ? întrebă din pat domnișoara pe la orele unsprezece, cînd îl văzu intrînd pe portar, care se întorcea de la cimitir cu o redingotă neagră

¹ Piața Primăriei Parisului începînd din 1806, unde avea loc de obicei execuția criminalilor (n. t.).

și cu aerul grav al oamenilor ce vin de la o înmormîntare.

— Dumnezeuule, da, domnișoară... Slavă Domnului !
Biata fată nu mai suferă.

— Ah ! astăzi nu-mi stă capul la nimic... Puneți chitanțele și restul de bani pe noptieră... O să facem socoteala în altă zi.

Portarul rămase în picioare în fața ei fără să se miște și fără să plece, mutînd dintr-o mînă în alta o tichie de catifea albastră, confecționată din rochia unei fete din casă. După o clipă, se hotărî să vorbească :

— E scumpă, domnișoară, o înmormîntare... Mai întîi e...

— Cine v-a spus să faceți socotelile ? îl întrerupse domnișoara de Varandeuil cu orgoliul unei carități mărețe.

Portarul continuă :

— Și p-ormă, unde mai puneți că un loc de veci, așa cum mi-ați spus, nu se dă pe gratis... Aveți dumneavoastră inimă bună, domnișoară, dar nu sînteți prea bogată... știm asta, și atunci ce ne-am zis : domnișoara o să aibă destul de plătit... și, o cunoaștem noi pe domnișoara, o să plătească... Ei, bine ! Ce-ar fi să-i economisim banii pentru locul ăsta ? Tot aia este !... celeilalte o să-i fie la fel de bine în pămînt... Și ce-ar putea s-o bucure cel mai mult acolo sus ? Să știe că n-a făcut rău nimănui, biata fată...

— De plătit... ce ? întrebă domnișoara de Varandeuil, nemaivînd răbdare să asculte vorbele ocolite ale portarului.

— Lăsați, nu face nimic, continuă portarul, orice s-ar zice, vă era foarte devotată... Și p-ormă, cînd s-a îmbolnăvit atît de rău, nu era momentul... Oh ! Dumnezeuule, nu trebuie să vă simțiți stingherită, nu-i grabă... e vorba de banii pe care-i datora de multă vreme... Asta e, poftim...

Și scoase din buzunarul interior al redingotei lui o coală de hîrtie timbrată.

— Eu n-am vrut să facă o hîrtie... ea e cea care...

Domnișoara de Varandeuil luă foaia de hîrtie și văzu în josul ei :

Recunosc cele scrise mai sus

GERMINIE LACERTEUX

Era o chitanță pentru trei sute de franci plătibili, lună de lună, în rate a căror achitare urma să fie trecută pe dosul hîrtiei.

— Nu-i trecut nimic, vedeți, spuse portarul, întorcînd hîrtia.

Domnișoara de Varandeuil își scoase ochelarii.

— Am să plătesc, spuse ea.

Portarul se înclină. Se uită la el : omul nu pleca.

— Asta-i tot, sper ?... zise ea pe un ton repezit.

Portarul își aținti din nou privirile asupra unei scînduri din podea.

— Asta-i tot, dacă vreți...

Domnișoara de Varandeuil a fost cuprinsă de aceeași teamă ca aceea resimțită în momentul cînd trebuise să deschidă ușa în spatele căreia urma să vadă cadavrul slujnicei sale.

— Dar cum se face că are asemenea datorii ?... strigă ea... Îi plăteam o leafă bună... îi dădeam aproape toată îmbrăcămintea de care avea nevoie... Pe ce se duceau banii ei, hai ?

— Ah ! vedeți, domnișoară... N-aș fi vrut să vă spun... dar ce mi-e azi, ce mi-e mîine... Și, p-ormă, e mai bine să fiți prevenită ; cînd știe omu', se aranjează... Are un cont la negustoreasa de păsări... Biata fată a făcut datorii cam peste tot... nu prea era ordonată în ultima vreme... Spălătoreasa, cînd a venit ultima oară, a lăsat nota... Se ridică la destul de mult... nu mai știu... Se pare că și la băcan e o notă... Oh ! o notă veche... e de vreo cîțiva ani... O să vă aducă el registrul...

— Cît are, la băcan ?

— Vreo două sute cincizeci.

Toate aceste revelații cădeau una după alta asupra domnișoarei de Varandeuil, smulgîndu-i exclamații surde. Ridicată de pe pernă, nu mai știa ce să spună în fața acestei vieți al cărei vâl se destrăma bucată cu bucată, ale cărei rușini ieșeau una cîte una la iveală.

— Da, cam două sute cincizeci... E mult vin, după cîte spune el...

— Am avut întotdeauna în pivniță...

— La lăptăreasă... continuă portarul fără să răspundă, oh ! la asta nu-i mare lucru... șaptezeci și cinci de franci... Niște absint și rachiu...

— Bea ! strigă domnișoara de Varandeuil care, rostind acest cuvînt, ghici totul.

Portarul se făcu că n-aude.

— Vedeți dumneavoastră, domnișoară, asta a fost nenorocirea ei, că i-a cunoscut pe alde Jupillon... pe tînăr... Nu era de ea ceea ce făcea... Și-apoi, amărăciunea... S-a apucat de băut... Trebuie să vă spun că ea trăgea nădejde să se mărite cu el... I-a aranjat o cameră... Cînd te-apuci să cumperi mobilă, se duc banii repede... se distrugea, vă dați seama... Degeaba îi spuneam să nu se nenorocască tot bînd așa... Eu, vă închipuiți, cînd se întorcea la ora șase dimineata, nu era să vă spun... Așa a fost și cînd cu copilu'... Oh ! continuă portarul față de gestul pe care-l făcu domnișoara de Varandeuil, a avut mare noroc c-a murit micuța aceea... Acu', nu-i nimic, putem să spunem c-a ținut-o tot într-un chef... și-ncă într-unul strașnic... D-aia eu, cu terenul... dacă aș fi fost în locul dumneavoastră... Lăsați, domnișoară, v-a costat destul cît a trăit pe spinarea dumneavoastră... Și puteți s-o lăsați acolo unde este... la un loc cu toți...

— Ah ! așa stau lucrurile ! Asta era ! Fura pentru bărbați ! Făcea datorii ! Ah ! bine c-a crăpat, căteaua ! Și eu trebuie să plătesc ?... Un copil ! Ce ziceți de asta, paceaura ! Ei ! bine, n-are decît să putrezească unde vrea, dumneaei ! Ați făcut bine, domnule Henri... Să fure ! Mă

fura ! În groapa comună, la dracu' ! acolo e de ea !... Și cînd te gîndești că-i lăsam toate cheile... nu numărăm banii niciodată... Doamne, Dumnezeule !... Ah ! da, încrederea... Ei, bine ! lasă... Voi plăti... nu pentru ea, ci pentru mine... și eu care am dat cele mai frumoase cearceafuri ca s-o îngrop ! Ah ! dac-aș fi știut, ți-aș fi dat o cîrpă de bucătărie, domnișoară flușturistică !

Și continuă astfel cîteva minute pînă cînd simți că vorbele i se opresc în gît și o sufocă.

LXIX

După această scenă, domnișoara zăcu în pat o săptămînă, bolnavă și furioasă, stăpînită de o indignare care-i zguduia inima, dădea pe dinafară, smulgîndu-i uneori cîte o sudalmă zdravănă, pe care o scuipa într-un strigăt adresat mîrșavei amintiri a slujniciei ei. Zi și noapte gîndurile îi reveneau la același blestem, și chiar în vis minia făcea să se zbuциume în pat membrele ei firave.

Era oare cu puțință ? Germinie ! Germinie a ei ! Nu-și revenea. Datorii !... un copil !... toate rușinile de pe lume ! Ticăloasa ! O detesta, o ura. Dacă ar fi trăit, s-ar fi dus s-o denunțe comisarului de poliție. Ar fi vrut să creadă în iad, ca să ceară pentru ea caznele cu care sînt pedepsiți morții. Asta era slujnica ei ! O fată care o servea de douăzeci de ani ! căreia n-a știut ce să-i mai dea ! Bețivă ! A coborît pînă acolo ! Domnișoara era cuprinsă de groaza pe care o ai după un vis urît, iar dezgustul ce-i năpădea sufletul o făcea să disprețuiască această moartă căreia mormîntul i-a dezgolit viața și i-a dat în vileag murdăria.

Cum o mai înșelase ! Cum se prefăcea că o iubește, mizerabila ! Și pentru a se convinge și mai mult cît a

fost de ingrată și de netrebnică, domnișoara de Varandeuil își amintea de gesturile ei afectuoase, de grija ce i-o purta, de gelozia ei, care o făceau să creadă că o adoră. O revedea aplecându-se asupra ei când era bolnavă. Se gândea la mîngîierile ei... Totul a fost o minciună ! Devotamentul ei a fost o minciună ! Sărutările ce păreau c-o fac fericită, dragostea rostită de buzele ei erau o minciună ! Domnișoara își spunea toate astea, și le repeta, voia să se convingă ; și totuși, treptat, treptat, pe nesimțite, din aceste amintiri răscolite, din aceste evocări în care căută amărăciunea, din îndepărtata dulceață a zilelor trecute simțea cum urcă în ea un început de înduioșare, de iertare.

Alunga aceste gânduri care-i potoleau mînia ; dar reveria i le aducea înapoi. Îi veneau atunci în minte lucruri cărora nu le dăduse atenție când trăia Germinie, acele nimicuri la care mormîntul te face să te gîndești și pe care moartea le limpezește. Își reamintea vag de unele ciudățenii ale acestei fete, de efuziunile ei febrile, de îmbrățișările ei emoționate, de îngenuncherile ei, de parc-ar fi fost gata să se destăinuie, de mișcarea buzelor pe virful cărora părea să tremure o taină. Regăsea, cu ochii pe care-i ai pentru cei ce nu mai sînt, privirile atît de triste ale lui Germinie, gesturile, atitudinile, expresiile de disperare ale chipului ei. Și-acum, dedesubtul tuturor acestora, ghicea existența unor răni, a unor sfișieri, chinul neliniștitor al temerilor și al căințelor ei, lacrimile de sînge ale remușcărilor, tot felul de suferințe, înăbușite în toată viața ei și în întreaga ei ființă, o Pătimire a rușinii care nu îndrăznea să ceară iertare decît prin tăcere !

Apoi se mustra singură pentru aceste gânduri și-și spunea că e o proastă bătrînă. Instinctele ei rigide și drepte, conștiința ei severă și judecata aspră a unei vieți fără păcat, tot ceea ce o face pe o femeie cinstită să condamne o fată de moravuri ușoare, ceea ce unei sfinte ca domnișoara de Varandeuil era de natură să-i dicteze neîndu-

rarea față de slujnică, totul în ființa ei se revolta împotriva unei iertări. În sinea ei, înăbușind bunătatea, dreptatea striga : Niciodată ! Niciodată ! Și, cu un gest implacabil, izgonea infamul spectru al lui Germinie.

Ba uneori, pentru a-i osîndi și a-i alunga cît mai irevocabil amintirea, o împovăra, o ponegreă, o calomnia. La groaznica moștenire lăsată de moartă, mai adăuga și ea. Îi reproșa lui Germinie și mai mult decît avea să-i reproșeze. Îi atribuia intenții criminale ascunse în întunecimea gândurilor ei, dorințe asasine în nerăbdarea viselor ei. Voia să creadă, credea că îi dorise moartea, că i-o așteptase.

Dar chiar în momentul acela, în cele mai sumbre gânduri și presupuneri ale ei, în față i se ridica și se limepezea o viziune. O imagine se apropia, părăind că se îndreaptă spre privirea ei, o imagine de care nu se putea apăra și care trecea prin mîinile ce voiau s-o îndepărteze : domnișoara de Varandeuil o revedea pe slujnica ei moartă. Revedea chipul pe care-l întrezărise în amfiteatru, acel chip crucificat, acel cap torturat în care se urcase în același timp sîngele și agonia unei inimi. O revedea cu acel suflet pe care clarviziunea amintirii îl desprinde din lucruri. Și, pe măsură ce-i revenea în minte acel cap, îi inspira mai puțină groază. Îi apărea parcă despuiat de spaimă și de oroare. Nu-i mai rămînea decît suferința, dar o suferință a căinței, aproape o rugăciune, suferința chipului unei moarte care ar vrea să plîngă... Și cum expresia acestui cap devenea tot mai blindă, domnișoara sfîrși prin a vedea în el o rugămintă care o implora, o rugămintă care, pînă la urmă, îi stîrni mila. Fără să-și dea seama, în gîndu-i se strecurau îngăduințe, idei de scuză, de care ea singură se mira. Se întreba dacă biata fată este la fel de vinovată ca altele, dacă ea a fost cea care a ales răul, dacă viața, împrejurările, nefericirea trupului și a destinului ei n-au făcut din ea creatura care a fost, o făptură a dragostei și a durerii... și deodată se oprea : avea să ierte !

Intr-o dimineată, sări jos din pat.

— Ei, tu... astălaltă ! strigă ea către femeia de serviciu, fiți-ar numele să-ți fie ! Îl uit mereu... Repede, dă-mi hainele... trebuie să ies.

— Ah ! Asta-i bună, domnișoară... nu vă uitați la acoperișuri... sînt albe.

— Ei și, ninge, asta-i tot.

Zece minute mai tîrziu, domnișoara de Varandeuil îi spunea birjarului trăsorii ce-i fusese adusă :

— Cîmitirul Montmartre !

LXX

În depărtare se întindea un zid, un zid de împrejmuire, drept de tot, care nu se mai sfîrșea. Dîra subțire de zăpadă ce-i tîcea coama îi dădea o culoare de rugină murdară. În colțul din stînga, trei copaci desfrunziți își înălțau spre cer ramurile uscate și negre. Foșneau trist, cu un sunet de lemn mort bătut de vînt. Deasupra acestor arbori, în spatele zidului și lipit de el, se înălțau cele două brațe de care atîrna unul din ultimele felinare cu petrol din Paris. Cîteva acoperișuri, complet albe, se îțeau ici și colo ; apoi începea urcușul spre colina Montmartre, unde lîntoliul de zăpadă era sfîșiat de șuvițe de pămînt și de petece nisipoase. Ziduri mici, cenușii, urmau panta abruptă, deasupra lor înălțîndu-se niște copaci firavi, descărnați, ale căror smocuri se conturau violet în ceață, pînă se ajungea la două mori negre. Cerul era plumburiu, spălat în tonuri albăstrui și reci de cerneală întinsă cu pensula : singura pată luminoasă era un lăminiș spre Montmartre, galben, de culoarea pe care o are apa Senei după marile ploi. Peste acest crîmpei de iarnă

se roteau întruna brațele unei mori ascunse, brațe lente, invariabile în mișcarea lor, și care păreau că macină veșnicia.

În fața zidului de care era lipit un crîng de chiparoși morți și ruginiți de ger, se desfășura un teren întins pe care coborau, ca două mari cortegii de doliu, două șiruri dese de cruci strînse, înghesuite, povîrnite, răsturnate. Aceste cruci se atingeau, se îmbrînceau, se călcau una pe alta. Se îndoiu, cădeau, se striveau în drum. În mijloc parcă se înăbușeau, din care pricină unele căzuseră în afară, alături : le zăreai acoperite de nea și ridicînd, datorită grosimei lemnului lor, zăpada de pe drum, puțin călcate în picioare pe cărarea dintre cele două șiruri. Rîndurile rupte înaintau ondulat, amintind de mișcarea unei mulțimi, de dezordinea și șerpuirea unui mare marș. Crucile negre, cu brațele lor întinse, aveau înfățișarea unor umbre și a unor persoane desnădăjduite. Aceste două coloane împrăstiate te făceau să te gîndești la niște oameni în derută, la o armată disperată, buimăcită. Aveai impresia că asisti la o panică înspăimîntătoare...

Toate crucile erau încărcate cu coroane, coroane de imortele, coroane din hîrtie albă cu fir de argint, coroane negre cu fir de aur ; dar, sub stratul de zăpadă, se vedeau uzate și foarte ofilite, oribile ca niște amintiri la care nu rîvneau ceilalți morți, strînse acolo ca să mai înfrumusețeze crucile cu ceea ce rămînea de la alte morminte.

Pe toate crucile era scris, cu alb, un nume, dar erau și nume care nu fuseseră scrise nici măcar pe vreo scîndurică : o creangă ruptă dintr-un copac, înfiptă în pămînt, cu un plic de scrisoare legat cu sfoară în jurul lui, asemenea morminte puteau fi văzute acolo !

La stînga, unde se săpa un șanț pentru un al treilea rînd de cruci, lopata unui muncitor arunca în aer pămîntul negru ce cădea peste albul rambleurului. O tăcere profundă, tăcerea surdă a zăpezii, învăluia totul, și nu

se auzeau decît două zgomote, zgomotul sec al pămîntului aruncat şi zgomotul unui pas apăsător, egal : un preot bătrîn, care stătea acolo şi aştepta, cu capul vîrît într-o glugă neagră, cu pelerinuţa neagră, cu etola neagră, cu un stihar murdar şi îngălbenit, încerca să se încălzească bătînd cu galoşii lui mari caldarîmul de pe cărarea principală, în faţa crucilor.

Aşa se prezenta în ziua aceea groapa comună. Tere-nul acela, crucile acelea, preotul acela spuneau : Aici odihneşte Moartea oamenilor de rînd şi Neantul săracului.

O, Paris ! tu eşti inima lumii, tu eşti marele oraş al oamenilor, marele oraş milostiv şi frăţesc ! Tu ai subtilităţi ale spiritului, o veche îngăduinţă pentru moravuri, spectacole ce sînt o binefacere. Săracul este cetăţeanul tău, ca şi bogatul. Bisericele tale vorbesc de Isus Cristos ; legile tale vorbesc de egalitate ; ziarele tale vorbesc de progres ; toate guvernele tale vorbesc de popor ; şi iată unde-i azvîrli pe cei ce mor slujindu-te, pe cei ce se zdrobesc spre a-ţi făuri luxul, pe cei ce pier din pricina răului pe care li-l fac industriile tale, pe cei ce şi-au dat viaţa trudind pentru tine, ca să-ţi asigure bunăstarea, plăcerile, splendorile, pe cei ce ţi-au adus animaţia, clăditul, pe cei ce, generaţii de-a rîndul, au stat la temelia dăinuirii tale ca oraş capitală, pe cei ce au fost mulţimea străzilor şi poporul măreţiei tale ! Fiecare din cimitirele tale are un asemenea colţ ruşinos, ascuns lingă un petec de zid, unde te grăbeşti să-i îngropi şi unde arunci peste ei cîteva lopeţi de pămînt cu atîta zgîrcenie, încît li se vîd picioarele în coşciug ! S-ar spune că mila ta se opreşte odată cu ultimul lor suspin, că singura *gratuitate* este patul de suferinţă şi că, după spital, tu, atît de uriaş şi atît de superb, nu mai ai loc pentru oamenii aceştia ! Îi îngrămădeşti, îi înghesui, îi amesteci în moarte, aşa cum, în urmă cu o sută de ani, sub cearceafurile spitalelor tale municipale, îi amestecai în agonie ! Pînă mai ieri n-aveai nici măcar acest preot de serviciu care să stropească cu

puțină agheasmă obișnuită pe orice nou venit : nici un fel de rugăciune ! Chiar și această decență lipsea : Dumnezeu nu se deranja ! Dar ceea ce blagoslovește acest preot e întotdeauna același lucru : o gaură în care este vîrit sicriul, unde morții nu sînt la locul ce li se cuvine ! Acolo descompunerea este comună : nimeni n-o are pe a lui, fiecare o are pe cea a tuturor : e promiscuitatea viermelui ! În pămîntul mistuitor un Montfaucon¹ se grăbește s-ajungă în Catacombe... Căci aici morții nu au nici timpul, așa cum n-au nici spațiul, pentru a putrezi : li se ia înapoi pămîntul mai înainte ca pămîntul să-și fi terminat lucrarea ! mai înainte ca osemintele lor să fi luat culoarea și parcă vechimea unei pietre, mai înainte ca anii să fi șters de pe ei orice rămășiță de umanitate și amintirea unui trup ! Netezirea se face cînd acest pămînt mai este încă ființa lor și cînd ei mai sînt acel lut jilav în care se înfundă cazmaua... Pămîntul ce li se dă cu împrumut ? Dar el nu închide în el nici măcar mirosul morții ! Vara, vîntul care adie peste acest depozit de gunoaie omenеști de-abia îngropate duce spre orașul celor vii miasma neleguită. În zilele fierbinți din august, paznicii nu te lasă să te duci pînă acolo : există niște muște care poartă otrava hoiturilor, muște care transmit dalacul și care ucid !

Domnișoara ajunsese acolo după ce trecuse de zid și de bolta care desparte locurile de veci de cele pe timp limitat. La indicația unui paznic, urcă între ultimul șir de cruci și șanțul de curînd săpat. Și acolo, pășind peste coroane acoperite de uitarea zăpezii, ajunsese la o groapă deschisă. Era astupată cu scînduri vechi, putrede, și o foaie de zinc oxidată peste care un lucrător își aruncase salopeta. Pămîntul se scurgea pînă jos, unde lăsa să se

¹ Localitate situată cîndva în afara Parisului, între La Villete și Buttes-Chaumont, unde se înălța o spînzurătoare faimoasă, construită în secolul al XIII-lea (n. t.).

vadă trei sicrie de lemn, desenate în sinistra lor elegantă : unul mare și, ceva mai în spate, două mai mici. Crucile din săptămîna aceea, de alaltăieri, de ieri coborau cărarea de pămînt, alunecau, se înfundau și, parcă duse la vale de panta unei prăpăstii, păreau că înaintează cu pași mari.

Domnișoara începu să ridice aceste cruci, aplecîndu-se asupra fiecăreia, silabisind datele, căutînd numele cu ochii ei care vedeau prost. Ajunse la crucea din 8 noiembrie : era ajunul morții lui Germinie, Germinie trebuia să fie alături. Din 9 noiembrie erau cinci cruci, cinci cruci înghesuite una într-alta : Germinie nu era printre acestea. Domnișoara de Varăndeul merse puțin mai departe, la crucile din 10, apoi la cele din 11, apoi la cele din 12. Se întoarse la 8 și mai privi o dată peste tot : nu era nimic, absolut nimic... Germinie fusese îngropată fără o cruce ! Nici măcar nu fusese înfiptă o bucată de lemn ca semn de recunoaștere !

În cele din urmă, bătrîna domnișoară ingenunche în zăpadă, între două cruci, dintre care una purta data de 9 noiembrie, iar cealaltă, 10 noiembrie. Ceea ce rămăsese probabil din Germinie trebuia să fie cam pe acolo. Mormîntul ei nedefinit era acest teren nedefinit. Ca să te rogi pentru ea, trebuia să te rogi la nimereală, între două date — ca și cum soarta bieteii fete ar fi vrut ca pe pămînt să nu existe pentru trupul ei, mai mult loc decît pentru sufletul ei.

S F I R Ș I T

POSTAFAȚĂ
de GUSTAVE GEFFROY ¹

- I. — Bibliografie
- II. — Revista criticii
- III. — Geneza romanului
- IV. — Date luate din *Jurnal*
- V. — Semnificația unei capodopere

I. — Prima ediție din *GERMINIE LACERTEUX* a apărut într-un volum in-18, la Charpentier, librar-editor, Quai de l'Ecole 28, în 1864. A fost tipărită de J. Claye. Șapte exemplare au fost trase pe hîrtie de Olanda.

A doua ediție a apărut în 1865, la același editor.

A treia ediție, în 1875 (a trebuit să treacă zece ani pentru a se epuiza ediția a doua), la același editor, într-o ediție colectivă intitulată *Romans de Edmond et Jules de Goncourt*. Douăzeci și cinci de exemplare au fost trase pe hîrtie de Olanda.

De atunci, și pînă în 1921, aceasta este ediția care a fost retipărită la Charpentier, apoi în Bibliothèque-Charpentier, editor Eugène Fasquelle, Rue de Grenelle 11.

¹ *Gustave Geffroy* (1855—1926), om de litere și critic de artă francez. În critica sa de artă s-a declarat adeptul impresionismului și al esteticii naturaliste. Membru al Academiei Goncourt încă de la înființarea ei.

În afara acestor ediții Charpentier-Fasquelle, au mai existat în limba franceză patru ediții ale romanului *Germinie Lacerteux*.

1° GERMINIE LACERTEUX, de Edmond și Jules de Goncourt, New-York, editor Ch. Lassalle, Bureau du Courrier des Etats-Unis, Walker St. 92, 1868, format mare în-8°. Ediție americană în limba franceză, plachetă tipărită pe două coloane, 95 de pagini împreună cu prefața. „Ediție clandestină pe care d-l Edm. de Goncourt n-a cunoscut-o decât în 1888“ (A. Delzant¹: *Les Goncourt*, Paris, Charpentier, 1889).

2° *Oeuvres de Edmond et Jules de Goncourt*. GERMINIE LACERTEUX, Petite Bibliothèque littéraire. Editor A. Lemerre, Paris, 1876. Cu un frontispiciu în acvaforte de Th. Chauvel, după „Groapa comună din cimitirul Montmartre“, acuarelă de Jules de Goncourt oferită teatrului Odéon de Edmond de Goncourt.

3° *Edmond et Jules de Goncourt*. GERMINIE LACERTEUX, un volum mic în-4°, Paris, editor Quantin, din „Bibliothèque des chefs-d'oeuvre du roman contemporain“, cu o prefață inedită, extrasă din *Journal de Goncourt*, conținând prima idee a genezei acestei cărți și 10 acvaforte de L. Muller, gravate după zece desene de Janniot. Au fost trase 100 de exemplare numerotate, pe hîrtie lux de Japonia, cu două serii de acvaforte.

4° GERMINIE LACERTEUX de Edmond și Jules de Goncourt. Ediție trasă în 3 exemplare în-8°, pe hîrtie Whatman, tipărită la G. Chamerot, cu caractere Didot, cu 10 acvaforte originale de J.—F. Raffaëlli, după desenele sale, și o prefață de Gustave Geffroy intitulată: *Les Femmes des Goncourt*. Editor Paul Gallimard, 1889. Trei exemplare pentru d-l Ed. de Goncourt, pentru editor și pentru prefațator. Separat, s-au tras 20 de exemplare ale prefeței pentru autor.

Traduceri italiene: GERMINIA LACERTEUX, *versione italiana di Pizzigoni*, un volum în-18, Milano, Ambrosoli, 1881.

¹ *Alidor Delzant* (1848—1905), om de litere francez, unul din executorii testamentari ai lui Edmond de Goncourt. Printre lucrările lui: *Paul de Saint-Victor*, *Les Goncourt*. *Gabrielle Delzant și Lettres* (n. t.).

— GERMINIA LACERTEUX, *con prefazione di* Emilio Zola, un volum in-18, Milano, Quadrio, 1882.

Traducere daneză: GERMINIE LACERTEUX, traducător Rasenussen, Copenhaga, Hanberg și Comp.

Traducere rusă: GERMINIE LACERTEUX; se crede că a fost tradusă în limba rusă și publicată de *Salut public* din Petersburg în 1875.

La această Bibliografie a romanului GERMINIE LACERTEUX trebuie adăugată versiunea sa teatrală.

GERMINIE LACERTEUX, piesă în zece tablouri întocmită de Edmond de Goncourt, după romanul lui Edmond și Jules de Goncourt, prezentată la Odéon la 19 decembrie 1888. Editată la G. Charpentier, Paris, 1888. Patru exemplare pe hîrtie de Japonia. Cu o prefață a autorului și o petiție adresată de el Camerei Deputaților pentru a cere suprimarea cenzurii.

La ilustrațiile menționate în cursul acestei Bibliografii mai trebuie să adăugăm o magistrală acvaforte de Marie Bracquamond, reprezentînd-o pe Germinie și pe domnișoara de Varandeuil la spital, în tabloul al 8-lea al piesei.

II. — După ce a dobîndit aceste date, un cititor din 1921 vrea probabil să afle cum a fost primită, în 1864, prima ediție a romanului *Germinie Lacerteux*.

Căutați în opera criticilor ce publicau în mod obișnuit în acea vreme.

Nimic!

Biograful și bibliograful fraților Goncourt, Alidor Delzant, indică drept principale articole din 1865, pe cel al lui G. Merlet¹, în *France* din 21 martie 1865, pe cel al lui Ed. Villetard, în *Revue nationale* din 10 aprilie 1865. G. Merlet prezintă ca „literatură putredă” realizarea plină de adevăr și de artă a fraților Goncourt: „Am șovăit mult — spune el — pînă a vă vorbi despre faptele și gesturile lui *Germinie Lacerteux*, care nu merită să răpească timpul liber al oamenilor cumsecade. Căci

¹ Marie-Joseph-Gustave Merlet (1828—1891), om de litere francez, profesor de retorică la liceul Louis-le-Grand, critic (n. t.).

tăcerea ar fi poate protestul cel mai elocvent împotriva delic-
telor care condamnă arta, gustul și delicatețea literelor franceze.
Dar romanul acesta face o oarecare zarvă, notorietatea autorilor
îl desemnează atenției publice, are pretenții umanitare, poartă
o cocardă. Să ne resemnăm așadar și să spunem câte ceva despre
el: sinceritatea noastră va fi o dovadă a simpatiei față de niște
autori pe care avem dreptul să-i judecăm sever, căci pana lor
e valoroasă chiar și în rătăcirile ei, iar atentatul literar comis
este agravat de un talent incontestabil... S-ar zice că e o prin-
soare încheiată cu calm de niște tineri bine dispuși care vor
să scandalizeze distincția pariziană și să atragă atenția asupra
lor arborînd niște zdrențe în mijlocul unui salon. Da, există în
mod evident aici o punere în scenă caleulată pentru obținerea
unui efect de surpriză zgomotoasă. E premeditat ca o sfidare !"

„Literatură putredă” spunea profesorul. „O cloacă cizelată”,
îngroșa Charles Monselet¹, dar au mai fost și alte articole, ne-
semnalate de Delzant. În februarie 1865, în *Salut public* din Lyon,
o pagină de admirație îndrăznească a fost consacrată cărții de
un tânăr om de litere, care era Emile Zola, în vîrstă de douăzeci
și patru de ani; acesta, foarte categoric, cu precizia violentă ce
marca de pe atunci talentul, precum și intervențiile sale în dez-
baterile publice, își proclamă pasionata apreciere a noii opere.
Acest articol și l-a inclus în volumul *Mes Haines*, publicat în
1866 la Achille Faure și reeditat de atunci în *Bibliothèque-Char-*
pentier. Începe printr-o declarație în care-și expune admirația
pentru cartea fraților Goncourt. Poate că sensul spuselor sale
nu este tocmai exact. El califică drept „excesivă și febrilă” opera
pe care o admiră. Mărturisește că gustul său e „pervertit”, că
lui îi plac „tocanele literare puternic condimentate”. Nu asta este
Germinie Lacerteux și, în concluzie, voi încerca să spun ce a
fost ea întotdeauna, în gîndirea autorilor și ce este ea în istoria
literară a secolului al XIX-lea. Dar cum să nu aplauzi gîndirea
cutezătoare a lui Zola cînd enumeră calitățile care-l impresio-

¹ Charles Monselet (1825-1888), om de litere francez. A co-
laborat cu articole la diverse ziare și periodice. A publicat nu-
meroase lucrări, studii despre literatura din vremea sa, romane,
vodeviluri, librete de operă. Gastronom reputat (n. t.).

nează și-l entuziasmează : „o energie nepotolită, un dispreț suveran pentru judecata nătărăilor și a timizilor, o mare și superbă îndrăzneală, o vigoare extremă a coloritului și a gândirii, o grijă și o conștiință artistică rare în aceste timpuri cînd producțiile sînt pripite și necorespunzătoare“. Cum să nu subscrii la analiza pe care o face caracterului lui Germinie, luptei care se dă în ea „între nevoile sufletului și nevoile trupului“. El își dă seama de „sentimentele ei de o rară delicatețe“, de „marea și frumoasa nobțe a sufletului ei“. Notează, pe bună dreptate, că „are nervi de mare doamnă“. „Se înăbușă — spune el — în mijlocul viciului murdar și respingător ; simte nevoia să fie iubită și în trupul, și în sufletul ei ; este tirită de firea-i pasionată și modre pentru că nu poate decît să-și satisfacă acest trup inflăcărât, fără să-și potolească vreodată sufletul însetat de afecțiune“. Aceeași exactitate a descrierii și analizei și în ceea ce privește personajele domnișoarei de Varandeuil și al lui Jupillon. În concluzie, Zola răspundea criticilor posibile, care nu s-au produs niciodată decît sub forma unor glume apărute în ziare. Peste capodopera romanului realist contemporan s-a așternut tăcerea, și în această tăcere ne face plăcere să auzim glasul tînărului Zola punîndu-i cu îndrăzneală pe frații Goncourt alături de Balzac și Flaubert și încheind cu aceste rînduri străbătute de nobilă emoție : „Pentru mine, este o operă mare, în sensul că, repet, e manifestarea unei puternice personalități și trăiește din plin viața epocii noastre. Alte merite nu caut în literatură. Domnișoara de Varandeuil, bătrîna fată austeră, a iertat ; voi ingenunchea alături de ea, în fața gropii comune și, ca și ea, o voi ierta pe această biată Germinie, care a suferit atît de mult în inima ei“.

La 27 februarie 1865, frații Goncourt i-au mulțumit lui Emile Zola printr-o scrisoare care a fost publicată în *Lettres de Jules de Goncourt* (Paris, Charpentier, 1885, cu un portret al lui Jules de Goncourt, gravat de E. Abot după un email de Claudius Popelin, și cu o prefață de Henri Céard ¹). Această scrisoare ex-

¹ *Henri Céard* (1851-1924), om de litere francez, scriitor naturalist. A dramatizat pentru teatru, în trei acte, romanul *Renée Mauperin*, scris de frații Goncourt. În 1918 a fost ales membru al Academiei Goncourt (n. t.).

primă bucuria provocată de aplauzele și încurajările tinărului scriitor, care s-a alăturat celor doi frați „în mijlocul intrigilor, dușmăniilor, atacurilor” provenind din „dogme literare”, „prejudcățile și religiozitățile criticii”, „admirații ale liceenilor și elevilor catehismului”. Această scrisoare, ca și articolul căruia îi răspunde, afirmă dreptul romanului „la adevărul modern”. Ea își exprimă în concluzie recunoștința pentru îndrăzneala lui Zola, pentru analiza sa profundă și liberă, pentru orizontul deschis „în fața unei biete cărți care are de partea ei strădania, voința și curajul”.

La trei ani de la apariția romanului *Germinie Lacerteux*, Zola luă din nou apărarea cărții, ca răspuns la un articol al lui Louis Ulbach¹, publicat la 23 ianuarie 1868 în prima pagină din *Figaro*, sub pseudonimul Ferragus și sub titlul, preluat de la Gustave Merlet: *Literatura putredă*. Se puteau citi în el dulce-gării ca aceasta: „*Manon Lescaut a devenit o bucătăreasă sordidă care a părăsit cratița pentru mocirla trotuarului. Îi stimez pe scriitorii ale căror opere le voi călca în picioare: Germinie Lacerteux, Thérèse Raquin, La Comtesse de Châlis, și multe-alte romane care nu merită cinstea de a fi numite*”.

Vineri 31 ianuarie, în pagina a doua, Zola răspundea: „*Ata-cați toate credințele mele, îi mușcați pe domnii de Goncourt pe care îi iubesc și pe care îi admir; scrieți un rechizitoriu împotriva unei școli literare care a produs opere viabile și puternice*”. Și mai departe: „*«Literatura putredă» nu-i hrănește pe autorii ei. Publicului nu-i place adevărul, el vrea minciuni pentru banii lui. Aproape că îi acuzați pe domnii de Goncourt că sînt «trivialiști» numai pentru a fi citiți. Eh! Dumnezeu! mare! Așadar, nu știți că s-au vîndut 30 000 de exemplare din Monsieur de Camors și că Germinie Lacerteux este abia la a doua ediție!*”

¹ *Louis Ulbach* (1822-1889), om de litere francez. A colaborat la diferite ziare și a fost director la *Revue de Paris*. Din august 1868, sub pseudonimul Ferragus, a început să publice un pamflet hebdomadar, *La Cloche*, în care a continuat războiul declarat Imperiului. Cea mai bună dintre lucrările lui e considerată *M. et Mme Fernel* (1860) (n. t.).

La care Ulbach-Ferragus răspunde, la 6 februarie, cu o ironie destul de greoaie: „Vreau să mă alătur micii reclame pe care ați desprins-o din scrisoarea mea despre «literatura putredă». Să mai trezim deci încă o dată curiozitatea de care aveți nevoie; și, după ce vă voi face acest mic serviciu, îmi voi continua sarcina“. După care Ferragus opune *Idées et sensations* a fraților Goncourt lui *Thérèse Raquin* a lui Zola și încheie dându-i acestuia din urmă sfaturi în legătură cu căsătoria și de paternitatea inspirate de dezgustul pentru arta realistă.

Pentru această intervenție a lui Zola, frații Goncourt îi mulțumesc printr-o scrisoare din 5 februarie 1868. Sînt mișcați de apărarea îndrăzneată a cărții *Germinie Lacerteux*, de marea cinste, pentru ea și autorii ei, de a fi fost luată „drept stîndard“ de către Zola. Apoi își exprimă emoția resimțită la citirea lui *Thérèse Raquin*, „admirabilă autopsie a remușcării“, și încheie: „Sîntem alături de dumneavoastră și de cartea dumneavoastră cu toată simpatia noastră, alături de dumneavoastră prin ideile, principiile, afirmarea drepturilor Artei moderne, Adevărului și Vieții“.

Frații Goncourt nu aveau să-l cunoască pe autorul frumosului studiu din 1865 și al polemicii din ianuarie 1868 decît în ziua de 14 decembrie a aceluiași an, după cum o mărturisește o pagină din *Jurnalul* lor: „L-am văzut la masa de prînz pe admiratorul și elevul nostru Zola...“¹ Erau îndreptățiți să vorbească astfel după articolul din *Salut public* și după intervenția din *Figaro*. Și Zola a rămas admiratorul artei lor și al descoperirilor lor în critica făcută de el romanului contemporan, pînă cînd a devenit, sau, mai de grabă, s-a declarat el însuși fondatorul și șeful școlii naturaliste. Totuși, în fața proclamațiilor lui Zola, Edmond de Goncourt avea perfectă dreptate să gîndească și să spună că autorul lui *Rougon-Macquart* și-a găsit, într-o măsură cît se poate de vizibilă, inspirația și calea în opera lor și, în deosebi, în această *Germinie Lacerteux*, care, în afară de orice îndoială, a stat la originea romanului *L'Assommoir* prin descrie-

¹ Edmond și Jules de Goncourt, *Pagini de jurnal*, trad. de Aurel Tita, vol. II, Editura Univers, București, 1970, p. 105 (n. t.).

rea mediilor populare, a balurilor publice, a tejghelelor de circiumă, a trotuarelor bulevardului periferic, prin legăturile evidente ce există între Germinie și Gervaise, între Jupillon și Lantier. Bineînțeles, nu forțez comparația, oricine recitește articolul scris de Zola în 1865 își poate da seama de puternica influență pe care a putut-o exercita asupra lui romanul fraților Goncourt. În acest roman, tânărul om de litere a făcut cunoștință cu o atmosferă nouă, în care, la rîndul lui, a pătruns cu măiestrie.

În același timp cu Zola, în *Nouvelle Revue de Paris* din februarie 1865, un alt tânăr scriitor, Jules Claretie¹, analiza *Germinie Lacerteux* într-un studiu pe care l-a inclus în cartea sa de la *Libre Parole* (Paris, in-12, 1868).

El arăta deosebirea dintre această poveste despre o slujnică și cea scrisă de Lamartine sub titlul *Geneviève*. Istorisca cartea, o proclama originală prin cutezanțele ei, prin profunzimea analizei, prin arta sa îndrăznească „zugrăvind ecorșeul cu cruzimea lui Rembrandt“, și insista asupra calificării de artiști, de artă vie purtînd pecetea epocii noastre. Dar el nu putea bănuî dedesubtul profund emoționant unde își găsiseră frații Goncourt subiectul și considera că are de-a face cu o „curiozitate“ în plus din partea acestor erudiți, îndrăgostiți de distincția secolului trecut, colecționari ai unor nimicuri de preț, istorici ai unor grații dispărute, mai obișnuiți să pășească prin parcurile lui Watteau decît prin noroaiele bulevardului de centură. El le tăgăduia, poate pe bună dreptate, înțelegerea intimă a poporului, nevăzînd decît aspectele lui murdare și destrăbălate și personificîndu-l pe nedrept în Germinie, Jupillon și mama lui, Gautruche și toată lumea aceea a furnizorilor, servitoarelor, fructăreselor și portarilor — care nu constituie poporul. Este adevărat, dar frații Goncourt n-au zugrăvit o clasă, o societate, ei s-au atașat doar de un subiect, în mediul în care l-au descoperit, unde îl

¹ *Arsène-Arnaud*, zis *Jules Claretie* (1840—1913), ziarist și om de litere francez. A colaborat susținut la numeroase ziare și reviste. În 1885 a devenit administrator al Comediei Franceze, iar în 1888 a fost ales membru al Academiei franceze. Autor de romane, piese de teatru, lucrări cu subiect istoric (n. t.).

puteau studia, și care se întâmplă să facă parte, împreună cu altele, din lumea populară pe care frații Goncourt se puteau mindri a o recunoaște, făcând „operă de democrație“.

Claretie era mai mult de acord cu adevărul cărții când consimțea să vadă în *Germinie Lacerteux* un *examen clinic al dragostei*, când aproba invazia, mereu crescândă, a medicinei în roman, când îl definea ca fiind scris cu vârful bisturiului și când descoperea, în frații Goncourt, atât pe chirurg, cât și pe pictor.

Dealtfel tot acest articol de critică este plin de remarci ingenioase. Claretie a știut să scoată în relief legătura dintre *Germinie Lacerteux* și *Soeur Philomène*, unde era de asemenea vorba despre slujnice ale unor femei întreținute ce se întâlneau la portar, despre o domnișoară bătrână ruınată de revoluție, servită de o slujnică, aceasta nefiind însă o sclavă, ci un călău. El se exprima laudativ despre talentul literar, calitățile de psiholog, de medic și de pictor ale autorilor, forța și frumusețea unor bucăți cum este portretul domnișoarei de Varandeuil, plimbarea la fortificații, spitalul, duminicile lui Jupillon și ale lui Germinie pe malul Marnei, abatoarele, bulevardele periferice, pădurea Vincennes. „În rezumat — spunea el — acest talent suplu, îndrăzneț, fermecător și violent totodată, hotărît să evite ceea ce atrage mulțimea, aristocratic pînă la a reproșa Revoluției, printre alte fapte condamnabile, dispersarea tuturor acelor bagatele strălucitoare ale vechiului regim, îmbinînd ceea ce e cochet, frumos, pomădat, mătăsos și, de asemenea, ceea ce e aspru, pătimaș, bărbătesc, acest talent, uneori bizar, întotdeauna superior, acest talent, atât de împrăștiat și atât de complet, este unul dintre acelea care mă seduc și pe care le prefer înaintea tuturor“.

La 4 martie 1865 Jules de Goncourt îi mulțumi lui Claretie: „Dumneavoastră, ca și noi, credeți — îi spunea el — într-o mare evoluție a romanului, care se îndreaptă spre precizia științelor exacte și spre adevărul istoriei. Avem impresia că adorați multe lucruri pe care le adorăm și noi și că vă încumetați să citiți, să simțiți și să judecați fără a consulta catehismul Frumosului academic... Și-apoi, ce bine ne cunoașteți!... Ați depistat-o pe

Germinie în Philomène. Ne face o foarte mare plăcere să știm că am fost astfel urmăriți atunci când eram în umbră, necunoscuți, aproape nevânduți. Aceasta ne mai dă puțin curaj pentru viitor.“

Dacă n-a existat nici un articol scris de Sainte-Beuve, a existat în schimb o scrisoare a criticului *Convorbirilor de luni*, datată 15 ianuarie 1865, către ai săi „dragi prieteni“, unde își mărturisește astfel interesul stîrnit de romanul citit, precum și dorința lui de reînnoire a criticii : „Am fost prins — spune el — de această povestire simplă, adevărată, de un adevăr atît de puțin înfrumusețat, dar atît de conform realității, unde niciodată vreo trăsătură nu este lăsată la voia întîmplării, nici adaptată convenționalului. Am preferat mai ales această povestire, din care ne-ați citit cîteva pasaje la Magny. Dar de pe acum sînt frapat de un lucru, și anume că, pentru a judeca bine această lucrare și a vorbi despre ea, ar fi nevoie de o poetică total diferită de cea veche, o poetică potrivită producțiilor unei arte nervoase, ale unei căutări noi. Și este un mare elogiu adus unei cărți să poți spune despre ea că suscită o problemă de asemenea importanță, că iese pînă-ntr-atît din vechile tipare și că pășește pe căi atît de noi. Nădăjduiesc că această cutezanță a dumneavoastră va fi înțeleasă; aș vrea să găsesc modalitatea de a o sprijini“.

N-a găsit modalitatea și n-a sprijinit-o. Totuși, scrisoarea lui rămîne prețioasă pentru aprecierea noutății în artă și a adevărului cucerit, realizate de frații Goncourt. Au primit o altă scrisoare de la Gustave Flaubert, căruia îi scriseseră că viața le-a fost ruptă în două de boala și moartea bătrînei lor slujnice; în prima săptămînă din ianuarie 1865, l-au anunțat pe Flaubert că primul exemplar din romanul lor va fi pentru el. Răspunsul la scrisoarea lor, datat tot ianuarie 1865, venea să dovedească formidabila impresie resimțită de marele scriitor, poate puțin speriat în fața forței, îndrăzelii unei asemenea opere moderne : „Prea scumpii mei, scrie el, n-am primit volumul vostru decît ieri seara. Început la orele 10 și jumătate, la ora 3 era terminat. După această lectură, n-am putut să închid un ochi. Veți fi

vinovați de numeroase gastrite. Ce cărțulie înfiorătoare !... E tare, necruțătoare, dramatică, patetică și tulburătoare... Ce admir eu cel mai mult în lucrarea voastră sînt gradarea efectelor, progresia psihologică. E atroce, de la un cap la altul, și, uneori, pur și simplu sublimă. Ultima parte (cu cimitirul) ridică pe o culme tot ceea ce-i precede, și pune parcă o bară de aur la sfîrșitul operei voastre. Marea problemă a realismului n-a fost niciodată pusă atît de categoric. Se poate angaja o dispută deosebit de interesantă despre scopul artei, pe marginea cărții voastre."

Dar scrisoarea care a venit probabil să lumineze, ca o rază de soare ce-și oglindește strălucirea în mare, căminul fraților Goncourt, de pe Rue Saint-Georges, a fost scrisă de Victor Hugo și datată Hauteville-house, 1 iunie 1865 : „Am citit Germinie Lacerteux. Cartea dumneavoastră, domnilor, este implacabilă ca mizeria. Ea are acea mare frumusețe care e Adevărul. Mergeți pînă-n adîncuri, aceasta este o datorie, acesta este și un drept. Am făcut, ca și dumneavoastră, acest studiu. Am mers prin acest lăbîrint mai întîi pe bîjbuite, apoi am sfîrșit prin a găsi firul conducător. Vi se va întîmpla și vouă, ca și mie. De pe acum sentimentul progresului, mila pentru cel slab, dragostea pentru cel suferind, ies tot mai mult la iveală din elocvențele dumneavoastră pagini. Spre sfîrșit există un elan superb : Parisul interpelat, e un lucru foarte frumos. Cele două inimi înfrățite ale dumneavoastră, care nu fac decît un singur suflet, se reflectă întru totul în această severă și puternică apostrofă ; — un strigăt de durere plin de dragoste. Curaj, domnilor, ați mai scris încă o carte frumoasă, și bună... Vă strîng mîinile. VICTOR HUGO“.

În legătură cu apariția cărții, mai trebuie notat că inițial fusese dedicată lui Paul de Saint-Victor¹. Într-o scrisoare din 23 ianuarie 1865, frații Goncourt se scuză față de prietenul lor

¹ Paul de Saint-Victor (1825-1881), literat și critic francez. A scris critică literară și dramatică la mai multe ziare. Cea mai însemnată lucrare a sa, intitulată *Les Deux-Masques*, conține studii de istorie a teatrului (n. t.).

că nu au vrut să-l expună „lăturilor revărsate de polemici”, cei doi scriitori rezervându-și plăcerea de a-i pune numele „pe prima pagină a unui volum mai potolit și scris cu o fantezie mai senină”.

Asta e tot pentru anul 1865. Nu mai rămîne decît să așteptăm vreo doisprezece ani o reluare a criticii literare în favoarea fraților Goncourt. Primul a fost Henri Céard, care a publicat în 1876 o apologie a fraților Goncourt în *Droits de l'Homme*, ziar condus de Yves Guyot¹ și Sigismond Lacroix.² Articolul lui, scris în legătură cu noile ediții ale romanelor, la Charpentier și la Lemerre, era semnat cu pseudonimul Henry Denoîsel, personaj din *Renée Mauperin*. Încă în acest eseu al unui tînăr de douăzeci și cinci de ani găsim limpezimea viziunii și a aprecierii, forța gîndirii și a stilului criticii moderne. El disociază și definește procedeele de formă, îndrăznelile de sintaxă ale fraților Goncourt. Arată ceea ce-i deosebește de Balzac, de Hugo, în modul lor de a însușește personajele, nu ca niște eroi ai binelui sau ai răului, luptînd împotriva societății, „formule animate de o idee, un sistem logic sau o utopie nebuloasă”. La frații Goncourt, personajele „nu acționează, ci se supun. Departe de a fi pentru o clipă stăpînii unei societăți, sau măcar de a o ține în frîu, sînt victimele ei... Sînt cazuri patologice care ne admit în intimitatea lor, cîțiva din cei mulți care suferă din pricina acestei vieți moderne istovitoare și febrile, atît de fatal propice dezvoltării bolilor organice care, încă din 1816, îl făcea pe Corvisart³ să scrie dezolanta prefață a tratatului său despre afecțiunile inimii.”

¹ Yves Guyot (1843-1928), economist francez, ministru al lucrărilor publice. A scris cărți de economie (n. t.).

² Sigismond Lacroix (1845-1907), publicist francez de origine poloneză. A scris *Histoire des prolétaires*, împreună cu Yves Guyot, și *Mémento de droit civil* (n. t.).

³ Jean-Nicolas Corvisart des Marets (1755-1821), medic francez, profesor în 1797 la Collège de France. Datorită excelenței sale reputații de clinician, în 1799 a fost numit medic al guvernului și, mai tîrziu, primul medic al lui Napoleon, care l-a înnoțat. În 1811 a fost primit în Institut de France. S-a ocupat, în lucrările sale științifice îndeosebi, de afecțiunile pulmonare și cardiace (n. t.).

Denoisel-Céard insista asupra cunoașterii exacte pe care o aveau frații Goncourt despre ființele pe care le aduceau în scenă, și cita, ca dovadă a acestei legături permanente, afirmația din *Idées et sensations*: „*În literatură, nu poți scrie bine decât ceea ce ai văzut sau ai suferit*“. Apoi își expune astfel concluziile asupra manierei artistice a fraților Goncourt și asupra situației lor literare în momentul în care el se străduia să-i repună la loc de cinste:

„...*În același timp în care-și dezvăluiau aspectul intim și aproape autobiografic al sistemului lor, ei enunțau teorema fundamentală a artei naturaliste. Aproape primii, sacrificați ca toți soldații de avangardă, au fost vreme îndelungată copiii pierduți ai literaturii. Nu au fost dați uitării, e vorba de ceva mult mai dureros. A fi uitat implică ideea de a fi existat, ei însă n-au fost luați în seamă. Nu existau decât pentru o lume restrînsă de artiști tăcuți; reputația lor era casnică, și a fost nevoie de zece ani pentru a vinde aproape întreaga ediție a romanelor Germinie Lacerteux și Renée Mauperin. Unul din ei a murit din pricina amărăciunii, greu lovit de indiferența publicului, ucis de fluierăturile cu care a fost întâmpinată Henriette Maréchal, în ziua de mare curaj cînd au încercat să promoveze realismul din paginile cărții pe scena de la Théâtre-Français. Celălalt continuă opera dureros întreruptă: se anunță că în curînd va fi pusă în vânzare cartea La Fille Elisa, un nou volum despre oameni de rînd.*“

În acest articol a semnalat Céard suprema originalitate a celor doi scriitori, oameni ai trecutului prin educație și prin temperament, ce și-au început cariera literară prin reconstituiri istorice în care secolul al XVIII-lea era iubit „*ca un regret*“ și au adus în studiile lor contemporane aceleași scrupule și aceeași compasiune:

„*Ei, istoricii și, în consecință, filozofii, ei au văzut că, în mod de neînălțurat, totul pornea de la aristocrație pentru a ajunge la popor, «că interesul mergea de la nefericirile regale la nefericirile particulare, de la Priam la Birotteau» și de la Maria-Antoaneta la Germinie Lacerteux. Din acel moment, în ochii lor de artiști, fata ajunsă din Langres plină de păduchi s-a*

bucurat de același interes ca și regina Franței în rochie bleu cu involburări albe. Ei au aplicat romanului severitatea preciziei lor istorice și au avut dreptate când, nevoiți să se apere împotriva unor atacuri nedrepte, au spus: «Sintem cu conștiința împăcată că în cărțile noastre am acordat interes suficient suferințelor poporului și lacrimilor celor sărmani». În ziua aceea au scris cuvântul pe care istoria literară îl va folosi când va fi vorba de caracterizarea talentului lor : conștiința“.

Pentru acest articol, tinărul scriitor a fost denunțat la Ministerul de Război, unde era funcționar, prin scrisori anonime, pe care i le-a înmănat șeful lui de birou, și a fost muștrat de directorul său, Yves Guyot, a cărui îndrăzneală politică din acea vreme era însoțită de lașitate literară. Dar Céard a fost îndejuns răsplătit pentru aotul său de dreptate prin scrisoarea pe care i-a scris-o Edmond de Goncourt la 28 noiembrie 1876 :

„Domnule și drag confrate, țin să vă mulțumesc pentru articolul plin de simpatie pe care ați binevoit să-l consacrați romanelor scrise de doi frați. Acest articol este unul dintre acelea care recompensează un autor pentru multe critici banale, el se simte, în sfârșit, citit, studiat, înțeles de un om de litere inteligent care pătrunde secretul gândirii sale, bucătăria stilului său, ambiția operei sale. Nimeni pînă acum n-a definit într-o manieră mai sugestivă decît ați făcut-o dumneavoastră personajele din romanele noastre și nimeni n-a expus mai bine procedeele scriiturii noastre ; și aceasta cu o bunăvoință pentru care vă rămîn și vă voi rămîne întotdeauna recunoscători. Primiți încă o dată, Domnule și drag confrate, împreună cu mulțumirile mele, expresia sentimentelor mele de foarte mare simpatie. EDMOND DE GONCOURT.“

Lui Céard i-a urmat doamna Alphonse Daudet, care scria în *Journal Officiel*, sub pseudonimul Karl Stern, articole adunate ulterior într-un volum sub titlul *Impressions de nature et d'art* (Paris, Charpentier, 1879). Prin ea, înregistrăm o apreciere laudativă și exactă despre *Germinie Lacerteux*, scrisă în stilul unei artiste ponderate și rafinate totodată. Iată pagina consacrată romanului din 1865 :

„Domnii de Goncourt s-au inspirat în romanele lor din viața reală, respectiv de acolo au luat tipul sau acțiunea care domină în fiecare dintre ele... Peste ceea ce le-a putut furniza hazardul, efecte pitorești descrise și ușor de recunoscut, plutește o poezie care este proprie acestor scriitori, poezie a aranjamentului și a cuvintelor, unde amănuntul vulgar, prin claritatea sa, prin locul pe care-l ocupă, devine adeseori trăsătura vie, un adevărat triumf al artei. Și aceasta nu-i nimic. Să luăm Germinie Lacerteux, să pătrundem în acea umbră în care ceea ce rămîne din femeie se zbate cu disperare în creatura căzută; chiar dacă ne revoltăm la fiecare pagină, chiar dacă-i urmărim pe romancierii încercînd să ne acoperim ochii și să ne astupăm urechile pretutindeni unde ne duc cu ei, și după ce închidem cartea, vom fi surprinși că nu simțim decît o imensă milă, că din oroarea prăpastiei nu am păstrat decît sentimentul adîncimii ei, atît de superb descoperită. Și totuși autorii au fost implacabili; nu ne-au scutit de nici un amănunt revoltător sau cumplit; dar gîndirea lor s-a ridicat mereu mai sus cu fiecare din aceste ciocniri cu josniciile existenței. Trebuie să spunem că e realism sau transfigurare?”

III. — În legătură cu Germinie Lacerteux, în legătură chiar cu subiectul acestei cărți, în volumul II (1862—1865) al primei serii din *Journal des Goncourts, mémoires de la vie littéraire*¹ găsim geneza completă a romanului, sub forma unor însemnări zilnice făcute cu privire la boala și moartea lui Rose, bătrîna slujnică a celor doi frați timp de douăzeci și cinci de ani.

Prima dintre aceste însemnări este din 22 iulie 1862 și se referă la opera distructivă a bolii care schimbă fizionomia, privirile, gesturile, personalitatea unei ființe vii, la ivirea unei ființe noi, necunoscute, străine, în care este căutată cea veche, care nu mai este. Nouă zile după aceea, la 31 iulie, medicul declară că-i doar o chestiune de timp, că un plămîn e pierdut, iar celălalt ca și pierdut. La 11 august, la boala de piept se adaugă o peritonită, suferința îi grăbește sfîrșitul. Cei doi frați, flăcăi

¹ Edmond și Jules de Goncourt, *Pagini de jurnal*, trad. de Aurel Tita, 2 vol., Editura Univers, București, 1970 (n. t.).

bătrâni, se văd neputincioși în a-i acorda îngrijirea necesară nefericitei femei în camera de servitori, cu ferăstruica de pod prin care pătrunde aerul încins. Rose nu vrea să se ducă la casa Dubois, unde murise doica lui Edmond cu douăzeci și cinci de ani în urmă. Doctorul aduce un bilet de internare la Lariboisière. Rose refuză să fie dusă cu targa. E îmbrăcată. Coboară în apartament: „Se uită citva timp la sufragerie cu acei ochi de om bolnav care caută parcă să-și aducă aminte... Mi se pare că, închizîndu-se, ușa scoate un scîncet ca un adio”¹. Pleacă cu trăsura la Lariboisière, sprijinită pe o pernă de brațul unuia din cei doi frați. A doua zi se duc s-o vadă, o găsesc liniștită, plină de speranță, vorbind de apropiata ei ieșire din spital, desprinsă de ideea morții, povestind o scenă de dragoste pe care o văzuse în preajmă-i. La 16 august, e moartă! „N-o s-o mai vedem niciodată! — un gînd mașinal și care se repetă neconținut în cugetul nostru.

Ce pierdere, ce gol pentru noi! O obișnuință, o dragoste, un devotament de douăzeci și cinci de ani, o femeie care ne cunoștea toată viața, care ne deschidea scrisorile în lipsa noastră, căreia îi povesteam orice. Mă jucasem cu cercul împreună cu ea, îmi cumpăra plăcintă cu mere pe poduri. Il aștepta pe Edmond pînă dimineața, ca să-i deschidă ușa apartamentului, cînd se ducea, pe vremea cînd mai trăia mama, la balul Operei... Ea era femeia, infirmiera admirabilă, ale cărei miini le-a pus mama într-ale noastre înainte de a închide ochii. Avea pe mîină toate cheile, de la orice; ea orînduia, ea aranja totul în jurul nostru. Noi făceam, de atîta vreme, aceleași veșnice glume despre urîțenia chipului ei pocit. De douăzeci și cinci de ani, ne săruta în fiecare seară.

Necazuri, bucurii, împărțea totul cu noi. Era una dintre acele ființe devotate care nădăjduiești că-ți va închide cîndva ochii. Corpul nostru, cînd eram bolnavi sau aveam vreo indispoziție, era obișnuit cu îngrijirile ei. Ne știa toate tabieturile, le cunoștea pe toate amantele noastre. Era ca o bucată din viața noastră, ca o mobilă din apartamentul nostru, o rămășiță din tinerețea

¹ Op. cit., vol. I. p. 350.

noastră, ceva — n-aş putea spune ce anume — plin de dragoste şi de devotament, care ne dojenea şi care ne veghea cu ochii-n patru, ca un ciine de pază, care era alături de noi, în jurul nostru, de parcă n-ar fi trebuit să înceteze de a mai fi decât o dată cu noi.

Şi niciodată, n-o s-o mai vedem!... Cine cotrobăie prin bucătărie nu mai este ea; cine ne va deschide uşa nu va mai fi ea; cine ne va da bineţe, dimineaţa, intrînd în camera noastră, nu va mai fi ea! Mare sfişiere în viaţa noastră! Mare schimbare, care ni se pare, nu ştiu de ce, una din acele *întorsături* solemne în existenţa noastră, la care, cum spune Byron, «destinele îşi schimbă caii»¹.

Cei doi fraţi îşi mărturisesc laşitatea în faţa morţii atunci cînd sînt întrebaţi dacă vor să recunoască trupul. Jules e cel care *ţine* condeiul, el notează totul, aşa cum, peste opt ani, Edmond va nota totul despre agonia şi moartea lui Jules. Inimile lor de oameni sensibili şi creierele lor de oameni de litere bat şi gîndesc împreună. În camera lui Rose, trebuie să se uite prin actele ei, să adune zdrenţele, sticlutele, rufăria bolnavei: „Cel mai oribil lucru a fost să ne întoarcem în odaia ei: mai sînt şi acum, în scobitura patului, firimiturile de pîine înirate sub corp. Am aruncat pătura peste sulul căpăţîiului, ca un cearceaf peste umbra unui mort”².

După înmormîntare, la 20 august, se întorc la spital ca să afle de la sora care a vegheat-o pe Rose cum a fost agonia muribundeii. La 21, după ce drama morţii s-a consumat, începe altă dramă. La masă, Maria, amanta lui Jules, după o oarecare ezitare, se hotărăşte să spună adevărul. Şi cei doi mari observatori află, cu stupefacţie, existenţa necunoscută şi jalnică dusă lingă ei, la ei, fără ca ei să fi observat vreodată vreun indiciu, vreun semn, vreo umbră revelatoare. Poliţe semnate, datorii la toţi furnizorii, dedesubturi dintre cele mai neprevăzute pentru ei, dintre cele mai înspăimîntătoare. Rose avea un amant, amanţi, închiriasse şi mobilase o cameră pentru fiul lăptăresei, mai tîrziu

¹ Op. cit., vol. I, p. 352-353.

² Op. cit., vol. I, p. 357-358.

ducea vin și pui altuia, avea „o viață întreagă de orgii cumplite, cu nopți de haimanalic și destrăbălare! Adevărate furii ale simțurilor, care-i făceau pe ibovnicii ei să spună: «O s-o mierlim, ea sau eu!»¹. Bolile se amestecă între ele, ftizia, isteria, un început de nebunie. Avusese cu fiul lăptăresei doi copii, dintre care unul a trăit șase luni. Îi fura pe stăpînii ei, le lua monede de 20 de franci din fișicurile cu cîte 100 de franci ca să nu fie părăsită de ibovnici. Și, după aceste fapte urite, „aceste isprăvi involuntare și smulse cu violență firii ei drepte“², era încercată de remușcări, de tristețe, de disperare, trecea prin chinurile iadului și, ca să scape de ea însăși, se punea pe băut pînă cădea în letargie... Frații Goncourt n-au văzut nimic, nici sarcinile, nici bețiile ei, n-au descoperit nici o pricină a somnului ei din timpul zilei. În vreme ce slujnica lor se afunda în niște miraje oribile, ei își urmăreau nobilele lor himere, subiectele lor mărețe de istorie, subiectele lor profunde de roman, talentul lor, geniul lor, realitatea lucrurilor, spiritualitatea verbului, iar în preajma lor netrebnicia de fiecare zi pregătea catastrofa finală.

Ei întrevăd tot ceea ce Rose trebuie să fi suferit timp de zece ani, teama de un denunț, de o scrisoare anonimă, rușinea în fața oamenilor josnici, pe care îi disprețuia, durerea pricinuită de cerințele imperioase și de grosolănii, ispita sinuciderii... Își amintesc că au tras-o înapoi de la o fereastră peste care se aplecase în gol. Își amintesc de lacrimile ei, pe care le credeau fără nici o pricină. Își amintesc mai ales de dragostea, atît de profundă, ce le-o purta. Și-i iartă taina, mutismul, minciunile. O iartă, și sînt copleșiți de o mare milă pentru ea cînd își dau seama cît a suferit din pricina cerințelor implacabile ale cărnii și a despotismului instinctelor sale, care n-au putut ucide în ea duioșia afecțiunii și devotamentul desăvîrșit.

IV. — Această descoperire a adevărului în ce o privește pe Rose, această compasiune a inimii și această iertare a spiritului

¹ Op. cit., vol. I, p. 360.

² Op. cit., vol. I, p. 361.

i-au făcut pe frații Goncourt să scrie romanul *Germinie Lacerteux*.

În legătură cu numele dat drept titlu cărții, Alidor Delzant notează că acest nume de Lacerteux îi rămăsese fixat în minte lui Jules, care cunoscuse la Brévannes¹ o femeie săracă și bătrână care-l purta. Delzant ne mai spune că personajul domnișoarei de Varandeuil le-a fost inspirat fraților Goncourt de studierea unei verișoare bătrâne, domnișoara de Courmont. Cît despre tușa Jupillon și fiul ei, aceștia erau vecinii de peste drum ai casei locuite de cei doi frați pe Rue Saint-Georges.

Dacă citim în continuare volumul II din *Journal*², descoperim că, la 9 februarie 1863, cei doi frați s-au dus la un bal la „Elysée des Arts“, pe bulevardul Bourdon; că, la 30 mai 1863, au pornit într-o expediție de descoperire pe bulevardele periferice, în fața caselor de toleranță cu geamurile uzate și luminate, în sala poleită a cafenelei „Delta“, la balul de la Ermitage, și că s-au așezat pe o bancă, asemenea unor vagabonzi ai literaturii, între Lariboisière și Abator, „aceste două locuri de cumplită suferință ale omului și animalului“.

La 15 august 1863, după aceste excursii în zonele mizere, scriau: „Într-o societate care ar fi o aristocrație, dar o aristocrație a unor capacități, deschisă spre popor, care să se recruteze din sfere largi mergînd pînă la inteligențele muncitorești, aș visa o cîrmuire care să încerce să ucidă mizeria, să desființeze Groapa comună, să decreteze justiția gratuită, să numească avocați pentru săraci, a căror plată să fie numai cîntea de a fi numiți; în fața lui Dumnezeu să stabilească la biserică gratuitatea și egalitatea în ceea ce privește botezul, căsătoria, înmormîntarea; o cîrmuire care să ofere, în spital, o admirabilă spitalizare bolii; — o cîrmuire care să creeze un minister al SUFERINȚEI PUBLICE“.

La 19 octombrie 1863, la familia Camille Marcille, la Oisème, lingă Chartres, ei văd masa ce li se dă fetițelor care vor veni,

¹ Ospiciu creat în 1884 la Limeil-Brévannes (Seine-et-Oise) pentru a descongesciona ospiciile din Paris (n. t.).

² În ediția română, vol. I.

o dată pe an, la domnișoara de Varandeuil, stăpîna lui Germinie, și pe care Edmond de Goncourt o va aduce pe scena teatrului Odéon cînd va extrage din roman o piesă în zece tablouri.

La 16 aprilie 1864, ei notează contrastul vieții lor ciudate, împărțită între subtilitățile trecutului și ororile epocii noastre, studiarea unei nașteri prin cezariană, după o reuniune la „Hôtel“¹ pentru a achiziționa niște desene ale lui Gravelot².

La 8 mai 1864 menționează pentru prima oară în însemnările lor titlul romanului: „*Bariera de la Clignancourt, în căutarea unui peisaj pentru GERMINIE LACERTEUX*“. Acolo văd ei o scenă cumplită printre cocioabele și bordeiele strîngătorilor de zdrențe, niște zgripturoaice brutale împreună cu niște copii zdrențăroși și sălbateci și niște bătrîne cu figuri descompuse bătînd un amărit de tinăr costeliv, ce scăpă din aceste mîini feroase mai mult mort decît viu, sfîșiat, dezbrăcat, cu un ochi singurînd ieșit din orbită.

La 10 mai 1864, ei descriu, în maniera unui desen de Guys³, o dansatoare zărită la „Château des Fleurs“.⁴

La 30 mai 1864, revin asupra uimirii legate de studiile spre care se simt atrași: „*E foarte ciudat ca tocmai noi, noi care sîntem înconjurați de tot frumosul secolului al XVIII-lea, să ne ocupăm de cele mai aspre, cele mai dure, cele mai respingătoare studii despre oamenii de rînd și ca tot noi, la care femela are*

¹ E vorba de „Hôtel des Ventes“, oficial „Hôtel des Commissaires-priseurs“ sau „Hôtel Druot“, situat la Paris pe Rue Druot, construit în 1852, unde se vindeau frecvent colecții de tablouri, bijuterii, mobile etc. (n. t.).

² Hubert-François Bourguignon, zis Gravelot (1699-1773), gravor și desenator francez, elev al lui Restout. A renunțat la pictură pentru a se ocupa de ilustrații și vignete. A gravat în acvaforte vignetele a diferite ediții de cărți (n. t.).

³ Constantin Guys (1802-1892), desenator francez, născut în Olanda. A participat la războiul din Crimeea în calitate de corespondent al lui *Illustrated London News*. Observator fin, a executat numeroase desene în care a redat moravuri de pe vremea celui de al doilea Imperiu (n. t.).

⁴ Bal public, situat la Paris, pe Champs-Élysées, spre Etoile. Intrarea era pe Rue des Vignes. Avea o mică scenă în fundul grădinilor. A fost închis în 1866 (n. t.).

atît de puţin acces, să fim cei care să facem psihologia cea mai serioasă, cea mai profundă a femeii moderne“.

La sfîrşitul lui septembrie 1864, unul din ei notează visul unei vizite la Balzac, căruia îi va povesti romanul *Germinie*, şi pe care-l vede dezgustat cînd îi vorbeşte de isterie.

La 12 octombrie 1864, îi citesc cîteva capitole din partea lor editorului Charpentier, şi cînd acesta, în vederea publicării, le cere să n-o mai umple pe *Germinie*, cînd ajunge la Paris, de „păduchi“, ci de „paraziţi“, ei strigă: „*Dar cine este, mă rog, regele acela, publicul, căruia trebuie să-i ascundem ce este autentic şi brutal în toate? Despre ce iubită gingaş e vorba, ca să-i ascundem că săracii au păduchi? Ce-i dă oare dreptul publicului ca romanul să-l mintă şi să-i ascundă tot ce este hîd în viaţă?*“¹

La 23 octombrie 1864, exclamaţia lor din 12 octombrie nu-i împiedică să scoată din manuscris, ca fiind prea adevărat, un capitol despre naşterea copilului lui *Germinie* la Bourbe. Este povestirea, ascultată de *Germinie*, despre naşterea de către o pitică dintr-o baracă de bîlci a unui copil conceput cu omul cu muşchi de oţel, o naştere cu cezariană, poate cea care este relatată la 16 aprilie.

La 24 octombrie 1864, cu luciditatea unor balzacieni care, la rîndul lor, au descoperit o lume nouă, ei subliniază legătura, devenită de acum înainte indestructibilă, dintre roman şi istorie: „*Romanul de la Balzac încoace nu mai are nimic comun cu ce înţelegeau părinţii noştri prin roman. Romanul actual se scrie cu documente, povestite sau restabilite după natură, aşa cum se face istoria din documente scrise.*

Istoricii sînt povestitorii trecutului; romancierii — povestitorii prezentului.“²

La 12 noiembrie 1864, termină de revăzut corecturile, unde tipăritura se confundă cu viaţa: „*Sîntem grăbiţi să terminăm o dată cu corecturile la GERMINIE LACERTEUX. Retrăirea acestui roman ne costă prea mult, dîndu-ne o stare de nervozi-*

¹ Op. cit., vol. I, p. 461.

² Op. cit., vol. I, p. 462.

tate și de tristețe... De parcă am înmormîntat-o a doua oară pe moarta aceasta... Oh, e într-adevăr o carte ruptă din noi; prea ne răvășește fizicește... Nu putem s-o mai corectăm, nu mai vedem ce-am scris: grozăvia lucrurilor pe care le-am pus în ea ne împiedică să vedem virgulele și greșelile de tipar.”¹

La 16 ianuarie 1865, cartea apare, iar a doua zi, 17 ianuarie, ei scriu: „*Lucrarea noastră GERMINIE LACERTEUX, a apărut ieri. Ne e rușine de o anumită stare emotivă. Să te simți, cum ne simțim noi, cu o atît de mare îndrăzneală morală și să fii trădat de nervi, de o slăbiciune bolnăvicioasă, să simți ca un gol în stomac, iar trupul ca o zdreanță. Ah, mare pacoste să nu ai o forță fizică pe măsura forței morale!.. Să ne spunem că este o nebunie să ne fie teamă, că o urmărire, chiar nehotărîtă, este o glumă. Să ne mai spunem că succesul ne interesează prea puțin, fiind siguri că am fost uniți și îngemănați pentru un fel și un rezultat, că ceea ce facem va fi recunoscut mai devreme sau mai tîrziu, și, cu toate acestea, să trecem prin clipe de descurajare, să ne simțim îngrijorările cuibărite în inimă — asta este neînorocirea firilor noastre, atît de dîrze în cutezanța lor, în voința lor, în avîntul lor spre adevăr, dar trădate de zdreanța asta, în stare atît de jalnică, a trupului nostru. La urma-urmelor, am face oare, fără asta, ceea ce facem? Boala nu este oare prețul operei noastre?*”²

La 22 mai 1865, observă schimbarea care s-a petrecut în el, unde nu mai a loc decît pentru un singur interes și o singură emoție, *studierea a ceea ce este adevărat*. Adevărul mort, adevărul istoriei, nu le mai spune nimic. Ei se compară cu un artist obișnuit să deseneze după un model de ceară care ar descoperi pe neașteptate trupul modelului viu sau, mai degrabă, viața însăși „*cu măruntaiele ei fremătătoare și calde și cu mâțele palpitînde*”³.

¹ Op. cit., vol. I, p. 464.

² Op. cit., vol. II, p. 5-6.

³ Op. cit., vol. II, p. 24.

V. — După ce toate aceste documente au fost adunate, după ce toate aceste gânduri au fost scrutate, rămîne misterul artei, transpunerea adevărului vieții în substanța unei cărți, descoperirea unei sinteze umane sprijinite pe știința unei analize irefutabile. Cum avea bătrîna slujnică a fraților Goncourt, cu moartea ei dureroasă, cu viața ei secretă dezvăluită pe neașteptate, să devină o eroină de roman? Acest lucru s-a realizat prin forța unei imaginații creatoare ce a pornit de la fragmentele de adevăr furnizate de revelația întrezărită a realității.

. De la bun început, prin personajul domnișoarei de Varandeuil, substituit propriilor lor persoane, și prin interiorul degradat de trecerea anilor al fetei bătrîne, care a luat locul casei de pe Ruc Saint-Georges, aranjată cu atîta artă, cei doi scriitori au creat atmosfera operei lor, contrastul dintre cele două fapte care susțin cartea ca două cariatide, cea a Sărăciei mîndre și cea a Nefericirii inconștiente.

Dacă și-au schimbat starea civilă în favoarea domnișoarei de Varandeuil, n-au abdicat însă de la opiniile lor, pe care le împărtășesc cu ea. Nu vor și ei, ca și bătrîna fată, egalitate și nu au oroare de parveniți? Nu este ea, ca și ei, republicană și aristocrată, amestecînd scepticismul cu prejudecățile, groaza inspirată de 1793, pe care l-a văzut cu ideile vagi și generoase ce i-au străjuit leagănul?

Caracterul domnișoarei de Varandeuil, al admirabilei fiice sacrificate egoismului patern, al fetei bătrîne resemnate, trăind din amintiri, al femeii cu inimă mare, ce-și iubește slujnica așa cum ar iubi un cîine credincios, o epavă a vieții, o tovarășă a ultimelor sale zile, acest caracter, copiat întocmai din viață, ca și cel al lui Germinie, corespundea în mod matematic celui care trebuia să însoțească povestea secretă și tragică a iubitoarei și nefericitei slujnice. Rose a fost bona fraților Goncourt, dar Germinie, prin forța creației literare, rămîne pentru totdeauna inseparabilă de domnișoara de Varandeuil. Cele două nume alternate se însoțesc de-a lungul cărții, în dubla povestire a destinelor lor fatale și a durerilor lor nemeritate.

Jalnicul paralelism al acestor două existențe sortite nenorocirii nu încetează decît pentru că domnișoara de Varandeuil păstrează un dezgust neînfînt față de mîrșăvii și rezistența demnității innăscute în fața loviturilor soartei. Germinie are aceeași oroare de oprobriu, aceeași delicatețe a sentimentelor. dar dacă este înzestrată din naștere cu o cinste funciară, care poate face din ea perechea demnă a mîndrei sale stăpîne, există în ea o țară psihologică, o exaltare senzuală care îi macină nevoia pătimașă de a se devota, care ar fi sortit-o să fie tovarășa ireproșabilă a unui om cinstit, și o preschimbă în slujnica batjocorită de un ticălos lipsit de scrupule și de inimă.

Așa se desfășoară, cu unele întreruperi în care Germinie încearcă să se îndrepte, cu lupte obsedante și sălbatice împotriva celorlalți și a ei însăși, din care pînă la urmă va ieși biruită, existența nefericitei fete pe care o vedem, încetul cu încetul, din etapă în etapă, din calvar în calvar, devenind o femeie bătrînă, un cadavru pentru spital și pentru groapa comună. De la bătrînul chelner de cafea care o violează, pe cînd nu era decît aproape un copil, pînă la netrebnicul Jupillon, pe care-l iubește și care o martirizează, ajutat de ipocrita și prefăcuta lui mamă, nu întîlnește decît dușmani: Adèle, slujnica unei cocote, care o ațîță și-o duce pe calea desfrului; portarul, de la care împrumută bani; furnizorii, la care face datorii; Gauchette, căruia i se dăruie trupul ei disperat; totul, totul se coalizează împotriva ei, pentru a obține ceva din trupul și din banii ei, tot trupul și toți banii ei.

Paginile consacrate analizării acestor lupte și acestor căderi dau, prin acest biet trup care se uzează tot mai mult, prin acest suflet pustiit, impresia fatalității antice. Biata Germinie, pe care critica conformistă o trata drept eroină putredă și o trimitea la cratițele și la vasele ei, nu este ea oare, prin rezistența disperată în fața destinului și prin înfrîngerea ei obscură, dată la iveală și lămurită de lumina compătimitoare a artei, la fel de patetică și de interesantă ca victimele ilustre ale tragediei? Umila fată nu se alătură oare reginelor blestemate și aclamate din teatru, ca, bunăoară, prințesa Fedra, victimă, ca și ea, a singelui clocotitor și a spiritului răvășit de dragoste?

Germinie n-are, drept refugiu împotriva fatalității cărnii ei și a perfidiilor din juru-i, decît sufletul, aproape și totuși prea departe, al domnișoarei de Varandeuil, care este pentru ea ceea ce este divinitatea pentru un credincios, imaginea sfîntă și sacră a Datoriei, steaua Idealului, lumina cerească pe care o răspîndește un suflet mare.

Din păcate, domnișoara nu-și dă seama de acest lucru decît prea tîrziu, cînd Germinie a ei e moartă și îngropată și cînd corul creditorilor vine să-i bată la ușă, înarmat cu notele, cu facturile și cu polițele ei. Atunci află că Germinie i-a cumpărat mobilă lui Jupillon-fiul, că l-a scutit de serviciul militar, că a născut de două ori, că era o posedată a amorului fizic, care la ea se suprapunea afecțiunii pasionate și geloase, că bea ca să-și uite nenorocirile și să-și înecă necazurile, că bătea noaptea străzile, se întorcea în zori sleită de puteri, că s-a îmbolnăvit de boala care i-a provocat moartea din pricina așteptărilor în ploaia rece, lipită de ușa netrebnicului Jupillon, care stătea încuiat în casă cu o altă și își bătea joc de ea ! Era prea mult, și domnișoara de Varandeuil, cînd valul acesta de revelații se revarsă ajungînd pînă la ea, în primul moment, se infurie împotriva amintirii slujnicei, a lui Germinie a ei ! o asemenea ticăloasă, care a trăit în mocirlă cu un aer prefăcut de curățenie !

Dar o ființă sublimă ca aceasta nu poate fi decît sublimă întotdeauna. Treptat, treptat, bătrîna femeie se calmează, gîndindu-se la tandrețea, la devotamentul pe care Germinie n-a putut să le mimeze timp de douăzeci și cinci de ani, ghicește cea mai îngrozitoare dramă din viața secretă și mută pe care și-a impus să o ducă pe lîngă stăpîna sa, trecînd prin suferințe grozave, nașteri clandestine, teama ca Datoria, care sporea neîncetat, să nu se năpustească asupra-i făcînd să se prăbușească toată viața ei de minciună, de furie și de lacrimi. Urmează o admirabilă concluzie : domnișoarei de Varandeuil îi apare înaintea chipul de martiră pe care l-a văzut în sicriu, i se dezvăluie fatalitatea, suferința și ispășirea. Cînd înțelege acest lucru, nu mai există decît iertarea, și aleargă prin zăpadă pentru a se duce la cimitir în căutarea moviței sub care se odihnește trupul

chinuit, ingenuchează pe un pământ fără nume, între două date, pe cîmpul unde odihneşte „Moartea oamenilor de rînd şi Neantul săracului“.

Cinste celor ce au scris o asemenea carte, a cărei ultimă pagină este acea apostrofare a Parisului ce i-a uluit pe Hugo şi pe Flaubert cu strălucirea ei funebră, unde distingem şi lacrimile milei, şi fierul roşu al justiţiei răzbunătoare ! Cu a lor *Germinie Lacerteux*, fraţii Goncourt n-au publicat numai o capodoperă a romanului realist, o carte-model, egală cu *Madame Bovary* a lui Flaubert, ci au adus în literatură o lumină nouă, cea care emană din Prefaţa lor din octombrie 1864, ce luminează, consolează şi ar vrea să tămăduiască fatalităţile trupului şi ignoranţa spiritului — lumina ce scrutează suferinţa în numele religiei denumite Omenie.

GUSTAVE GEFFROY

8 august 1921

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 04.08.81.
Coli ed. 13,80. Coli tipar 8,75.

Tiparul executat sub comanda nr. 5 047/981
la întreprinderea poligrafică Bacău,
str. Eliberării nr. 63.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lucrarea este tipărită pe hîrtie
fabricată de I. H. Buşteni

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

